МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 43 том 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 2 від 20.12.2019 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський,** член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко,** д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті,** акад. НАН України; **О.М. Головченко,** д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський,** акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко,** д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна,** д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв,** Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **М.В. Мамич**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

О.К. Гадомський, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства, професор (Республіка Польща); **С.В. Голик,** кандидат філологічних наук, доцент; **І.І. Дмитрів,** кандидат філологічних наук; **М.І. Зубов,** доктор філологічних наук; **А.А. Кісельова,** кандидат філологічних наук; **А.П. Ладиненко,** кандидат філологічних наук; **В.Я. Мізецька,** доктор філологічних наук, професор; **Г.В. Савчук,** кандидат філологічних наук; **Ю.О. Томчаковська,** кандидат філологічних наук, доцент.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Філологія», 2019
© Міжнародний гуманітарний університет, 2019

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

УДК 811. 111.81'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.1

Матковська М. В.,
доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ПРАГМА-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ БРИТАНЦІВ

Анотація. Стаття присвячена прагма-семантичним особливостям комунікативної стратегії натяку, характерної функції емотивної комунікації, що розглядається як свідома контрольована демонстрація емоційного ставлення комунікантів один до одного. Увагу зосереджено на функціонуванні двох стратегічних прийомів: understatement (применшення, стриманого висловлювання) й overstatement (перебільшення), покликаних сприяти успішному словесному представленню значущості того, що відбувається. Подвійність комунікативної поведінки британців, що виникає, з характерною для них внутрішньою віддаленістю при зовнішній демонстрації емоцій лише на перший погляд містить у собі суперечність. Автор досліджує мовні засоби, які вживаються переважно при використанні першого прийому – understatement, оскільки різні способи зменшення, традиційно пов'язані з правилами ведення «small talk» (пустої балаканини), користуються широкою популярністю серед британців. Зменшення зазвичай має місце при обміні думками і враженнями, вираженні (критичної) оцінки або свого ставлення до предмету обговорення.

Висвітлено домінантну функцію емотивної комунікативної поведінки британців, а саме емоційно-нейтральне спілкування, що базується на т. зв. «unwritten rules» (неписаних правилах), яких необхідно дотримуватися у комунікативних ситуаціях, щоб приховати власні почуття та переключити увагу на почуття інших. Окрім функції нейтралізації емоцій того, хто говорить, стосовно висловлювання, звернення до стратегії натяку служить тій самій меті: правильно розставляти необхідні акценти, щоб зробити процес спілкування ввічливо-невимушеним.

Постулюється ідея, що емоційна стриманість британців, як відомо, корениться у традиціях протестантського виховання, які приписують утримуватися від відкритого прояву емоцій практично у всіх життєвих ситуаціях (за винятком хіба що похорону). У носіїв британської культури емоційна поведінка пов'язується насамперед із нераціональністю, суб'єктивністю, незібраністю та іншими негативними характеристиками.

Ключові слова: семантика, прагматика, емотивна комунікативна поведінка, стратегія, тактика.

Постановка проблеми. Поняття комунікативної культури народу охоплює всі сфери людської діяльності. Тому нашу увагу привертає також сфера ділових відносин. Очевидно, що ця сфера широка і важлива в житті суспільства та сама по собі є невід'ємною частиною національної культури. Спілкування у сфері ділових відносин регулюється нормами, які склалися історично, і правилами, що мають стійкий характер. Тому можна говорити про ділову комунікативну культуру, тобто таку частину комунікативної культури народу, яку складають традиції та норми поведінки її носіїв у процесі ділової (економічної, виробничої та ін.) взаємодії.

Британці як представники моноактивної ділової культури володіють такими психологічними характеристиками: інтроверти, рівні, безпристрасні, орієнтовані на роботу, люблять самоту; при зборі та представленні інформації користуються статистикою, довідниками, базами даних і строго дотримуються фактів; у спілкуванні дотримуються офіційного ввічливого тону, стриманої жестикуляції та міміки, рідко перебивають, у суперечці опираються на логіку [14, с. 123].

На думку Е. Холла, комунікативна культура Великої Британії є прикладом комунікативної культури «низького контексту» («low-context»), під якою автор розуміє таку культуру, в якій наміри тих, хто говорить, і значення повідомлень краще виражаються за допомогою експліцитних висловів. Загалом у комунікативних культурах «низького контексту» частіше використовуються комунікативні моделі прямого характеру – прямий комунікативний підхід, прагнення до ясності вислову. Від того, хто говорить, очікується створення ясного переконливого вислову, який слухач може легко декодувати [13, с. 131]. Таким чином, основними характеристиками такої комунікативної культури є: індивідуалістичні цінності; лінійна логіка інтеракції; прямий стиль спілкування; особистісно-орієнтований, часто самовпевнений стиль спілкування; у фокусі інтеракції перебуває той, хто говорить; вербальна інтерпретація вислову [2, с. 218–222].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові праці сучасних лінгвістів (А. Вежбицька, Т.А. Дейк ван, В.І. Карасик, В.А. Маслова, Е. Сепір, Р. Якобсон, P. Brown, S. Levinson, E. Hall, A. Wierzbicka), у яких представлено багатоаспектне висвітлення питань лінгвокультурології, пізнання і комунікації, міжкультурної та соціальної взаємодії, вербальної й невербальної комунікації, систем комунікації тощо.

Метою статті є аналіз прагма-семантичних особливостей комунікативної стратегії натяку як контрольованої демонстрації емоційного ставлення комунікантів один до одного у творі британського письменника Джона Фаулза «Колекціонер».

Виклад основного матеріалу. У британській комунікативній культурі відсутні спеціалізовані мовні акти призиву і зауваження, порада у формі непрямої модифікації поведінки співрозмовника менш поширена, ніж в українській культурі спілкування [6, с. 128–134; 10, с. 310]. Тому справедливо буде відзначити, що британська комунікативна культура менш категорична, ніж українська, відрізняється високим ступенем ввічливості та м'якістю комунікативного тиску. Щоб досягнення поставленої мети – переконати адресата або примусити його змінити свою думку внаслідок взаємодії – не суперечило необхідності схвалення з боку співрозмовників, британці широко звертаються до різних стратегій і тактик. Необхід-

ність підтримувати безконфліктну атмосферу бесіди, показати себе у вигідному світлі та заслужити позитивну оцінку інших учасників нерідко вважається неодмінною умовою ефективної комунікації [4, с. 124–127; 5, с. 385; 7, с. 87].

Стратегія натяку є характерною рисою емотивної комунікації. Цікаво, що несхвальне ставлення до відкритого прояву емоцій простежується і на мовному рівні. Наприклад, такі прикметники, як *emotional, demonstrative, excitable* мають негативний відтінок значення, а більшість англійських дієслів емоцій – дієслова стану, а не дії. Практика спілкування показує, що справжня емоційність становить загрозу гладкому перебігу розмови та безконфліктній атмосфері, збереження якої є основною метою при стратегічному вираженні емоцій. На мовному рівні це відображається у використанні двох стратегічних прийомів understatement і overstatement, покликаних сприяти словесному зменшенню або перебільшенню значущості того, що відбувається. Подвійність комунікативної поведінки британців, що виникає, з характерною для них внутрішньою віддаленістю при зовнішній демонстрації емоцій лише на перший погляд містить у собі суперечність. Насправді й understatement, і overstatement базуються на суто формальному (ритуальному) зверненні до певного набору експресивних мовних засобів, які внаслідок частого використання перетворилися переважно на десемантизовані формули [1, с. 48–54].

Стратегія натяку (understatement), що розглядається в нашій статті, ґрунтується на використанні першого прийому. Різні способи зменшення, традиційно пов'язані з правилами ведення *small talk*, користуються широкою популярністю серед британців і доволі обмеженою – серед американців, більш цілеспрямованих і схильних сприймати *small talk* як порожню формальність і даремну витрату часу. Зменшення зазвичай має місце при обміні думками і враженнями, вираженні (критичної) оцінки або свого ставлення до предмету обговорення. Для пом'якшення різкості висловлюваного англомовні співрозмовники використовують велику кількість різних припущень і недомовок, «брехні на благо», таким чином утримуючи розмову в руслі загальноприйнятих норм емоційно нейтрального спілкування [11, с. 127–131].

Крім функції нейтралізації емоцій того, хто говорить, стосовно висловлювання, звернення до стратегії натяку служить тій самій меті: правильно розставляти необхідні акценти, щоб зробити процес спілкування ввічливо-невимушеним. Варто зазначити, що, зважаючи на наявність елементу нещирості (оскільки за своєю суттю understatement – це зменшення значущості або значення повідомлення, коли говориться менше, ніж мається на увазі), семантичне значення understatement розходиться із прагматичним. Звернення до цієї стратегії викликане прагненням продемонструвати дбайливо-шанобливе ставлення до почуттів співрозмовника і спілкування загалом базується на цілком щирому і спільному бажанні комунікантів: «Я хочу, щоб (ти думав, що) все було ОК», тому у прагматичному аспекті висловлювання, які містять understatement, не можуть вважатися помилковими [15, с. 229–233].

Основна мета цієї антиконфліктної стратегії – регулювати ступінь емоційного впливу на співрозмовника, згладжуючи «гострі кути» за допомогою зниження значущості висловлювання, особливо в емотивних мовних актах, за допомогою різних припущень і передбачень. Відповідно, необхідність звертатися до цієї стратегії виникає, коли йдеться або про щось суто особисте, що вимагає делікатного поводження (як, наприклад, необхідність поділитися своїми переживаннями або враженнями, повідомлення сумних вістей), або ж про щось неприємне (пов'язане, наприклад, із вираженням негативного ставлення, скарги). У таких ситуаціях метою є підтримання приязно-дружелюбної бесіди, всіляко уникаючи будь-яких незручностей і шокуючих ефектів, потенційно закладених у повідомленні. На рівні мови бажаний результат досягається за допомогою цілеспрямованого використання модальних модифікаторів і ряду інших лексико-синтаксичних структур [3, с. 144–147; 7, с. 85].

Зменшення значущості вислову (downtoning), як і пом'якшення, зазвичай спостерігається при обміні думками, вираженні (критичної) оцінки або свого ставлення до обговорюваного предмету, коли за допомогою емоційно нейтральних фраз розмову необхідно утримувати в руслі загальноприйнятих норм ввічливого спілкування [8, с. 99; 9, с. 477]. Надати своїм словам легковажності звучання можна за допомогою різних засобів, що регулюють ступінь дії вислову на адресата. Розглянемо деякі поширені засоби зменшення значущості вислову на таких прикладах: *<…> they think I'm* ***a bit*** *peculiar* [12, с. 34] – (criticizing); *Could I make* ***a very*** *brief announcement?* [12, с. 46] – (request); ***Just a minute****. I must go and get some things first. I'll be back* ***in a moment*** [12, с. 49] – (excuse); *It was* ***just*** *a slip of a tongue* [12, с. 51] – (apology). Ваговитість фрази, ступінь її дії на слухача можна регулювати за допомогою мінімізаторів (minimizing adverbs): *just, only, a bit / a little, very*, а також різних модифікаторів ступеня (assertive words) типу *somehow, somewhat*, які допомагають ніби звести нанівець небажані емоції. Наприклад, за необхідності виправдатися або вибачатися, згладити гостроту критики, приховати неприязнь: *You could give* ***a little*** *more attention to details. I know, it was just a sketch, but it seems* ***a bit*** *primitive, I'd say* [12, с. 52]; *Your coming uninvited* ***somehow*** *embarrassed the hosts. There was something of an intrusion in this visit* [12, с. 56].

Ця техніка часто використовується в контексті позначення неформального часу у поєднанні з назвами мінімальних відрізків часу типу секунда, момент та ін., наприклад: *Just* ***a minute****… I'll be back in* ***a moment***, створюючи таким чином ефект додаткового зменшення. Аналогічні засоби наявні і в українській мові, але зазвичай використовуються за необхідності давати пояснення, виправдовуватися або вибачатися і порівняно рідко – для вираження критичної оцінки.

Наступні приклади демонструють використання техніки зниження визначеності висловлювання: *My dear Miss <…>, I've got* ***a kind of*** *an apology to make* [12, с. 57] – (apology); *There's* ***a sort of*** *misunderstanding. There was a nice <…> boy, you see, and we were* ***just*** *kissing* [12, с. 58] – (giving explanations); *But I think we have* ***more or less*** *decided to go into the Belgravia house when the lease falls in* [12, с. 60] – (giving explanations); *I* ***am inclined to feel*** *that you won't marry this chap* [12, с. 61] – (expressing negative opinions); *I* ***sort of*** *think it could be better if you remove all your things* [12, с. 64] – (expressing negative opinions).

Техніка зниження визначеності дозволяє тому, хто говорить, досягти високого ступеня неоднозначності вираження наміру за допомогою різноманітних вербальних допущень і припущень; незамінними «регуляторами» значущості висловів є т. зв. чергові слова – заповнювачі пауз (fillers) типу *kind of, sort of, so to speak, more or less* та ін., які роблять мову менш

визначеною і менш різкою та, за необхідності, додатково пом'якшують (негативне) ставлення: *I've got **a sort of** a confession to make. I've got **a bit of** a problem. You see, I **kind of** stole an expensive fountain pen. Don't look so shocked! I steal everything. It's **so to speak** a hobby* [12, с. 68].

Цій самій меті можуть слугувати і модифікатори з дієсловами наміру типу *to be inclined, to tend, to intend*, які вживаються також у поєднанні з дієсловами мислення і значно знижують різкість висловлюваної думки, переводячи бесіду в менш реальну площину тенденцій і схильностей. Наприклад: *My dear aunt, you **tend to** be rather critically minded lately* [12, с. 71]; *I'm **inclined to think** that your behaviour is **somewhat** flagrant* [12, с. 77]; *You **tend to** say things **very** far from true* [12, с. 81]; *Mrs. <…> **intends** to write to Mr. <…> to inform her that Miranda is a public scandal* [12, с. 86], пор.: *My dear aunt, you criticise everyone lately. Your behaviour is flagrant. You never tell the truth. Mrs. <…> will to write to Mr. <…> to inform her that Miranda is a public scandal.*

У таких випадках також використовуються заповнювачі пауз – з метою посилення пом'якшувального ефекту: *I'm **sort of** inclined to think you doubt the choice of bride* [12, с. 91]; *I'm **kind of** inclined to feel that it is not necessary*; ***In fact** you are making fun of me again* [12, с. 102]; ***Actually** it's **just** that I don't want a roughhouse* [12, с. 105]; ***Actually**, we had a row and I told him pretty offing quick what I thought of him* [12, с. 114'; *That was **so to speak** the disgraceful sight. **I mean** it looked like that* [12, с. 116].

Заперечення також є одним із засобів зменшення значущості вислову і зустрічається переважно в конструкціях трьох типів: пряме, приховане і подвійне. Пряме заперечення зазвичай стосується дієслова чи переноситься на дієслово мислення (transferred negation) або виражається словами невизначеного значення (non-assertive words). Приховане заперечення має місце у стверджувальних реченнях із прислівниками негативного чи мінімізуючого значення або дієсловами і дієприкметниками відповідного значення. Подвійне заперечення виникає, коли слова негативного значення вживаються в заперечному реченні. До заперечення як до тактики зменшення значущості (пом'якшення) зазвичай звертаються, коли необхідно послабити емоційний вплив стилістично забарвлених слів, які виражають (критичне) ставлення, незгоду, неприязнь та ін.

Розглянемо можливості реалізації цієї тактики за допомогою негативних конструкцій на таких прикладах: *I'm **not** pleased with his manners* [12, с. 126] – (attitude); *How are you today? – Not **so** well, thank you* [12, с. 131] – (greeting); *I'm not **particularly** fond of such jokes* [12, с. 141] – (dislike); *It's not **quite that** easy, you see <…>* [12, с. 146] – (disagreeing); *I **don't think** I could **quite** agree with it* [12, с. 152] – (disagreeing); *I **don't suppose** you'll accept my offer, but...* [12, с. 156] – (offer); *He didn't tell me **any**thing about his marriage* [12, с. 161] – (statement).

Конструкція із прямим запереченням може замінювати емоційно забарвлене слово стверджувальної конструкції. У таких випадках підбирається більш нейтральний синонім цього слова, а значення того, що мається на увазі (understatement), виводиться з контексту, оскільки його не можна однозначно визначити шляхом заміни синонімічним оборотом або шляхом «механічної» підстановки слова із протилежним значенням. Наприклад: *I'm **not** pleased with his manners* [12, с. 171] можна трактувати як *I'm disgusted; I **don't suppose** you'll accept my offer, but <...>* [12, с. 175] – як *I hope you will accept.*

Негативні конструкції часто базуються на використанні модифікаторів ступеня типу *very, too, particularly, quite* і модифікаторів визначеності (слів невизначеного значення) типу *anything, anywhere* та ін., які знижують негативний ефект: *I'm not **particularly** fond of such jokes* [12, с. 178], пор.: *I hate such jokes; She believes you are **not very happy** in your present situation, which….* [12, с. 181], пор.: *She believes you are unhappy / miserable etc.; I don't think I could **quite** agree with it* [12, с. 184], пор.: *I disagree; He didn't tell me **any**thing about his marriage* [12, с. 186], пор.: *He told me nothing about his marriage. I have never been to France, my knowledge of the spoken language is **not good*** [12, с. 188], пор.: *<…> my knowledge of the spoken language is bad.* Заперечення може бути перенесене на дієслово мислення: *I **don't suppose** it's right* [12, с. 191], пор.: *I suppose it's not right. It is all wrong.*

Такі висловлювання незамінні при вираженні негативного ставлення, скарг, пояснень, вибачень та ін., наприклад, щоб, скажімо, під час важливої зустрічі не втрачати обличчя, просто говорячи: *I don't understand*, можна з успіхом скористатися understatement: *Sorry, but I'm **not quite** clear on* або ж виразити свою незгоду за допомогою формул типу *I'm not sure / I quite agree.* Наступний блок прикладів ілюструє застосування техніки прихованого і подвійного заперечення: *She's got **little** idea how to escape* [12, с. 193] – (statement); *I **hardly ever** lose my sense of proportion* [12, с. 195] – (statement); *You **lack** principles to be individual* [12, с. 197] – (criticizing); *you are **not devoid** of human weaknesses* [12, с. 197] – (criticizing); *But it **is not im**possible* [12, с. 198] – (statement); *This girl is **not without** privileges here* [12, с. 199] – (opinion).

Приховане заперечення може виражатися неявно у стверджувальних реченнях шляхом заміни прямого заперечення, наприклад, прислівниками негативного значення *hardly, barely, scarcely,* прислівниками мінімізуючого значення *few, little* або відповідними дієсловами і дієприкметниками типу *fail, lac* та ін. Наприклад: *I cooked the lunch in the outer cellar and took it in, but **hardly** any of it was eaten* [12, с. 205]; *He **hardly** ever forgets to bring anything I might want* [12, с. 207]; *She **hardly** ate anything* [12, с. 209]; *She **barely** touched her drink* [12, с. 211]; *I suspect, would **scarcely** have bestowed her patronage* [12, с. 214]; *You **lack** principles to be individual* [12, с. 216], пор.: *I cooked the lunch in the outer cellar and took it in, but **nothing** of it was eaten; He **never** forgets to bring anything I might want; She ate **nothing**; She **didn't** touch her drink. She drank **nothing**; Terpsichore, I suspect, would **not** have bestowed her patronage*; *You **don't** have principles to be individual.*

Коли слова негативного значення, наприклад, із негативними префіксами або прийменниками, вживаються в заперечному реченні, виникає ніби подвійне заперечення: *Mrs. <…> **doesn't** look **un-well**, she is **not likely** to be **devoid** of care* [12, с. 253], пор.: *She looks healthy and well cared for.*

Таким чином, у британській комунікативній культурі стратегія натяку користується великою популярністю; спостерігаються регулярні розбіжності семантичного і прагматичного значень, які призводять до суперечності між тим, що говориться, і тим, що мається на увазі насправді.

Висновки. У ході нашого дослідження було відзначено, що в основі прагматичного змісту намірів носіїв британської культури як при вираженні спонук, так і при вираженні емоцій лежить егоцентричний принцип волевиявлення «я хочу». Щоб

досягнення поставленої мети, тобто переконання адресата змінити свою думку внаслідок взаємодії, не суперечило необхідності схвалення з боку співрозмовників, британці звертаються до різних стратегій і тактик, зокрема стратегії натяку.

Таким чином, на основі ілюстративного матеріалу із твору Дж. Фаулза «Колекціонер» було виявлено особливості емотивної комунікації британців: уміння підтримувати безконфліктну атмосферу бесіди; показати себе у вигідному світлі та заслужити позитивну оцінку інших учасників, що нерідко вважається неодмінною умовою ефективної комунікації. Це дозволяє «зберегти обличчя» – позитивний образ самого себе, який створений людиною і схвально сприймається оточуючими.

Перспективним для подальших досліджень вважаємо аналіз знань зі сфери культури як рідної, так і іншомовної та визначення найбільш характерних рис англомовного спілкування у контексті ввічливості, терпимості (indulgence) та стриманості (restraint).

Література:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание : монография. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
2. Грайс Г.П. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика*. Москва : Прогресс, 1985. С. 217–237.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985. 452 с.
4. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 447 с.
6. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах. Москва : РУДН, 2004. 345 с.
7. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва : Академия, 2001. 183 с.
8. Сахно С.Л. «Свое – Чужое» в концептуальных структурах. *Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва : Наука, 1991. С. 95–101.
9. Сепир Э. Культура подлинная и мнимая. *Избранные труды по языкознанию и культурологии.* Москва : Прогресс, 1993, С. 465–493.
10. Якобсон Р.О. Речевая коммуникация; Язык в отношении к другим системам коммуникации. *Избранные работы.* Москва : Прогресс, 1985. С. 306–330.
11. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
12. Fowles John. The Collector. London : Pan Books Ltd, 1986. 283 p.
13. Hall E.T. Beyond Culture. New York : Doubleday, 1976. P. 125–137.
14. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York, Oxford : Oxford University Press, 1997. 328 p.
15. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction. Berlin/NY : Walter de Gruyter, 2003. 502 p.

Matkovska M. Pragma-semantic peculiarities of the British emotive communication

Summary. The paper is devoted to the pragmatic and semantic peculiarities of the communicative strategy of hint, the peculiar function of the emotive communication, being regarded as a conscious controlled demonstration of emotional interaction of communicants within each other. Attention is focused on the functioning of two strategic means understatement and overstatement aimed at promoting the significant verbal presentation of communicative interlocutors» behavior that has been taking place. The double-character of the British communicative behavior, appearing with its typical inner distance and outer expression of emotions – only at first glance presents some contradiction.

The author examines the linguistic units having been predominantly used within the first strategic method – understatement, as different means of reducing meanings are usually connected with the rules arranging “small talk” and are very popular among the British. Traditionally understatement is of great importance within the change of views and impressions of speakers; presenting their critical assessment or attitude towards the topic of discussion.

The result proved the dominant function of the emotive communicative behavior of the British, namely emotionally neutral communication, based on the so called “unwritten rules” which should be followed in all the communicative situations in order to conceal one’s own emotions and to rearrange one’s attention to the emotions of others. Except the function of neutralizing emotions of the speaker in the communication, one can refer to the communicative strategy of hint, presenting the same aim, id est the correct accentuating of notions in interaction will make the communicative process polite, civil and natural.

It is postulated the idea that the emotional restraint of the British, as it is known, is deeply entrenched in the traditions of the Protestant upbringing which prescribes to keep from an open display of emotions practically in all the vital situations (except maybe the funerals). The emotive communicative behavior of the British correlates, first of all, with irrationality, subjectivity and other negative characteristics.

Key words: semantics, pragmatics, emotive communicative behavior, strategy, tactics.

УДК 811.133.1'367.623:821
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.2

Мелещенко А. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»

ЗАСОБИ ЗВ'ЯЗКУ ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА ОСНОВІ КЛАСУ АНАФОРИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ

Анотація. У статті розглядається клас анафоричних прикметників, який спочатку виділяється у мовній парадигмі на основі словникових дефініцій і французьких словників синонімів із подальшою актуалізацією у синтагматиці. Аналізується семантика анафоричних прикметників і їх текстові функції при утворенні зв'язного французького художнього дискурсу. Важливим аспектом і відмінною рисою семантики анафоричних прикметників є їхній порівняльний характер. Синтагматичний аспект тексту значною мірою впливає на анафоричний статус прикметників уподобання. З анафоричних, що відсилають до антецедента, вони можуть ставати катафоричними, якщо змінюється порядок їх передування у висловлюванні. Досліджуються особливості вживання анафоричних прикметників на основі анафоричного зв'язку, який встановлюється у тексті між ними та їхніми антецедентами, семантика котрих віддзеркалює логічні відношення схожості, тотожності, уподобання та рівняння, наявні у тексті. Анафоричні прикметники з відтінком уподобання називаються неповною анафорою, а з відтінком тотожності – повною. Неповна анафора включає, таким чином, прикметники з відтінком порівняння, уподобання та схожості, а повна – прикметники з відтінком рівняння, ідентифікації, тотожності, синтагматичного рівняння. Анафоричні прикметники та їхні антецеденти можуть розрізнятися між собою за обсягом значення, за лексичним складом і морфологічними ознаками. Анафорична асиметрія прикметників і їхніх антецедентів набуває складного, інверсійного, гіперонімо-гіпонімічного характеру. Вона використовується для розвитку та просування художнього дискурсу, коли обсяг значення лексичної одиниці може мати як звужуючий, так і розширювальний для антецедента характер залежно від прагматичного наміру автора твору. У такому разі вона конкретизує чи узагальнює окремі частини дискурсу, виступаючи засобом хвилеподібного розвитку тексту.

Ключові слова: когерентність, анафора, антецедент, логічні відношення, асиметрія, інверсія, гіперонім, гіпонім.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці дуже важливими залишаються питання, пов'язані з функцією окремих мовних одиниць у системі мови, а також їхньою актуалізацією у художньому дискурсі. Змістова частина прикметника дедалі більше привертає увагу дослідників у зв'язку зі складністю та невизначеністю його семантики. До того ж, із текстовою семантикою прикметника пов'язана проблема недостатнього вивчення його когерентного статусу у художньому тексті. Проблема дослідження текстових функцій прикметника та виділення певних класів прикметників, зокрема анафоричних, є дуже актуальною у сучасній французькій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основі текстових функцій різних лексичних одиниць лежить категорія когерентності (зв'язності). Більшість вчених (Гак, Бухбіндер, Розанов, Колшанський, Тураєва, Гальпєрін, Шендельс, Тутеску, Адам, Лебльо, Мартен, Буа) розглядають зв'язність як одну з основних ознак текстуальності художнього дискурсу, яка виявляється на різних рівнях – від словосполучення до цілого тексту. Повторна номінація висловлювань та окремих лексичних одиниць також є дуже важливою складовою частиною французької мови, що впливає на зв'язність і текстуальність. Когерентність художнього дискурсу за участю прикметників може буде побудована на основі трьох типів: лексичної синонімії, лексичної та займенникової репрезентації та анафори у широкому розумінні.

Зазначене зумовлює постійну увагу вчених до проблем внутрішньої зв'язності текстів французького художнього дискурсу на основі широкого розуміння анафори, виявлення класу анафоричних прикметників у мовній парадигмі та їх взаємодії з антецедентами – якісними та відносними прикметниками, розгляду їх словосполучень і синтагматики семантичних зв'язків прикметників у художньому дискурсі, яким досі не приділялося достатньої уваги у сучасній лінгвістиці.

Мета статті – дослідження на матеріалі французького художнього дискурсу ролі та функцій прикметників при утворенні когерентного тексту, виділення класу анафоричних прикметників на основі різних логічних відносин і порівняльного аспекту їх семантики, розгляд інверсійної асиметрії як прагматичного, хвилеподібного засобу просування ідей тексту й опису актуалізованих персонажів, аналіз класу прикметників із певними особливостями на основі їх анафоричних зв'язків, які встановлюються у художньому тексті між ними та їхніми антецедентами.

Виклад основного матеріалу. Серед класу анафоричних прикметників можуть бути виділені прикметники з певними особливостями на основі того анафоричного зв'язку, який встановлюється у тексті між ними та їхніми антецедентами. Особливість анафоричного прикметника залежить від його семантики, що віддзеркалює такі логічні відношення, як схожість, тотожність, уподобання та рівняння, котрі виникають при порівнянні якостей та ознак об'єктів чи суб'єктів. До цієї групи можливо віднести прикметники такого типу: *pareil, semblable, analogue, similaire, tel, comparable, même, égal, équivalent, homologue, identique, respectif, conforme,* а також деякі інші анафоричні прикметники. Можливо також виділити такі прикметники, які утворюють підклас анафоричних прикметників. Вони вказують на місце та напрямок у часі та просторі під час анафоричного відсилання на поря-

док слідування: *premier, dernier, s of précédent, suivant, récent, prochain*. Важливим аспектом і відмінною рисою семантики анафоричних прикметників є їхній порівняльний характер. Результатом порівняння є логічні категорії схожості, уподобання, тотожності, рівняння та відмінності. Різниця між прикметниками схожості й уподобання, з одного боку, та тотожності – з іншого, є дуже невизначеною та потребує уточнення. «Логіка не оперує поняттям «уподобання», але приймає тотожність як одну зі своїх ключових категорій. Уподобання – це зброя семантики, тотожність – логіки. Різниця у логічному статусі тотожності й уподобання не заважає їм мати у референтному просторі загальний кордон» [1, с. 9–10]. Про уподобання можна говорити тільки тоді, коли є хоч одна загальна ознака у якоїсь пари об'єктів. Якщо ця ознака – чітко виділена властивість, котру має кожен елемент порівняльної пари, то відношення уподобання завжди рефлексивне, симетричне, транзитивне, тобто збігається з відношенням рівності (еквівалентності) на великій кількості об'єктів, що входять до усіх таких пар [2]. Рівність – це відношення взаємної замінності об'єктів, які, у разі їх взаємної замінності, вважаються рівними. Ступінь взаємозамінності зростає від уподобання до тотожності. Уподобання у звичайному вживанні є тим самим, що і схожість. Воно характеризується однаковістю форми об'єктів незалежно від їхніх розмірів. Окремим випадком уподобання об'єкта є його повний збіг, тобто тотожність. Ідентифікацію слід розглядати як частковий вияв тотожності, тому що ідентифікація передбачає наявність ідеального зразкового об'єкта, з яким ототожнюється цей об'єкт. Тотожність виражає граничний випадок рівняння об'єктів, коли збігаються не тільки родо-видові, але й усі їхні індивідуальні якості. Цей збіг завжди призводить до одного й того самого об'єкта чи до одночленної сукупності, у якій об'єкти відрізняються умовно-нумерично. Проте можна відзначити, що межа між вищезгаданими філософськими категоріями є доволі умовною [2].

Виходячи з вищесказаного, можна побудувати логічний ланцюжок класу прикметників, який виник при порівняльному аналізі різних об'єктів: порівняння → уподобання → тотожність → рівняння → ідентифікація. Анафоричні ж прикметники, які використовуються у мовній системі для порівняння різних об'єктів, матимуть відповідні відтінки.

Анафоричні прикметники, що входять до групи «синтагматичне рівняння», отримали такий статус у зв'язку з їх семантикою, яка вказує на їх безвідносність та ірелевантність у тексті відносно власної позиції та позиції прикметників – корелятів під час встановленнях когерентних відносин між висловлюваннями та віддаленими відрізками тексту.

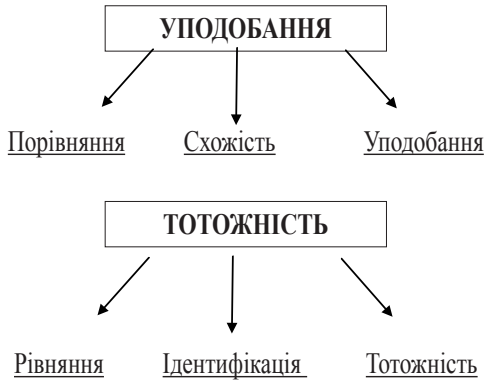

Comparable Semblable Pareille
Ressemblant Analogue
Similaire Tel
Assimilable
Approchant
Homogène
Homologue
Approximatif
Commensurable

Egal Identique Même [3]
Equivalent
Adéquat
↓
Синтагматичне рівняння
Correspondant
Parallèle
Respectif
Conforme

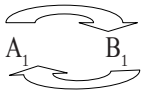

Correspondant
Conforme } місце + уподобання

Об'єкт A_1 відповідає об'єкту B_1 із зазначенням на уподобання та на місце їх взаємозалежності.

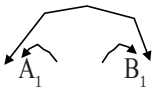

respectif . Об'єкти A_1 та B_1 взаємозалежні, кожний з об'єктів спрямовує цю залежність на себе.

A_1 B_1
A_2 B_2

parallèle. Залежність об'єктів A_1 та B_1 та A_2 B_2 дуже близька, проходить поруч, проте ніколи не перехрещується і не може бути тотожною.

Отже, ця група прикметників може бути розподілена на 2 підгрупи: прикметники уподобання та тотожності, а анафоричні зв'язки з антецедентами, які виникли між різними відрізками літературного тексту, матимуть характер тотожності й уподобання. Анафоричні прикметники з відтінком уподобання називаються неповною анафорою, а з відтінком тотожності – повною. Неповна анафора включає, таким чином, прикметники з відтінком порівняння, уподобання та схожості, а повна – прикметники з відтінком рівняння, ідентифікації, тотожності, синтагматичного рівняння.

Наступна група анафоричних прикметників вказує на розташування об'єктів у часі та просторі. Деякі з них є одночасно просторовими та часовими. Тут дуже багато залежить від типу тексту: науково-технічного чи художнього, а також від контексту. Наприклад, прикметник suivant у контекстах:

(1) *Lisez le texte suivant*. (2) *Je reviendrais l'année suivante.*

У першому випадку він вживається у просторовому аспекті, а у другому – у часовому. У художньому тексті такі прикметники вказують на порядок, місце, послідовність і спрямованість анафоричної відсилки до антецедента. Отже, такі прикметники становлять групу катафоричних слів із відтінком слідування [3].

Катафоричні прикметники з відтінком слідування:

Prochain	Suivant
Futur	Successif
Posterieur	

Катафоричні прикметники з відтінком передування:

Précédent	Antécédent
Récent	Ancien
Antérieur	

Катафоричні прикметники з відтінком порядку, місця чи положення:

Ініціальності:	Фінальності:
Premier	Dernier
Deuxième	Final
Second	Ultime
Initial	

Відповідно, анафоричні зв'язки, що виникають між різними відрізками дискурсу, матимуть характер передування, слідування, ініціальності, фінальності тощо. Таким чином, роблячи висновки щодо усього вищезгаданого класу анафоричних прикметників, можна відобразити їх анафоричні зв'язки у вигляді підсумкової таблиці:

	Анафоричні прикметники
Анафоричні зв'язки	I.A. Уподобання (неповна анафора)
	I.B. Тотожності (повна анафора)
	II.A. Передування/слідування
	II.B. Ініціальності/фінальності

Анафоричні прикметники, створюючи зв'язки у художньому дискурсі, мають подвійне навантаження. По-перше, вони самі є об'єктом когерентності, тобто встановлюють когерентні відношення з іншими якісними та відносними прикметниками. По-друге, виступають як засіб когерентності, коли забезпечують зв'язок між собою окремих частин мовлення, словосполучень і навіть розділів. Обидві функції цих прикметників є функціями, що організують зв'язок художнього тексту, тому що вони створюють загальну семантичну когерентність протягом усього тексту. Вони беруть за основу різні види анафоричних зв'язків: уподобання, тотожності, передування тощо. Для анафоричних прикметників дуже важливою є різниця між поняттями «анафора» й «анафоричний зв'язок». Останній вказує на напрямок, місце і послідовність окремих висловлювань чи великих відрізків тексту, координуючи їх, тоді як анафора відсилає до антецедента. Саме анафоричний зв'язок є більш широким і пріоритетним у плані створення когерентності всередині художнього дискурсу.

Усі займенники 3-ї особи, демонстративи та прислівники не є повними аналогами анафоричних прикметників, тому їх зв'язок може бути обмежений деякими синтаксичними позиціями у висловлюванні. Проте є дійсні репрезентанти прикметників, які повністю зберігають семантичні ознаки якості й ад'єктивності предмета. Вони повністю повторюють синтаксичну позицію і морфологічні ознаки антецедента – якісного чи відносного прикметника. До цих репрезентантів насамперед належить такий анафоричний прикметник, як *tel*.

Il est de fait qu'une phrase dont les presupposés sont jugés fauts ne produit pas le même effet qu'une phrase dont les poses sont estimés tels: dans le deuxième cas on refute, tout simplement [4, c. 27].

Когерентність між парою корелятів *fauts --- tels* встановлюється на основі анафоричного зв'язку уподобання. Смисл уподобання *tel* криється у самому значенні, що вказує на належність предмета до ряду інших предметів, які мають цю якість, тобто *tel* несе у собі функцію класифікації. На відміну від смислу тотожності, що є доволі елементарним і дуже часто виражений прикметником *meme*, а також близьких за значенням прикметників *égal, équiva lent*, смисл уподобання не є елементарним. Воно вказує на те, що різниця між двома об'єктами невелика, і тому ці об'єкти можуть бути схожими один на одного.

<…> *des yeux bleus grisaille qui lui remontaient d'un tantinet, vers les angles tels ceux des chats sauvages* [5, c. 75].

У цьому прикладі анафоричний прикметник *tels* відсилає не тільки до *bleus grisaille*, але і до усього підрядного з'ясувального речення – *qui lui remontaient d'un tantinet, vers les angles*, яке є функціональним субститутом прикметника. Внаслідок тесту на транспозицію воно може бути замінено на прикметник – *louches*. Взагалі *tells* відсилає до складного антецедента, що складається із 2 прикметників із розширювальним значенням: *bleus grisaille* та *louches*. Тому і когерентність між прикметникам у тексті є асиметричною та складною і встановлюється на основі зв'язку уподобання.

Когерентність анафоричного прикметника *tel* може будуватися, як було вказано вище, на основі асиметрії. У тексті вона може мати звужуючий чи розширювальний для антецедента характер залежно від прагматичної установки автора твору. У першому випадку вона деталізує та конкретизує окремі частини тексту чи висловлювання, сприяючи його розвитку, а у другому, навпаки, – узагальнює чи підводить підсумок попереднього висловлювання. Проте в обох випадках асиметрія прикметників при створенні когерентного художнього дискурсу є засобом хвилеподібного розвитку тексту, що є підтвердженням текстових функцій анафоричних прикметників. Поряд із цим прикметникова асиметрія може мати також інверсійний, гіперонімо-гіпонімічний характер як у цьому прикладі при формуванні концепту *hostile* – «ворожий»:

Dans ce Conseil ne figuraient pratiquement que des hommes hostiles à la politique suivie depuis 18 mois par le Hutin et le compte de Valois; Philippe de Poitiers, connaissant leur mérite et leur capacité, avait choisi de se les adjoindre dans les difficiles négociations qu'il devait mener avec l'Eglise. Tel était le connetable, Gaucher de Chatillon, qui ne pardonnait pas la ridicule campagne de l'est boueux qu'il avait dû conduire en Flandre l'été précédent. Tel était Viles de Noyers, proche parent de Gaucher. Tel encore Raouls de Presles, légiste du Philippe le Bel… [6, c. 62].

Основу цього концепту створює якісний прикметник *hostiles*, який є гіперонімом щодо гіпоніма – прикметника *tel*, який 3 рази повторюється у даному відрізку тексту. Такий повтор має конотацію підсилити прагматичне значення концепту hostile («ворожий») у негативній оцінці персонажів твору та водночас є посиленням когерентності художнього дискурсу.

І щоразу прикметник *tel* вступає у когерентні відносини з прикметником *hostile* в однині, тобто як із проміжним антецедентом. Це можна перевірити за допомогою тесту на підстановку, наприклад:

hostile était le connetable Gaucher de Chatillon …

hostile était Viles de Noyers…

hostile était Raouls de Presles , légiste du Philippe le Bel…

Тим не менш, якщо скласти разом усі ці 3 вживання прикметника *tel*, то у сукупності вони відсилатимуть саме до прикметника *hostile* у множині, який і утворює цей концепт:

hostiles → tel, tel, tel

Невипадково М. Дрюон починає описання абзацу саме з прикметника *hostiles* як найбільш узагальнюючого, гіперонімічного, цим автор намагається підкреслити та пояснити ворожість багатьох персонажів до політики Ютена та графа де Валуа за останні 18 місяців. Далі відбувається конкретизація цього прикметника за допомогою гіпоніма *tel*, який продовжує текст далі і пояснює причину ворожості кожного з персонажів: конетабля, Миля де Нуайє та Рауля де Преля. Треба також підкреслити, що за кожним із цих tel стоять зовсім різні персонажі твору. Таким чином, можна констатувати, що анафорична аси-

метрія між цими двома прикметниками має складний, інверсійний (не *tel/hostile*, а саме *hostile/tel*), уточнюючий і звужуючий характер. У мовній парадигмі за своїм значенням прикметник *tel* має більш узагальнюючий, ніж *hostile,* характер, тому що саме він може давати характеристику цілому класу будь-яких об'єктів за уподобанням, наприклад: *tel: hostile/ bon/ fameux/ boueux/ maladif* тощо. Але у художньому тексті завдяки прагматичній задумці автора відбувається інверсія цих двох прикметників, *hostile* стає гіперонімом, а *tel* – гіпонімом, отже, встановлюється інверсійний гіперонімо-гіпонімічний зв'язок, котрий є основою для створення концепту.

Слід відзначити, що синтагматичний аспект тексту значною мірою впливає на анафоричний статус прикметників уподобання. З анафоричних, які відсилають до антецедента, вони можуть становитися катафоричними, якщо змінюється порядок їх передування у висловлюванні. Ця зміна зумовлюється прагматичним авторським наміром.

Quand, timidement, Marthe poussa la porte et risque un regard pareil à tout les regards de la famille, un regard furtif, comme prête à entrer en elle, Térlink était toujours assis à la même place devant sa femme immobile [7, с. 173].

Анафоричний прикметник *pareil* у складі атрибутивного словосполучення *un regard pareil* відсилає одночасно до *tout les regards de la famille (= les regards familiaux)* і до *regard furtif*. Іменник *regard* є простим лексичним повтором, а прикметник *pareil* відсилає до свого антецедента, функціонального еквівалента, відносного прикметника *de la famille (= familiaux)* і до якісного прикметника *furtif. Pareil* виконує саме катафоричну функцію, тому що regard *furtif* для цього контексту є прямою номінацією, а *regard pareil* – непрямою [8]. У тексті має місце інвертований порядок прикметників, таким чином, катафорична функція прикметника *pareil* будується на інвертованому порядку слів словосполучень *un regard furtif* та *un regard pareil*. Катафорична функція у таких прикметників у тексті зустрічається все таки значно рідше, ніж анафорична, тому що у катафоричній функції використовується звичайно група прикметників із відтінком передування типу: *prochain, futur, suivant* тощо.

Висновки. Отже, на основі аналізу ми доходимо висновку, що у створенні когерентного художнього дискурсу важливу роль відіграє клас анафоричних прикметників і його текстові функції. Анафоричні прикметники, створюючи зв'язки у художньому дискурсі, несуть подвійне навантаження: як об'єкт когерентності, встановлюючи когерентні відношення з іншими прикметниками, і як засіб когерентності, коли забезпечують зв'язок між собою окремих частин мовлення. Вони мають різні відтінки: порівняння, уподобання, тотожності, рівняння, ідентифікації тощо. Анафоричні прикметники та їхні антецеденти можуть різнитися між собою за обсягом значення, за лексичним складом і морфологічними ознаками.

Анафорична асиметрія прикметників і їхніх антецедентів набуває складного, інверсійного, гіперонімо-гіпонімічного характеру. Вона використовується саме для розвитку та просування художнього дискурсу, коли обсяг значення лексичної одиниці може мати як звужуючий, так і розширювальний для антецедента характер залежно від прагматичного наміру автора твору. У такому разі вона конкретизує чи узагальнює окремі частини дискурсу, виступаючи засобом хвилеподібного розвитку тексту.

Проведений аналіз і дослідження не є вичерпними і відкривають широкі перспективи для подальших студій внутрішньотекстових зв'язків, переважно лексико-семантичного характеру, на основі прикметників чи інших частин мови, які загалом допомагають утворювати текстуальність і когерентність французького художнього дискурсу.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Тождество и подобие (Заметки о взаимодействии концептов). *Сравнение и идентификация*. Москва : Институт языкознания АН СССР, 1990. С. 7–72.
2. Ильичев Л. Философский энциклопедический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 839 с.
3. De Noter R. et alii. Dictionnaire des synonymes. Paris : Presses Universitaires de France, 1980. 283 p.
4. Kerbrat-Orecchioni C. L'implicite. Paris : Armand Colin, 1986. 404 p.
5. Celine L.F. Voyage au bout de la nuit. Paris : Gallimard, 1962. 498 p.
6. Druon M. Les rois maudits. IV. Paris : Nouvelles editions, 1970. 382 p.
7. Simenon G. Le bourgmestre de Furnes. Bruxelles : Labor, Paris : Narthan, 1983. 203 p.
8. Гак В.Г. Повторная номинация на уровне предложения. *Синтаксис текста*. Москва : Наука, 1979. С. 91–105.

Meleschenko A. The methods of cohesion of French literary text (based on the type of anaphoric adjectives)

Summary. The article considers the sort of anaphoric adjectives that firstly stands out in language paradigm based on dictionary definitions and French dictionaries of synonyms with further intensification in the syntagmatic**.** Analyzed the semantic of anaphoric adjectives and its text functions at the time of creating of related French literary discourse. Important aspect and distinguishing feature of anaphoric adjectives is their comparative character. The syntagmatic aspect of the texts in a large extent affects status on the anaphoric adjectives of assimilation. From anaphoric adjectives which sends to antecedent they can become cataphoric if the order changes their pretense in saying. Features of using of anaphoric adjectives based on anaphoric relation which sets up in the text between them and their antecedents were analyzed, whose semantic reflects logical relations of similarity, of identity, of assimilation and of equality which are in the text. Anaphoric adjectives witch a touch of assimilation be called incomplete anaphor and anaphoric adjectives witch a touch of identities – complete anaphor. Incomplete anaphor includes so the adjectives witch a touch of comparison, of similarity, of assimilation. The complete anaphor includes accordingly the adjectives witch a touch of equality, of identities, of sytagmatic equation. The anaphoric adjectives and their antecedents can varies in volume by value, by lexical composition, and by morphological features. Anaphoric asymmetry of adjectives and their antecedents takes complex, inversion, hyperonymy – hyponymy character. It is used for development and promotion of literary discourse when the volume is value of lexical units can have both narrowing and expanding for antecedent character depending on the pragmatic author's intent of the work. In that case it specifies or generalizes the individual parts of discourses acting as a means of wavy text development.

Key words: coherence, anaphor, antecedent, logical relations, asymmetry, inversion, hyperonym, hyponym.

УДК 811.133.1
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.3

Myronova N. V.,
candidat ès sciences philologiques,
maître de conférences de la chaire de philologie
et de traduction romaine et grecque avec l'exécution des obligations de vice-doyen
de la Faculté de traductologie
de l'Université nationale linguistique de Kyiv

CARACTÉRISTIQUES INDIVIDUELLES DU CODE ETHNOCULTUREL FRANÇAIS *AMOUR* (SUR LE MATÉRIEL DU ROMAN D'AMELIE NOTHOMB "MERCURE")

Анотація. Статтю присвячено семантико-когнітивному аналізу індивідуальних особливостей французького етнокультурного коду AMOUR на матеріалі роману Амелі Нотомб «Ртуть». Актуальність обраної теми дослідження визначається загальним інтересом і напрямом сучасних лінгвістичних досліджень для вивчення етнокультурних кодів і їх мовного вираження, з одного боку, та вивчення впливу соціальної статі на мовну актуалізацію базових етнокультурних кодів, яким є любов, з іншого. Новизна наукової роботи полягає у виявленні й аналізі ґендерних відмінностей французького етнокультурного коду AMOUR у сучасному французькому прозовому тексті. Ми співвідносимо поняття етнокультурного коду з концептом, що у процесі свого формування, накопичуючи інформацію, набуває рис тієї етнокультури, в якій він існує. Крім того, концепт, що належить до певної національної концептуальної сфери, характеризується також індивідуальними рисами, які привносять члени цієї культурної спільноти. Ось чому великий інтерес викликає вивчення концептів саме в індивідуальній концептуальній сфері. Об'єктом аналізу є мовні засоби вираження французького етнокультурного коду AMOUR на матеріалі роману Амелі Нотомб «Ртуть». Предметом нашого дослідження є гендерні особливості французького етнокультурного коду AMOUR. Отже, маємо на меті проаналізувати структуру концепту AMOUR. Для структурного аналізу концепту AMOUR у романі Амелі Нотомб вважаємо за необхідне зіставити структуру цього концепту у французькій лінгвокультурі та його реалізацію в романі «Ртуть», що дасть нам змогу побачити індивідуальну варіативність концепту AMOUR та особливість його реалізації в цьому типі дискурсу, з одного боку, та гендерну варіативність структури концепту AMOUR – з іншого. Маємо підтвердити чи спростувати припущення, що гендерні розбіжності концепту КОХАННЯ в романі Амелі Нотомб «Ртуть» містяться в різних концептуальних моделях КОХАННЯ, які функціонують у концептосфері героїв і пов'язані з домінуючим у їх свідомості типом кохання.

Ключові слова: лінгвокультура, етнокультура, концептосфера, концепт, етнокультурний код.

Notre article est consacré à l'analyse sémantico-cognitive des caractéristiques individuelles du code ethnoculturel français AMOUR sur le matériel du roman d'Amélie Nothomb "Mercure".

L'actualité du sujet est définie par l'intérêt commun et par la direction des recherches linguistiques modernes pour l'étude des codes ethnoculturels et de leur expression linguistique d'une part et par l'étude de l'influence du sexe social, c'est-à-dire du genre, sur l'actualisation linguistique du code ethnoculturel français AMOUR d'autre part.

L'objet de l'analyse est les moyens linguistiques de l'actualisation du code ethnoculturel français AMOUR dans le roman d'Amélie Nothomb "Mercure" examiné de sa position des lignes marquées par le genre.

Le sujet de nos recherches constitue les différences du genre du code ethnoculturel français AMOUR sur le matériel du roman d'Amélie Nothomb "Mercure".

Le but principal de notre travail est l'étude des différences du genre du code ethnoculturel français AMOUR dans le roman d'Amélie Nothomb "Mercure".

Pour l'acquisition du but posé dans notre article nous résolvons une série de tâches concrètes:

1) revoir les points des vues scientifiques de la définition de la nature de la notion du concept;
2) définir la notion du genre;
3) examiner la notion de l'AMOUR dans la perception des héros du roman;
4) analyser la structure du concept l'AMOUR dans la conceptosphère française et dans le roman d'Amélie Nothomb;
5) construire les modèles conceptuels de l'AMOUR au roman;
6) identifier les différences du genre du concept l'AMOUR dans le roman d'Amélie Nothomb "Mercure".

Le roman de l'auteur français A. Nothomb "Mercure" est devenu le matériel de l'étude. Le choix de l'œuvre littéraire en prose comme de la matière pour des études du genre est conditionné par ce que notamment ce matériel reflète plus exactement la réalisation moderne des marqueurs du genre dans le texte.

Dans notre travail nous utilisons les méthodes suivantes: la méthode de l'analyse conceptuel, la méthode de l'analyse sémantico-cognitif, la méthode de l'analyse des articles des dictionnaires, la méthode de l'analyse de l'œuvre littéraire, la méthode de l'analyse statistique des données.

La nouveauté de notre travail scientifique est dans l'identification et l'analyse des différences du genre du code ethnoculturel français AMOUR dans le texte moderne français en prose. Nous rapportons le code ethnoculturel avec le concept qui en cours de sa formation, accumulant des informations, acquiert le trait de l'ethnoculture au sein duquel il existe. De plus, un concept qui appartient à une sphère conceptuelle nationale particulière se caractérise également par les caractéristiques individuelles que les membres de cette communauté culturelle apportent. C'est pourquoi l'étude des

concepts dans la sphère conceptuelle individuelle suscite du plus grand intérêt.

La signification théorique consiste en élaboration des problèmes du rapport du genre et du concept et en analyse linguistique des narrations du genre du concept l'AMOUR. Les résultats acquis approfondissent la connaissance selon la nature et les mécanismes de l'influence du genre sur la réalisation linguistique du concept.

La valeur pratique: les résultats de nos recherches peuvent être appliqués dans les cours de la linguistique cognitive, de la linguistique du genre de la stylistique, de l'histoire de la langue française, de la lexicologie, comme les sujets des travaux de recherche ou des thèses. L'application du travail est liée aussi à la possibilité d'utiliser ses positions principales et son matériel illustratif aux cours de la théorie et la pratique de la traduction, la pratique de la langue française, de l'interprétation des œuvres littéraires et de la lecture à domicile.

Dans de différentes sciences modernes l'accès gendérique acquiert une actualité particulière, d'après lequel il existe beaucoup de décalages entre la conduite et l'attitude féminine et masculine, leur conception du monde.

Avec l'aide de la notion du genre était faite la branche structurale héritée (naturel) d'acquis (culturel) à la personne.

On comprend le "genre" comme l'ensemble des normes sociales et culturelles, qu'on propose d'accomplir aux gens en fonction de leur sexe dans la société avec l'aide des pouvoirs et la domination. A notre avis cette définition de la notion est le plus exacte [3; 11].

Cette notion est devenue interdisciplinaire, elle est utilisée activement dans la sociologie, l'anthropologie, la philosophie, la critique littéraire, la linguistique et cetera.

Le système du genre "réglementaire" fonctionne grâce à une série des stéréotypes – les modèles standards de la conduite, qui sont faits dans la société et sont basés sur l'interprétation correspondante des notions "masculine" et "féminine". Les stéréotypes du genre exercent une grande influence sur le procès de la socialisation de l'enfant, ainsi qu'un adulte, définissent la direction de la socialisation. Les stéréotypes du genre – les représentations généralisées, qui se sont formées dans la culture, et nous montre comment les hommes et les femmes se comportent en réalité ou comment ils doivent se comporter.

Pendant nos recherches nous avons découvert que les normes sociales sont les règles principales, qui définissent la conduite de la personne dans la société. Il faut chercher plusieurs explications des divergences du genre dans les normes sociales, qui nous attribuent de différents types de la conduite et les intérêts selon le sexe biologique. Les composants des normes, qui contiennent l'information généralisée sur les qualités, inhérent au chaque sexe, s'appellent les rôles sexuels ou les rôles du genre.

Nous avons révélé que la catégorie du genre (le sexe social ou socio-culturel) n'est pas la catégorie linguistique, mais son contenu peut être la voie ouverte de l'analyse des structures de la langue, qui explique la nécessité à la compétence linguistique pour l'étude représentation culturelle du sexe. D. Spender affirme que "la langue n'est pas neutre" [7], dans la langue (et dans la conscience) est codée le principe du sexisme.

Nous avons établi que les théoriciens du féminisme soulignent que l'asymétrie dans les relations des sexes pénètre toutes les sphères de la vie, et cela est expliqué avant tout par les caractéristiques biologiques du sexe, la responsabilité des femmes pour la fonction reproductive. Les travaux des représentants de cette tendance du féminisme accentuent l'opposition traditionnelle binaire biologique des sexes – masculine et féminine.

En travaillant nous avons examiné la notion de la gendérologie. C'est une nouvelle théorie, qui désigne le changement des orientations axiologiques, l'affichage de plusieurs représentations ordinaires, avant tout, attire l'attention à son caractère interdisciplinaire. La gendérologie est la théorie du genre.

Nous avons étudié que la langue est non seulement l'image de la réalité, de l'être, des traditions et des innovations de la vie publique, il dicte les stéréotypes définis, ainsi qu'impose le modèle de la conduite et l'estimation de la validité.

Aussi nous avons découvert que le but principal de la linguistique comprend dans la révélation du patriarcat la domination masculine dans le système de la langue et dans le changement de la langue. Dans la critique féministe de la langue on examine deux écoles scientifiques: la première se rapporte à l'étude de la langue en vue de la révélation des asymétries dans le système de la langue, dirigée contre les femmes. Celle-ci de l'asymétrie a reçu le nom du sexisme lingual. La deuxième école de la critique du féminisme de la langue – l'étude des particularités de la communication dans les groupes unisexuels et mélangés, sur la base desquels se trouve la supposition que sur la base patriarcal des stéréotypes reflétés dans la langue, se développent de différentes stratégies de la conduite linguale des hommes et des femmes. Dans la langue on fixe la subordination de la femme dans l'idée des stéréotypes culturellement indiqués. Ils influencent sur la conduite sociale, y compris la conduite linguale, et sur les procès de la socialisation [8].

Au total, la critique du féminisme argumente que la langue fixe le tableau du monde du point de vue masculine, c'est pourquoi elle est orientée non seulement vers la personne cela vaut dire anthropocentrique, mais aussi androcentrique cela signifie qu'elle est orientée vers l'homme. Tout cela témoigne sur l'asymétrie du genre dans la langue – la présentation irrégulière dans la langue des gens du différent sexe [10].

Aussi nous avons défini que les femmes et les hommes ont de différents styles littéraires de l'œuvre prosaïque. Sous le style du genre nous comprenons une telle organisation linguale d'un texte littéraire, qui est conditionnée par la caractéristique du genre de l'auteur, par la différenciation du langage des hommes et des femmes, ainsi que par la variation de leur conduite linguale, qui se manifeste aux différents niveaux de la langue [8].

Au cours de la recherche donnée nous avons atteint les conclusions suivantes. Le concept est une unité de la conscience, un quantum des connaissances, qui est déterminé par la culture et reflété à la langue. Les concepts fonctionnent à la conceptosphère nationale et à la conceptosphère individuelle.

L'analyse du concept l'AMOUR dans le roman d'A. Nothomb démontre que la structure du concept individuel est analogique de la structure du concept national et peut être expliqué dans les termes du noyau et de la périphérie. Il faut faire attention, que malgré l'analogie de la structure du concept individuel et du concept national l'AMOUR comme le concept individuel démontre l'opinion individuelle de l'amour de l'auteur, il prend en considération une certaine expérience émotionnelle, qui est représenté dans l'actualisation linguistique du concept donné.

Le contenue du concept individuel se distingue du concept national. Les contradictions données concernent la zone périphérique du concept donné. Quant au contenu du noyau de l'AMOUR comme le concept national et individuel il y a les coïncidences

définies. Le lexème *amour* et ses dérivées *aimer, aime, aimes, aimons, aimez, aiment, amant, amante, amoureux, amoureuse* sont les composants du noyau du concept l'AMOUR dans le roman d'A. Nothomb "Mercure".

Ainsi, le lexème donné et ses dérivées sont employés dans le roman plus que 180 fois. Mais la zone périphérique a un autre remplissage. Dans cette zone nous distinguions les lexèmes suivants: *la nature sexuelle, la liaison éventuelle, les affaires sentimentales, les rapports sexuels, une caresse, avoir l'envie, coucher ensemble, désirer, avoir passion.* Les lexèmes nommés sont les synonymes contextuels, qui sont utilisés par l'auteur pour désigner le sens de l'amour des héros du roman. Il faut mentionner, que l'auteur utilise rarement les lexèmes qui verbalisent le concept national l'AMOUR. Seulement le groupes de mots *liaison chérisse,* qui se rapportent au premier niveau de la périphérie voisin du concept, coïncide à la conceptosphère d'A. Nothomb et de l'image lingua-culturelle du peuple français.

En nous appuyant sur l'analyse de la réalisation linguistique du concept l'AMOUR dans le roman "Mercure" nous pouvons faire une conclusion que la plupart de lexèmes et d'expressions qui se rapportent à la première périphérie du concept individuel l'AMOUR d'A. Nothomb, nomment les rapports sexuels. Cela se rapporte à l'existence de la couche, du signe évaluative du concept, de la position des composants du concept.

L'analyse de la réalisation linguistique du concept l'AMOUR dans la conceptosphère individuelle d'A. Nothomb nous donne la possibilité de tirer la conclusion de la variété dans la conceptosphère individuelle des concepts au niveau de la première zone périphérique. Comme nous voyons, les composants nucléaires du concept national se conservent à la conceptosphère individuelle, mais, malgré l'analogie de la structure du concept, les zones périphériques ont le contenue différent. Cela dépend de l'expérience personnelle de l'auteur.

En étudiant le roman d'Amélie Nothomb "Mercure" en termes des différences du genre du concept l'AMOUR, nous avons analysé les différences du genre dans la perception du concept l'AMOUR par les héros du roman et nous avons conclu que selon la typologie de l'amour de Hendrik, tous les personnages ont des images différentes de l'amour. Ainsi, le capitaine Shatopère réalise l'AMOUR – EROS (l'amour sensuel) et l'AMOUR – MANIE – (la dépendance douloureuse), dans l'image de Hazel nous voyons l'AMOUR – AGAPE (amour sacrificiel), Françoise incarne l'AMOUR – STORHE (amour, fondée sur une amitié forte et sur un respect mutuel des partenaires).

Nous avons constaté que la structure du concept individuel est analogique de la structure du concept national et peut être expliqué dans les termes du noyau et de la périphérie. Le contenue de la zone périphérique du concept individuel se distingue du concept national. Les différences sont liées à l'expérience sociale et émotionnelle de l'auteur. Dans cette zone nous avons distingué les lexèmes suivants: *la nature sexuelle, la liaison éventuelle, les affaires sentimentales, les rapports sexuels, une caresse, avoir l'envie, coucher ensemble, désirer, avoir passion.*

Nous avons trouvé des différences du genre du concept l'AMOUR au niveau structurel. Ainsi, le personnage féminin préfère utiliser le vocabulaire périphérique pour l'actualisation lexicale du concept l'AMOUR, et le personnage masculin utilise le plus souvent le lexème nucléaire "amour" avec ses dérivés. Nous avons mis en relief les modèles conceptuelles de l'AMOUR au roman: l'AMOUR – la PERVERSION, l'AMOUR – le SOURCE DES SOUFFRANCES, l'AMOUR – la PERMISSIVITÉ, l'AMOUR – la HAINE, l'AMOUR – la PUISSANCE, l'AMOUR – RÉPUGNANCE, l'AMOUR – la MALADIE, l'AMOUR – la LUTTE INTÉRIEURE, l'AMOUR – RECONNAISSANCE, l'AMOUR – RARETÉ, l'AMOUR – la LIBERTÉ. A partir de ces modèles, nous avons identifié le modèle dominant pour chaque personnage. Ainsi, pour le capitaine Shatopère les modèles dominants sont l'AMOUR – la PUISSANCE et l'AMOUR – la MALADIE, pour Hezel ce sont l'AMOUR – la PERVERSION et l'AMOUR – la LUTTE INTÉRIEURE, pour Françoise c'est l'AMOUR – la LIBERTÉ. Comme on peut le voir, ces modèles conceptuels de l'AMOUR sont en corrélation avec types individuels de l'AMOUR.

Nous avons examiné la variation du genre en nomination de l'objet de l'amour et nous avons établi que l'homme s'adresse le plus souvent à sa bien-aimée comme pupille – 54 fois – 38%; mon enfant – 9 fois – 6.5%; ma fille – 65 fois – 45.77%; ma protégée – 14 fois – 9.8%. La femme appelle le partenaire en utilisant les lexèmes suivants: le vieux – 25 fois – 43%; le monster – 7 fois – 12%; le pervers – 6 fois– 10.3%; le tuteur – 14 fois – 24%; le bienfaiteur – 6 fois – 10.3%. Selon ces données, nous pouvons affirmer que le concept l'AMOUR est représenté à la lumière non traditionnelle, qui découvre le problème de l'âge et des différences du genre du concept donné.

Nous avons construit un schéma du concept l'AMOUR dans la conceptosphère du personnage masculin. Il ressemble à ceci:

1. Un homme est prêt à tout pour obtenir le résultat souhaité d'une femme, c'est-à-dire l'AMOUR – la PUISSANCE: (La fin justifie les moyens);
2. Pour les hommes l'AMOUR c'est une maladie qui le rend dépendant de l'objet de l'amour:(c'est une maladie qui rend mauvais);
3. Quand l'homme aime vraiment, il peut apporter les souffrances. C'est l'AMOUR – le SOURCE DES SOUFFRANCES: (Dès que l'on aime vraiment quelqu'un, on ne peut s'empêcher de lui nuire, même et surtout si l'on veut le rendre heureux).

Nous avons défini que l'un des personnages féminins, Hazel, a le modèle conceptuel l'AMOUR – la LUTTE INTÉRIEURE, qui est représenté comme ça:

1. La lutte du respect et du l'aversion de l'homme: *(Je me sens coupée en deux à son égard: il y a une moitié de moi qui aime, respecte et admire le Capitaine, et une moitié cachée qui vomit le vieux. Celle-ci serait incapable de s'exprimer tout haut)* [9].
2. La lutte de l'aversion pour le corps et l'amour envers le monde spirituel du partenaire: *(On peut ne pas être consentante et cependant éprouver quelque chose de très vif envers celui qui… On peut être dégoûtée par un corps et pourtant fascinée par une âme, de sorte que l'on finit par accepter le corps, malgré sa répugnance)* [9].
3. La lutte de la haine et de gratitude: *(Le Capitaine est l'homme le plus généreux que j'aie rencontré; je lui dois tout, à commencer par la vie; Il ment: je sais combien mon âme est laide, moi qui éprouve un tel dégoût envers mon bienfaiteur)* [9].

L'analyse des différences du genre du concept l'AMOUR en ce qui concerne le rapport des relations platoniques et corporelles, nous avons constaté que le personnage masculin mêle l'idée de l'AMOUR platonique et de l'amour corporel. C'est-à-dire, le schéma conceptuel de "l'AMOUR paternel" s'effondre: l'AMOUR – STORHE se mélange avec l'amour – Eros. Ainsi, la

notion fondamentale de "l'AMOUR paternel" se déplace d'un sentiment du soin de l'enfant aux relations sexuelles entre la jeune fille et un homme beaucoup plus âgé.

Nous avons exploré les différences du genre du modèle conceptuel l'AMOUR – la LIBERTÉ et nous avons constaté que l'homme a un modèle fermé l'AMOUR – PROPRIÉTÉ, dans la perception d'une femme il y a un modèle l'AMOUR – LA LIBERTÉ.

Nous avons constaté que pour Françoise les modèles dominants sont l'AMOUR – la LIBERTÉ, l'AMOUR – l'impénétrabilité et l'intérêt.

Le noyau de ce modèle conceptuel sont les lexèmes *l'espoir, le charme, imaginer*, qui démontrent les espoirs de la femme amoureuse, qui ne sont pas justifiées. La déception amoureuse est représentée comme suit: *Je m'ennuyais avec eux, les hommes se mettent à se ressembler mon métier me semble beaucoup plus passionnant que ces affaires sentimentales* [9].

Ainsi, nous pouvons faire la conclusion que les différences du genre du concept l'AMOUR au roman d'Amélie Nothomb "Mercure" liées aux différents modèles conceptuels de l'AMOUR, qui fonctionnent dans la conceptosphère des héros, et sont associées avec le type dominant de l'amour dans leur conscience.

Le plus vivement les différences du genre se manifestent dans les modèles conceptuels tels que l'AMOUR – la LIBERTÉ dans l'image de Françoise, l'AMOUR – la PUISSANCE et l'AMOUR – la MALADIE (capitaine Shatopère), l'AMOUR – la LUTTE INTÉRIEURE (Hazel).

Toutefois, nous devons dire que les différences ne sont pas causées seulement par l'appartenance du genre, mais aussi par les caractéristiques psychologiques des héros et leurs expériences de vie.

Nous croyons que les différences du genre du concept donné et ses actualisations linguistiques ont besoin de l'étude plus détaillée.

Littérature:

1. Арутюнова Н.Д. Предисловие. Логический анализ языка: культурные концепты. Москва : Наука, 1991. С. 3–4.
2. Бакаева С.А. Гендерная субверсия и национальный стереотип в романе Амели Нотомб «Страх и трепет». *Ценности и смыслы.* Москва, 2015. № 3 (37). С. 146–151.
3. Денисова А.А. Словарь гендерных терминов. Москва : Информация XXI век, 2002. 256 с. URL: http://www.owl.ru/content/news/updates/p51154.shtml.
4. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования. *Лінгвістичні студії*. Вип. 2. Черкаси, 1997. С. 3–11.
5. Огаркова Г.А. Вербалізація концепту КОХАННЯ в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2005. 20 с.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира. Воронеж : Истоки, 2003. 60 с.
7. Спендер Д. Мужчина создал язык. Введение в гендерные исследования : хрестоматия / под ред. С.В. Жеребкина. Харьков : ХЦГИ, 2001. Ч. 2. С. 774–783.
8. Collin F. De la différence à l'indifférence des sexes. Ou le fantasme du naturalisme achevé. *Les rapports sociaux de sexe.* Actuel Marx, Paris : Puf, 2010. 192 p.
9. Nothomb A. Mercure. Paris : Albin Michel S.A., 1998. URL: http://www.litru.ru/?book=88805&description=1.
10. Setti N. Penser-écrire la différence sexuelle. Passions Lectrices, Paris : Indigo, 2010. P. 46–58.
11. Sofio S. Genre (gender). Les ressourses socius. URL: http://ressources-socius.info/index.php/lexique/21-lexique/65-genre-gender.
12. Zumkir M. Amélie Nothomb de A à Z : portrait d'un monstre littéraire. Bruxelles, Grand miroir, coll. Une vie, 2003, 183 p.

Myronova N. Individual characteristics of the French ethnocultural code *AMOUR* (on the material of Amélie Nothomb "Mercury")

Summary. The article is devoted to the semantic-cognitive analysis of the individual characteristics of the French ethnocultural code AMOUR on the material of Amelie Notombe's novel "Mercury". The relevance of the chosen research topic is determined by the general interest and direction of modern linguistic research for the study of ethnocultural codes and their linguistic expression, on the one hand, and the study of the influence of social gender on the linguistic actualization of basic ethnocultural codes, which is indisputably love. The novelty of the scientific work is in identification and analysis of the gender differences of the French ethnocultural code AMOUR in contemporary French prose. We relate the notion of ethnocultural code with the concept, that in the process of its formation, by accumulating information, acquires the trait of the ethnical culture in which it exists. In addition, a concept belonging to a particular national conceptual sphere is also characterized by the individual traits that members of this cultural community bring. That is why it is of great interest to study concepts in the individual conceptual sphere. The object of the analysis is the linguistic means of expression of the French ethnocultural code AMOUR on the material of Amelie Notombe's novel "Mercury". The subject of our study is the gender characteristics of the French ethnocultural code AMOUR. So, we aim to analyze the structure of the AMOUR concept. For the structural analysis of the AMOUR concept in Amelie Notombe's novel, we consider it necessary to compare the structure of this concept in French linguoculture and its implementation in the novel "Mercury", which will allow us to see the individual variability of the AMOUR concept and the peculiarity of its implementation in this type of discourse on the one hand and the variability of the structure of the AMOUR concept – on the other. We have to confirm or refute the assumption that the gender differences of the concept of AMOUR in Amelie Notombe's novel "Mercury" are contained in various conceptual models of AMOUR that function in the conceptual sphere of heroes and which are related to the dominant type of love in their consciousness.

Key words: linguoculture, ethnoculture, conceptosphere, concept, ethnocultural code.

UDC 811,111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.4

Mykhaylenko V. V.,
Doctor of Philology, Professor,
Head of the Department of Translation and Philology
King Danylo University

THINK-ALOUD PROTOCOL IN TRANSLATION: A PILOT PROJECT

Summary. Think Aloud Protocols (TAPs) are employed in various fields (e.g., teaching, nursing, computer programming [see also 21]) to reveal the process aimedata better understanding the outcome. Think-aloud-based translation process research emerged in the mid-1980s wherein participants are requested to speak out their thoughts – the normal thought processes of translators – while translating a text [see the bibliography: 8, p. 105] and developing students' self reflection. When a translator is asked how s/he is translating, in response you can hear that s/he knows languages, but it is far from being true. There is an argument that there is no strong evidence suggesting that TAP significantly changes or influences the translation process, though TAP's validity and completeness in a specific study might depend more or less on several variables. TAP and such recording methods as fastr eading, sight translation, self-and peer reviewing. as serve different specific research purposes, so they can be combined in a multimethod study to answer more complex research questions [22, p. 928]. This method allows data collection about the translator's thoughts at the same time he verbalizes them [3, p. 139]. The objective of this paper is fourfold: proces, product, academic and raising the efficieny of translation, additionally describtion and comparison of specific aspects of translation competence with data provided from a sight translation and a written translation task. The algorithm of TAPs, as a pilot experiment is elaborated. This is the the tentative introduction to the TAP in translation and we did not set the timing. There is an argument that TAP delayed translation by about 25%; no significant effects on revision were found; thinking aloud forced translators to process text in smaller segments [9, p. 69]. But working in a team of professional translators using the TAP algorithm described we used to produce a lomger volume of translations which surpasses a volumeof individual translations – rare references to the dictionaries or encyclopedias, internet or telephone consultations with the national or international professionals in the field.

Key words: translation types, process, final product, algorithm, talkk-aloud protocol, translator, trainer, editor, expert, proofreader.

Preliminaries. Most studies of TAPs are addressed two perspectives: (I) translation as a process with the identification of causes of translation problems and strategies applied to solve them, and (II) translation as a product with the identification of of major content errors [1, p. 15]. The main objective of this article is to describe and compare specific aspects of translation competence with data provided from a sight translation (ST henceforth) and a written translation (WT henceforth) task. In order to achieve this objective we aim at identifying the following items in each translation modality: 1) Self-perceived causes of the problems. 2) How each particular problem is perceived to have been subjectively solved 3) Major translation errors. We assume that the translation process differs when performed at first sight or when it is written, therefore translation problems must be qualitative and quantitative different in each modality: Königs, for instance, mentions a number of types of actions that can be identified, such as macro-planning, identification of problems, solution of problems, associations, corrections, the use of dictionaries [10, p. 7–8], and Jääskeläinen (1993) is interested in the translator's focus of attention, comprising both problematic and unproblematic processing [8, p. 101f, cf 17, p. 17.]. Identification of problems, focus of attention, pauses, corrections and use of dictionaries are what might be called, surface phenomena, which can be noticed more or less easily, whereas macro-planning, solution of problems, associations and cultural transfer are more elusive.

Think-aloud protocol or'concurrent verbalization'refers to type of data collecting method, which is used in empirical translation processes earch.The transcripton of verbalization is called think-aloud protocols (TAPs). Empirical studies of the translation process have used think-aloud protocols to provide a window into the mental activity which is not directly observable [19, p. 75]. This paper reports on a protocol study in a natural discourse situation involving two professional translators and discusses the relevance of the data to the debate on the use of verbalization as a methodology [see 12, p. 178]. These analyses have at least two pedagogical purposes: (I) The strategies observed in the TAPs may serve as models for successful translating. (II) If students training to become translators are used as subjects, TAPs may be used to find out where they have problems. The strategies observed in the TAPs may serve as models for successful translating [13, p. 146; 8, p. 101; 11, p. 66; 12] in a teamwork of a big translation company.

State of the Arts. The Think-aloud protocol provides evidence of translation strategies and points to the need for a dynamic model of the translation process that takes into account activation, suppression, and attending mechanisms.The issue of distinguishing between translation as product or as process shows that dealing with text as product entails understanding the process that ultimately leads to this product creation."The distinction cannot give the scholar leave to ignore the self-evident fact that the one is the result of the other, and that the nature of the product cannot be understood without a comprehension of the nature of the process" (Holmes). But one question that constantly surfaces in the literature is whether TAP has an influence on the translation process and alters the cognitive processes [e.g. 7, p. 1; 22, p. 929]. The theory that verbal protocols can be used to elicit data on cognitive processes was proposed by Ericsson and Simon, and they have provided substantial empirical support for it [5].

There used to be two lines of TAP-based translation process research. One is translation process research proper, which aims to identify characteristics of successful translation processes and to

understand translation competence acquisition process. The other concerns research methodology, including the validity of the think-aloud method, subject choice (students, bilinguals or professionals), dialogue vs. monologue, between-subjects vs. within-subjects designs, protocol analysis method and others. In her widely read review, Bernardini mentions that "a major problem with TAP studies has been the lack of an established research paradigm, resulting in a rather loose treatment of methodological issues (research design, data analysis, research report" [2, p. 251].

Think-aloud protocols are beset by a number of theoretical problems that must be figured into any use made of their data. Verbalization won't register unconscious fac-tors and automatic processes, and it can change a mental activity instead of simply reporting it. Similarly, subjects are sometimes instructed to provide specific kinds of information: description, for instance, without any justification [see 24].

TAPs represent recent research trends in the field of translation that stand out over the last three decades. It is a new trend in the sense that it is process-oriented, rather than the prescriptive product-oriented, aiming at providing reliable models for data collection and analysis in translation studies. The frequency of strategies used in WT. involving causes and strategies used to solve any particular problem. That is, any particular translation problem has been found to respond to different causes for different subjects. The most frequent cause for problems was a deficiency in linguistic understanding. A skill of the bilingual sub-competence. The sample considered this as the major cause for translation problems in consistence with Lörscher experimental results [13]. Answers like "The equivalent I was looking for did not spring up to mind" "I haven't read ahead enough" or "I have misread a word" have a cognitive component. The latter two are more specifically associated to fast and efficient reading. They are part of the psycho-physiological components. Such causes of problems have not surfaced in written translation. It must be hard to deviate from the source text form and have problems to reshape the target text belong to the translation knowledge subcompet ence. TAP-based translation process research has a relatively short history. Most of the responders in the survey believe that it has potential for interesting insights into translation-related cognitive processes. There is a need to find out what goes on in the translator's mind, a means to get a glimpse into the "black box" [see 18]. Yet many of the scholars have mentioned their doubts and difficulties in using TAP.

Strategies of the Experiment: Organization. To undertake an experiment I planned to invite:

a trainer to moderate the students' performance and summing up the experiment with his/her comments;

an expert in a TT definite professonal discourse who would express his expertise – whether the product meets the Ukrauinian rules – distribution, functional semantics, and ordering;

a proof-reader to improve syntax, style, and interference of English in the final Ukrainian text;

From my university Interpreting Class I have invited three graduates majoring in English-Ukrainian translation to venture in the experiment, which they have not done it yet, but expressed their endowment.

And then I specified the end-goals of the experiment, pinpointed the rolels of the students. Notwithstanding, the students were specializing in the professional legal translation and interpreting they had to sit for the Oxford Placement test, which provides a reliable an efficient means for placing students at the start of the experiment for the trainer to select an appropriate text for their translation. The test has been notwithstanding by the Common European Framework of languages: Learning, Teaching, Assessment (commonly known as CRF).

In the language lab there is a smart board with the text projected on it, the prerformance is recorded; students comfortably seated in the High-Back Executive swivel chairs. The trainer keeps conspicuous not to distract the students' attention from translation and if there are booths for conference interpreting in the lab the editor and the proof-reader must be sitted in them.

Algorythm of the Experiment. We have elaborated the TAP algorithm on the basis of different strategies:

(I) The students are asked to perform an orally-produced translation of a written source text projected onto thescreen, i.e. the sight translation without a preliminary scanning, skipping, and skimming the text [cf. the technology: 25, p. 1379; 16, p. 387–389]. Consequently, the students cannot know the topic of the text, the key words, and the cohesive meansof the text; (II) If they meet a difficulty in translating a word or a phrase each student is asked to supply his/her variant whatever springs to his/her mind. (III) They are asked to explain why they have chosen it; (IV) At the same time when they are producing their translations orally, the students are asked by the trainer "the translators themselves to reveal their mental processes in real time while carrying out a translation task [2, p. 242]; (V) At the end of the oral interpreting the text the trainees are welcome to exchange critical remarks of their own interpreting; (VI). Then there is a peer analysis of the translation; (VII) The trainer gives a contrastive analysis of the ST and the students' rough copy with all suggested variations; (VIII) The editor gives hi/her review of language and cultural differences between the ST and the TT, especially in the field of a distribution, style, and ordering in the phrases and the sentences. (IX) The proofreader has been recording the translation and presents the first variant. (X) The final copy must be perfected by the trainer together with the students and a bilingual (SL + TL) professional in the area discribed in the text.

Here is a tentative introduction to theTAP in translation, therefore we did not set the timing. To make the translation more efficient (1) the sudents' classes in fast reading and sight translations must directed to intensive practice [see 23, p. 97; 14, p. 49]; (2) an introduction of students to professional discourse in SL and TL is necessary to make their translation morecoherent and cohesive/; (3) to stipulate students' anticipation.

There is an argument that TAP delays translation by about 25%; and no significant effects on revision were found; thinking aloud forced translators to process text in smaller segments [9, see also 20, 108–109]. But working in a team of professional translators employing the TAP algorithm described we used to produce a lomger volume of translations which surpasses a volume of a sum of translations by individual translators, besides rare references to the dictionaries or encyclopedias, internet or telephone consultations with the national or international professionals in the field [see 15, p. 49].

The interlanguage concept is also implied in Königs' observation of learner-induced one-to-one correspondencies [10, p. 168f], a notion which he uses to explain unsuccessful processes. Some scholars use psycholinguistic notions of the comprehension process, namely frames, scripts and schemes as well as bottom-up and top-down processes when analysing consecutive and

simultaneous interpretation [12, p. 177–178]. Königs, for instance, mentions a number of types of actions that can be identified, such as macro-planning, identification of problems, solution of problems, associations, corrections, the use of dictionaries [10, p. 7f].

There are some other activities proposed by Gerloff (1986) who defines text processing strategies as any metalinguistic or metacognitive comments made or specific problem-solving behaviors affected, during the decoding and rendering of the translation text [6, p. 243]. The strategies she suggests are: 1. Problem identification 2. Linguistic analysis 3. Storage and retrieval 4. General search and selection 5. Text inferencing and reasoning 6. Text contextualization 7. Task monitoring [6]. Some other strategies: making analogies with other L2 words, using knowledge about word formation; using knowledge about typographical conventions; looking for similarities with L1; using knowledge about punctuation; and analyzing textual organization and text type. The strategies found during an experiment can be classified as the following: 1. Using Imagery; 2. Look-up; 3. Contextual recourse, 4. Analyzing and reasoning; 5. Resourcing; 6. Self-Recourse 7. Contextual recourse 8.Deductive reasoning; 9. Inductibve inferencing; 10. Co-text recourse, 11. Switching to L1; 12. Paraphrasing; 13. Problem-solving and 14. Other Compensation strategies [22, p. 930].

Findings and Perspective. The significance of our study is fourfold: investigatiom of the process, of the product, trining the future translators/interpreters, andtoraise the level of efficiency. Meantime, the TAPs think aloud protocolsisa an actual instrument for training students to overcome their uncertainty in translation/interpreting. Besides, a team of translators including experts, an editor, and a proof reader is much more effective than an individual translator in timing and a volume of the translated texts. The prvious publications had a twofold objective to consider the TAP as a process and a product. Theoretically, the findings of this study will contribute to the mainstream TAP research in general and TAP in translation studies in particular. Though much has been written on TAP studies in different genres and different groups of students, we are still far from a unified body of literature in the field. This and other similar studies can help the development of a more unified theory of the application of TAP in translation studies in general and professional discourse registers in particular with a much more cognitive orientation. Practically, one of the most significant purposes of TAP studies in general and translation in particular is to extract and delve into the processes through which the act of translation and interpretation can be much more convenient.

Think aloud protocols have been used for decades as a method for eliciting the activity which is occurring in a translator's mind. In this study think aloud protocols have been used not only as a data collecting method but also as a technique for training translators. The findings of this study and similar studies can give a good image to learners and teachers to have a more vivid picture of the translation process and will show them how to avoid the use and application of incorrect and demanding strategies in their translation processand how to make the process efficient and the product reliable.

References:

1. Bahameed A.S. *Think–aloud protocols: Translating proverbs*. London : Sayyab Books, 2009. 78 p.
2. Bernardini S. Think-aloud protocols in translation research: Achievements, limits, future prospects. *Target*. 2002. Vol. 13. Issue2. P. 241–263.
3. EftekharyA.A., Aminizadeh S. Investigating the use of thinking aloud protocols in translation of literary texts. *Theory and practice in language studies.* Vol. 2. № 5. P. 1039–1047.
4. Ericsson K. Anders. Protocol analysis and expert thought: Concurrent verbalizations of thinking during experts' performance on representative tasks / ed. K. Anders Ericsson et al. *The Cambridge handbook of expertise and expert performance. Cambridge:* CUP, 2006. P. 223–241
5. Esfahani M.J.B. Constructivism translation trainingin translation process workshops: The effect of Think-aloud protocols in increasing student uncertainty management. *Inter-l Journ-l Business and Social Sciences.* 2015. № 5 (1). P. 82–92.
6. Gerloff P. Second language learners reports on the interpretive process: Talk-aloud protocols of translation' / ed. J. House, S. Blum-Kulka. *Interlingual and Intercultural Communication.* Tübingen : Gunter Narr, 1986. P. 243–246.
7. Hansong Cai. The Application of the Verbal Protocol Method in the Study of Translating Process. *Shanghai Technical Translation.* 2000. Vol. 3. P. 1–4.
8. Jääskeläinen Riitta. Think-aloud protocol studies into translation: An annotated bibliography. *Target.* 2002. Vol. 14 (1). P. 107–136.
9. Jakobsen Arnt L. Effects of think aloud on translation speed, revision, and segmentation / ed. Fabio Alves. *Triangulating translation: perspectives in process oriented research*. Amsterdam : John Benjamins, 2003. P. 69–95.
10. Königs F.G. Processus mentaux étudiés chez des sujets allemands apprenant le français lorsqu'ils sont en train de traduire. *Meta*. 1996. № 41 (1). P. 7–25.
11. Krings H.P. Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2). / ed. J. House & S. Blum-Kulka. *Interlingual and Intercultural Communication.* Tübingen : Gunter Narr, 1986. P. 263–275.
12. Kussmaul P., Tirkkonen-Condit S. Think-Aloud Protocol Analysis in Translation StudiesTraduction. *Terminologie et Redaction*. 1995. Vol. 8 (1). P. 177-199.
13. Lörscher W. Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. *A Psycholinguistic Investigation.* Tübingen : Gunter Narr, 1991. 307 p.
14. Mykhaylenko V.V. Sight translation: training algorithm. Scientific *Journal of the Lviv State University of Life Safety Philolog-l Periodical of Lviv*. 2017. № 1. P. 49–54.
15. Mykhaylenko V.V. Viable technologies in teaching register-based translation/interpreting. *Науковий вісник Херсонського держ. університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація».* 2017. С. 49–53.
16. Mykhaylenko V.V., Bakhov I.S. Glossary of applied linguistics. Kyiv: MAUP, 2019. 545 p.
17. Picken Catriona (ed.). *ITI Conference 7 Proceedings. London:* Institute of Translation and Interpreting. 1994. P. 130–142.
18. Pöchhacker Franz. *Interpreting studies.* London, New York : Routledge, 2004. 252 s.
19. Séguinot Candace. Some thoughts about think-aloud protocols. *Target.* 1996. Vol. 8 (1). P. 75–95.
20. Shahrokh Mohsen The effect of think-aloud on the amount of translation Revision, *Inter-l Journal of English Language and Translation Studies.* 2016. Vol. 4 (4). P. 108–119.
21. Smith A. Think aloud protocols: Viable for teaching, learning, and professional development in interpreting. *Inter-l Journal of transl. and interp.* 2004. № 6 (1). P. 128–143.
22. Sun S. Think-aloud-based translation process research: Some methodological considerations. *Meta*. 2011. Vol. 56. № 4. P. 928–951.
23. Temizoz O. Eyetracking Directionality in the Translation Process: A Pilot Study. *Journal of Translation Studies*. 2016. P. 97–122.
24. Venuti Lawrence (ed.). The translation studies reader. London / New York : Routledge, 2000. 539 p.
25. Zhou Yali, Lin Yan. Probe into Translation Process Based on Think-aloud Protocols. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 2. 2012. № 7. P. 1376–1386.

Михайленко В. В. Переклад як процес і продукт (ТАР): пілотний проект

Анотація. Протокол перекладу й обговорення (ТАР) використовується в різних сферах (наприклад, у навчанні, сестринській справі, комп'ютерному програмуванні), щоб виявити процес, спрямований на краще розуміння результату. Дослідження перекладацького процесу на основі обговорення беруть свій початок у середині 1980-х рр., коли учасникам запропонували висловити свої думки під час перекладу тексту [див. 8] та розвитку саморефлексії учнів [23]. Коли перекладача запитують, як він перекладає, у відповідь ви можете почути, що він знає мови, але це далеко не правда. Немає жодних доказів, які свідчать про те, що ТАР суттєво змінює або впливає на процес перекладу, хоча дійсність і повнота ТАР у конкретному дослідженні може залежати від кількох змінних. ТАР і такі методи, як редагування, інтерференція рідної мови, переклад з аркуша, швидкий перегляд тексту, читання зверху донизу слугують різним конкретним цілям дослідження [22, с. 928]. Завданням цього є тристороній процес, а також опис і порівняння конкретних аспектів компетенції перекладу з даними, наданими з візуального та письмового перекладу. Для досягнення цієї мети ми маємо визначити такі пункти у кожній мові перекладу: (I) самостійно сприйняті причини проблем; (II) як суб'єктивно вирішується кожна конкретна проблема; (III) основні помилки перекладу. Нами розроблено алгоритм ТАР як пілотний експеримент. ТАР сповільнює процес перекладу приблизно на 25%; також не виявлено суттєвого впливу на сам переклад; мислення вголос змушує перекладачів обробляти текст у менших об'ємах [9, с. 2003]. Але команда професійних перекладачів, використовуючи зазначений алгоритм ТАР, збільшує об'єм перекладів, що перевищує обсяг, підговлений окремими перекладачами. До того ж, не витрачається час на користування словниками й енциклопедіями, на інтернет або телефонні консультації з національними або міжнародними експертами у певній галузі.

Ключові слова: типи перекладу, процес, продукт, алгоритм, обговорення, перекладач, викладач, редактор, експерт, коректор.

УДК 811.111'373.23:305
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.5

Мойсова А. В.,
магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Бялик В. Д.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ВИДИ СЕКСИЗМІВ І СПОСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню видів англомовних сексизмів і способів їх усунення в англійській мові. У статті надається визначення понять «сексизм», «ґендерний стереотип», встановлюється зв'язок сексизмів із ґендерними стереотипами, визначаються засоби вираження англомовних сексизмів і їхні види, шляхи та способи їх усунення.

Сексизми є одиницями, за допомогою яких відбувається висловлення зневаги до жінок, їх пригноблення, третирування, знецінення, тривіальне позначення їх як осіб, що залежать від чоловіків і виконують у суспільстві другорядні ролі, є об'єктами споживацького ставлення. Сексизми пов'язані з негативними ґендерними стереотипами, які віддзеркалюють подібне ставлення до жінок. Такі стереотипи існують у свідомості та підсвідомості людей, відбиваються у їхньому мовленні, а також у моделях мовленнєвої поведінки.

Сексизми представлені в англійській мові одиницями номінації жінок, похідними від засобів позначення чоловіків, ґендерними лейблами, тривіальними позначеннями. Сексизмами є також одиниці, що не відповідають статі референтів, яких вони позначають, одиниці номінації жінок із негативним і стереотипним значенням, ґендерно-марковані одиниці на позначення жіночих професій, похідні від назв чоловічих. Засобами вираження сексизмів є не тільки лексичні, але й граматичні одиниці (займенники чоловічого роду, що використовуються для позначення осіб жіночої статі), а також елементи морфологічного й одиниці синтаксичного рівнів англійської мови.

Усунення сексизмів може здійснюватися шляхом застосування прийому ґендерної нейтралізації (абстракції) чи ґендерної специфікації (фемінізації). Для подолання мовної дискримінації жінок і з метою усунення англомовних сексизмів пропонується замінити ґендерно-марковані на нейтральні, які не визначають статі особи, уникати використання слів, що є засобами приниження жінок і їх нерівноправного представлення в різних типах англомовного дискурсу, використовувати засоби номінації представників обох статей, коли йдеться і про чоловіків, і про жінок одночасно.

Ключові слова: англійська мова, ґендерна нейтралізація, ґендерна специфікація, ґендерний стереотип, мовна одиниця, сексизм, шляхи та способи усунення.

Постановка проблеми. Поняття «сексизм» виникло та поширилося в лінгвістиці у 70–80-ті рр. XX ст. у зв'язку з появою феміністської критики мови та ґендерних досліджень. Хоча вивченню сексизмів і засобів їх актуалізації в англійській мові приділено достатньо уваги лінгвістів [див., напр., 6; 8–10], ще й дотепер не був проведений аналіз видів подібних одиниць і способів їх усунення в англійській мові, в чому і полягає **мета цієї наукової розвідки**. Її завданнями є визначення поняття «сексизм», встановлення зв'язку сексизмів із ґендерними стереотипами, визначення видів сексизмів і аналіз їх класифікацій, що існують у лінгвістиці, з'ясування способів усунення цих одиниць у мові.

Під сексизмом розуміють «мовну одиницю, котра слугує засобом вираження зневаги, утиску, пригноблення, третирування жінок, приниження їх гідності та, врешті-решт, максимального виключення «жіночого початку», «жіночих слів» у мові» [6, с. 332]. Сексизми виявляються в мовленні та різних типах дискурсу також у вигляді негативних ґендерних стереотипів, які репрезентують жінку як таку, що традиційно виконує другорядні ролі порівняно з чоловіком. А.В. Кириліна визначає ґендерний стереотип як «окремий вид стереотипу, який відбиває в мові культурно і соціально зумовлені думки та пресупозиції про ознаки, атрибути і норми поведінки представників обох статей» [1, с. 103], наприклад: *business is not for women, their place is in the kitchen – бізнес – це не жіноча справа, місце жінки – на кухні*. Наведений приклад віддзеркалює один із найпоширеніших видів стереотипів, згідно з яким жіночою справою вважають ведення домашнього господарства.

Стереотипи існують у свідомості та підсвідомості людей, відбиваються в мові та мовленні, а також у моделях мовленнєвої поведінки [2, с. 186]. Ґендерні стереотипи втілюються у засобах номінації представників різних статей. Вони актуалізуються у значеннях слів, ідіоматичних виразів, дискурсів. Ґендерні стереотипи виявляються в мовленні за допомогою оцінних одиниць на позначення представників різних статей, що впливає на формування певних очікувань від них [4, с. 32]. Негативні ґендерні стереотипи, за допомогою яких відбувається їх приниження, вважаються сексизмами [9, с. 90]. Насамперед це стосується одиниць позначення представниць жіночої статі.

Стереотипізація здійснюється шляхом:

1) таких номінацій жінок, що є похідними від одиниць на позначення чоловіків, вторинними щодо них (наприклад, *doctor* – нейтральна одиниця, *woman-doctor* – ґендерно-маркована; *host* – вихідна одиниця, *hostess* – похідна від неї);

2) вживання ґендерних лейблів, які створюють типові образи жінок і чоловіків (*weak or fair sex – слабка або прекрасна стать*; *the least protected population groups are women, children*

and disabled individuals – найменш захищеними групами населення є жінки, діти та інваліди);

3) використання патерналістських моделей, що підкреслюють залежність жінки, її другорядність у суспільстві (*equality between women and men is ensured by providing women equal opportunities with men in civil, political, and cultural activities – рівність жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності*);

4) застосування одиниць тривіального позначення жінок і чоловіків (*he who follows his wife's advice will never see the face of god – той, хто слухає поради своєї жінки, ніколи не побачить істини; the way to a man's heart is through his stomach – шлях до серця чоловіка лежить через його шлунок*);

5) еротизації жінки, висловлення споживацького ставлення до неї, зображення її як сексуального об'єкта (*a yummy girl – солоденька дівчинка; she looks like the cat's meow – вона – справжній персик*) [3, с. 54–55].

Феміністичний аналіз виявив сексизми на морфологічному, лексико-семантичному та синтаксичному рівнях англійської мови. У зв'язку з цим І. Хеллінгер і Л. Пуш відзначають, що дискримінація особи певної статті може виявлятися трьома основними способами: а) ігноруванням; б) стереотипізацією; в) приниженням, знеціненням [10, с. 19]. Ігнорування має місце тоді, коли для позначення представників обох статей використовуються одиниці одного і того самого (зазвичай чоловічого) роду, наприклад: *if one wants to see the ruins, he must find his own guide – якщо хто-небудь бажає побачити руїни, то він має знайти свого власного гіда; everyone must do his work well – кожен повинен виконувати свою роботу добре.*

Китайський науковець К. Ксу вказує, що сексизми виявляються в англійській мові за допомогою:

– мовних одиниць, які не відповідають статі референта (*if a man wants to be rich, he must work hard – якщо хочеш бути заможнім, то повинен багато працювати*);

– одиниць позитивної семантики на позначення чоловіків і одиниць із негативним значенням на позначення жінок, а також одиниць, похідних від них (*starlet – жінка, що стала зіркою; witch – жінка-демон* на противагу *star, wizard*; *womanish – слабкий чоловік*);

– ґендерно-маркованих одиниць на позначення жіночих професій як похідних від назв чоловічих (наприклад, *actor – actress; author – authoress; god – goddess; hero – heroine; host – hostess; prince – princess*);

– словосполучень (речень), у яких говориться про пару, а засоби позначення чоловіків передують тим, що позначають жінок (*Mr. And Mrs., his and hers, boys and girls, men and women, prince and princess, brothers and sisters, and host and hostess*) [8, с. 101].

І. Хеллінгер і Л. Пуш виділяють такі види сексизмів в англійській мові:

– мовні одиниці, які маркують перевагу чоловічої статі над жіночою, позначаючи жінку як особу другорядну та підлеглу (*Mr. And Ms. Stevenson spent 66 days in the open sea*);

– мовні одиниці, що позначають жінку в традиційних ролях, тобто насамперед у ролі коханки, матері, дружини (*we can see the beginnings of the women's movement in the flashes in the eyes of the female workers, lovers, and spouses – ми можемо побачити початок жіночого руху в іскорках очей робітниць, коханок і дружин*) [10, с. 50].

Українська лінгвістка А.П. Мартинюк вважає сексизмами ті одиниці англійської мови, утворення яких здійснюється в ній за допомогою суфіксів *-ess* та *-ette* [3, с. 138]. Такі одиниці є засобами позначення професій, титулів тощо (*ambassador – ambassadress, duke – duchess, prince – princess, poet – poetess*). Велика кількість слів в англійській мові використовується для позначення професій як жіночої, так і чоловічої статі. Ґендерні стереотипи щодо ролі жінок і чоловіків у суспільстві, вкорінені у свідомості людей, часто не дозволяють асоціювати певну професію з тією чи іншою статтю. Отже, саме тому, на думку А.П. Мартинюк, у номінаціях професій жінок, що стереотипно вважаються «чоловічими», іноді додаються одиниці *woman, female, lady* [3, с. 139] (наприклад, *girl reporter – жінка-репортер*).

Сексистським дослідниця вважає також використання займенників *he, his* для позначення референтів, стать яких невідома [5, с. 49]. Альтернативою такої номінації вважається нейтральне та політично коректне застосування займенників, що позначають представників обох статей *he/she, his/her* [5, с. 50]. Зазначимо, що подібні комбінації займенників почали використовуватися в різних типах англомовного дискурсу внаслідок боротьби за політичну коректність і боротьби феміністок за рівноправне представлення представників обох статей у мові та за допомогою неї.

З огляду на сформовану в патріархальних суспільствах мовну традицію ігнорування жіночої особистості, Д. Кемерон вважає необхідним прескриптивне реформування англійської мови і введення в неї таких одиниць, семантика яких віддзеркалює специфічно жіноче бачення та сприйняття світу [5, с. 52]. Способи вирішення цього глобального завдання є різними. Запропоновані інновації варіюються від введення спеціальних «жіночих» граматичних форм, лексем до створення абсолютно нової «жіночої мови» [5, с. 53]. Для подолання дискримінації жінок у мові та за допомогою неї пропонується використовувати т. зв. «коригуючу мову» (*corrective language*), яка передбачає, зокрема, застосування таких прийомів, як ґендерна нейтралізація (або абстракція) та ґендерна специфікація (або фемінізація) [9, с. 88].

Ґендерна нейтралізація має на меті скорочення чи навіть повне виключення з ужитку ґендерно-специфічних виразів і конструкцій, наприклад, виключення з ужитку лексем із суфіксами *-ess* та *-ette*, що позначають осіб жіночої статі за їх професією чи статусом у суспільстві (наприклад, *hostess, usherette*); використання складних іменників із компонентом *person* замість *man* (*chairperson, tradesperson*). Ґендерна специфікація є прийомом, який використовують для досягнення т. зв. лінгвістично рівноправного представлення представників обох статей через візуалізацію в мові «невидимої» жіночої статі на основі систематичного і симетричного ґендерного маркування [9, с. 89]. Д. Кемерон було також запропоновано застосовувати альтернативні граматичні форми для позначення представників жіночої та чоловічої статі у випадках, коли при зверненні до них традиційно вживається форма одиниця чоловічого роду, наприклад: *she and he, she/he, s/he* [5, с. 50].

К. Ксу пропонує такі способи усунення сексизмів:

– замінити ґендерно-марковані лексичні одиниці на нейтральні (*chairman – chairwoman – chairperson; foreman – forewoman – supervisor; postman – postwoman – postworker; mankind – womankind – people*);

– замінити загальні слова, що містять *man*, на більш нейтральні (*man: human being, human, person, individual; mankind: man: human beings, humans, humankind, humanity; manmade: synthetic, artificial; manpower: workforce, staff, personnel, labour)*;

– замінити лексичні одиниці із суфіксами на позначення жіночої статі на нейтральні слова (*waitress – server; stewardesses – flight attendants*);

– уникати використання слів, що є засобами приниження жінок (*fair/soft/weak/second sex*);

– використовувати засоби номінації представників обох статей, коли йдеться одночасно про чоловіків і жінок (*man and wife; husband and wife; men and girls; men and women / boys and girls*);

– замість займенника *he* використовувати множину (*when bathing a baby, never leave him unattended – when bathing a baby, never leave them unattended*); we/us/our (*from each according to his abilities, to each according to his needs – from each of us according to our abilities, to each according to our needs*; *does your child need extra tuition with their English*); змінювати іменники, займенники чоловічого роду на засоби позначення другої особи (*no man knows his true character until he has run out of gas, purchased something on the installment plan and raised an adolescent – you don't know what your true character is until you have run out of gas, purchased something on the installment plan and raised an adolescent*); замінювати речення активного стану з одиницями на позначення чоловічої статі на речення активного стану за умов неможливості з'ясувати стать референта з метою усунення сексизмів (*one who, when he has the choice of two evils, chooses both – one who, when given the choice of two evils, chooses both*) [8, с. 103].

Незважаючи на існування різних підходів і пропозицій щодо усунення сексизмів, всі вони спрямовані на досягнення рівноправного позначення представників обох статей в англійській мові.

Таким чином, сексизмами вважаються ті мовні одиниці, за допомогою яких відбувається висловлення зневаги до жінок, їх пригноблення, третирування, знецінення, тривіальне позначення їх як осіб, котрі залежать від чоловіків, а не є самостійними, повноправними членами суспільства, таких, що виконують другорядні ролі. Сексизми тісно пов'язані з негативними ґендерними стереотипами, в яких виявляється подібне ставлення до жінок. Засобами вираження сексизмів є не тільки лексичні, але й граматичні одиниці (займенники чоловічого роду, що використовуються для позначення осіб жіночої статі), а також елементи морфологічного й одиниці синтаксичного рівнів англійської мови. Усунення сексизмів може здійснюватися шляхом застосування ґендерної нейтралізації (чи абстракції) або ґендерної специфікації (чи фемінізації). Для подолання дискримінації жінок і з метою усунення сексизмів було запропоновано замінити ґендерно-марковані та лексичні одиниці із загальним значенням на нейтральні, уникати використання слів, що є засобами приниження жінок і їх нерівноправного представлення, використовувати засоби номінації представників обох статей, коли йдеться одночасно про чоловіків і жінок тощо. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у порівняльному аналізі сексизмів різних типів англомовного дискурсу та вивченні можливих способів їх усунення.

Література:

1. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва : Институт социологии РАН, 1999. 189 с.
2. Клецина И.С. Развитие ґендерных исследований в психологии. *Общественные науки и современность*. 2002. № 3. С. 181–192.
3. Мартинюк А.П. Конструювання ґендеру в англомовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с.
4. Скорик М.М. Основи теорії ґендеру : навчальний посібник. Київ : «К.І.С.», 2004. 536 с.
5. Cameron D. Performing Gender Identity: Young Men's Talk and the Construction of Heterosexual Masculinity. *Language and Masculinity* / edited by S. Johnson. L.: Blackwell Publishers, 1997. P. 45–63.
6. He. G. An Analysis of Sexism in English. *Journal of Language Teaching and Research*. Vol. 1. № 3. P. 332–335.
7. Martynyuk A.P. A contrastive study of male and female occupational terms and English and Russian. *Papers and studies in contrastive linguistics*. Poznan, 1990. № 26. P. 103–110.
8. Xu X. The Sexism in English and Its Rebuilding. International Education Studies. 2008. № 1. P. 101–104.
9. Lei X. Sexism in Language. *Journal of Language and Linguistics*. Vol. 5. № 1. 2006. P. 87–94.
10. Hellinger I.M., Pusch L.F. Richtlinien zur Vermeidung des sexistischen Sprachgebrauchs. Leipzig : Herder, 1980. 305 s.

Moisova A., Byalyk V. Types of sexisms and ways of their elimination in the English language

Summary. The article is devoted to the study of types of English-language sexisms and ways of their elimination in it. The notions of "sexism" and "gender stereotype" is given, the correlation between sexisms and gender stereotypes is determined, means of expressing of English-language sexisms and their types are clarified, as well as ways of their elimination in the English language are revealed in the article.

Sexisms are units with the help of which the disdain for women is expressed, their oppression, bullying, devaluation, trivial designation is made or women are represented as persons who perform secondary roles in societies, dependent on men. Sexisms are considered to be lexical units that designate women as sexual target for men and objects of their consumer attitude. Sexisms are associated with negative gender stereotypes that reflect the abovementioned attitudes towards women. Such stereotypes exist in minds and subconscious of people. That's why they are reflected in their language and speech, as well as models of speech behavior.

Sexisms are represented in English by nominative units derived from the means of designating of men, gender labels and trivial designations. Sexisms are also language units that do not correspond to the gender of the referents they designate, nominative units with negative and stereotypical meanings, gender-labeled units derived from the names of men's professions and used for designation of women's professions. Sexisms are revealed not only by lexical units, but with the help of grammatical units (masculine pronouns used to denote female persons), as well as elements of morphological and units of syntactic levels of the English language.

Elimination of sexisms can be done by means of gender neutralization (abstraction) or gender specification (feminization). To overcome linguistic discrimination of women and eliminate their sexist representations in the English language and with the help of its means, it is suggested to replace a gender-marked lexical units by neutral, which do not refer to any gender, to avoid lingual humiliation of women and their unequal lingual representation, to use language units of designation of referents of both genders in case if it is told about both at the same time.

Key words: English language, gender neutralization, gender specification, gender stereotype, language units, sexism, ways and methods of elimination.

UDC 81'42 : 82-1 : 811.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.6

Moskvichova O. A.,
CSc. (Philology),
Associate Professor at the Department of the English Language and the Methodology of Teaching
Kherson State University

THE FRACTAL POETICAL MODEL OF THE WORLD IN THE LINGUISTIC AND COGNITIVE ILLUMINATION

Summary. The article is dedicated to the illumination of the methodology of the modelling of the fractal poetical model of the world as the construct that consists from segments of micro- and macro-levels. The complexity of the fractal poetical model of the world is explained by the net of the conceptual senses of the frame mode and the integrated mode, their fractal self-similarity, conceptual and semantic approximations and deviations.

The article is dedicated to the investigation of the specificity of the reproduction of the reality in the fractal poetical model of the world on the basis of the British poetry of the XIX–XXIst centuries with the help of the linguistic, of the poetical analysis of the lexical and the semantic tropes as the verbal means of the actualization of cognitive processes of the formation of the fractal poetical model of the world and the outlining of the axiological sense that is specific for the cognitive style of poets of the British romantic, the modern and the postmodern periods by means of linguistic, cognitive, poetic analyseses of the above mentioned tropes. The analyses comprises the usage of the cognitive and the discourse strategies of the interpretation of the deepest sense of the fractal poetical model of the world, such as: the reconstruction of the axiological literary concepts as elements of the fractal poetical model of the world, the modelling of the conceptual tropes as the cognitive basis of the formation and of the designing of the fractal poetical model of the world and the modelling of conceptual blends and frames as emergent cognitive structures of the embodied understanding in the poetics of the British romantic, the modern and the postmodern periods. The study presents the results of the multidisciplinary investigation of the modelling of the fractal poetical model of the world representing the peculiar scientific research of the author. The information presented in the article is the polydisciplinary combining the cognitive linguistics, the cognitive poetics and the mathematics with the fractal geometry.

Key words: literary concept, conceptual tropes, the fractal, fractal poetical model of the world, the attractor, microsegments of the fractal poetical model of the world, macrosegments of the fractal poetical model of the world, net of the conceptual senses of the frame mode and the integrated mode of the fractal poetical model of the world.

To see a World in a grain of sand,
And a Heaven in a wild flower,
Hold Infinity in the palm of your hand,
And Eternity in an hour.
W. Blake *"Auguries of Innocence"* [5, p. 41]

Introduction. In the mathematics, in the computer science, in the fractal geometry, in the theory of systems, and in the synergetics '*the fractal*' (from the Latin '*fractus*' – '*to break, to destroy*') – is identified as the object that is characterized by the fractional structure having the hierarchical level of the organization; as the endless geometrical figure every fragment of which is repeated in the reduced scale [2]. In the academic scientific world the leading role in the generation of the theory of fractals belongs to the mathematics because fractals have been identified by the mathematician Benoit B. Mandelbrot in his scientific research "The Fractal Geometry of Nature" [6]. Benoit B. Mandelbrot generated fractals by means of the mathematical and computer calculations and the researches of the coastline of Great Britain [6]. Fractals have been investigated deeply in the mathematics but this term belongs also to the sphere of the synergetics, the science that comprises the physics and the mathematics, and has been integrated into the linguistics being the interdisciplinary direction of the scientific researches in the aspect of which are investigated processes of the transition from the chaos to the order and vice versa in the open nonlinear spheres of the different nature [3]. In the article we are served by the dominant role of the exploration of the fractality in the mathematics because in the process of the constructing of the fractal poetical model of the world we rely on the postulates of the mathematical modelling of fractals.

The **aim** of the article is to describe the process of the modelling of the fractal poetical model of the world in the linguistic and the cognitive aspects on the basis of the British poetry of the XIX – XXIst centuries.

The achievement of the aim involves the following **tasks**:

– to develop the complex methodology of the constructing of the fractal poetical model of the world based on the methodology of the cognitive linguistics, of the cognitive poetics, of the mathematics, of the fractal geometry with the consideration of the actuality of the illumination of the notion *"the fractal"* in the modern scientific paradigm;

– to reveal the segments of the fractal poetical model of the world based on the investigation of the ability of the modelling of the fractal poetical model of the world on the basis of the British poetry of the XIX – XXIst centuries;

– to construct micro- and macrosegments of the fractal poetical model of the world with the linguistic and the cognitive aspects stating the hierarchical peculiarities of the literary concepts and the conceptual tropes fulfilling the mentioned segments;

– to arrange the typology of the conceptual and the sense approximations and deviations in the fractal poetical model of the world;

– to outline the ability of the fractal poetical model of the world to be developed into the net of the conceptual senses of the frame mode and the integrated mode of the fractal poetical model of the world.

The hypothesis of the investigation is outlined by the ability of the modelling of the fractal poetical model of the world in the linguistic and the cognitive perspective through the prism of the mathematics and the fractal geometry. Literary concepts [7] and conceptual tropes are elements of micro- and macrosegments of the fractal poetical model of the world that could be developed into the net of the conceptual senses of the frame mode and the integrated mode of the fractal poetical model of the world. The present paper is the result of the doctoral scientific investigation of the author on the title "The fractal poetical model of the world in the linguistic and the cognitive survey (on the material of the British poetry of the XIX–XXIst centuries)". The information presented in the article has never been outlined before and it has never been represented in the world linguistics by other linguists. The results of the investigation, presented in the paper, are developed by the author and are based on the doctoral dissertation thus they are new and innovative because the identical scientific researches have never been done in different scientific and linguistic paradigms before. That's why in the references are given a few literary sources because in the paper are presented the own scientific conclusions and considerations of the author.

The material of the investigation and methods

The material of the investigation is based on the British poetry of the XIX – XXIst centuries in the total amount of 3628 poetical texts (4832 pages). For the illustration of the design of the fractal poetical model of the world have been chosen the brightest examples (490 poetical texts on 267 pages).

The **methodology** of the modelling of the fractal poetical model of the world is polydisciplinary conditioned by the combination of the interpretational, the textual, the descriptive, the semantic, the component, the linguistic, the stylistic, the cognitive, the poetical, the mathematical, the fractal, the geometrical methodology.

The methodology of the linguistic and the poetical analysis is represented by the interpretational, the textual, the descriptive, the semantic, the component, the linguistic and the stylistic methods. Methods of the cognitive linguistics and the cognitive poetics are outlined by the methodology of the reconstruction and the identification of the literary concepts and the conceptual tropes. The methodology of the mathematics and the fractal geometry is actual in the paper to model the fractal poetical model of the world with the actuality of the quantitative calculation of the results of the investigation.

The discussion and results

The revealing of fractals in the modern scientific paradigm

The founder of the theory of the fractality Benoit B. Mandelbrot has identified the term '*the fractal'* from the Latin words '*frangere'* ('*to break'*) and '*fractus'* ('*ruptured*, *discrete*, *fractional'*). The word is identical to the English '*fracture'* ('*the rapture'*) and '*fraction'* ('*the fraction'*). Except the meaning '*fractional'* (in words '*the fraction'* and '*the refraction'*) the word '*fractus'* means '*the wrong-shaped'* [2]. Thus, Benoit B. Mandelbrot has modeled the definition of the identified by him term '*the fractal'* as for the algorithm and the association from the English '*FRACTionAL'*. Even graphically Benoit B. Mandelbrot has written the word '*FRACTAL'* from '*FRACTionAL'* by means of capital letters in the way the cognitive scientists write identified and verbalized concepts. The conceptual sphere in the field of the cognitive linguistics is graphically represented by the linguists in the similar way to the Circular Apollo Fractal (e.g., (Fig. 1)). Thus, we surmise the existence of the connection between the cognitive linguistics and the fractional mathematical theory in the graphical way.

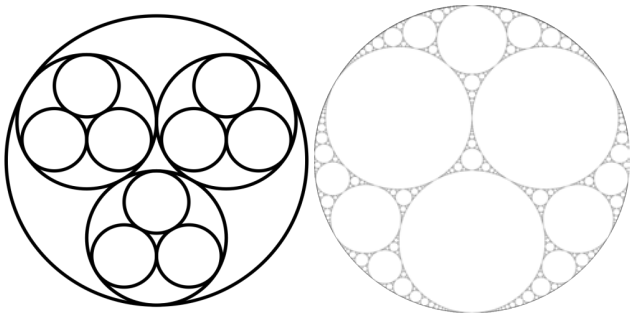

Figure 1. The Circular Apollo Fractals (after Mandelbrot 1982)

Fractals or the mathematical and the geometrical monsters have changed the mathematics of the end of the XXth century and after their multidisciplinary integration into different scientific spheres lots of terms and forms have been identified by the scientists in the fractal and in the mathematical way. Benoit B. Mandelbrot has summarized different types of fractals, has identified the ways of the fractional computer calculation that has been integrated into the modern fractional computer graphics (e.g., (Fig. 2)).

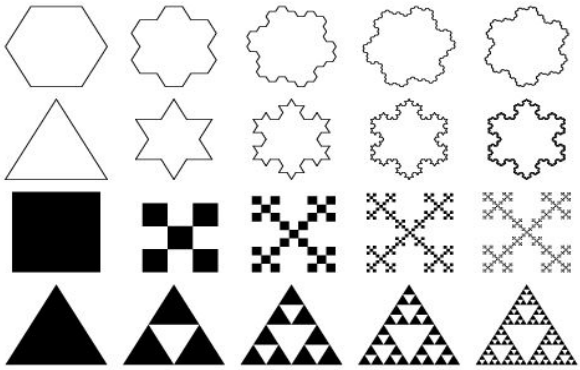

Figure 2. Types of fractals (after Mandelbrot 1982)

Benoit B. Mandelbrot has stated that every self-similar fractal element is never-ending because structurally every fractal consists from the smallest or the fractional elements the modelling of which is ruled by the previous elements of the fractal. The fractal is the self-similar and the never-ending unity, the connection between elements of which is determined by the connection between all the elements of the fractal. The construction of the fractal is strict and mathematically determined because every small element of the fractal is the simplified version of the whole fractal. The process of the modelling of the fractal is ruled by the repeated repetition of the analogical mathematical operations – iterations. Fractal iterations are recursive, the final stage of the previous element of the fractal is the beginning of the new stage of the fractal modelling – the iterational fractal process. The fractal modelling is the endless process because fractals have the beginning but don`t have the ending and the final stage of the modelling [3].

The modelling of the fractal poetical model of the world

Extrapolating the methodology of the linguistic, the poetical, the cognitive analysises of the poetry and considering the results

of the fractal modelling in the mathematics, in the fractal geometry, in the synergetics, in the theory of systems we propose the methodology of the modelling of the fractal poetical model of the world on the basis of the British poetry of the XIX–XXIst centuries in the linguistic and in the cognitive perspectives.

Thus, the fractal poetical model of the world is characterized by the complex structure, the starting point of it's constructing is the strange / the circular / the cyclic fractal attractor (from the Latin '*attrahere*' – '*to attract*'; from the English '*to attract*') [2]. The fractal attractor is the starting point of the fractal modelling that is stable and attracts to itself all the trajectory of the whole fractal system or the fractal model. Structurally, in the aspect of the fractal geometrical modelling, the fractal attractor comprises from the central node around which, in the spiral form, are pulverized trajectories of the fractal that never intersect and are concentrated around the central node of the attractor [2]. The strange fractal attractor in the fractal modelling is the trajectory of the fractal orbit that makes possible the fractal modelling to get started in such a way: '*the central node of the strange fractal attractor → the cycle → the fractal*' (e.g., (Fig. 3)).

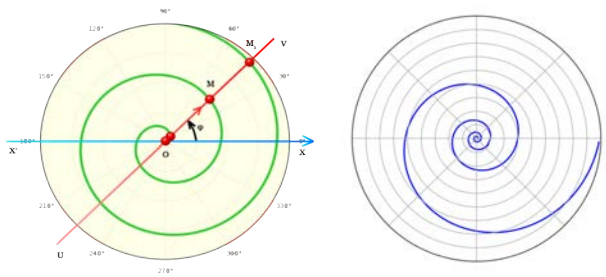

Figure 3. The trajectory of the fractal modelling from the central node of the strange fractal attractor to the cycle and to the fractal (after Деменок)

Integrating the theoretical aspects of the fractal modelling and taking into consideration the actuality of the term '*the strange fractal attractor*' in the aspect of the fractal constructing while the modelling of the fractal poetical model of the world we propose to understand under the central node of the attractor the literary concept or literary concepts [7] that are identified by us in the British poetry of the XIX–XXIst centuries. The literary concept in the cognitive linguistics and in the cognitive poetics is the basic element of the fractal conceptual model of the world that includes linguistic and extra-linguistic aspects determined by historical and cultural traditions of the romantic, of the modern and of the postmodern periods in Great Britain [7].

The central node of the fractal poetical model of the world is the literary concept / literary concepts. According to the trajectory of the orbit of the strange fractal attractor the dynamics of the fractal modelling of the poetical model of the world we outline in such an order: literary concepts → the basic conceptual tropes (the conceptual metaphor, the conceptual metonymy, the conceptual oxymoron, the conceptual metamorphosis [4]) → the frame mode of the fractal poetical model of the world (frames) → the integrated mode of the fractal poetical model of the world (emergent conceptual blends) (e.g., (Fig. 4)):

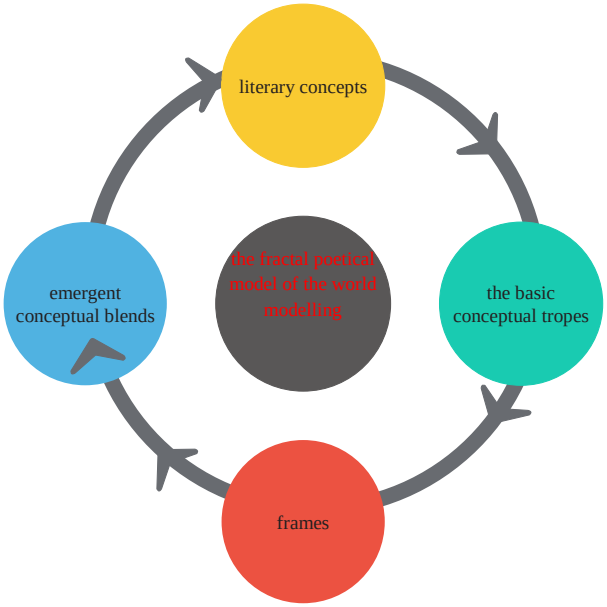

Figure 4. The trajectory of the orbit of the strange fractal attractor as the basis of the fractal poetical model of the world modelling

In the article is presented the information about the identification of the literary concepts and the basic conceptual tropes in the British poetry of the XIX–XXIst centuries. The frame and the integrated modes of the fractal poetical model of the world will be represented in the next publications of the author of the article.

The realization of the fractal poetical model of the world in the British poetry of the romantic, of the modern and of the postmodern periods

The deep nature of the fractal poetical model of the world is determined by it's complicated linguistic and cognitive aspects that are explained by the combination in the fractal poetical model of the world micro-segments (literary concepts), macro-segments (basic conceptual tropes), frames and the emergent conceptual blends in one fractal unity. We define the fractal poetical model of the world as the complex linguistic, cognitive and fractal construct that comprises from segments modelled according to the iterational and integrated methodology of the linguistic, of the poetical, of the cognitive analysises with the deployment into the fractal net of the conceptual senses filled with frames and conceptual blends.

In the cognitive linguistics has been proved that the fractal '*iteration*' (from the Latin '*iteration*' – '*to repeat*') is the process of the multiple repetition of the analogous structure or the step as for the analogy with the previous repetitive operation. The fractal '*recursion*' (from the Latin '*recursiõ*' – '*the returning*') – the process of the repetition according to the certain algorithm or the formula when the starting cycle is the result of the previous cycle. The fractal self-similarity is the fractal peculiarity of the whole fractal system in which the structural organization of an element is repeated completely or partially according to the structure of other elements of the whole fractal system [1].

In the article we propose the fractal modelling of the fractal poetical model of the world based on the computer fractal modelling of the fundamental fractal – the Mandelbrot Fractal. But our investigation is added by the linguistic and the cognitive

aspects of the fractal poetical model of the world based on the results of the scientific research on the basis of the British poetry of the XIX-XXIst centuries from the point of the cognitive linguistics and the cognitive poetics. In such a way our investigation is multidisciplinary or the subdisciplinary combining the fractal theory in the mathematics and in the fractal geometry integrated into the sphere of the cognitive linguistics and of the cognitive poetics.

We have stated that the starting point of the modelling of the fractal poetical model of the world is the literary concept or literary concepts identified by us in the British poetry of the XIX–XXIst centuries. The hierarchy of the verbalized literary concepts is congregated by us into the micro-segment of the fractal poetical model of the world. We design the micro-segment of the fractal poetical model of the world on the basis of the graphic modelling of the Mandelbrot Fractal that consists from three concentric circles. The main circle of the mentioned fractal is the main cardioid and the additional circles are the copies of the main cardioid circle. The number of additional circles may be endless (e.g., (Fig. 5)).

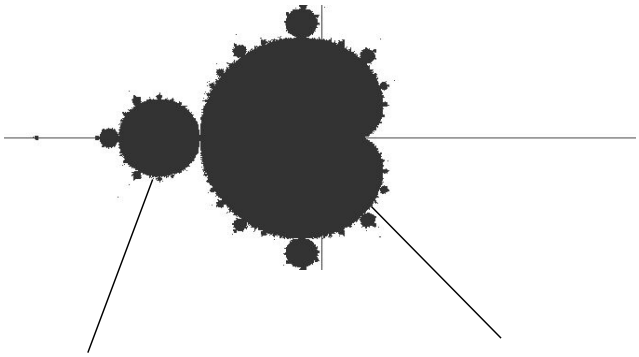

additional circles the main cardioid circle

Figure 5. The graphic modelling and the structure of the Mandelbrot Fractal (after Mandelbrot 1982)

According to such a graphic design of the structure of the Mandelbrot Fractal we model the micro-segment of the fractal poetical model of the world that is impregnated by the identified by us literary concepts on the basis of the British poetry of the XIX–XXIst centuries. The main cardioid circle of the micro-segment of the fractal poetical model of the world (1) is the presentive and the sensual and is impregnated by the aptly identified literary concepts in the British poetry of the XIX–XXIst centuries. The first additional circle of the fractal micro-segment of the fractal poetical model of the world (2) is denominated by us the typology of the conceptual and the semantic approximations on the micro-level of the micro-segment and is nominated by us the imaginative and the associative circle. This circle we impregnate by the literary concepts containing the information of the associative type. The next additional circle (3) is the circle of the conceptual and the semantic deviations and is impregnated by rare literary concepts and is identified by us as the semantic circle (e.g., (Fig. 6)).

In the analogical way we design the macro-segment of the fractal poetical model of the world that is repleted by the reconstructed by us conceptual tropes (the conceptual metaphor, the conceptual metonymy, the conceptual oxymoron, the conceptual metamorphosis [4]) (e.g., (Fig. 7)).

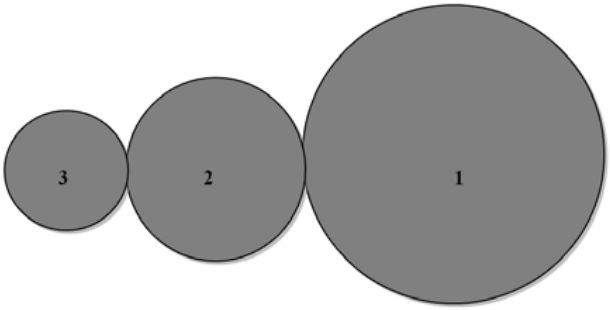

Figure 6. The fractal modelling of the micro-segments of the fractal poetical model of the world
(1 – the presentive and the sensual micro-segment of the typology of the fractal iterations of the self-similar literary concepts; 2 – the conceptual and the semantic micro-segment of the typology of the conceptual and the semantic approximations; 3 – the semantic micro-segment of the typology of the conceptual and the semantic deviations)

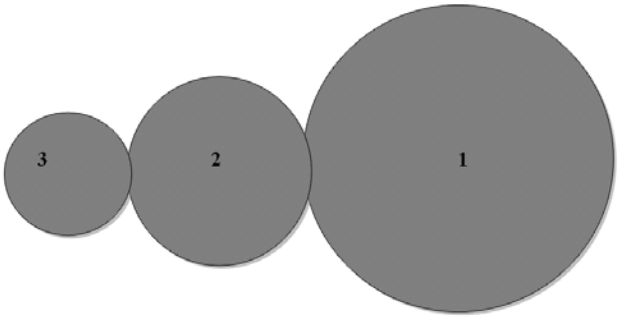

Figure 7. The fractal modelling of the macro-segments of the fractal poetical model of the world

As we have mentioned the fractal recursion is the process when the previous step of the fractal modelling is the starting point of the design of the next fractal step. The Mandelbrot Fractal in the fractal geometry is the starting point or the reservoir for the further fractal modelling the variety of which is identified in mathematics and the fractal geometry (e.g., (Fig. 8; Fig. 9)).

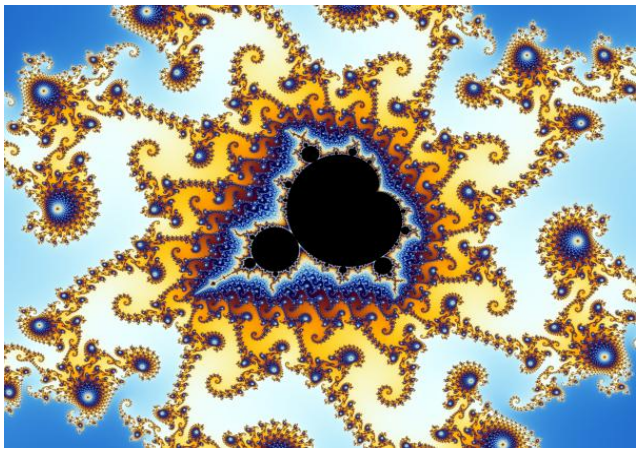

Figure 8. The computer design of various fractals from the reservoir of the Mandelbrot Fractal (after Mandelbrot 1982)

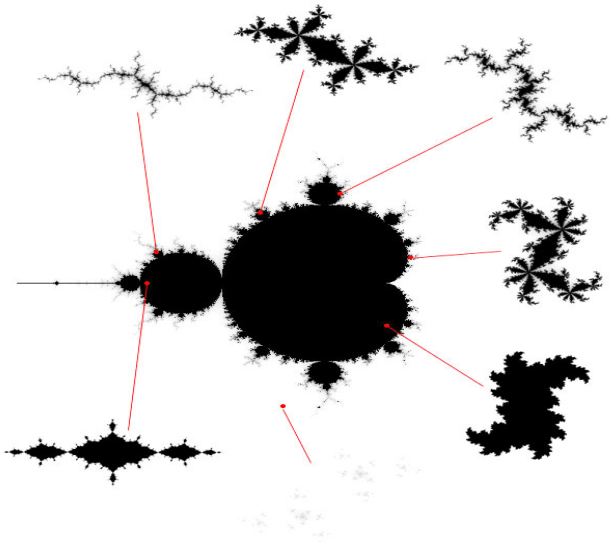

Figure 9. The modification of various fractals from the reservoir of the Mandelbrot Fractal (after Mandelbrot 1982)

In our scientific investigation the micro-segment of the fractal poetical model of the world is transformed into the segment of the conceptual senses of the frame mode fulfilled by frames. The macro-segment of the fractal poetical model of the world is transformed into the net of the conceptual senses of the integrated mode fulfilled by emergent conceptual blends. Frames and conceptual blends are modelled according to linguistic and cognitive operations and procedures existing in the cognitive linguistics and the cognitive poetics and will be presented by us in the next articles (e.g., (Fig. 10)).

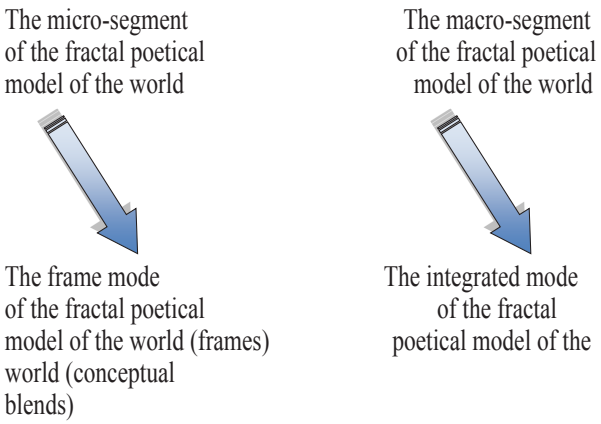

Figure 10. The transformation of micro- and macro-segments of the fractal poetical model of the world into integrated modes

Graphically integrated modes will be designed by us as various types of fractals. Thus frames will be modelled as the Fractal 'Snowflake', conceptual blends – as the Fractal 'Square' (e.g., (Fig. 11)).

The fractal iteration in the process of the modelling of the fractal poetical model of the world is characterized by us as main procedures of the identification and the reconstruction of literary concepts and conceptual tropes existing in the cognitive linguistics and in the cognitive poetics. And the whole fractal poetical model of the world, consisting from micro- and macrosegments, integrated frames and conceptual blends modes will be graphically modelled as the Dragon Fractal of Harter-Heighway or the Fractal Julia and will be presented in the next scientific publications of the author (e.g., (Fig. 12)).

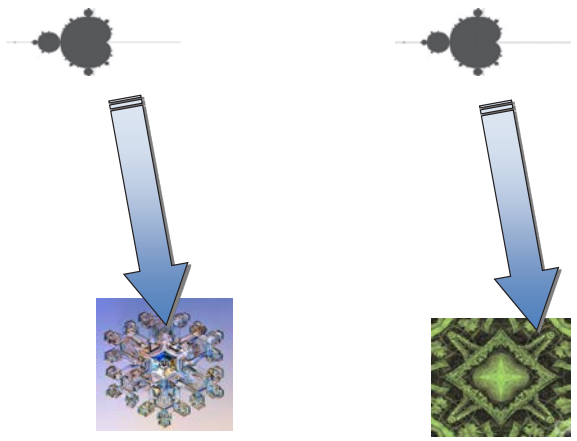

Figure 11. The graphic transformation of micro- and macro-segments of the fractal poetical model of the world into integrated modes

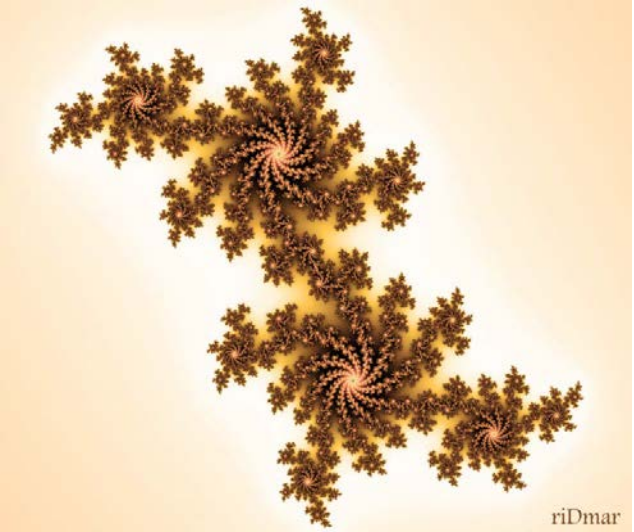

Figure 12. The Dragon Fractal of Harter-Heighway or the Fractal Julia (after Mandelbrot 1982)

In the result of the investigation of the realization of the designed fractal poetical model of the world in the British poetry of the XIX–XXIst centuries we propose the summarizing results that form the basis for the construction of the micro- and the macrosegments of the fractal poetical model of the world. As we have mentioned the microsegment of the fractal poetical model of the world is represented by the identified literary concepts in the British poetry of the XIX-XXIst centuries. We have stated that micro- and macrosegments of the fractal poetical model of the world are designed by us on the basis of the Mandelbrot Fractal. Both micro- and macrosegments consist of tree circles, such as:

– the first main cardioid circle (the presentive and the sensual) – (1);
– the second additional circle (the conceptual and the semantic approximations) – (2);

– the third additional circle (the semantic deviations) – (3).

Graphically both micro- and macrosegments we design according to the model of the Mandelbrot Fractal (e.g., (Fig. 13)).

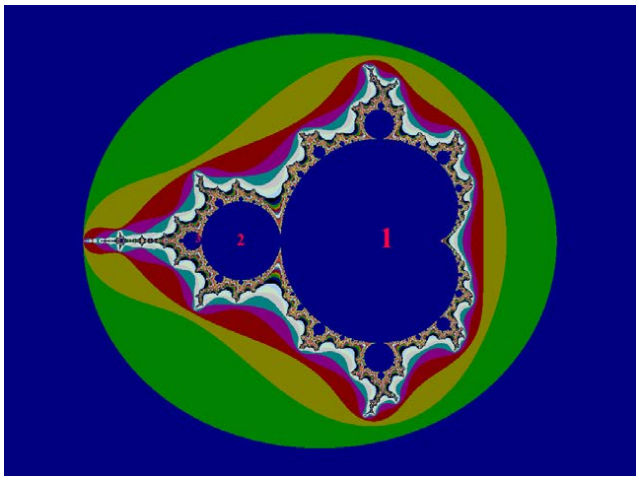

Figure 13. The graphic design of micro- and macrosegments of the fractal poetical model of the world

Conclusions. Thus, the fractal poetical model of the world is modelled by us on the basis of the British poetry of the XIX-XXIst centuries and our investigation can be perspective because depending on the material of the investigation the fractal model of the world can be constructed not only in the poetry but in the narratology. The fractal model of the world may be mythological and religious (on the basis of religious and mythological texts), utopian (on the basis of the political texts), historical and philosophical (on the basis of historical and philosophical texts or texts that reflect the historical personality / personalities), futrological (on the basis of the texts of the fantasy genre).

Proposed fractal modelling may be perspective in the investigation of the literary work of a poet, of an author, of an epoch or poets, of authors or different cultural and historical periods. We assume that the fractal model of the world may be semiotic including symbols that can be individual and authorial, emphatic, eidetic. In the mathematics and in the geometry, in the existing fractal theory, are identified various types of fractals. It is proved that structures the algorithm of the modelling of which is changed spontaneously are superfractals. Multifractals are the complicated fractal structures that consist from several fractal structures. Allatorial fractals – fractals in which the smallest outer influence or the outer fluctuations change the form of the whole fractal.

In the linguistic perspective we consider that that the linguistic model may be superfractal segments of which are changed with the integration to the investigation of the text the comparative analysis. The multifractal is the linguistic model that is added by the other linguistic aspect (for example, the combination of the linguistic, the cognitive and the semiotic aspects of the investigation of the texts). The allatorial fractal linguistic model is the model segments of which are changed while the incorporation of new results of the investigation of the text unidentified by the predecessors.

The proposed by us methodology of the modelling of the fractal poetical model of the world opens the new paradigm in the modern cognitive linguistics and the cognitive poetics – ***the cognitive graphics*** or ***the cognitive fractal graphics*** that comprises the combination of the cognitive linguistics, of the cognitive poetics, of the mathematics, of the fractal geometry, of the theory of systems, of the synergetics. Modelled by us the fractal poetical model of the world is characterized not by the rhizome but the strictly determined structure because the fractal is characterized by the strictly determined structure and consists from the elements of the reductions scale that are self-similar and are excelled by the hierarchical organization, by the recursiveness and by the iteration because the process of the fractal modelling is determined by the multifaceted repetition of the analogical mathematical operations – iterations that are recursive, the final element of the fractal is the beginning of the new element – the recursive. Fractal iterations in our process of the design of the fractal poetical model of the world are the linguistic and the cognitive operations and mechanisms that help the linguists to identify literary concepts and to reconstruct conceptual tropes in the text. Recursiveness is the ability of the microsegment of the fractal poetical model of the world to be transformed into the frame mode, and the macrosegment – into the integrated mode of emergent conceptual blends. The cognitive fractal graphics is proved in the scientific research by the computer design of the fractal poetical model of the world on the basis of the fractal modelling in the mathematics, in the fractal geometry and in the computer graphics.

References:

1. Бистров Я.В. Біографічний наратив у лінгвокогнітивному вимірі (на матеріалі англомовної прози XX – початку XXI століть) : дис. … д-ра філ. наук : 10.02.04 / Київський нац. лінгвістичний ун-т. Київ, 2016. 460 с.
2. Деменок С. Л. Просто фрактал. Санкт-Петербург : Страта, 2018. 308 с.
3. Деменок С.Л. Суперфрактал. Санкт-Петербург : Страта, 2018. 228 с.
4. Москвичова О.А. Еволюція метаморфози в англійському поетичному мисленні : монографія. Херсон : Айлант, 2015. 220 с.
5. Blake W. The Selected Poems. London : Wordsworth Poetry Library, 2019. 384 p.
6. Mandelbrot B.B. The Fractal Geometry of Nature. New York : W. H. Freemanand Company, 1982. 470 p.
7. Nikonova V., Boyko Y. Gender-specific emotivity of Victorian female prose from a multidimensional perspective. *In Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow.* 2019. Vol. IV (1). P. 47–82.

Москвичова О. А. Фрактальна поетична модель світу у лінгвокогнітивному висвітленні

Анотація. Екстраполюючи методологію лінгвопоетичного аналізу, методологію когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики, враховуючи здобутки методології фрактального моделювання у математиці, фрактальній геометрії, синергетиці й теорії систем, окреслимо методику конструювання фрактальної поетичної моделі світу, яка характеризується складною структурою у лінгвокогнітивному вимірі. Вказана складність структури зумовлена когерентністю між складовими сегментами фрактальної поетичної моделі світу, тобто узгодженням дифузійних й дисипативних процесів, котрі уможливлюють когерентну зв'язність складної хаотичної структури у єдине фрактальне ціле. З позиції точних наук фрактальне конструювання складної моделі відбувається при когерентному об'єднанні мікроелементів складної макроструктури з синхронізацією її еволюції. Фактором

об'єднання складних фрактальних систем є аналогія хаосу, оскільки хаос відіграє конструктивну роль в процесі будування фрактальної моделі. У контексті дослідження під хаотичністю, важливою для конструювання фрактальної моделі світу, розуміємо лавиноподібний інвентар художніх концептів, концептів та концептуальних тропів, які можливо ідентифікувати та реконструювати на матеріалі британських поетичних текстів XIX–XXI століть із застосуванням методики лінгвопоетичного, лінгвокогнітивного й поетико-когнітивного аналізів. Структурування фрактальної поетичної моделі світу у лінгвокогнітивному вимірі шляхом упорядкування художніх концептів й концептів та концептуальних тропів з подальшим фреймовим моделюванням та конструюванням концептуальних блендів з урахуванням методологічного інструментарію конструювання образ-схем концептуальних тропів дозволяє упорядкувати зазначені аспекти в єдиній фрактальній й лінгвокогнітивній моделі світу. У такий спосіб здійснюємо перехід когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики на новий топологічний рівень, котрий ознаменовано можливістю графічного кодування лінгвокогнітивних постулатів у складній ієрархічній фрактальній моделі, що складається з самоподібних мікро- та макросегментів, а також з фреймової мережі та мережі концептуальних смислів.

Так, запропоноване моделювання фрактальної поетичної моделі світу відкриває нову галузь у сучасній когнітивній лінгвістиці та когнітивній поетиці з опорою на сукупність методологій точних і гуманітарних наук. Висновуємо, що такою новою ланкою постає *когнітивна графіка*, або, точніше, *когнітивна фрактальна графіка*, оскільки репрезентована методика дослідження поетичних текстів з подальшим конструюванням фрактальної поетичної моделі світу враховує декілька аспектів когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики, математики, геометрії, теорії систем, синергетики.

Ключові слова: художній концепт, концептуальні тропи, фрактал, фрактальна поетична модель світу, атрактор, мікросегменти фрактальної поетичної моделі світу, макросегменти фрактальної поетичної моделі світу, мережа концептуальних смислів фреймового та інтегрованого модусів фрактальної поетичної моделі світу.

УДК 81.111'342.9
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.7

Мусієнко Ю. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської і фіно-угорської філології
імені професора Г. Г. Почепцова
Київського національного лінгвістичного університету

СУГЕСТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОГО ПРИТЧОВОГО ДИСКУРСУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сугестивних особливостей просодичної актуалізації повчального повідомлення на матеріалі англійських притчових текстів. Розвиток психотехнологій сугестивного впливу відбувається переважно у сферах психотерапії, нейролінгвістичному програмуванні, рекламі, політиці, бізнесі тощо. Залишалося актуальним завданням виявлення, уточнення і систематизація основних видів навіювання, які можуть використовуватися у процесі сугестивно-дидактичного впливу в повчальному дискурсі. Проведений експериментально-фонетичний аналіз параболічних текстів показав, що типовість і проблематичність відтвореної житейської ситуації; узагальненість; параболічність; іносказання; ефект морального імперативу; позачасовіть і позапросторовість; специфічне абстрагування думки; експресивність притчі, розуміння якої можливе лише після включення її до цілісної системи світобачення, успішно актуалізується за рахунок використаних адресантом базових видів сугестії саме на просодичному рівні актуалізації повчального повідомлення.

На основі розробленої нами класифікації повчальних параболічних текстів за семантичною спрямованістю (схвалення розсудливих дій і засудження нерозважливих дій героїв притчі) та за прагматичною спрямованістю з урахуванням перлокутивного чинника, спрямованого на переконання людини у необхідності дотримуватися норм і правил життя (директиви: порада, зауваження, вимога, прохання, попередження, інструкція тощо), встановлено, що найбільш стійкі в інформаційному й емоційно-оцінювальному відношенні відрізки тексту є прагматичними фокусами, які є основою реалізації прагматичних категорій параболічного тексту. За такого підходу процес мовленнєвої діяльності у притчовому дискурсі реалізується за допомогою навіювання як послідовність збудження емоцій реципієнта, що породжують у мовця певну інтенцію, яка трансформується свідомістю у ціленастанову комунікації та директивного висловлювання. У свідомості мовця відбуваються складні розумові акти добору лексико-граматичних і фонетичних засобів, спрямованих на ефективну передачу смислу притчі.

З огляду на отримані результати проведеного нами експериментально-фонетичного дослідження, розвиваючи гіпотезу сіткових моделей на фонетичному рівні, або, інакше кажучи, моделі збереження фонетичних знань у пам'яті людини шляхом навіювання, вважаємо, що у межах певного просодичного поля або просодичної зони для передачі емоційно-модальних значень можуть модифікуватися відповідні просодичні параметри, а саме висота тону, інтенсивність, тривалість пауз, темп і гучність, ядерний тон, типи шкал.

Ключові слова: сугестія, сугестивні особливості, притчовий дискурс, притча, просодична актуалізація, інтенція.

Постановка проблеми. Мова розглядається як інструмент, що використовується людиною у процесі її діяльності для впливу на співрозмовника. До числа питань, якими займається прагматика, належать проблеми, пов'язані із суб'єктом мовлення, адресатом, стратегією і тактикою мовленнєвої поведінки, також досліджуються форми мовного спілкування, відносини між комунікантами.

З погляду прагматичного спрямування вивчаються багато видів дискурсів, наприклад, дискурс реклами, дискурс політики, дискурс конфлікту тощо. Проте майже відсутні спеціальні лінгвістичні дослідження повчального дискурсу, притчового зокрема. Дослідження повчального дискурсу як комунікативного процесу спрямоване на встановлення закономірностей розгортання тематичної організації спілкування й умов успішної комунікації [5, с. 173]. Дискурсивний аналіз орієнтується на дослідження цілісної системи лінгвістичних і нелінгвістичних чинників: значення мовної одиниці, причини її вибору, успішності виконання відправником інформації свого наміру, особливостей аудиторії, котра сприймає інформацію, оцінки фону та інших позалінгвістичних факторів.

З метою досягнення перлокутивного ефекту автор використовує усі засоби для успішної подачі матеріалу. Такі комунікативні способи є елементами, за допомогою яких реалізується основна інтенція повчального тексту. Одним із елементів виступає зовнішня структура дискурсу [12]. Прагматична спрямованість іллокутивного тексту розкривається через актуалізацію тих елементів зовнішньої структури, які мають найбільший вплив на адресата, активізують інтелектуальні й емоційні реакції та викликають відповідні дії. Наміри автора диктують способи подачі матеріалу. Манера викладення фактів підпорядковується міркуванням прагматичного порядку: впливати не лише інформацією, що міститься у тексті, а й способами її подачі [1, с. 5]. У цьому зв'язку залежно від інтенції адресата простір організовується по-різному. Як зазначав М. Бахтін, розподіл інформації у тексті проводиться автором із погляду адресата, уможливлюючи сприйняття інформації певними порціями [2, с. 122–151].

Актуальність нашого дослідження зумовлюється спрямованістю наукових розвідок на пошуки прихованих смислів художніх текстів і визначається загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій до вивчення функціонування одиниць мови й мовлення, зокрема просодичних основ кодування, породження, сприйняття, розуміння та декодування смислу й повчального потенціалу висловлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сугестивних текстів крізь призму їхньої ритмічної організації та фоно-

семантичних основ можна зустріти у працях Б. Алякрінського, С. Степанової, Ж. Дрогаліної, О. Леонтьєва, Н. Мусхелашвілі та ін., дослідження яких уможливлюють розуміння того, на чому засновані приховані маніпулятивні прийоми словесного навіювання; особливості усної форми подання повчальної інформації, здатної здійснити психологічний вплив на людину. Навіювання проникає у психічну сферу позасвідомості особистості, входячи без особливої переробки у сферу загальної свідомості й укріплюючись як предмет пасивного сприйняття (О.О. Потебня, Ф. де Сосюр, В.В. Бадрак, Т.А. ван Дейк, О.С. Іссер). Таким чином, при раціональному навіюванні людина змінює не свою думку, а об'єкт оцінки. Особливий інтерес до дослідження сугестії проявила сугестивна лінгвістика (С.В. Болтаєва, М.Р. Желтухіна, І.Ю. Черепанова), яка вивчає лінгвістику сугестора та сугеренда в межах корпусу сугестивних текстів, що забезпечують ефективний і цілеспрямований вплив на підсвідомість реципієнта.

Відповідно до досліджень саме за допомогою сугестивності як способу маніпулювання у свідомість входять стереотипи і мудрості, закріплені в повідомленні. Такі інакомовні навіювання впливають на підсвідомість реципієнта. Проголошення повчального повідомлення спрямоване на прямий або непрямий інформаційний вплив і переконання у рамках конкретної нормативно регламентованої ситуації спілкування. Відтак, за Л. Ільницькою, вербальний сугестивний вплив – це використання мови з метою: встановлення і підтримання психологічного контакту; приєднання до реальності суб'єкта; утилізації свідомості й отримання доступу до несвідомого [4, с. 128]. На думку О. Медведєвої, сенс сугестивного навіювання полягає у впливі на почуття людини, а через них – на її волю та розум з метою створення певного стану і спонукання до вчинення запланованих дій [6, с. 101].

У свою чергу, К.І. Платонов [7, с. 266–268] відзначив, що при конструюванні формул прямого навіювання доцільно використовувати такі принципи: зміст прямого навіювання повинен мати форму імперативного повідомлення, пов'язаного з минулим, сьогоденням або майбутнім сугеренда (об'єкт навіювання – студент); формула навіювання повинна бути виражена в деяких простих і зрозумілих словах, які відповідають за своїм змістом особистісним якостям сугеренда; здійснюючи пряме навіювання, сугестор (людина, котра маніпулює та навіює – викладач) повинен вимовляти слова авторитетно і твердо, упевнено і спокійно, повторюючи формулу навіювання кілька разів; успіх словесного навіювання значною мірою визначається не лише змістом самої формули навіювання, але й виразністю мовлення, зокрема силою звуку, інтонацією голосу, певним наголосом тощо; зміст формули прямого навіювання повинен мати чітку спрямованість на вирішення проблеми сугеренда; може містити елементи мотивованого роз'яснення або поради; слова навіювання повинні бути яскраво емоційно забарвленими.

Метою дослідження став аналіз сугестивних особливостей, які можуть бути виражені на етапі просодичної актуалізації англійського притчового дискурсу для проголошення повчального повідомлення шляхом схвалення розсудливих дій або засудження нерозважливих вчинків головних героїв.

Для досягнення поставленої мети нами було досліджено сугестивні особливості англійських притч; визначено, як здійснюється сугестивний вплив на реципієнта під час проголошення повчального повідомлення; встановлено та систематизовано просодичні засоби, які використовуються при відтворенні навіювання щодо повчального повідомлення, вираженого в текстах англійських притч.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що раціональний бік художнього сприйняття є невід'ємним від емоційного, постає питання про те, якими механізмами це сприйняття актуалізується, що й відображається у явищі емоційного резонансу.

Продовжуючи наші міркування, відзначимо, що сугестивність, або навіювання, постає, на нашу думку, однією із провідних ознак когнітивного й емоційного забарвлення параболічної перцепції, яка розуміється як такий психічний вплив, словесний або образний, котрий викликає некритичне сприйняття та засвоєння будь-якої інформації [6], під впливом якої можуть виникати різноманітні уявлення, що спонукають вірити джерелу інформації. Саме за допомогою навіювань у свідомість входять стереотипи, житейські мудрості, закріплені у притчах як основному способі організації громадської думки та маніпулювання свідомістю [6]. Інформаційний вплив організується таким чином, що думка, уява, образ фіксуються у свідомості як дещо відоме та істинне, розвіюючи увагу об'ємом, специфікою інформації та штучним перебільшенням.

Навіювання є основним способом маніпулювання свідомістю, прямим вторгненням у психічне життя людей. Маніпулятивний вплив організується так, щоб думка, уявлення, образ безпосередньо входили у сферу свідомості та закріплювалися в ній як дані, безперечні й уже доведені. Це стає можливим при підміні активного ставлення психіки до предмета комунікації навмисно створеною пасивністю сприйняття, що так властиве повчальному дискурсу, притчам зокрема, завдяки розсіванню уваги великою кількістю інформації, активній формі її подання, штучному перебільшенню тощо. Такий вплив на індивідуальну свідомість за допомогою інформаційно-психологічних і лінгвокогнітивних засобів зумовлює трансформацію психіки, зміну поглядів, думок, стереотипів із метою впливу на діяльність і поведінку. Відтак сугестивні особливості актуалізації притчового дискурсу можна класифікувати за трьома параметрами: експресивними (емоційні стани, вираження ступеня схвалення розсудливих дій чи засудження нерозважливих дій, відповідні типи емоційних реакцій), інформаційними (ступінь достовірності сюжету) та за ступенем впливу на психіку реципієнта.

У контексті нашого дослідження слід відзначити застосування елементів непрямого навіювання [4, с. 20–25]. Відтак контекстуальне навіювання наявне тоді, коли на тлі розміреного мовлення слово або фраза виділяється тоном голосу, паузами, гучністю та іншими просодичними особливостями. Таким чином, свідомість розуміє, що логіка речення не порушена, а несвідоме активізується, сприймаючи спеціально виділену в мовленні інформацію. Зазначимо, що непрямі навіювання дозволяють краще використовувати несвідомі резерви психіки сугеренда (реципієнта повчального повідомлення), актуалізуючи ресурсні спогади, відчуття й асоціації як дещо відоме та істинне, розвіюючи увагу об'ємом і штучним перебільшенням. Важливим фактором є особлива емоційність повідомлення сугестора (адресанта повчального повідомлення) на рівні просодичних факторів у поєднанні з лексичними та граматичними конструкціями, що призводить до створення стереотипів, які сприймаються на рівні яскравих образів, ілюстрацій і гештальтних структур [4, с. 4].

З огляду на вищезазначені положення у межах нашого дослідження слід відзначити інакомовне навіювання, а саме директиви у вигляді образних прикладів, які впливають на підсвідомість, про що йдеться у працях В.М. Бехтерьова, М. Еріксона, Ю.А. Шерковіна та М. Спарка. Цікаво простежити, що доволі часто у притчовому дискурсі застосовуються методи гіпнозу, які не містять прямих команд, що дозволяє уникати можливий опір на реципієнта та викликати його довіру. Такий ефект досягається за рахунок використання певних мовленнєвих стратегій, а саме трюїзмів – запитань, відповідей і тверджень, направлених на привернення уваги, яким властива істина.

У зв'язку з цим емоції, які ми отримуємо у процесі естетичного сприйняття, кардинально відрізняються від емоцій, що народжуються за звичайних життєвих обставин, і переосмислюються в особливому контексті свідомості. Відтак необхідно відзначити роль *емпатії* та її фокалізації у дискурсі притчі з упаковкою висловлення [9, с. 279–314], тобто оформленням висловлення, яке поєднується зі способом подання інформації мовцем і яке непрямо визначається змістом повідомлення і поточним станом свідомості адресата. Фокус емпатії безпосередньо спостерігається у дослідженнях притч, процес фокалізації яких дозволяє адресанту встановити не лише центр уваги, запропонований адресату, але і його оточення [3, с. 147]. Такий підхід до дослідження проблеми когнітивно-прагматичного спрямування притчі призводить до виникнення траєкторії руху фокусу – пружини сюжетного напруження [11, с. 16]. Відповідно до вищезазначених теорій можна зробити висновок про те, що іносказальне навіювання з елементами фокусу емпатії може застосовуватися для кодування та декодування притч під кутом зору лінгвокогнітивних і прагматичних особливостей із їх просодичним оформленням, маючи чітко виражений ефект резонансу.

Вищенаведені результати свідчать про нерозривний зв'язок перлокутивного навантаження у мовленнєвому акті з ментальними і психічними процесами особистості, що призводить до становлення моральних цінностей і орієнтацій шляхом пізнання та інтерпретацій.

Узагальнення відповідей інформантів дозволяє зробити висновок про те, що лінгвокогнітивна структура повчальних висловлень відбиває ступінь інтенсивності емоційного збудження мовця, впливаючи на процес декодування етичної ідеї адресатом. За зростанням емоційного напруження збільшується кількість порушених конструкцій, пауз хезитацій, гучність, темп тощо. Крім того, структура повчальних блоків притч містить і оцінку подій, вражень, і розповідні, описові фрагменти з елементами доповнення, уточнення і пояснення, що зумовлює варіативність лексичних, граматичних, стилістичних і просодичних засобів актуалізації директивних інтенцій у притчовому дискурсі. Саме мелодійний компонент виступає провідним на фоні природної взаємодії усіх підсистем інтонації.

Установлено, що директивні інтенції у 14,3% сприймаються як нейтральні за ступенем емоційності через обмежений набір усталених лексико-граматичних засобів, чітку темпо-ритмічну структуру з маловаріативною мелодикою, на відміну від притч (85,7%) із більш емоційною реалізацією директивних інтенцій і вираження етичних ідей за рахунок зростання і зниження гучності, прискорення і сповільнення темпу, підвищеного чи високого спадного термінального тону у поєднанні з меншим ступенем виразності інших ділянок інтонаційного контуру.

Незважаючи на розмаїття лексичних, граматичних і стилістичних засобів, інформанти чітко декодували провідні емоції та повчальні повідомлення притчі, звертаючи увагу на паузи різної тривалості, варіювання темпу мовлення від прискореного у блоках опису та розповіді до сповільненого у заключних висловленнях; підвищення гучності у блоках із емоційною домінантою моралі на фоні її зниження у розповідних та описових фрагментах притчі. Очевидно, що взаємодія і модифікація таких перцептивних параметрів, як гучність, темп, паузація активує глибинні компоненти особистого інтонаційного тезаурусу людини, що і є основою сприйняття і декодування повчальності притч [10, с. 138–151].

Щодо просодичної організації моралі, яка здебільшого структурно завершує притчу, то встановлено, що, незважаючи на її повчальність, для неї характерними є емоційно-забарвлені компоненти інтонації. Початок моралі реалізується або на середньо-підвищеному, або на середньо-пониженому тональному рівні, а її завершення оформлюється низьким та екстранизьким тональним рівнем мовлення мовця зі сповільненим темпом і сиплим забарвленням голосу. Прагматична спрямованість директивних інтенцій на слухача і спроба мовця залучити його до роздумів інтонаційно оформлюється й високим тональним рівнем початку першої інтоногрупи, високим спадним термінальним тоном широкого різновиду. Наприклад: *|That's •when the |tug-of-war be gins | – and |if you have ⇒ the |scars of His \love ⇒ on your |arms | \be \very, ⇒ |very \grateful∩ He |did \not | and \will \not let you \go.* ||| [3].

У свою чергу, аудитори пов'язують сповільнений темп мовлення і знижену гучність фрагментів, у яких реалізовується директивність, із підсвідомим бажанням мовця шляхом навіювання вплинути на емоції слухача та сприяти декодуванню отриманого повчального повідомлення.

Вищенаведений приклад дозволяє стверджувати, що для фрагментів, у яких виражається мораль або директивність (імпліцитно чи експліцитно), характерне вживання довгої паузи, яка кваліфікується аудиторами-фонетистами як повчальна та директивна. Так, функціональне призначення довгої паузи саме в цьому фрагменті притчі у взаємодії із середнім або високим спадним тоном малої швидкості зміни напрямку руху передає невиражений вербально повчальний підтекст притчі й тим самим уможливлює для реципієнта декодування отриманої інформації, залучаючи усі когнітивні процеси своєї свідомості.

Слід додати, що сугестивний аспект вираження повчальності передається також шляхом виділення наголосом особових займенників, як це видно з прикладу: *|**You** and **I** | can |identi \fy *** with |that •little \boy ||; |**We** have |scars, \too ||; \No, | |not from an \alligator, | or |anything |quite •so dra \matic ||; ⇒Sometimes ⇒when we |don't have |time to >listen, | He |has to |throw a \brick at |us. |It's our \choice* [1].

У наведених прикладах займенники оформлюються кінетичним рухом тону широкого діапазону й малою швидкістю зміни його напрямку, що супроводжується розширенням тонального діапазону інтоногрупи, контрастним сповільненням темпу на цих словах і підвищенням інтенсивності їхнього вимовляння. Відтак аудитори зазначали, що такий просодичний прийом створює кульмінаційні елементи фрагментів із директивними інтенціями. Це, у свою чергу, полегшує слухачеві декодування етичних повідомлень притчі.

Ефект директивності притчового дискурсу досягається також шляхом взаємодії засобів надсегментного рівня із рядом інших лексико-стилістичних засобів. Наприклад: а) "***We ˈdo ↑much •more work than ˈhe does***. ∩ [5]; б) *«Com⊂pare your ⊂heart with ˈmine, |* ***↘mine is ˈperfeˈct*** *| and* ***|yours is a |mess of /scars and ˈtears.»*** ∩ [2].

У вищенаведених прикладах взаємодія просодичних засобів із семантичним контрастом створює особливе тло, на якому чітко виокремлюються директивні інтенції шляхом підсилення ритмічності, інтенсифікації директивних концептів і варіювання темпу мовлення і гучності. Аудиторами було встановлено, що на фонетичному рівні наведені інтоногрупи об'єднуються довгою паузою, що символізує серйозність конфліктної ситуації та залучення слухача до декодування фабули причті. Рекурентними є вживання спадної ступінчастої шкали з низьким спадним або низьким висхідним термінальним тоном із порушеною поступовістю шкали, що свідчить про серйозність подій. Такий просодичний прийом підсвідомо впливає на мислення слухача, створюючи підґрунтя для повної ідентифікації себе з героями конфліктної ситуації притчі. Відтак елементи контрасту в поєднанні із засобами інтонаційного впливу виступають у притчі фокусами, які відіграють провідну роль у декодуванні притчевого повідомлення.

Варіювання тонального діапазону від звуженого на початку повчального повідомлення до середньо-звуженого всередині та розширеного наприкінці виконує роль додаткового засобу акцентуації повчальності та схвалення розсудливих дій головного героя притчі. Так, у зазначених вище висловленнях звужений тональний діапазон на тлі високої гучності, прискореного темпу і спадного висхідного тону передає обурений стан мовця ситуацією і безглуздим розтрачанням часу чоловіка, який завзято збирає морські зірки по морському узбережжю і викидає їх у море. Реалізація обурення модифікується мовцем із залученням високого спадного термінального тону, високого тонального рівня, підвищеної гучності, прискореного темпу і низького висхідного термінального тону на семантичних центрах синтагми початку морального повідомлення (/miles; and /miles of •beach; |all a\long |it.). Таким чином, звуження тонального діапазону і прискорення швидкості зміни ЧОТ на семантичних центрах повчального повідомлення сприяє кращому виділенню значущої інформації та спрямовує увагу слухачів на ключові моменти директивної інтенції.

Результати аналізу частоти показників темпу за зонами відображають домінування його помірного різновиду в усіх групах директивних висловлень. Проте частота актуалізації помірного темпу поступово зменшується з підвищенням ступеня вияву повчальності та директивності у досліджуваних висловленнях на позначення позитивної етичної ідеї при поступовому збільшенні частки сповільненого темпу.

Так, вживаність помірного темпу у висловленнях на позначення вказівки-поради в ініціальній частині повчального фрагменту і сповільнений у його фінальній частині створює певний емоційних контраст. Такий просодичний прийом, реалізований мовцем, сприяє роздумам слухача, апелюючи до його когнітивних процесів. Адже сповільнений темп мовлення зосереджує увагу на смислових центрах притчі, уможливлюючи її декодування. Наприклад: *" Well, *** there is only |one ˈpiece of a dvice *** I can |give to you",| said the wisest of wise men.*** (1) *"The |secret of happiness | is to |see ↑all the ˈmarvels ˈof the world | and |never to for get *** the |drops of oil on the spoon"* ||| (2) [4].

У цьому фрагменті вказівка на те, що секрет щастя прихований в умінні бачити красу всього світу і не забувати про проблеми, які в ньому існують, сприймається за рахунок помірного темпу зі зниженою гучністю. Водночас зареєстроване сповільнення темпу висловлення (2), якому сприяє подовження сонатів (/m; w; n/) і фрикативу (/s/) семантичних слів (|marvels, \world, |never, |secret, \spoon), знижена гучність, середньо-тональний рівень наприкінці висловлення відображає його повчальність.

Відзначимо також, що зростання емоційного збудження мовця, нестримний прояв його емоцій корелює із прискореним темпом вимовляння вказівки-поради, попередження. Темп мовлення прискорений як в ініціальній, так і у фінальній частині фрагменту з директивними настановами. З метою навіювання повчального повідомлення мовець свідомо прискорює темп мовлення і використовує низхідну ковзну шкалу, не розмежовуючи ініціальну частину від фінальної, що змушує слухача повірити в розсудливість дій героя, який хотів владнати причину виникнення проблеми, а не саму проблему. Таким чином, темпоральна реалізація висловлення у зонах від прискореного до повільного темпу свідчить про закріпленість інтонаційних моделей притчевого дискурсу в когнітивній системі людини, що дозволяє їй реалізувати і комунікативні стратегії впливу на слухача, і свої переконання, схвалення розсудливих дій зокрема.

Висновки. Проведений аналіз найпоширеніших емоційно-модальних конотацій для кожного різновиду директивних висловлень в англійському притчевому дискурсі надав можливість дослідити релевантні просодичні ознаки, що беруть участь в ідентифікації позитивної етичної ідеї. Найбільш показовими в інтонаційному плані виявилися такі загальні особливості оформлення когнітивно-прагматичних відтінків повчальної модальності в мовленні адресанта під час проголошення англійської притчі: переважання спадного напрямку мелодики шкал; різновид шкал – спадна ступінчаста шкала, що надає переконливості та категоричності повчальному фрагменту; уживання спадної ковзної шкали з метою підкреслення повчального змісту висловлення, його важливості; типи термінальних тонів – низький або середньо-знижений спадний термінальний тон використовуються для актуалізації модальних значень «схвалення розсудливих дій», «наполегливості», а також виділення різноманітних емоційних проявів; середній і високий термінальні тони вживаються з конотаціями «категоричності», «рішучості», «непохитності»; локалізація максимальних значень ЧОТ у термінальній частині, що є показником упевненого ставлення мовця до проголошеної етичної ідеї притчі та прояву вищої міри категоричності; підвищена гучність в ініціальній частині повчального фрагменту та її різке зниження наприкінці; прискорений або помірний темп на початку повчального фрагменту та його сповільнення наприкінці; уживання нормативного синтагматичного і логічного видів фразового наголосу; використання перцептивних і хезитаційних пауз; плавний регулярний ритм.

Встановлені сугестивні особливості модифікації просодичних характеристик забезпечують досягнення основних цілей, які ставить перед собою мовець під час проголошення англійської притчі: вплинути на слухача таким чином, щоб йому не лише запам'яталася сама притча, але й відбулися зміни в його

поведінці стосовно дотримання принципів та етичних норм, апелюючи до змін у його свідомості та залучення когнітивних процесів.

Література:

1. Адмони В.Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка. Москва : Изд-во лит. на иностр. яз., 1955. 390 с.
2. Бахтин М.М. Проблемы текста. Опыт философского анализа. Вопросы литературы. 1976. № 10. С. 122–151.
3. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 310 с.
4. Ільницька Л.Л. Англомовний сугестивний дискурс. Київ, 2006. 222 с.
5. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. Москва : Эдиториал УРСС, 2007. 176 с.
6. Медведева Е. Основы рекламоведения. Текст. Москва : Рип-Холдинг, 2004. 266 с.
7. Платонов К.И. Слово как физиологический и лечебный фактор. Вопросы теории и практики психотерапии на основе учения И.П. Павлова. Москва : Мед.гиз, 1957. 431 с.
8. Саенко Т.И. Прагматика волшебной английской сказки и ее интонационная реализация. Взаимодействие сегментного состава и просодии текста : сборник науч. трудов. Киев : КГПИИЯ, 1986. С. 89–96.
9. Чейф У.Л. Значение и структура языка. Москва : Прогресс, 1975. 432 с.
10. Cook N. Tone of Voice and Mind: The connection between intonation, emotion, cognition and consciousness. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2002. 291 p.
11. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2002. 443 p.
12. Osgood Ch., George John Suci J.G., Tannenbaum H.P. The Measurement of Meaning. USA : University of Illinois Press, 1957. 342 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. The Parable of The Brick. URL: https://sites.google.com/site/philippineolongapomission/parables/the-brick-1 (дата звернення: 20.02.2020).
2. The Parable of The Perfect Heart. URL: http://www.parablesite.com/ (дата звернення: 20.02.2020).
3. The Parable of Scars of Love. URL: http://www.earnestly contending.com/KT/Stories/ST/scars.html (дата звернення: 20.02.2020).
4. The Parable of The Secret of Happiness. URL: https://bemorewithless.com/the-secret-to-happiness/ (дата звернення: 20.02.2020).
5. The Parable of Two Servants. URL: http://www.parablesite.com/ (дата звернення: 20.02.2020).

Musiienko Yu. Suggestive features of the prosodic organization of the English parable discourse

Summary. The article is devoted to the study of suggestive features of the prosodic organization of the didactic message on the texts of English parables. The development of psychotechnologies of suggestive influence occurs mainly in the spheres of psychotherapy, neurolinguistic programming, advertising, politics, business, etc. The task to identify, define and systematize the main types of suggestion that can be used in the process of suggestive-didactic influence in the didactic discourse still remains relevant. The conducted experimental-phonetic analysis of the English parabolic texts has showed that typical nature and problems of life situations; generalization; parabolicity; allegorism; the effect of the moral imperative; specific abstraction of the thought; expressiveness of the parable understanding of which is possible only after being included in the whole system of mindset, is successfully realized due to the basic types of suggestion used by the addressee on the prosodic level of preaching a didactic message.

Taking into account the classification of didactic parabolic texts according to the semantic aim (those that approve sensible actions or disapprove unreasonable actions), according to the pragmatic features based on the perlocutionary act aiming at assuring a person of the importance of keeping to the main rules of life (directive intentions: advice, reprimand, demand, request, warning, instruction, etc.), it has been established that the most fixed informative and emotionally-coloured parts of the text are pragmatic focuses that perform a function of a pragmatic loading of the parable. Under this approach, the process of producing a parable discourse is realized by means of suggestion as a sequence of excitement and triggers of the recipient's emotions, which generates a certain speaker's intention being transformed consciously into the purpose of communication and a directive message. Meanwhile, such complicated actions as using a number of lexico-grammatical and prosodic means conveying a hidden message of the parable effectively, emerge in a person's mind.

Taking into account the results of the experimental-phonetic research, developing the hypothesis of net patterns on the prosodic level, or in other words, patterns of storing phonetic knowledge in memory by means of suggestion, it is worth highlighting that within a specific prosodic field or prosodic area for conveying emotionally-modal meanings, such corresponding prosodic parameters as pitch, intensity, pause duration, tempo and loudness, a nuclear tone, and types of scales can be modified.

Key words: suggestion, suggestive features, parable discourse, parable, prosodic organization, intention.

УДК 811.133.1'27
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.8

Палькевич О. С.,
викладач кафедри романської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

НОВІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті досліджується поняття діатопної варіативності французької мови як полінаціональної, яка існує в територіально-соціальному взаємозв'язку й функціональній взаємодії різних форм у межах певних географічних утворень. Ядром парадигми мовної ситуації французької мови є мовний стандарт, тобто кодифікована літературна мова Франції на сучасному етапі, а її периферію утворюють територіальні варіанти, які перебувають з нею в різноманітних формах просторово-соціальних взаємодій.

Для класифікації наявних просторових різновидів французької мови пропонуються два типи критеріїв: соціолінгвістичні, які охоплюють історичні та статусно-функціональні фактори, і суто лінгвістичні. Перша група критеріїв стосується мовної автономії, історизму варіанту, способу впровадження французької мови на певній території, її офіційного й фактичного соціального статусу, сфер функціонування в країні, наявності літературної мови, кількості мовців та відсотку з них, які вважають французьку мову рідною. На основі лінгвістичного критерію аналізується ступінь віддаленості форми існування територіальних варіантів від мовного стандарту та ступінь взаєморозуміння між носіями французької мови Франції та інших ідіомів.

Відповідно до зазначених критеріїв виділяються чотири типи діатопних різновидів: мовний стандарт, національний варіант, територіальний варіант і регіональний варіант. Серед національних варіантів розрізняються два підвиди: національний варіант, історично сформований шляхом романізації, і імпортований національний варіант. Територіальні варіанти своєю чергою поділяються на суперстратні, субстратні і адстратні, згідно із впливом, якого зазнають автохтонна мова та мова, яка накладається (в даному випадку французька) в результаті тривалого контакту між мовцями. Запропонована типологія територіальних варіантів схематизована в таблиці, а також проілюстрована конкретними прикладами мовних різновидів. Крім того, для кожного типу варіанту надається дефініція.

Для складання багатокомпонентної моделі територіальної варіативності французької мови пропонується більш детально дослідити лінгвістичні особливості і демолінгвістичну ситуацію кожної франкомовної країни.

Ключові слова: діатопна варіативність мови, територіальні різновиди, типологія, критерії виділення мовних варіантів, полінаціональна мова.

Постановка проблеми. Дослідження особливостей формування та функціонування мовних варіантів вважається в сучасному мовознавстві темою достатньо дослідженою, але й досить суперечливою. А. Ткач зазначає, що «великий інтерес до видозмінювання мовних засобів пояснюється тим, що тільки повне і багатоаспектне вивчення цього феномена дасть змогу зрозуміти принципи і закони, внутрішню логіку діахронічного розвитку й синхронного функціонування мови» [1; 132]. Через це ця тематика не втрачає своєї актуальності, а потреба у дослідженні територіальної варіативності французької мови набуває особливої ваги у зв'язку з активним розвитком явища франкофонії або, як було зазначено на франкомовному форумі в Дакарі в 1989 р., «поліфранкофонії». Французька мова на теренах свого розповсюдження є важливим засобом спілкування, але існує у вигляді соціально і географічно детермінованих варіантів зі своїми лінгвістичними особливостями. Під час наших розвідок квебецького та сенегальського варіантів французької мови ми зітнулись з проблемою вживання дослідниками різної термінології у назвах цих варіантів: діалекти (Н. Міхєєва А. Широкова,), регіональні варіанти (О. Лангнер О. Онац,), територіальні (Н. Фірсова), імпортовані суперстратні (В. Гак, В. Клоков (для африканських варіантів)) та національні варіанти (В. Гак (для мови Квебеку), О. Косович Г. Степанов, О. Чередниченко) французької мови. Під час аналізу просторового варіювання мови трапляються також такі поняття, як «регіолект», «тополект», «геолект», «соціолект», «койне», «піджін» та інші. Таке розмаїття термінів є історично зумовленим, оскільки поняття «діалект» традиційно вживалось у більш широкому значенні, ніж зараз, як будь-яке відхилення від мовної норми, і охоплювало всі типи (мовного варіювання, які розрізнялись за географічним критерієм (на відміну від соціального, наприклад, який вирізняв соціалекти на основі соціальної стратифікації). Термін «діалект» мав дещо пейоративне конотативне забарвлення як поняття нижчого ґатунку, ніж поняття мови. Зараз загальнолюдське ставлення до «відмінності» як такої еволюціонує в бік прийняття й вивчення, отже, виділяються різні типи діатопних варіантів мови. Виокремлення кожного з них потребує додаткового дослідження і подальшої типологізації цих понять. Сучасний підхід до класифікації мовних варіантів французької мови вимагає чіткого визначення та осмислення її критеріїв з урахуванням історичної й лінгвокультурної специфіки цих мов та певних екстралінгвальних факторів. На основі цих критеріїв потрібно здійснити розгорнуту типологію територіальних варіантів французької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки дослідження територіальних різновидів мови закладено в європейській традиції компаративного вивчення діалектної різнорідності (наприклад, Лінгвістичний атлас Франції Ж. Жільєрона 1897–1901). Але перші розвідки в царині варіювання мови у просторі відбулись у межах розвитку американської соціолінгвістичної науки, зокрема, в трудах Д. Хаймза, який досліджував «етнографію спілкування», вплив соціокультурних норм на варіативність мовлення. Спираючись на антропологічну традицію, вчені соціолінгвісти, етнолінгвісти

й психолінгвісти здійснювали експериментальну роботу на місцевості і будували загальні моделі мови з урахуванням її варіативності. Початок класифікації мовних ситуацій було закладено В. Стюартом, Ч. Фергюсоном, Дж. Фішманом, Є. Хаугеном. Найбільш цитованими є типології мовних варіантів Стюарта (1968), яку опрацювали пізніше Д. Хаймз (1971), Р. Фезолд (1983) и Т. Генье (1994) та Фергюсона (1966). Франкомовні романісти А. Бельо, К. Бланш-Бенвеніст, Л. Бошан, Ш. Бушар, С. Детэй, П. Дюмон, Ж.-Л. Кальве, Ж.-М. Клінкенберг, Ж. Дюран, Ф. Гаде Ж. Манессі, А. Мартіне вивчали проблеми варіативності французьких регіональних мов, особливості формування явищ мови в окремих регіонах Франції і поза її межами та їх функціонування в діахронії, синхронії та порівняно з наявною на вказаний період часу нормою. Сучасні вчені-романісти підготували та видали певну кількість монографій, присвячених діатопним варіантам французької мови. Наприклад, у збірці "Variations linguistiques: Koinè, dialectes, français régionaux" колективом вчених досліджувалась французька мова як у середині Франції (діалекти, регіоналізми), так і зовні (бельгіцизми та африканська французька мова), як сучасний їх стан, так і особливості в певний історичний період (в синхронії). Найбільш фундаментальна праця за цією тематикою, "Manuel des francophonies", з'явилась у 2017 році під редакцією Урсули Ройтнер, де розглядаються теоретичні питання варіативності, а також варіанти французької мови в Європі, в Америці, в Африці, в Азії та заморських територіях Франції з точки зору їх демолінгвістичної ситуації, історичних передумов, мовного законодавства, їх присутності як мови адміністрації, навчання і засобів масової інформації, а також надаються їх лінгвістичні особливості.

У радянській лінгвістиці провідну роль у введенні поняття національних варіантів мови, в дослідженні їх відмінності від діалектів та визначенні критеріїв їх виділення, в систематичному аналізі їх функціональних і структурних характеристик та основних типів зіграв Г. Степанов. Питання зовнішнього варіювання, типології мовних варіантів висвітлюються також в розвідках радянських і російських мовознавців В. Виноградова, В. Гака, М. Гухмана, А. Домашнєва, В. Жирмунського, М. Маковского, Н. Міхєєвої, О. Реферовської, Н. Фірсової О. Швейцера. Особливої уваги потребують і фундаментальні дослідження В. Клокова як із національно-культурної специфіки французької мови Західної та Тропічної Африки, так і з аналізу всіх територіальних варіантів французької мови. Вчений здійснює їх класифікацію, детально досліджує їх соціолінгвістичну й соціокультурну природу, пропонує «Словник французької мови за кордонами Франції». Цікавими є розвідки сучасних російських лінгвістів Л. Антропової, Ж. Багана, О. Лангнера, А. Сидорова, Н. Хорошевої. В українському мовознавстві дослідженням проблеми територіальної варіативності полінаціональних мов займалися Я. Жовніренко, О. Косович, О. Чередниченко, мовне варіювання вивчають Г. Гайдученко, М. Кирилюк, Є. Тернієвська, І. Царалунга, А. Парфіненко, вчені Н. Жмаєва О. Клименко досліджують сучасну теорію мовної норми, але просторова варіантність французької мови в українській лінгвістиці є недостатньо вивченою.

Мета статті – розробити авторську типологію територіальних варіантів французької мови з урахуванням сучасних критеріїв виділення кожного з них. Досліджуваним об'єктом роботи є територіальні варіанти французької мови, а предметом – класифікація цих мовних варіантів на основі їх найважливіших функціональних і соціолінгвістичних особливостей. Для досягнення мети потрібно: розглянути поняття територіальної мовної варіативності, виявити основні критерії виділення діатопних різновидів мови, проаналізувати їх характеристики, уточнити термінологічний апарат, дослідити типології, розроблені радянськими й іноземними дослідниками.

Постановка проблеми. Дослідження особливостей формування та функціонування мовних варіантів вважається в сучасному мовознавстві темою достатньо дослідженою, але й досить суперечливою. А. Ткач зазначає, що «великий інтерес до видозмінювання мовних засобів пояснюється тим, що тільки повне і багатоаспектне вивчення цього феномена дасть змогу зрозуміти принципи і закони, внутрішню логіку діахронічного розвитку й синхронного функціонування мови» [1; 132]. Через це ця тематика не втрачає своєї актуальності, а потреба у дослідженні територіальної варіативності французької мови набуває особливої ваги у зв'язку з активним розвитком явища франкофонії або, як було зазначено на франкомовному форумі в Дакарі в 1989 р., «поліфранкофонії». Французька мова на теренах свого розповсюдження є важливим засобом спілкування, але існує у вигляді соціально і географічно детермінованих варіантів зі своїми лінгвістичними особливостями. Під час наших розвідок квебецького та сенегальського варіантів французької мови ми зітнулись з проблемою вживання дослідниками різної термінології у назвах цих варіантів: діалекти (Н. Міхєєва А. Широкова,), регіональні варіанти (О. Лангнер О. Онац,), територіальні (Н. Фірсова), імпортовані суперстратні (В. Гак, В. Клоков (для африканських варіантів)) та національні варіанти (В. Гак (для мови Квебеку), О. Косович Г. Степанов, О. Чередниченко) французької мови. Під час аналізу просторового варіювання мови трапляються також такі поняття, як «регіолект», «тополект», «геолект», «соціолект», «койне», «піджін» та інші. Таке розмаїття термінів є історично зумовленим, оскільки поняття «діалект» традиційно вживалось у більш широкому значенні, ніж зараз, як будь-яке відхилення від мовної норми, і охоплювало всі типи (мовного варіювання, які розрізнялись за географічним критерієм (на відміну від соціального, наприклад, який вирізняв соціалекти на основі соціальної стратифікації). Термін «діалект» мав дещо пейоративне конотативне забарвлення як поняття нижчого ґатунку, ніж поняття мови. Зараз загальнолюдське ставлення до «відмінності» як такої еволюціонує в бік прийняття й вивчення, отже, виділяються різні типи діатопних варіантів мови. Виокремлення кожного з них потребує додаткового дослідження і подальшої типологізації цих понять. Сучасний підхід до класифікації мовних варіантів французької мови вимагає чіткого визначення та осмислення її критеріїв з урахуванням історичної й лінгвокультурної специфіки цих мов та певних екстралінгвальних факторів. На основі цих критеріїв потрібно здійснити розгорнуту типологію територіальних варіантів французької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки дослідження територіальних різновидів мови закладено в європейській традиції компаративного вивчення діалектної різнорідності (наприклад, Лінгвістичний атлас Франції Ж. Жільєрона 1897–1901). Але перші розвідки в царині варіювання мови у просторі відбулись у межах розвитку американської

соціолінгвістичної науки, зокрема, в трудах Д. Хаймза, який досліджував «етнографію спілкування», вплив соціокультурних норм на варіативність мовлення. Спираючись на антропологічну традицію, вчені соціолінгвісти, етнолінгвісти й психолінгвісти здійснювали експериментальну роботу на місцевості і будували загальні моделі мови з урахуванням її варіативності. Початок класифікації мовних ситуацій було закладено В. Стюартом, Ч. Фергюсоном, Дж. Фішманом, Є. Хаугеном. Найбільш цитованими є типології мовних варіантів Стюарта (1968), яку опрацювали пізніше Д. Хаймз (1971), Р. Фезолд (1983) и Т. Генье (1994) та Фергюсона (1966). Франкомовні романісти А. Бельо, К. Бланш-Бенвеніст, Л. Бошан, Ш. Бушар, С. Детэй, П. Дюмон, Ж.-Л. Кальве, Ж.-М. Клінкенберг, Ж. Дюран, Ф. Гаде Ж. Манессі, А. Мартіне вивчали проблеми варіативності французьких регіональних мов, особливості формування явищ мови в окремих регіонах Франції і поза її межами та їх функціонування в діахронії, синхронії та порівняно з наявною на вказаний період часу нормою. Сучасні вчені-романісти підготували та видали певну кількість монографій, присвячених діатопним варіантам французької мови. Наприклад, у збірці "Variations linguistiques: Koinè, dialectes, français régionaux" колективом вчених досліджувалась французька мова як у середині Франції (діалекти, регіоналізми), так і зовні (бельгіцизми та африканська французька мова), як сучасний їх стан, так і особливості в певний історичний період (в синхронії). Найбільш фундаментальна праця за цією тематикою, "Manuel des francophonies", з'явилась у 2017 році під редакцією Урсули Ройтнер, де розглядаються теоретичні питання варіативності, а також варіанти французької мови в Європі, в Америці, в Африці, в Азії та заморських територіях Франції з точки зору їх демолінгвістичної ситуації, історичних передумов, мовного законодавства, їх присутності як мови адміністрації, навчання і засобів масової інформації, а також надаються їх лінгвістичні особливості.

У радянській лінгвістиці провідну роль у введенні поняття національних варіантів мови, в дослідженні їх відмінності від діалектів та визначенні критеріїв їх виділення, в систематичному аналізі їх функціональних і структурних характеристик та основних типів зіграв Г. Степанов. Питання зовнішнього варіювання, типології мовних варіантів висвітлюються також в розвідках радянських і російських мовознавців В. Виноградова, В. Гака, М. Гухмана, А. Домашнєва, В. Жирмунського, М. Маковского, Н. Міхєєвої, О. Реферовської, Н. Фірсової О. Швейцера. Особливої уваги потребують і фундаментальні дослідження В. Клокова як із національно-культурної специфіки французької мови Західної та Тропічної Африки, так і з аналізу всіх територіальних варіантів французької мови. Вчений здійснює їх класифікацію, детально досліджує їх соціолінгвістичну й соціокультурну природу, пропонує «Словник французької мови за кордонами Франції». Цікавими є розвідки сучасних російських лінгвістів Л. Антропової, Ж. Багана, О. Лангнера, А. Сидорова, Н. Хорошевої. В українському мовознавстві дослідженням проблеми територіальної варіативності полінаціональних мов займалися Я. Жовніренко, О. Косович, О. Чередниченко, мовне варіювання вивчають Г. Гайдученко, М. Кирилюк, Є. Тернієвська, І. Царалунга, А. Парфіненко, вчені Н. Жмаєва О. Клименко досліджують сучасну теорію мовної норми, але просторова варіантність французької мови в українській лінгвістиці є недостатньо вивченою.

Мета статті – розробити авторську типологію територіальних варіантів французької мови з урахуванням сучасних критеріїв виділення кожного з них. Досліджуваним об'єктом роботи є територіальні варіанти французької мови, а предметом – класифікація цих мовних варіантів на основі їх найважливіших функціональних і соціолінгвістичних особливостей. Для досягнення мети потрібно: розглянути поняття територіальної мовної варіативності, виявити основні критерії виділення діатопних різновидів мови, проаналізувати їх характеристики, уточнити термінологічний апарат, дослідити типології, розроблені радянськими й іноземними дослідниками.

Виклад основного матеріалу. Поняття територіальної мовної варіативності є складовою частиною загального варіювання мови, тобто її здатності до видозміни. Динамічна сутність мови передбачає функціонування на синхронному зрізі просторово виокремлених мовних різновидів, які існують на певній території розповсюдження мови, мають «генетичну спорідненість і є частинами загальної діасистеми» [2; 9]. Вони виникають через «послаблення зв'язку і відносну ізоляцію різних угрупувань мовної спільноти» [3; 452]. Розвідки таких мовних варіантів повинні здійснюватися, згідно з Г. Степановим, в порівняльно-історичному аспекті, тобто з точки зору історичного підґрунтя їх виникнення й розповсюдження, і в порівняльно-співставному, тобто з урахуванням загальних рис і фактів відмінності і типів відмінностей на рівнях мовної норми, мовної системи, узусу та мовленнєвих актів [2; 9]. Особливо значущим є вивчення співвідношення «мовна норма – узус» у середині різних територіальних варіантів французької мови, а також у відношенні до літературної норми Франції. Отже, важливими для дослідження є не лише лінгвістичні, а й екстралінгвістичні фактори розвитку діатопних утворень, ступінь віддаленості форми існування варіантів від кодифікованої літературної мови, їх дистрибуція в зонах вживання (контекст співіснування з іншими мовами), соціолінгвістичні показники (умови й особливості функціонування мови у певному соціальному середовищі, загальновизнаний статус, престиж, ступінь володіння мовцями, наявність або відсутність письмової традиції).

Розглянемо мовну ситуацію французької мови, яку ми визначаємо як сукупність форм наявності французької мови в їхньому територіально-соціальному взаємозв'язку і функціональній взаємодії у межах певних географічних або адміністративно-політичних утворень. Ця мовна ситуація, з одного боку, є «унілінгвальною» (за А. Антроповою) [4], бо йдеться про одну мову, а не сукупність мов, а з іншого, багатокомпонентною, оскільки вона характеризує французьку мову як поліцентричну або «полінаціональну» (О. Чередниченко, О. Косович). Вивчення ситуації передбачає встановлення відношення «об'єкта-еталона» (за Г. Степановим) [2] чи національно гомогенної мови (за А. Домашнєвим) [5], тобто кодифікованої літературної мови Франції, яка характеризується даним станом і яка є ядром парадигми цієї мовної ситуації, до інших варіантів цієї мови, які перебувають з нею в різноманітних формах просторово-соціальних взаємодій і які утворюють периферію цієї парадигми. Мова-еталон буде означена як *мовний стандарт.* Основні периферійні різновиди французької мови будуть розглянуті окремо – від більш значущих форм їх територіального існування (або *основних мов,* за Ч. Фергюсоном (*majors langages*)) до найменш значущих (*special status*).

Проаналізуємо дослідження В. Гака А. Домашнєва, Г. Степанова, Н. Фірсової, О. Швейцера та Н. Генье, У. Ройтнер, В. Стюарта, Ч. Фергюсона стосовно критеріїв виділення територіальних варіантів. В цьому сенсі Г. Степанов розрізняє дві групи факторів: об'єктивні (функції мови, форми її застосування та сфера використання) та суб'єктивні або аксіологічні: зразковий варіант (мовний стандарт), рідна / нерідна мова, престижність [2; 13]. Ми пропонуємо розподіл за соціолінгвістичними критеріями (які враховують історію появи й розвитку ідіомів, умови їх функціонування), з одного боку, та лінгвістичними, з іншого. Першу групу критеріїв ми окреслюємо як статусно-функціональні.

Для систематизації просторової варіативності мови за цим типом факторів майже всі вчені вважають важливим *соціолінгвістичний статус мови* (офіційна або державна мова, мова міжнаціонального спілкування, мова мовних меншин і таке інше). В. Стюарт [6] визначає цю ознаку через функції мови, перша серед яких – це офіційна функція як мови державного управління й політики, але ще може бути освітня, релігійна тощо. Цей критерій є дотичним також до *сфери використання* мови (література, розмовне, побутове мовлення, мова навчання й науки, мова офіційного і неофіційного спілкування). О. Швейцер [7] наполягає на розгляді як офіційного, так і *фактичного статусу* ідіому. Наприклад, у Канаді французька мова є другою державною, але фактично статус англійської вище, тоді як у провінції Квебек офіційний і фактичний статус французької мови збігаються. В цьому разі фактичний статус варіанту стикається з фактором його *престижності*, який може зумовлюватись різними факторами: міжнародне визнання ідіому, національне визнання мови як елементу згуртування нації, престиж носіїв мови (як соціальної групи: нею розмовляє політична й інтелектуальна еліта), багату культурну, зокрема літературну, спадщину, модернізованість, урегульованість мови.

Ще одним критерієм виділення мовних варіантів дослідники вважають *кількість осіб, для яких ця мова є рідною,* у Стюарта це – *«життєздатність»* мови. Це квантитативний критерій, який вимірюється у відсотках певних мовців від загальної кількості жителів країни. Але тут необхідно розрізняти загальний відсоток жителів країни, які розмовляють французькою мовою згідно з МОФ (Міжнародною організацією франкофонії), і той відсоток мовців, які вважають її рідною. Іноді цифри дуже різняться. Наприклад, згідно з У. Ройтнер [8], в Маврікії нараховується 73% франкофонів (за даними МОФ), але рідною французька є лише для 3,6%, на Сейшелах з 53% рідною для себе вважають 0,8, а на Гаїті з 42 % – 0, 2%, а 2.8% – другою мовою. Щодо класифікації, згідно з показником загальної кількості франкофонів, у Ч. Фергюсона він існує в цифрах (наприклад, не менше мільйона осіб для мажоритарних мов) або у відсотках: три показника, відповідно до типів мов (основні, другорядні і спеціальні): 1) не менше 25%, 2) 5–25%, 3) менше 1% (мови з дуже обмеженою сферою спілкування). У. Ройтнер пропонує чотири шкали: 1) більше 80%, 2) 50–80%, 3) 20–49%, 4) менше 20%. Ми підтримуємо більш детальне членування.

Ще один з найважливіших критеріїв виділення територіальних різновидів – наявність або відсутність у варіанта *літературної мови* механізмів та інститутів нормалізації цього ідіома в країні. Тут необхідно також розрізняти, чи є ця літературна мова ендогенною, як в плані норми, так і в плані узусу (як це є для французької мови Франції, яка є еталоном), чи екзогенною. В. Стюарт [6], Н. Генье [9] розглядають ще фактор *«автономії мови»,* тобто, чи є вона основним чи допоміжним засобом спілкування в країні. І останній соціолінгвістичний критерій – *історичність* мови (*historicité*), тобто її зв'язок з національною традицією, з етносом. Тут важливо зазначити, слідом за Г. Степановим [2; 12], два типи генетичних відносин між стандартною мовою та певним варіантом: чи розвивався мовний різновид як рідна мова з плином історії держави (тобто мова-еталон та інший ідіом паралельно розвиваються), чи розвиток мови пов'язаний з історичним заселенням певної території (переселенням франкомовних мешканців) або з колонізацією території (тоді йдеться про імпортовану мову).

У лінгвістичному плані для типологізації діатопічних мовних варіантів пропонується співвідношення спільних (тотожних) та розрізнювальних структурних елементів відносно мовного стандарту (А. Домашнєв [5], О. Швейцер [7]).

Згідно з вищевикладеним ми визначаємо такі критерії виділення діатопних типів варіювання мови:

I. Статусно-функціональні:

1. Автономне функціонування мови / допоміжна мова в умовах диглосії. Підкритерій: варіант має / не має своїх діалектів і патуа.

2. Соціальний статус офіційної / неофіційної мови. Підкритерії: єдина офіційна мова в країні / офіційна поряд з іншими; неофіційна мова: регіональна / мова національних меншин тощо.

3. Кількість мовців. Спосіб визначення: відсоток мовців від загальної кількості мешканців країни (менше 20%, 20%–49%, 50%–80%, більше 80%)

4. Рідна / нерідна мова для мешканців. Спосіб визначення: відсоток мовців від загальної кількості мешканців країни (менше 20%, 20%–49%, 50%–80%, більше 80%); розподіл мови на території країни (пропорційний / в певних зонах).

5. Наявність / відсутність літературної мови (нормалізації). Підкритерій: ендогенна / екзогенна мовна норма.

6. Соціальне функціонування: використання в усіх / деяких сферах діяльності країни.

7. Історичність мови. Спосіб визначення: типи генетичних відносин між стандартною мовою та певним варіантом та спосіб впровадження (історично рідна / імпортована шляхом імміграції / накладена шляхом колонізації з анексією території).

II. Лінгвістичні:

1. Ступінь віддаленості форми наявності варіантів від кодифікованої літературної мови. Можливий підкритерій: лексикостатистичний (наприклад, вимірювання за чотирирівневою шкалою мовної систематики).

2. Ступінь взаєморозуміння між носіями мовного стандарту (унормованої мови Франції) та іншими ідіомами.

Застосуємо запропоновані критерії до мовних різновидів французької мови.

Тут слід зазначити, що закордонні дослідники вживають поняття мовного варіанту (variétés linguistiques (фр.) / langage varieties (англ.)) переважно як родове для всіх форм територіального функціонування мови: від мовного стандарту (standard) до піджину (pidgin). Отже, вони виділяють (зокрема, Н. Генье) (термінологія надається французькою мовою): *standard* (мовний

стандарт), *vernaculaire* (мова місцевого населення), *dialecte* (діалект) або більш сучасне поняття *variété régionale* (регіональний варіант), *créole* (креолізована форма мови), *régiolecte* (регіолект або його синоніми: тополект, геолект) як проміжна форма між діалектом і місцевою мовою, *véhiculaire* (аналог лінгва франка), *kionè* (койне), *pidgin* (піджін), іноді додають *classique* (класична мова, наприклад: латина) et *artificiel* (штучна мова, наприклад: есперанто). В радянському й пострадянському мовознавстві *варіант* фігурує як родове і як видове поняття. Нам видається не зовсім чітким розподіл варіантів, запропонований іноземними дослідниками, бо діалект трактується як мовний різновид, розповсюджений в середині країни (останнім часом в історичному сенсі поняття) або за її кордонами (вживається в значенні територіального варіанту), так само, як і місцева мова вживається або як історичний термін (що стосується періоду зародження французької мови як мовного стандарту Франції), або як антонім до поняття *лінгва франка* і може, таким чином, розглядатись одночасно і як регіональний (територіальний) варіант. Для уникнення двозначності просторові різновиди все частіше називають *«французькі мови в світі»* (*les français dans le monde*) або *«франкофонії»* (в множині). На наш погляд, назва «французькі мови» вдало підкреслює, що ці мовні варіанти (як і автономні національні мови) є достатньо гетерогенними і мають кожен свої закономірності розвитку, але при цьому не ізольовані один від одного, а мають спільний знаменник. Поняття франкофонії до того ж ставить акцент на мовцях як основному елементі мовної ситуації, а не на мовній системі як такій. Але водночас ці назви не конкретизують соціолінгвістичний статус кожного з них. Щоб це прояснити, ми пропонуємо взяти за основу класифікацію територіальних варіантів В. Клокова [10], дещо розширити її, врахувавши запропоновані нами критерії, накласти на сучасну мовну ситуацію франкофонії, а також проілюструвати конкретними прикладами мовних різновидів.

Типологія територіальних варіантів французької мови (від ядра до периферії):

1. *Мовний стандарт* (французька мовна норма Франції).

2. *Національний варіант*:

а) національний варіант, історично сформований шляхом романізації (французькі мови в Європі: Бельгія, Швейцарія, Люксембург, Монако);

б) національний варіант імпортований (Канада)

3. *Територіальний варіант*:

а) суперстратний територіальний варіант (країни Тропічної Африки, де французька – це єдина офіційна мова: Гвінея, Бенін, Габон, Демократична Республіка Конго, Республіка Конго, Малі, Нігер, Того або одна з двох офіційних мов: Бурунді, Руанда, Чад, Центрально-Африканська Республіка);

б) субстратний варіант (в країнах Центральної та Південної Америки, на островах Індійського океану і в Океанії (Луїзіана, Маврикія, Гаїті, Мадагаскар); Особлива ситуація з заморськими департаментами та регіонами Франції (фр. *DROM*), де французька є національною мовою: Гваделупа, Мартиніка, Гвіана, Реюньйон, Майотта і тому має високий відсоток франкофонів, та з заморськими спільнотами та адміністративно-територіальними утвореннями з особливим статусом (фр. *COM*, *CSG*).

в) адстратний територіальний варіант (країни Магрибу: Алжир, Марокко, Туніс, а також в Лівані Лаосі, в меншій мірі в Камбоджі, Вьетнамі).

4. *Регіональна мова,* розповсюджена в середині Франції (колишні діалекти: баскський, ельзаський, провансальський і так далі) та в італійському регіоні Валь Д'Аост.

Поняття «місцева мова» (*le vernaculaire*), «койне», «піджін» – є суто історичними, вони слугували для визначення мовних варіантів, які відіграли роль у зародженні сучасних діатопних варіантів французької мови. Креолізована мова і лінгва франка мають певне відношення до сучасної мовної ситуації французької мови, але не можуть бути класифіковані серед територіальних варіантів.

Схематично ця типологія виглядає так:

Мовний варіант	**Критерії виділення варіантів**								
	Нормалізація	**Статус офіційної мови**	**Автономність**	**Історичність / Форма впровадження**	**Наявність діалектів**	**% мовців**	**Престиж**	**Рідна мова для багатьох**	**Лінгвістична близькість до стандарту**
Мовний стандарт	+	+	+	+ встановлення (імплантація)	+	97%	+	97%	абсолютна
Національний варіант історично сформований	+	+	+	+ встановлення в певній частині країни (імплантація)	+	50-80%	+	97%	висока
Національний варіант імпортований	+	+	+	+ імпортування (ч/з іміграцію) в певну частину країни	+	30% Канада 94% Квебек	+/-	24% Канада 87% Квебек	достатньо висока (фонетичні особливості)
Суперстратний територіальний варіант	-	+	-	- накладення (суперпозиція)	-	20–49%	+	До 20%	Достатньо висока
Субстратний територіальний варіант	-	+/-	-	- накладення (суперпозиція)	-	20–49% 80% для DROM	+	До 20%	Середня
Адстратний територіальний варіант	-	-	-	- накладення (суперпозиція)	-	20–49%	+	До 20%	Достатньо висока
Регіональна мова у Франції	-	-	-	+ існує як низький варіант	+	97%	+	97%	Дуже висока

Пропонуємо уточнити наявну термінологію щодо статусу французької мови.

Мовний стандарт – різновид мовлення, що зазнав стандартизації, сприймається населенням як націєутворюючий елемент і який використовується у суспільних цілях. В нашому випадку це – мова-еталон, літературна мова Франції, що була імплантована як один з колишніх діалектів (королівський), який впродовж розвитку країни отримав вищій соціальний статус. Французька мова Франції є ендогенною, як в плані норми, так і в плані узусу.

Національний варіант мови – форма функціонування мовного стандарту в самостійній національній спільноті (за межами Франції) в усіх соціальних сферах. Основними ознаками національного варіанту є його автономність і наявність літературної норми, яка утворилась або під час паралельного розвитку певного ідіому і стандартної мови (французька в Європі), або як форма пристосування мовного стандарту (в його синхронному зрізі) до традицій і потреб певної нації (експорт мови в процесі міграції мовців або під час колонізації: (без анексії території), як в Канаді. Факт заселення канадської території без анексії є важливим для визначення національного варіанту, бо він свідчить про історизм ідіому, його зв'язок з корінним етносом. Французька мова національного варіанту є ендогенною, як в плані норми, так і в плані узусу, а мовний стандарт (мова Франції) є екзогенною нормою для нього.

Крім того, національний варіант, звичайно, має статус офіційної мови, має більше 50% мовців, для більшості з яких це – рідна мова. З лінгвістичної точки зору він має більше тотожних структурних елементів різного рівню з мовою стандарту, ніж розрізнювальних, і великий ступінь взаєморозуміння серед мовців цих ідіомів.

Територіальний варіант мови суттєво відрізняється від національного відсутністю національної ендогенної норми, оскільки орієнтується на мовний стандарт (екзогенну норму центрального ареалу поширення мови) і зазвичай функціонує не автономно, а в умовах диглосії, оскільки є ідіомом імпортованим. Кількість мовців від загального числа населення країни складає менше 50%, і мова не є рідною для абсолютного числа жителів. Цей варіант утворився шляхом колонізації і попередньої анексії територій, які деколонізувались в подальшому. Зазвичай не вживається в розмовному, побутовому мовленні, неофіційному спілкуванні, а є мовою літератури, навчання й науки, офіційного спілкування. Має певну ендогенну узусну (лінгвокультурологічну) специфіку.

Суперстратний территоріальний варіант має офіційний статус, є престижним в країні, взаємодіє з на місцевими мовами, впливаючи на них. *Субстратний варіант* має переважно офіційний статус або статус мови національних меншин (як в Луїзіані) і під впливом місцевої мови видозмінюється. Це відбувається, оскільки місцева мова є зазвичай попередньо креолізованою на основі французької мови і легко взаємодіє з нею. *Адстратний варіант* не має офіційного статусу, але є престижним як мова політичних еліт, освіти, науки, ЗМІ і культури. В цьому сенсі може розглядатись як коофіційна мова. У разі адстратного варіанту імпортована мова не накладається на місцеві мови, а співіснує паралельно.

Регіональна мова, як свідчить семантика цього слова, є варіантом мови певного регіону країни, продуктом його історичного розвитку і взаємозв'язку з розвитком мовного стандарту як вищої форми. Регіональні мови – це сучасна назва колишніх діалектів. Вони існують в середині Франції. Виняток становить італійський регіон Вале д'Аост, який має статус регіональної мови в Італії і історично пов'язаний з французькою мовою Франції. Регіональна мова має певні структурні особливості (переважно фонетичні й лексичні) порівняно з мовою стандартом, особливо для регіолекту Вале д'Аост в силу особливої мовної дистрибуції.

Креолізована мова – це змішана мова, яка утворилась на основі французької мови, піджинізованої з місцевою мовою під час колонізації Францією певних територій. Основною для утворення креолізованої мови була лексична база французької мови. Такий різновид є відносним діатопічним варіантом французької мови, бо не є рідним для переважної кількості мовців і має надто великий ступінь віддаленості форми існування цього мовного різновиду від мовного стандарту. *Креолізована* французька мова, існує в Америці: луїзіанська креолізована мова, гаїтянська, антильська, гваделупська тощо; в Індійському океані; сейшельська, реюньйонська і так далі; в Тихому океані: тайо в Новій Каледонії; тай-бой в Азії).

Лінгва франка – це функціональний тип мови, який використовується як засіб комунікації між носіями різних мов в умовах обмежених соціальних контактів. Французька мова як лінгва франка в сучасному сенсі існує як мова міжнародного спілкування: є мовою офіційних дипломатів та міжнародних поштових служб, однією з офіційних мов ООН і робочих мов в ЄС. Історично в 17–18 ст. вона була міжнаціональною мовою більшості королівських дворів Європи.

Висновки. В межах запропонованої наукової розвідки вивчалось поняття діатопної варіативності французької мови як сукупності форм її існування в територіально-соціальному взаємозв'язку і функціональній взаємодії цих форм у межах певних географічних утворень. Було встановлено, що мовна ситуація французької мови є унілінгвальною, але багатокомпонентною, що дозволяє говорити про неї як про поліцентричну або полінаціональну мову. Ядром її парадигми є мовний стандарт, тобто кодифікована літературна мова Франції на сучасному етапі її розвитку, а її периферію утворюють територіальні варіанти, які перебувають з нею в різноманітних формах просторово-соціальних взаємодій. Всі ці територіальні різновиди французької мови було класифіковано за лінгвістичними критеріями (ступінь віддаленості форми наявності варіантів від кодифікованої літературної мови, ступінь взаєморозуміння між носіями мовного стандарту та іншими ідіомами) та статусно-функціональними (автономне функціонування мови, її соціальний статус, кількість мовців в країні, рідна (нерідна) мова для мешканців, наявність літературної мови та історичність мови).

У статті було виділено чотири типи різновидів просторового мовного варіювання: мовний стандарт, національний варіант, територіальний варіант і регіональний варіант. Серед національних варіантів було запропоновано два підвиди: національний варіант, історично сформований шляхом романізації, і імпортований національний варіант. Територіальні варіанти своєю чергою були також конкретизовані як суперстратні, субстратні і адстратні. Запропонована типологія територіальних варіантів стала результатом нашого вивчення певної кількості авторських класифікацій і є самостійною розробкою. За основу була взята типологія В. Клокова [10], яка була дещо розши-

рена на основі запропонованих нами критеріїв, накладена на сучасну мовну ситуацію франкофонії, схематизована в таблиці, а також проілюстрована конкретними прикладами мовних різновидів. Кожний різновид був окремо охарактеризований.

В подальших дослідженнях просторової варіативності французької мови потрібно зосередити увагу на кожному типі різновиду, виділивши певні підгрупи на основі розширених підкритеріїв, приділивши особливу увагу лінгвістичним особливостям і демолінгвістичній ситуації кожної країни, що дозволить скласти багатокомпонентну й деталізовану модель територіальної варіативності французької мови.

Література:

1. Ткач А.В. Видозміна мовних одиниць як лінгвістична універсалія у працях українських та зарубіжних учених. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 11. С. 131–137.
2. Степанов Г.В. Объективные и субъективные критерии определения понятия «Вариант языка». *Типология сходств и различий близкородственных языков*. Кишинев : Штиинца, 1976. С. 8–14.
3. Серебренников Б.А. Территориальная и социальная дифференциация языка. *Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка.* – Москва, 1970. С. 451–501.
4. Антропова Л.И. Вариативность языковой нормы. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение.* 2013. № 35 (326). Вып. 85. С. 8–10.
5. Домашнев А.И. Основные характеристики понятия «национальный вариант литературного языка». Типология сходств и различий близкородственных языков. Кишинев : Штиинца, 1976. С. 15–21.
6. Stewart W.A. A sociolinguistic typology for describing national multilingualism. A Readings in the Sociology of Language. Ed. By J. Fishman The Hague, Mouton, 1968. P. 531–535.
7. Швейцер О.Д. К вопросу о типологии национальных вариантов языка». Типология сходств и различий близкородственных языков. Кишинев : Штиинца, 1976. С. 21–31.
8. Roitner U. Vers une typologie pluridimensionnelle des francophonies. URL: https://www.researchgate.net/publication/320000757.
9. Gueunier N. Les contacts de langues dans les situations de francophonie. *Situations du français.* In: Linx, n°33, 1995. P. 15–30. DOI : https://doi.org/10.3406/linx.1995.1389
10. Клоков В.Т. Территориальные варианты французского языка : конспект лекций. Саратов : Изд-во Саратовского университета, 2003. 107 с.
11. Жовніренко Я.Г. Аналіз типологій мовних ситуацій У. Стюарта й Ч. Фергюсона в працях О.Д. Швейцера. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2014. № 19. С. 32–37.
12. Косович О.В. Просторове варіювання полінаціональної мови як константа досліджень у романістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2018. № 33. Том 2. С. 55–57.
13. Найденова Н.С. Лексико-семантические и деривационные особенности французского языка в странах тропической Африки : автореф. дис. … канд. фил. наук :10.02.05. Москва, 2005. 16 с.

Palkevych O. New approaches to the typology of territorial varieties of the French language

Summary. The article explores the notion of diatope variability of the French language as a multinational, which exists in the territorial-social interconnection and functional interaction of various forms within certain geographical entities. At the core of the linguistic situation paradigm of the French language is the language standard, that is the codified literary language of France in the modern state, and its periphery is formed by the territorial varieties that reside with it in various forms of spatial-social interactions.

Two types of criteria are proposed to classify the existing spatial varieties of French: sociolinguistic, covering historical and status-functional factors, and purely linguistic. The first group of criteria concerns the linguistic autonomy, the historicism of the variety, the method of emplantation of the French language in a certain territory, its official and actual social status, the spheres of functioning in the country, the presence of the literary language, the number of speakers and the percentage of them who consider French as their mother tongue.

On the basis of the linguistic criterion, the degree of remoteness of the form of territorial varieties from the language standard and the degree of understanding between the speakers of French and other idioms are analyzed.

According to these criteria, the author identifies four types of diatope varieties: language standard, national variant, territorial variant and regional variant. There are two sub-types of national variants: the national variant, historically formed by Romanization, and the imported national variant.

Territorial varieties, in turn, are subdivided into superstratum, substratum and adstratum varieties, according to the influence experienced by the autochthonous language and the language that's superimposed (in this case French) as a result of prolonged contact between the speakers. The proposed typology of territorial variants is outlined in the table and illustrated with specific examples of linguistic varieties. In addition, a definition is provided for each type of variant.

In order to compile a multicomponent matrix of territorial variability of the French language, it is proposed to investigate in more detail the linguistic features and demolinguistic situation of each French-speaking country.

Key words: diatope variability of language, territorial varieties, typology, criteria for selection of linguistic variety, multinational language.

УДК 81.373.72
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.9

Петрочук О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету

Вест В.,
студентка
Київського національного лінгвістичного університету

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОНІМАМИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню фразеологізмів з онімами в сучасній німецькій мові. Особливу увагу приділено шляхам мотивації фразеологізмів, оскільки саме мотивація відіграє вирішальну роль для аналізу механізмів їхнього утворення, можливостей їхнього використання та розуміння. Актуальність вивчення цього питання продиктовано загальним вектором сучасних лінгвістичних, психологічних і культурологічних студій на дослідження того, як загальнолюдські та національно специфічні алгоритми мислення та категоризації дійсності відображаються в мові та мовленні.

У статті здійснено спробу розподілити сучасні німецькі фразеологізми з онімами на групи за критерієм того, як вони мотивовані. Для цього було здійснено аналіз джерел, із яких походять зазначені фразеологізми, й аналіз онімів, що можуть виступати їхніми компонентами. Також описано деякі семантичні та структурні особливості досліджуваних фразеологізмів порівняно з іншими групами.

Виявлено, що деякі фразеологізми з онімами є інтертекстуальними, а інші вкорінені у загальних культурних традиціях мовної спільноти або базуються на її світоглядних позиціях. У статті також приділено увагу процесам демотивації та ремотивації фразеологізмів, оскільки ці процеси проливають світло на особливості сприйняття, осмислення та переосмислення цих фразеологізмів. Дослідження цього аспекту також дало можливість простежити тенденції їхнього семантичного розвитку в часі та краще зрозуміти особливості зв'язків зазначених фразеологізмів із їхніми наративами-першоджерелами або з культурними та світоглядними позиціями, на яких вони базуються.

Ця стаття може бути особливо цікавою для фразеологів, культурологів, когнітологів, а також для тих, хто цікавиться етимологією фразеологізмів, шляхами надання семантики сталим мовним зворотам або національно специфічними особливостями членів німецької мовної спільноти.

Ключові слова: фразеологізм з онімом, антропонім, топонім, мотивація, інтертекстуальність, культурна детермінованість, демотивація, ремотивація.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми з онімами становлять окрему групу в корпусі фразеологізмів сучасної німецької мови. Як і всі фразеологізми, вони відповідають фразеологічним критеріям ідіоматичності, семантико-синтаксичної стабільності, лексикалізації та відтворюваності [1, с. 35]. Це означає, що фразеологізми є емерджентними одиницями із серйозним обмеженням можливості заміни компонентів фразеологізму та зміни словоформ. Вони позначають одне неподільне поняття, і мовець відтворює їх як одне ціле, а не творить щоразу наново.

Фразеологізми з онімами виділяються з-поміж інших фразеологізмів низкою особливостей. Вони, на відміну від інших фразеологізмів, можуть складатися лише з одного компонента, тобто не бути полілексикальними (пор. [2, с. 47]), що можна пояснити вкрай високою продуктивністю словотвірної моделі словоскладання в німецькій мові. Це спричиняє появу фразеологізмів, які за формою є складними словами, але семантично еквівалентні словосполученню. Наприклад, *die Hiobsbotschaft* (новина Хіоба) (тут і далі переклад авторів – *О. П., В. В.*), що означає жахливу новину, можна розгорнути у словосполучення {новина, яку отримав Хіоб}. У деяких випадках фразеологізм можуть часто використовувати в редукованій формі, коли від нього залишається лише одне слово. Таке редуковане використання стає узусом, через що може навіть увійти до словників. Наприклад, фразеологізм *über jemandem hängt ein Damoklesschwert* (над кимось навис меч Дамокла) може бути редуковано до *das Damoklesschwert* – і в такій формі це слово збережено в дигітальній версії словника DUDEN.

Фразеологізми з онімами можуть походити з релігії, філософії, літератури та фольклору, політики, історії, а також бути мотивованими традиціями та звичаями мовної спільноти, яка їх створила [3, с. 38]. Оніми у складі фразеологізмів можуть реферувати до істот або до географічних об'єктів. Найчастіше компонентами фразеологізмів виступають антропоніми (імена людей), ойконіми (назви адміністративних одиниць, таких як міста, країни тощо) та гідроніми (назви водних об'єктів) [4]. Вони можуть реферувати до реальних і до фікційних денотатів. Наприклад, фразеологізм *bei Petrus anklopfen* (постукати до Петра) має значення «вмерти» й реферує до фігури апостола Петра, котрий є сторожем воріт до Раю в християнстві, тобто фіктивною фігурою з біблійного наративу. Фразеологізм *das Ei des Kolumbus* (яйце Колумба) має значення «неочікуване просте рішення проблеми, яка здавалася невирішуваною» й реферує до реальної історичної особистості, Христофора Колумба.

Особливу підгрупу становлять фразеологізми з квазіонімами. Компонент-онім у таких фразеологізмах насправді не реферує до жодного реального або фіктивного денотату, а є вигаданим словом. Мотивація фразеологізмів із квазіонімами – це гра слів, направлена на досягнення комічного ефекту. Квазіоніми тотожні онімам за формальними показниками на

морфологічному та синтаксичному рівнях, але не є онімами за своїми етимологією та семантикою. Семантично вони пов'язані з певними словами, які уможливлюють гру слів у фразеологізмі. Наприклад, у фразеологізмі *zu Olims Zeiten* (за часів Оліма), що означає «дуже давно», використано квазіантропонім *Olim*. Насправді це не ім'я якоїсь людини, а перероблене на ім'я латинське слово *olim* «давно». Із семантики цього слова виникає семантика фразеологізму, але саме слово трансформовано у квазіантропонім.

В окремих випадках квазіоніми можуть збігатися з реально існуючими онімами, хоча етимологічно не мають до них жодного відношення. Наприклад, у фразеологізмі *auf der Wartburg sitzen* (сидіти у Вартбурзі) зі значенням «чекати» використано квазітопонім *Wartburg*, який за формою тотожний реальному німецькому місту Вартбург. Але названий фразеологізм ніяк не пов'язаний із цим містом, а мотивований семантикою слова *warten* «чекати», що виступає першою частиною квазітопоніма.

Ще одним прикладом може слугувати *der Bodenseekaffee* (кава з Боденського озера). Цей фразеологізм позначає дуже слабку каву й мотивований грою слів, оскільки буквально частина *Boden* означає «дно», а *see* є омофоном до *seh* [бачити], тобто *Bodenseekaffee* – це настільки прозора кава, що через неї можна побачити денце чашки. Альтернативний варіант написання – *Bodensehkaffee*, у якому мотивація є більш експліцитною.

Функція онімів у фразеологізмах є протилежною до тієї, яку вони виконують зазвичай. Оніми у фразеологізмах слугують способом узагальнення і класифікації, оскільки вони реферують не до конкретного унікального денотата, як це відбувається у нефразеологічному контексті, а до властивих йому якостей або до обставин, у яких він зустрічається [5, с. 35–37]. Таким чином змінюється семантика оніма, бо він перестає позначати конкретні особистість або місце, а набуває загального значення ознаки або обставин, котрі вони символізують. Це відбувається на основі метафоричного чи метонімічного переносу. Може бути перенесено якийсь один аспект чи кілька [5, с. 56].

Фразеологізми з онімами мають емоційно-оцінну конотацію різного ступеня. Фразеологізми з антропонімами мають більш інтенсивне конотативне значення [5, с. 77], оскільки часто позначають певну рису характеру тієї людини, до якої антропонім реферував спочатку, у нефразеологічному контексті. У фразеологізмів із топонімами оцінний компонент майже відсутній, що можна пояснити неможливістю оцінки географічних об'єктів за шкалою «добро» – «зло», оскільки вони не є істотами, отже, не мають свободи волі й не можуть чинити добре або погано, так само як їхні якості не можуть бути схвалені або засуджені. Виняток становлять фразеологізми з топонімами, що внаслідок метонімічного переносу позначають особу або групу осіб. Наприклад, фразеологізм *Holland in Not* (Голландія в біді) зі значенням «скрутне становище» можуть вживати іронічно, надаючи йому негативної конотації, оскільки компонент *Holland* позначає не Голландію, а жителів цієї країни, які, за однією з версій походження фразеологізму, значно перебільшували свої проблеми, тобто були боягузами. Оскільки цю рису сприймають як негативну в мовній спільноті, що створила фразеологізм, увесь фразеологізм має негативну емоційно-оцінну конотацію.

Випадки негативної конотації у фразеологізмів з онімами переважають [4, с. 95], що може бути пов'язано з тенденцією до використання сталих, тобто вже готових, вербальних конструкцій для виражання негативних емоцій. Цікавими в цьому контексті є фразеологізми з компонентами на позначення національності або їхніми дериватами, оскільки вони часто викривають – зазвичай історичне – протистояння між національністю, яка створила фразеологізм, і національністю, котра в ньому згадана [6, с. 325]. Наприклад, фразеологізм *sich auf französisch empfehlen* (попрощатися французькою) означає «піти, не попрощавшись» та ілюструє, як німці ставилися до французів у період виникнення цього фразеологізму.

Окрім того, що фразеологізми з онімами можуть показувати ставлення мовної спільноти до денотата, до якого реферує онім, або до ідеї, що її транслює фразеологізм, узагалі, вони також здатні ідентифікувати людину, котра їх використовує, як належну до певної соціальної групи, оскільки фразеологізми з онімами можуть належати до різних стилів мовлення, а також через те, що для їхнього використання та розуміння часто треба бути ознайомленим із певними наративами, знання яких свідчить про певний рівень освіченості продуцента чи реципієнта [3, с. 37; 4, с. 95]. Фразеологізми, мотивовані грецькими або латинськими наративами, належать до високого стилю і свідчать про начитаність і високий рівень культури людини. Сюди належать такі фразеологізми, як, наприклад, *Eulen nach Athen tragen* (носити сов до Афін), що має значення «робити зайву, марну, непотрібну роботу» і походить із п'єси давньогрецького комедіографа Аристофана «Птахи».

За шляхом мотивації фразеологізми з онімами можна розділити на три групи: інтертекстуальні, світоглядно й культурно детерміновані та такі, що мотивовані грою слів. Інтертекстуальні фразеологізми походять із конретних наративів, початково письмових або записаних пізніше, а оніми в них реферують до конкретного реального або фікційного денотата. Джерелами таких фразеологізмів можуть виступати історичні хроніки та літописи, життєписи відомих особистостей, твори античної та національних літератур, фольклор, Біблія тощо. До цієї групи належать уже згадані вище фразеологізми *Eulen nach Athen tragen*, *das Ei des Kolumbus* тощо. Джерелом першого є комедія Аристофана, а другий походить із легенди про Христофора Колумба. За легендою, на званій вечері хтось сказав Колумбові, що кожен міг би відкрити Америку. Тоді він запропонував гостям поставити варене яйце на кінчик так, щоб воно залишилося стояти. Ніхто не знав, як це зробити, на що Колумб ударив яйцем по столу, так що воно надтріснуло і таким чином залишилося стояти. Гості намагалися заперечити, що так вони теж могли б це зробити, на що Колумб відповів: «Різниця в тому, панове, що Ви могли б це так зробити, а я – зробив».

До світоглядно й культурно детермінованих фразеологізмів належать фразеологізми, які не мотивовані конкретним наративом, а з'являються на основі певних звичаїв, традицій та уявлень. Вони детерміновані світоглядом членів мовної спільноти, котра створила фразеологізм, і базуються на тому, у який спосіб члени мовної спільноти сприймають світ [7, с. 23]. Фразеологізми цієї групи народжуються з концептуальних моделей і логічних закономірностей розуміння й категоризації дійсності членами мовної спільноти й відображають їх на рівні мови.

Фразеологізми, що належать до цієї групи, можуть більшою мірою бути зумовлені культурою або світоглядом членів мовної спільноти. Це означає, що перші більше базуються на культурних здобутках або конкретних традиціях, а другі

зумовлені ними лише опосередковано: тією мірою, якою культура і традиції впливають на формування аксіологічної сітки й алгоритмів мислення і сприйняття. Наприклад, фразеологізм *jemanden zur Minna machen* (робити когось Мінною) зі значенням «погано обходитися з кимось, сварити» зумовлений культурно, а саме – традицією найменування у Німеччині, оскільки сільських дівчат там часто називали іменем Мінна. На противагу цьому прикладу фразеологізм *Wasser in den Rhein tragen* (носити воду в Рейн) зі значенням «робити зайву, марну, непотрібну роботу» не відсилає до конкретних культурних здобутків чи традицій. Він зумовлений світоглядом, адже базується на розумінні того, що надто багато чогось в одному місці – це марно й безглуздо. Саме тому носити воду до річки Рейн, де й так одна вода, символізує марну роботу. Певною мірою цей фразеологізм зумовлений культурою, адже культура впливає на формування світогляду, а також через те, що географічне оточення є частиною культурного спадку людини. Але легко побачити, що ця культурна зумовленість має іншу природу, ніж у попередньому прикладі.

Оскільки інтертекстуальні фразеологізми походять із наративів, які є невід'ємною частиною культури мовної спільноти, то фразеологізми цієї групи також до певної міри культурно та світоглядно детерміновані. Причина в тому, що саме культура та світогляд визначають, які наративи можуть бути створені у певній мовній спільноті або перейняті з інших культур. Так, інтертекстуальний біблійний фразеологізм *über den Jordan gehen* (перейти через Йордан), який означає «вмерти», не міг би з'явитися в Китаї, оскільки християнські наративи не є частиною китайської культури. Це означає, що культура мовної спільноти впливає на набір наративів, які потенційно могли б послугувати джерелами фразеологізмів, таким чином опосередковано впливаючи на утворення інтертекстуальних фразеологізмів.

У більш широкому розумінні інтертекстуальності [8, с. 84–94] фразеологізми, детерміновані культурно і світоглядно, також можуть бути інтертекстуальними. Причина в тому, що панівні у певній культурі наративи не лише відображають, але також впливають на формування світогляду й аксіологічної сітки представників цієї культури.

Таким чином, перша і друга групи фразеологізмів тісно пов'язані одна з одною. Але їх не можна об'єднувати або плутати між собою, оскільки інтертекстуальні фразеологізми народжуються з наративів, на які впливають культура та світобачення, а фразеологізми, детерміновані світобаченням і культурою, зазнають лише дуже опосередкованого впливу наративів. Для унаочнення різниці можна порівняти алгоритми утворення фразеологізмів, належних до кожної з двох груп. Для інтертекстуальних фразеологізмів він виглядатиме так: культура → наративи → фразеологізм. Для фразеологізмів, детермінованих культурою та світоглядом, так: наративи → культура → фразеологізм. Із цього бачимо, чим відрізняються шляхи мотивації в першій і другій групах.

Фразеологізми, мотивовані грою слів, які складають третю групу, вже були побічно згадані в цій статті раніше. До цієї групи входять усі фразеологізми з квазіонімами.

Не всі фразеологізми з онімами можна з упевненістю віднести до однієї з трьох груп. Це пояснюється тим, що часто мотивація фразеологізмів із часом забувається й уже не можна сказати, чи пішов певний фразеологізм із конкретного наративу, чи був зумовлений якоюсь традицією, а чи народився зі світогляду членів мовної спільноти. Подекуди стосовно походження фразеологізму є кілька версій різного ступеня ймовірності, а інколи поряд із реальними версіями походження існують легенди, чия фікційність доведена, але які залишаються популярними як кумедні історії розважального характеру.

Демотивовані фразеологізми часто піддають ремотивації, тобто замість втраченого пояснення, звідки пішов фразеологізм, з'являється нове, зумовлене народною, або псевдоетимологією. Це відбувається через «потребу ясності» [9, с. 45] членів мовної спільноти, тобто необхідність розуміти, чому про щось говорять саме так, як про це говорять. Із цієї причини, якщо денотат, до якого реферував онім у фразеологізмі, або весь контекст, у якому він зустрічався, був забутий і став незрозумілим для членів мовної спільноти на певному етапі розвитку мови, виникає інше пояснення, яким чином образ, втілений у фразеологізмі, схожий із реальною ситуацією, котру описує переносне значення фразеологізму. Це пов'язано з невід'ємною схильністю людської свідомості до категоризації дійсності та потребою розуміти закони цієї категоризації [10, с. 5].

Висновки. Фразеологізми з онімами за шляхом їхньої мотивації поділяють на три групи. Перша група – це інтертекстуальні фразеологізми; до цієї групи входять усі фразеологізми, джерелами яких слугують конкретні реальні чи фікційні наративи, початково письмові чи записані пізніше. До них належать історичні хроніки, літописи та життєписи, тексти античної та національних літератур, фольклору, Біблії тощо. Інтертекстуальні фразеологізми реферують до конкретних денотатів із конретних наративів.

Друга група – це культурно та світоглядно детерміновані фразеологізми. Сюди входять фразеологізми, мотивовані певними традиціями, звичаями та світоглядом членів мовної спільноти, що утворила фразеологізм. Фразеологізми з цієї групи не походять із конкретних наративів, тому їх не можна плутати зі фразеологізмами, належними до першої групи. Інтертекстуальні фразеологізми також не можна відносити до другої групи, оскільки, незважаючи на те, що культура і світогляд впливають на наративи, саме наративи є першоджерелами фразеологізмів, а вплив на них культури та світогляду – опосередкований.

До третьої групи належать усі фразеологізми з квазіонімами, оскільки квазіоніми утворені для досягнення комічного ефекту й базуються на грі слів.

У подальших роботах заплановано дослідити можливості діахронічного переходу фразеологізмів з онімами з однієї групи до іншої у процесі їхньої демотивації та ремотивації. Важливо також приділити більше уваги механізмам ремотивації фразеологізмів з онімами. Далі потрібно більш детально вивчити алгоритми використання та розуміння розглянутих фразеологізмів у контексті їхньої класифікації за шляхами мотивації.

Література:

1. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1982. 250 S.
2. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen : Niemeyer, 1992. 306 S.
3. Donalies E. Basiswissen Deutsche Phraseologie. Tübingen; Basel : Francke, 2009. 130 S.
4. Лисенко Г.Л., Чепурна З.В. Функціонування фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом у німецькій мові. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки.* 2014. Кн. 3. С. 93–96.

5. Ganzer D. Deutsche Phraseologismen mit Personennamen: lexikographischer Befund und textueller Gebrauch. Hamburg : Kovač, 2008. 444 S.
6. Fiedler S. Phraseology and Proper Names: Textual Occurrences in the Press and in Literature. *Phraseologie disziplinär und interdisziplinär*. Tübingen : Narr, 2009. S. 323–336.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
8. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности. Москва : ЛКИ, 2008. 240 с.
9. Scharipowa A. Volksetymologische Deutungen russischer und deutscher phraseologischer Einheiten. *Phraseologie disziplinär und interdisziplinär*. Tübingen : Narr, 2009. S. 45–52.
10. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 632 p.
11. Redensarten-Index: Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprace. URL: https://www.redensarten-index.de/suche.php (дата зверненя: 9.01.2020).

Petrochuk O., West V. Motivational peculiarities of the phraseological units with onomastic components in modern German language

Summary. The article deals with the phraseological units containing an onomastic component in the modern German language and focuses on the ways of their motivation. The motivation of phraseological units plays a crucial role in analyzing the emergence mechanisms of the later as well as the potential of their use and understanding.

The relevance of the issue is considered because of the general tendency of contemporary linguistic, psychological and cultural studies towards analyzing how thinking and categorization algorithms, both those intrinsic to all humans and those culturally determined, are represented in language and speech.

An attempt is made to sort the phraseological units with an onomastic component into groups depending on their type of motivation. To achieve that, the sources of the mentioned units have been studied and the nature of their onomastic components has been analyzed. The article also describes some semantical and structural peculiarities of the studied phraseological units in comparison to other groups.

It was found out that some phraseological units with an onomastic component are intertextual, whereas others are rather generally rooted in the culture of the speech community or based on the worldview positions of its members. The article also deals with demotivational and remotivational processes of phraseological units since these can shed new light on the peculiarities of their comprehension, interpretation and reinterpretation. Studying this aspect also allows to trace back the development of the semantic meaning of the phraseological unit as well as to make some predictions concerning its future development trends. Analyzing the demotivational and remotivational processes also leads to a deeper understanding of the connection between the studied phraseological units and the narratives they were originated from or cultural and worldview positions they are based on.

This article can be of great interest to linguists doing a research in phraseology, cognitive linguistics or dealing with cultural studies as well as for those interested in the etymology of phraseological units and their semantical development or those studying culturally determined features of the German speech community.

Key words: phraseological units with onomastic component, anthroponym, toponym, motivation, intertextuality, cultural determination, demotivation, remotivation.

УДК 811.111'38:821.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.10

Подсєвак К. С.,
старший викладач кафедри англійської мови
факультету перекладознавства
Київського національного лінгвістичного університету

КОГНІТИВНІ СКЛАДНИКИ КОНЦЕПТІВ-ОПОЗИЦІЙ *ЛЮДИНА* І *ТЕХНІКА* У ТВОРАХ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ РЕЯ БРЕДБЕРІ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті описано когнітивні складники концептів-опозицій людина і техніка у творах наукової фантастики Рея Бредбері та здійснено їх порівняльний аналіз, що уможливило опис концептів людина і техніка як складників науково-фантастичної моделі світу та охарактеризувати підстави, на яких здійснюється протиставлення людини і техніки у творах письменника. У результаті дослідження здійснено реконструкцію концептів-складників мегаконцептів людина і техніка, які структуровано у вигляді фреймів, складниками яких є концепти-слоти, угруповані у парцели, які формують концептуальні домени.

Виявлено, що основою для співставлення концептуальних доменів мегаконцептів людина і техніка та їх складників є демонстрація антропоцентричного сприйняття людини і техніки у творах письменника. Співставленню підлягали концептуальні домени: 1) «людина як фізичний феномен» і «техніка як фізичний феномен»; 2) «людина як психологічний феномен» і «техніка як психологічний феномен»; 3) «людина як ментальний феномен» і «техніка як ментальний феномен»; 4) «людина як соціальний феномен» і «техніка як соціальний феномен».

Співставлення зазначених концептуальних доменів здійснено на основі дослідження як спільних і відмінних рис номенклатури парцел і концептів-слотів у межах концептуальних доменів, так і змістовного наповнення їхніх складників. У результаті проведеного аналізу концептуальної бінарної опозиції людина-техніка як складника науково-фантастичної моделі світу творів наукової фантастики Р. Бредбері визначено, що техніка наділена більш широким діапазоном можливих дій і є більш активною, ніж людина, у той час як людина перевершує техніку за критерієм здатності до психологічної або емоційної взаємодії зі світом; ширшим є діапазон ментальних якостей людини порівняно з технікою та здатність поставати повноцінним членом суспільства, що є недоступною для техніки.

Ключові слова: бінарна опозиція, концептуальна опозиція людина-техніка, фрейм, концептуальний домен, парцела, концепт-слот, зіставний аналіз.

Постановка проблеми. Оскільки концептуальна бінарна опозиція є явищем, яке лежить в основі конфептосфери, або картини світу, індивідуума і нації і втілюється у різних сферах життєдіяльності людини, втілення концептуальних бінарних опозицій у художньому тексті зумовлене природою літературної творчості. Аналіз втілення концептуальних бінарних опозицій у творчості окремого письменника дозволяє визначити особливості його світосприйняття та глибше пізнати його картину світу.

Хоча подвійне сприйняття навколишнього світу споконвічно властиве людському мисленню, вербальна репрезентація концептуальних бінарних опозицій залежить від конкретного контексту та конкретного автора. З огляду на те, що початковий характер діалектичних уявлень про світоустрій («верх-низ», «високе-низьке», «жіноче-чоловіче», «проза-поезія» тощо) є двоїстим [1, с. 149], цілком зрозумілою є прихильність письменників до бінарних опозицій як засобу передачі свого ставлення до змальовуваної в їх творах художньої дійсності.

До таких письменників належить відомий американський письменник Р. Бредбері, який замислювався над духовними цінностями людства та сутністю навколишнього всесвіту у світлі вираженого у 1950-х роках у творчості авторів наукової фантастики протесту проти бездуховності «цивілізації споживання» з її гіпертрофовано розвиненою технікою і деградуючою масовою культурою, які пригнічують людську індивідуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен бінарної опозиції, проявляючись на основі протиставлення понять шляхом наповнення їх змістом, органічно корелює із засадничими настановами когнітивної лінгвістики – продемонструвати універсальні закономірності відображення навколишньої дійсності в людській свідомості та її мовній картині світу (М.Б. Антонова [2], О. Дубчак [3], А. Огар [4], О.О. Приходченко [5], О.В. Сахарова [6], Т.С. Семегин [7], Н.О. Стефанова [8], А.Р. Хайрутдінова [9], С.М. Щербина [10]). Проте огляд сучасних наукових джерел засвідчує необхідність всебічного осмислення феномену протиставлення людини і техніки у творчості Р. Бредбері, підґрунтям якого є виявлення когнітивних складників концептуальної бінарної опозиції людина-техніка як складника науково-фантастичної моделі світу, втіленої у творах наукової фантастики письменника.

Мета статті – здійснити інвентаризацію та зіставний аналіз когнітивних складників концептуальної бінарної опозиції людина-техніка як складника науково-фантастичної моделі світу у текстах наукової фантастики Р. Бредбері.

Виклад основного матеріалу. У результаті аналізу засобів вербалізації і когнітивних складників компонентів концептуальної опозиції людина-техніка у творах Р. Бредбері науково-фантастичного змісту (роман «451 градус за Фаренгейтом» ("Fahrenheit 451") [11], збірка оповідань «Людина в картинках» ("The Illustrated Man") [12] та окремі оповідання, такі як «Вбивця» ("The Murderer") [13], «Посмішка» ("The Smile") [14], «Гуркіт грому» ("A Sound of Thunder") [15] і «Вельд» ("The Veldt") [16]) виявлено 2187 вербальних репрезентантів бінарної опозиції «людина-техніка», що становить структурованих 186 концептів-слотів мегаконцептів людина і техніка, які постають основою для аналізу концептуальної опозиції

людина-техніка як одного із складників науково-фантастичної моделі світу Р. Бредбері.

Концепти-опозиції людина і техніка у творах Р. Бредбері є мегаконцептами, «вершинними концептами», навколо яких формується концептуальний простір автора як мережа поданих і комплексно взаємодіючих концептів із відповідними складниками [17, с. 120].

Розуміння концептів людина і техніка як мегаконцептів у структурі науково-фантастичної моделі світу зумовлює їх моделювання у вигляді фреймів як системи когнітивних складників концептів-опозицій людина і техніка, взаємопов'язаних між собою різними типами смислових відношень, а саме концептів-слотів, угрупованих у парцели, які формують домени – більші за обсягом концептуальні структури.

Когнітивними складниками мегаконцепту людина як концепту-опозиції у творах Р. Бредбері є концептуальні домени (далі – КД) «людина як фізичний феномен», «людина як психологічний феномен», «людина як ментальний феномен» і «людина як соціальний феномен», кожен із яких складається з парцел та окремих концептів-слотів. У складі мегаконцепту техніка як концепту-опозиції у творах наукової фантастики (далі – НФ) Р. Бредбері виділяються КД «техніка як фізичний феномен», «техніка як психологічний феномен», «техніка як ментальний феномен» і «техніка як соціальний феномен», у складі яких також виокремлюються парцели та окремі концепти-слоти.

У результаті моделювання фреймів мегаконцептів людина і техніка у творах наукової фантастики Р. Бредбері розглянуто спільну для обох мегаконцептів систему концептуальних доменів, які представлені парцелами та концептами-слотами, що уможливлює зіставний аналіз когнітивних складників концептів-опозицій людина і техніка у розрізі кожного окремого концептуального домену.

Наявність у складі концептів-опозицій людина і техніка КД «людина як фізичний феномен» (314 засобів номінації, далі – ЗН, 28,11%) і КД «техніка як фізичний феномен» (822 ЗН, 76,82%) зумовлена тим, що як людина, так і техніка у творах наукової фантастики Р. Бредбері є фізичними істотами, які існують у художній реальності, наділені певними фізичними характеристиками та здатні певним чиною взаємодіяти з іншими об'єктами художньої реальності.

КД «людина як фізичний феномен» і КД «техніка як фізичний феномен» володіють спільними та відмінними рисами, які можуть бути представлені у вигляді схеми (*Рис. 1*).

Дослідження демонструє, що у складі КД «людина як фізичний феномен» і КД «техніка як фізичний феномен» парцели «фізичні дії» (27 ЗН, 242% для мегаконцепту людина і 340 ЗН, 31,78% для мегаконцепту техніка) співпадають як за назвою, так і за змістовим наповненням, структуруючи інформацію щодо фізичних дій людини і техніки по відношенню до навколишнього середовища. Аналіз концептів-слотів показує, що техніка представлена більш діяльнісним створінням, оскільки діапазон можливих дій, які можуть виконуватися технікою, є значно ширшим (5 концептів-слотів для мегаконцепту людина і 14 концептів-слотів для мегаконцепту техніка).

Повністю співвідносними за змістовим наповненням є також парцели «зовнішність» (107 ЗН, 9,58%) мегаконцепту людина і «зовнішні ознаки» (4 ЗН, 0,37%) мегаконцепту техніка, оскільки в обох випадках концепти-слоти зазначених парцел структурують інформацію щодо зовнішніх характеристик досліджуваного об'єкту. Аналогічним чином співставляються парцели «людське тіло» (18 ЗН, 1,61%) мегаконцепту людина і «компоненти предметів» (74 ЗН, 6,92%) мегаконцепту техніка з огляду на те, що в обох випадках концепти-слоти зазначених парцел структурують інформацію щодо структурних частин досліджуваного об'єкта.

Парцели «сприйняття органами чуття» (74 ЗН, 6,62% для мегаконцепту людина) і «сприйняття органами чуття людини» (134 ЗН, 12,52% для мегаконцепту техніка) спрямовані на

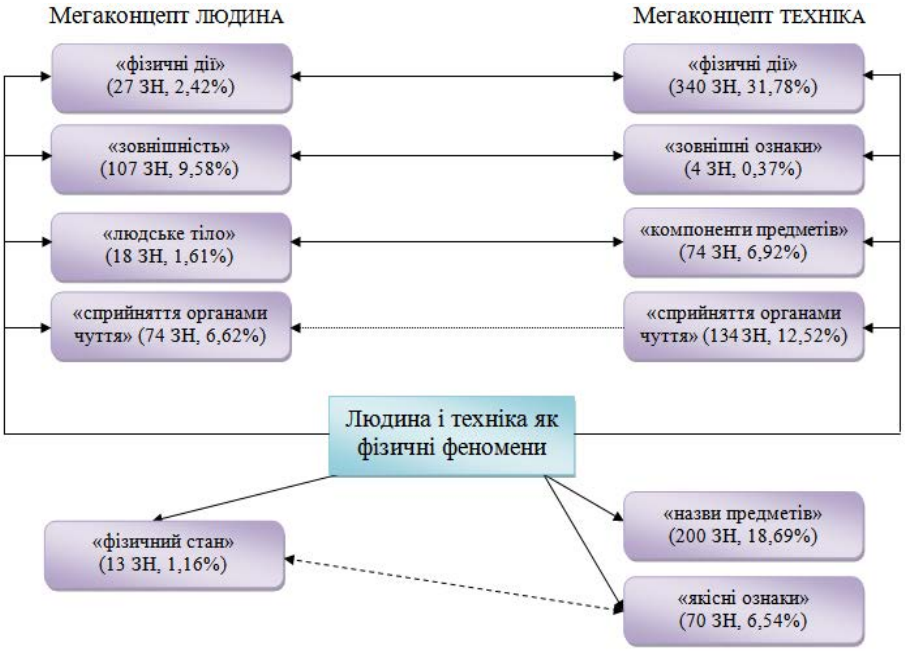

Рис. 1. Зіставний аналіз наповнення концептуальних доменів «людина як фізичний феномен» і «техніка як фізичний феномен»

людину – для мегаконцепту ЛЮДИНА вони структурують інформацію щодо того, як людина сприймає інформацію щодо навколишнього світу через органи чуття, для мегаконцепту ТЕХНІКА – як техніка сприймається органами чуття людини.

Унікальною для КД «людина як фізичний феномен» є парцела «фізичний стан» (13 ЗН, 1,16%), яка структурує інформацію щодо станів людського тіла, які виникають у результаті взаємодії людини і техніки. Інформація подібного, але не аналогічного складу структурується парцелою «якісні ознаки» (70 ЗН, 6,54%) КД «техніка як фізичний феномен», що уособлює дані щодо ознак техніки, важливих для людини. Однак у цьому випадку співставлення може бути лише умовним, оскільки у випадку мегаконцепту ЛЮДИНА фізичні стани виникають на основі реальної взаємодії з технікою, у той час як якісні ознаки техніки існують незалежно від фізичних дій людини.

Унікальною для мегаконцепту ТЕХНІКА є парцела «назви предметів» (200 ЗН, 18,69%), яка структурує інформацію щодо інвентарю технічних засобів, які оточують людину. Назви об'єктів передають їх видову належність, у той час як людина представлена лише одним видом – HUMAN BEING 'ЛЮДИНА'.

Існування людської психіки та уособлення техніки як живої істоти дозволяє змоделювати КД «людина як психологічний феномен» (493 ЗН, 44,13%) і КД «техніка як психологічний феномен» (82 ЗН, 7,66%) (*Рис. 2*).

Проведений аналіз демонструє повне формальне співпадіння парцел КД «людина як психологічний феномен» і КД «техніка як психологічний феномен», яке зумовлено тим, що уособлення техніки є наданням їй якостей людини, таким чином можливий перелік якостей для людини і техніки може бути спільним.

Однак фактичне співпадіння спостерігається лише між парцелами «психологічний стан» (46 ЗН, 4,12%) мегаконцепту ЛЮДИНА і «психологічний стан» (32 ЗН, 2,99%) мегаконцепту ТЕХНІКА та «емоційний стан» (392 ЗН, 35,09%) мегаконцепту ЛЮДИНА і «емоційний стан» (25 ЗН, 2,34%) мегаконцепту ТЕХНІКА. Незважаючи на таке співпадіння, інвентар концептів-слотів для зазначених парцел значно відрізняється (загалом 22 концепти-слоти для концепту-опозиції ЛЮДИНА і 6 концептів-слотів для концепту-опозиції ТЕХНІКА), що демонструє абсолютну вторинність техніки за критерієм здатності до психологічної або емоційної взаємодії зі світом.

Антропоцентричність світосприйняття у текстах НФ Р. Бредбері також зумовлює неоднозначну спрямованість концептів-слотів парцел «емоційна оцінка» (55 ЗН, 4,92%) мегаконцепту ЛЮДИНА і «емоційна оцінка» (25 ЗН, 2,34%) мегакон-

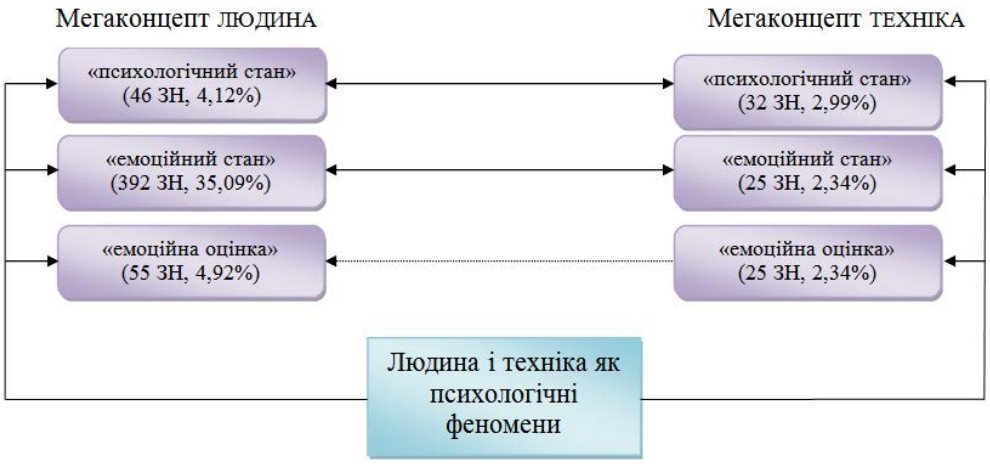

Рис. 2. Зіставний аналіз наповнення концептуальних доменів «людина як психологічний феномен» і «техніка як психологічний феномен»

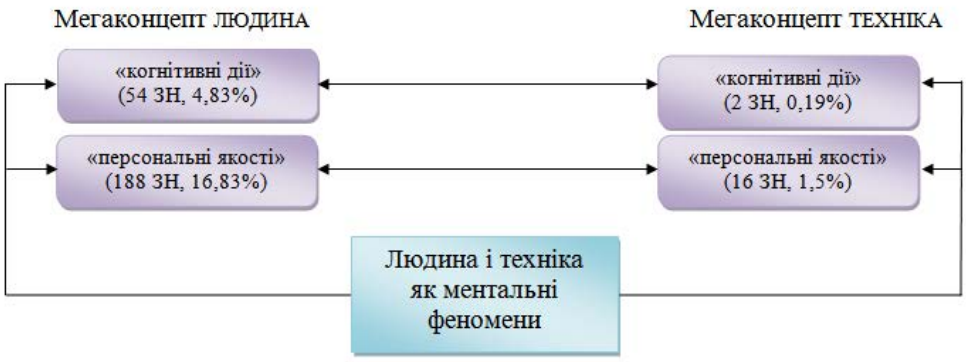

Рис. 3. Зіставний аналіз наповнення концептуальних доменів «людина як ментальний феномен» і «техніка як ментальний феномен»

цепту ТЕХНІКА. В обох випадках оцінки генеруються людиною, що відрізняє людину від техніки.

Уособлення техніки також дозволяє змоделювати КД «людина як ментальний феномен» (242 ЗН, 21,66%) і КД «техніка як ментальний феномен» (18 ЗН, 1,68%) (*Рис. 3*).

Номенклатура парцел КД «людина як ментальний феномен» і КД «техніка як ментальний феномен» демонструє цілковиту ідентичність – в обох випадках КД представлені двома парцелами: «когнітивні дії» (54 ЗН, 4,83% для мегаконцепту ЛЮДИНА і 2 ЗН, 0,19% для мегаконцепту ТЕХНІКА) і «персональні якості» (188 ЗН, 16,83% для мегаконцепту ЛЮДИНА і 16 ЗН, 1,5% для мегаконцепту ТЕХНІКА), що викликано наданням техніці рис людини. Вторинність техніки по відношенню до людини у плані ментальних здібностей відбита у кількості концептів-слотів: загалом 10 концептів-слотів для концепту-опозиції ЛЮДИНА і 4 концепти-слоти для концепту-опозиції ТЕХНІКА.

Найбільше розбіжностей виявлено при моделюванні КД «людина як соціальний феномен» (95 ЗН, 8,51%) і КД «техніка як соціальний феномен» (148 ЗН, 13,83%) (*Рис. 4*).

Дослідження демонструє, що для КД «людина як соціальний феномен» і КД «техніка як соціальний феномен» спільними є лише парцели «комунікативні дії» (65 ЗН, 5,82% для мегаконцепту ЛЮДИНА і 19 ЗН, 1,78% для мегаконцепту ТЕХНІКА), які демонструють приблизно однакову кількість концептів-слотів (6 концептів-слотів для мегаконцепту ЛЮДИНА і 7 концептів-слотів для мегаконцепту ТЕХНІКА), що доводить, що у творах НФ Р. Бредбері спілкування – один із ключових аспектів як для людини, так і для техніки.

Унікальна для КД «людина як соціальний феномен» парцела «професійна діяльність» (14 ЗН, 1,25%) має частковий зв'язок із парцелою «призначення предметів» (129 ЗН, 12,06%) КД «техніка як соціальний феномен», оскільки в обох випад-

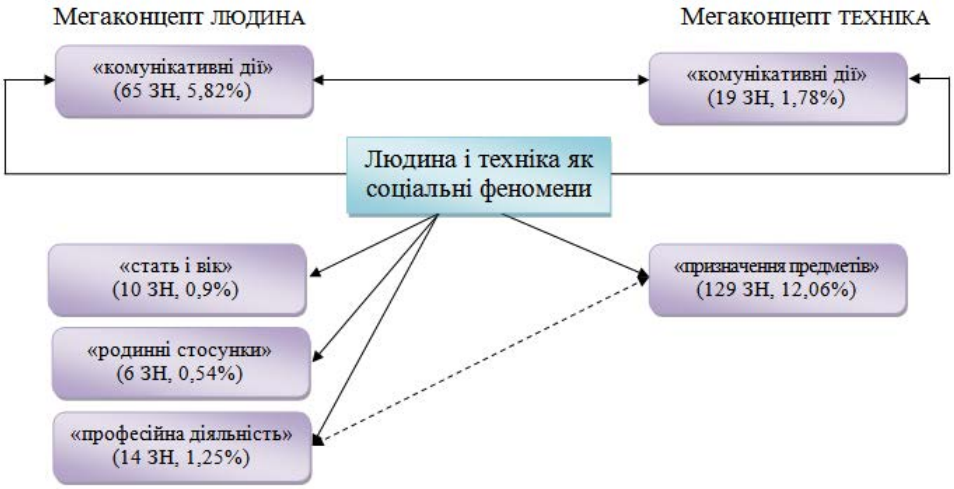

Рис. 4. Зіставний аналіз наповнення концептуальних доменів «людина як соціальний феномен» і «техніка як соціальний феномен»

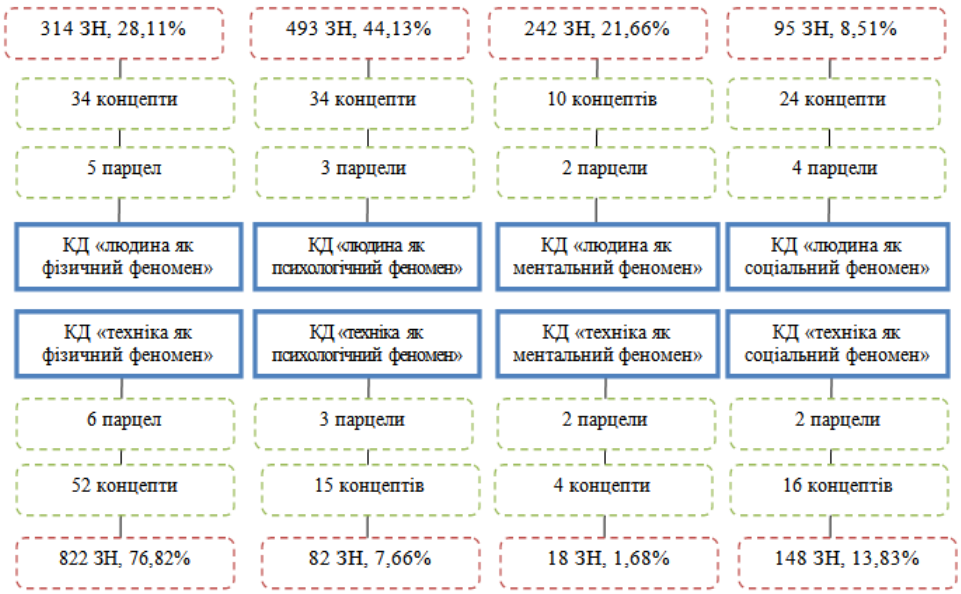

Рис. 5. Когнітивні складники концепту-опозиції ЛЮДИНА і концепту-опозиції ТЕХНІКА: зіставлення

ках ідеться про корисність людини або техніки для сучасного їм суспільства. Зазначені парцели також демонструють однакову кількість концептів-слотів (7 концептів-слотів для мегаконцепту ЛЮДИНА і 7 концептів-слотів для мегаконцепту ТЕХНІКА), що демонструє, що призначення людини і техніки є важливим аспектом взаємодії людини і техніки у творах НФ Р. Бредбері. Однак варто зазначити, що в обох випадках призначення об'єктів, структурованих концептами-опозиціями ЛЮДИНА і ТЕХНІКА, визначається їх корисністю для людини і людського суспільства.

Відмінність між КД «людина як соціальний феномен» і КД «техніка як соціальний феномен» спостерігається у наявності в концепту-опозиції ЛЮДИНА парцел на позначення соціального статусу людини: парцел «стать і вік» (10 ЗН, 0,9%) і «родинні стосунки» (6 ЗН, 0,54%), що свідчить про те, що у творах НФ Р. Бредбері лише людина, на відміну від техніки, є повноцінним членом суспільства. Відмінності спостерігаються і в кількісній репрезентації ЗН концептів-опозицій ЛЮДИНА і ТЕХНІКА (*Рис. 5*).

Порівняльний аналіз формального складу концепту-опозиції ЛЮДИНА і концепту-опозиції ТЕХНІКА демонструє, що наведені концепти-опозиції представлені однаковою кількістю концептуальних доменів (4 КД на кожен концепт-опозицію) та приблизно однаковою кількістю парцел (14 парцел для концепту-опозиції ЛЮДИНА і 13 парцел для концепту-опозиції ТЕХНІКА), утворених співвідносною кількістю концептів-слотів (102 концепти-слоти для концепту-опозиції ЛЮДИНА і 87 концептів-слотів для концепту-опозиції ТЕХНІКА), вербалізованих співвідносною кількістю засобів номінації (1117 ЗН для концепту-опозиції ЛЮДИНА і 1070 ЗН для концепту-опозиції ТЕХНІКА).

Однак розподіл концептів-слотів і засобів номінації всередині парцел є нерівномірним. Зокрема, за кількістю концептів-слотів і ЗН найбільш чисельними парцелами концепту-опозиції ЛЮДИНА є парцели «емоційний стан» (392 ЗН, 35,09%), «персональні якості» (188 ЗН, 16,83%), «зовнішність» (107 ЗН, 9,58%), «сприйняття органами чуття» (74 ЗН, 6,62%) і «комунікативні дії» (65 ЗН, 5,82%), що дозволяє засвідчити концентрацію автора на людському тілі та емоційних характеристиках людини в той час, як найбільш чисельними парцелами концепту-опозиції ТЕХНІКА є парцели «фізичні дії» (340 ЗН, 31,78%), «назви предметів» (200 ЗН, 18,69%), «сприйняття органами чуття людини» (134 ЗН, 12,52%), «призначення предметів» (129 ЗН, 12,06%), «компоненти предметів» (74 ЗН, 6,92%), «якісні ознаки» (70 ЗН, 6,54%), що акцентує увагу на активному функціонуванні техніки і її значному впливі на навколишній світ і широкому інвентарі технічних приладів і їх компонентів.

Висновки. Аналіз складників концептуальної бінарної опозиції ЛЮДИНА-ТЕХНІКА як складника науково-фантастичної моделі художнього світу Р. Бредбері демонструє антропоцентричність підходу до цих двох явищ і розподіл між ними як між активним, фізичним (мегаконцепт ТЕХНІКА) та пасивним, мислячим, відчуваючим (мегаконцепт ЛЮДИНА), що закладає підстави для аналізу концептуальної бінарної опозиції ЛЮДИНА-ТЕХНІКА як інструменту побудови науково-фантастичної моделі світу у текстах наукової фантастики Р. Бредбері.

Література:

1. Денисов Ю.Н. Синонимический ряд в аспекте теории оппозиции. *Вестник ТГУ*. 2011. № 4 (96). С. 206–211.
2. Антонова М.Б. О роли концептуальных оппозиций в формировании лексико-семантических категорий английских адъективных имен. *Вестник Брянского госуниверситета*. 2016. № 2. С. 144–149.
3. Дубчак О. Концептуальна опозиція в аспекті мовної інтерпретації. *Семантика мови і тексту* : матеріали XI Міжнародної наукової конференції (м. Івано-Франківськ, 26–28 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський націон. у-т ім. В. Стефаника, 2012. С. 181–183.
4. Огар А. Вербалізація концептуальної опозиції НЕБО – ЗЕМЛЯ в українській поезії XX ст. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2016. С. 137–143.
5. Приходченко О.О. Концептуалізація опозиції ЖИТТЯ – СМЕРТЬ у готичній картині світу (на матеріалі англійськомовних романів про вампірів) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 267 с.
6. Сахарова О.В. Бінарні опозиційні концепти в українській мовній свідомості. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55121/62-Sakharova.pdf?sequence=1 (дата звернення: 10.09.2019).
7. Семегин Т.С. Динаміка семантичної структури бінарних концептів прекрасний / потворний в англійській та українській мовах : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2011. 23 с.
8. Стефанова Н.О. Бінарна природа аксіологічних концептів. Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches: Conference Proceedings (Tbilisi, April 27–28, 2018). Tbilisi : Baltija Publishing. С. 163–167.
9. Хайрутдинова А.Р. Бинарные оппозиции как способ концептуализации художественной картины мира А.А. Кима (на материале произведений «Онлирия», «Близнец», «Поселок кентавров») : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филолог. наук: 10.02.01 «Русский язык» / Казанский (Приволжский) федеральный университет. Казань, 2012. 21 с.
10. Щербина С.М., Гоца Н.М. Онтологічна сутність бінарних концептів та основні підходи до їх вивчення у сучасній лінгвоконцептології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2014. № 13. С. 157–160.
11. Bradbury R. Fahrenheit 451. URL: https://www.secret-satire-society.org/wp-content/uploads/2014/01/Ray-Bradbury-Fahrenheit-451.pdf (дата звернення: 17.09.2019).
12. Bradbury R.D. The Illustrated Man. URL: https://csuclc.files.wordpress.com/2013/03/illustrated-man-by-ray-bradbury.pdf (дата звернення: 20.09.2019).
13. Bradbury R.D. The Murderer. URL: http://www.sediment.uni-goettingen.de/staff/dunkl/zips/The-Murderer.pdf (дата звернення: 20.09.2019).
14. Bradbury R.D. The Smile. URL: http://raybradbury.ru/library/story/52/9/0/ (дата звернення: 20.09.2019).
15. Bradbury R.D. A Sound of Thunder. URL: http://www.astro.sunysb.edu/fwalter/AST389/ASoundofThunder.pdf (дата звернення: 20.09.2019).
16. Bradbury R.D. The Veldt. *The Saturday Evening Post*. 1950. URL: https://repositorio.ufsc.br/bitstream/handle/123456789/163728/The%20Veldt%20-%20Ray%20Bradbury.pdf?sequence=1 (дата звернення: 20.09.2019).
17. Молокова О.Ф. Мезоконцепт ЧАС у межах динаміки текстового мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ (на матеріалі творів П. Модіано). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 3. С. 120–125.

Podsievak K. Cognitive components of concepts-oppositions HUMAN and TECHNOLOGY in the science fiction works by Ray Bradbury: comparative analysis

Summary. The article describes the cognitive components of the concepts-oppositions HUMAN and TECHNOLOGY in the works of science fiction by Ray Bradbury and presents their comparative analysis which allows to describe the concepts HUMAN and TECHNOLOGY as the components of the science fiction model of the world and to characterize the grounds of opposing human and technology in the works by this writer. As a result of the study, the concepts – components of megaconcepts HUMAN and TECHNOLOGY WERE reconstructed and structured in the form of frames, the components are concepts-slots grouped into parcelles that form conceptual domains.

It was revealed that the basis for comparing the conceptual domains of the megaconcepts HUMAN and TECHNOLOGY and their components is anthropocentric perception of human and technology in the writer's works. The following conceptual domains were compared: 1) "human as a physical phenomenon" and "technology as a physical phenomenon"; 2) "human as a psychological phenomenon" and "technology as a psychological phenomenon"; 3) "human as a mental phenomenon" and "technology as a mental phenomenon"; 4) "human as a social phenomenon" and "technology as a social phenomenon".

Comparing these conceptual domains was performed both on the basis of common and distinctive features in the nomenclature of parcelles and concepts-slots within the conceptual domain, as well as on the sense content of its constituents. An analysis of the conceptual binary opposition HUMAN-TECHNOLOGY as a component of the science-fiction model of the science fiction world by R. Bradbury determined that technology has a wider range of possible actions and is more active than human, while human is superior to technology on the criterion of the ability to interact psychologically or emotionally with the world, the broader range of mental qualities of a human compared to technology, and the ability to become a full member of society that is inaccessible for technology.

Key words: binary opposition, conceptual opposition HUMAN-TECHNOLOGY, frame, conceptual domain, parcelle, concept-slot, comparative analysis.

УДК 81'38'373:808.5(38)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.11

Пришляк М. В.,
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАГАЛЬНОВЖИВАНА ТА СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА В ОРАТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ДЕМОСФЕНА)

Анотація. У статті досліджено функціонування загальновживаної та стилістично забарвленої лексики у текстах ораторського дискурсу Стародавньої Греції. Матеріалом дослідження слугували політичні промови давньогрецького оратора Демосфена, якого вважають найблискучішим ритором Стародавньої Греції, який із надзвичайною наполегливістю домігся мистецтва хвилюючої та переконливої промови. Завдяки його діяльності, а особливо завдяки його політичним промовам, зокрема «Промові про мир», «Олінфським промовам», «Промовам проти Філіппа Македонського», які характеризувалися динамічністю та експресивністю, античне красномовство досягнуло неабиякого розквіту, а сам Демосфен здобув всесвітню славу.

Методика дослідження включає метод контекстуального аналізу, описовий аналіз і кількісний аналіз. Метод контекстуального аналізу залучений для того, щоб визначити прагматичні функції мовних засобів в ораторському дискурсі. Описовий метод задіяний із метою виділення мовних одиниць аналізу, їх класифікації та систематизації, а також для пояснення особливостей їх будови та функціонування у промовах. Кількісний метод допоміг здійснити підрахунки мовних форм у текстах промов і правильно організувати лінгвістичні спостереження, забезпечити надійність, точність і достовірність висновків.

У статті проаналізовано особливості вживання у текстах ораторського дискурсу суспільно-політичної, військової, правової, економічної, релігійної та побутової термінології, а також розглянуто виразні можливості та частотність вживання різних слів і термінів. У результаті проведеного дослідження встановлено, що суспільно-політична, військова та правова лексика вживається найчастіше, оскільки допомагають краще відобразити суспільні, політичні та воєнні події держави, а також охарактеризувати правове регулювання життя суспільства, надаючи промовам помітної динамічності.

Важливе місце в ораторському дискурсі також посідає економічна, релігійна, побутова термінологія та терміни мистецтва і культури, які відіграють чималу стилістичну роль, додаючи текстам новизни та ефектності. Визначено, що теоретичне осмислення й практичне використання стилістично-забарвленої лексики в ораторському дискурсі є важливим джерелом експресії.

Ключові слова: загальновживана лексика, стилістично забарвлена лексика, дискурс, риторика, політичні промови.

Постановка проблеми. Засобами формування стилістичної виразності текстів ораторського дискурсу є не лише морфологічний і синтаксичний, але й лексичний рівень мови, оскільки він є основним джерелом стилістичного забарвлення та образності. Кожне слово має свою неповторну стилістику, мовленнєве буття та функціонування, тому аналіз лексичних одиниць у художньому тексті становить особливий інтерес як для лінгвістики, так і для літературознавства [3, с. 140]. Актуальність роботи визначається широким функціонуванням загальновживаної та стилістично забарвленої лексики у текстах ораторського дискурсу та відсутністю спеціальних досліджень цієї проблеми. У зв'язку із цим автор має на меті виявити важливі особливості різних лексичних одиниць ораторської мови Стародавньої Греції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці поняття дискурсу є об'єктом вивчення в працях таких відомих науковців, як К. Серажим, О. Ільченко, І. Шевченко, Ф. Бацевич, Г. Почепцов, О. Селіванова, Т. Скуратовська, І. Соболева, В. Шинкарук, Є. Сидоров, В. Карасик, М. Макаров, Е. Бенвеніст, Н. Арутюнова, О. Іссерс, Ю. Степанов та багатьох інших літературознавців. Проте, незважаючи на наявні доробки лінгвістів, ораторський дискурс як окремий підтип дискурсу досі залишається не дослідженим.

Метою статті є аналіз та характеристика загальновживаної та стилістично забарвленої лексики в політичних промовах давньогрецького ритора Демосфена.

Виклад основного матеріалу. Вживана у мові лексика у стилістично-функціональному плані поділяється на стилістичні групи. Виділяється стилістично нейтральна (загальновживана) лексика і стилістично забарвлена (обмежена певними сферами вживання та стилями) [1, с. 40].

Стилістично нейтральна лексика використовується в усіх сферах мовного спілкування. До її складу входять слова, які називають загальновідомі предмети, явища, якості, дії, і такими словами однаково послуговуються в усіх стилях і формах мови [4, с. 14]. Тому і у текстах ораторського дискурсу широко використовується така група лексики. Наприклад: ἀναγκαῖον δ' ὑπολαμβάνω μικρὰ τῶν γεγενημένων πρῶτον ὑμᾶς ὑπομνῆσαι. [9, с. 174; 19–20] – я думаю, що є необхідність спочатку коротко нагадати про минулі події. Така загальновживана лексика здебільшого використовується як стилістично та емоційно нейтральна чи майже нейтральна, бо загальновживані слова зазвичай не містять оцінки, відображають не чуттєве, а логічне сприймання їх мовцями. Лише вживаючись у переносному значені, нейтральні слова можуть набувати додаткових емоційно-експресивних відтінків, такі випадки засвідчені в політичних промовах лише в поодиноких випадках [3, с. 144].

Основою стилізації текстів ораторського дискурсу автор визначає стилістично забарвлену лексику, серед якої виділяє особливу популярність термінологічної лексики. Вона вважається вищим розрядом назв предметів і явищ оточуючої дійсно-

сті порівняно із загальновживаною лексикою. Це пояснюється перш за все тим, що слова-терміни, на відмінну від звичайних слів, не тільки називають певні поняття, але також логічно, точно і вичерпно визначають їх. Крім того, містячи більше інформації, ніж будь-яка інша лексична одиниця, вони дають багатогранну та об'ємну характеристику предметів і явищ [4, с. 86].

У політичних промовах термінологічна лексика складається переважно з термінів-іменників, досить часто використовуються і терміни-дієслова, а найменшої питомої ваги набувають терміни-прислівники. Всі ці слова вживаються для точного вираження поняття з певної галузі знань і характеризуються однозначністю та абсолютною визначеністю [2, с. 138].

Словник ораторських промов стародавньої Греції наповнюється в основному суспільно-політичною, військовою і правовою термінологією. Також для ораторського дискурсу характерні економічні, релігійні, побутові терміни та терміни мистецтва і культури:

Термінологічна лексика	Відсоткове співвідношення
Суспільно-політична	30%
Військова	35%
Правова	13%
Побутова	8%
Економічна	5%
Релігійна	5%
Мистецтва і культури	4%

Використання суспільно-політичної і військової лексики у текстах досліджуваного дискурсу характеризується найбільшою активністю, адже центральне місце в політичних промовах посідають суспільно-політичні та воєнні події.

Під суспільно-політичною термінологією слід розуміти відкриту систему номінативних одиниць, різних за походженням, які спеціалізовані лексично (створені або запозичені терміни), семантично (загальновживані слова, які отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новостворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації [5, с. 37]. Спостереження автора свідчать, що основу ораторських промов Демосфена складають такі суспільно-політичні терміни-іменники: η πόλις, εως – держава, η πατρίς, ίδος – батьківщина, η πολιτεία, ας – громадянство, ο πολίτης, ου – громадянин, ο βασιλεύς, έως – господар, ο κύριος, ου – володар, ο δεσπότης, ου – господар, ο τύραννος, ου – тиран, η τυραννίς, ίδος – тиранія, влада, ο δημος, ου – народ, η πρεσβεία, ας – посольство, οι πρέσβεις, εων – посли, αι αρχαί, ων – правління, οάρχων, οντος – правитель, τα χρήματα, ων – гроші, власність.

Серед термінів-дієслів суспільно-політичної сфери великою популярністю користуються такі: πολιτεύω – управляти державою, άρχω – керувати, πρεσβεύω – бути послом, χειροτονέω – голосувати на народних зборах, ψηφίζω– постановляти, вирішувати, голосувати на народних зборах камінцями, ανδραποδίζω – бути рабом, εισφέρω – робити внески, платити податки, λειτουργέω – служити державі своїми грошима. Наприклад: ὅτι τότε μὲν πράττειν καὶ στρατεύεσθαι τολμῶν αὐτὸς **ὁ δῆμος δεσπότης τῶν πολιτευομένων** ἦν καὶ **κύριος** αὐτὸς ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀγαπητὸν ἦν παρὰ τοῦ **δήμου** τῶν ἄλλων ἑκάστῳ καὶ τιμῆς καὶ **ἀρχῆς** καὶ ἀγαθοῦ τινος μεταλαβεῖν: νῦν δὲ τοὐναντίον κύριοι μὲν οἱ πολιτευόμενοι τῶν ἀγαθῶν [9, с. 192–193, 21, с. 1–7] – спочатку народ сам, наважуючись відправлятись у походи, був господарем над державними діячами і сам був володарем усіх благ, і кожному приємно було отримати зі сторони народу і честь, і владу, і щось добре. А тепер політичні діячі є володарями усіх благ.[1]

Тут можна спостерігати, як завдяки зрозумілості та інформативності такої лексики мовець точніше відображає сферу політичного та суспільного устрою афінян, а також створює певну комунікативну ситуацію, посилюючи вплив на масову свідомість. Оратор наголошує на тому, що раніше, коли народ брав активну участь у політичному і воєнному житті держави, в Афінах панував добробут, а як тільки всіма державними справами і благами почали розпоряджатися політичні діячі, народ обезсилів і позбавився грошей, а в державі почався безлад. Варто також зауважити, що автор ставить перед собою завдання не назвати певне суспільно-політичне явище, а розкрити його суть, тому такі терміни у промовах є необхідними, в них прискіпливо відібрані мовні компоненти.

Щодо вживання військової термінологічної лексики у політичних промовах, то в першу чергу автор виділяє велику кількість термінів, які позначають військові посади: ο στρατηγός, ου – полководець, ο ίππαρχος, ου – начальник кінноти, ο ταξίαρχος, ου – начальник полку, ο φύλαχος, ου – в Афінах начальник загону кінноти, ο οπλίτης, ου – важко-озброєний воїн, ο στρατιώτης, ου – піший воїн, ο ιππεύς, εως – вершник. Значущими є також військові терміни-іменники: ο πόλεμος, ου – війна, ο πολέμιος, ου – ворог, ο σύμμαχος, ου – союзник, η συμμαχία – союз, η στρατεία, ας – похід, η δύναμις, εως – військова сила, військо; терміни, які вживаються переважно у множині: τα στρατιωτικά, ων – військові справи (іноді у значенні гроші), τα ξενικά, ων – наймане військо, οι εχθροί, ων – вороги; терміни-дієслова: πολεμέω – воювати, μάχομαι – боротися, ναυμαχέω – воювати на кораблях, στρατεύω – вирушати в похід, στρατηγέω – бути полководцем, керувати, вести, συμμαχέω – бути союзником, πολιορκέω – облягати, осаджувати, νικάω – перемагати. Наприклад: ἐξ οὗ δ᾽ αὐτὰ καθ᾽ αὑτὰ **τὰ ξενικὰ** ὑμῖν **στρατεύεται**, τοὺς φίλους **νικᾷ** καὶ **τοὺς συμμάχους**, **οἱ δ᾽ ἐχθροὶ** μείζους τοῦ δέοντος γεγόνασιν [10, с. 220;10–14] – з того часу, як ваше наймане військо відправляється в походи, воно перемагає друзів і союзників, вороги ж стали сильнішими, ніж слід було б.[2] З цього прикладу можна побачити, як оратор, активно використовуючи військову лексику, збагачує ораторський дискурс можливостями точного і несуперечливого спілкування зі слухачами. За допомогою таких термінів адресант влучніше передає широкому загалу важливу інформацію про важке воєнне становище Афін і застерігає про могутність і владність ворогів, передусім Філіпа.

При дослідженні ораторських промов увагу автора привернула також і правова лексика, адже як основний засіб словесного вираження понять і категорій права вона є надзвичайно важливою сферою мовної комунікації, яка забезпечує нормативно-правове регулювання життя суспільства. До її складу автор відносить юридичну і судову лексику. Серед юридичних термінів найбільш популярними у промовах є такі іменники: ο

[1] Див.: 8: 145(3), 146(3, 11), 153(14, 16), 165(15); 11: 55(18,19), 61(2), 63 (4); 7:123(3), 125(3, 4), 127(11).

[2] Див.: 7: 125(9, 19), 128(13), 132(3, 18, 20, 25); 6: 298(14), 300(5), 305(4, 10, 11, 16), 311(3, 8, 12).

νόμος,ου– закон, ο νομοθέτης, ου- законодавець, τα δίκαια ων – права, η δίκη, ης – право, справедливість, το έγκλημα τος – звинувачення і такі дієслова: αιτιάομαι, κατηγορέω – звинувачувати.

Основу ж судової лексики складають такі терміни, як ο δικαστής, ου, ο κριτής, ου – суддя, ο αιτίος, ου – винуватець, η ζημία, ας – покарання, κρίνω, δικάζω – судити, κολάζω – карати, αφίημι – виправдовувати, βραβεύω – бути суддею. Наприклад: ὑμεῖς δ᾽, ὅταν μὲν εἰς τὰ πράγματ᾽ ἀποβλέψητε φαύλως ἔχοντα, τοὺς ἐφεστηκότας **κρίνετε**, ὅταν δὲ δόντες λόγον τὰς ἀνάγκας ἀκούσητε ταύτας, **ἀφίετε** [8, с. 164; 16–20] – а ви, коли побачили те, як погано йдуть справи, судите начальників, а коли, давши їм слово, почуєте їх труднощі, виправдовуєте.[3] З цього прикладу видно, як вживання таких слів-термінів у промовах дозволяє оратору влучно та ефективно будувати висловлювання, завдяки яким він інформує слухачів і одночасно впливає на їхню правову свідомість, плекає їх правові почуття і правову культуру.

Відображаючи реалії тогочасного політичного і воєнного життя, у пошуках мовної промовистості, новизни, ефектності, у прагненні незвичайності, свіжості словосполучень, мовець також використовує, хоча і порівняно рідко, термінологію, пов'язану з побутом, а також з економічною, релігійною і культуро-мистецькою сферами життя суспільства. З побутових термінів в ораторських промовах у найбільшій кількості задіяні лексеми: η οικία,ας, οοικος, ου – дім, το ιερόν, ου– храм, η αγορά,ας – ринок, ο λιμήν, ένος – гавань, ο σιτος, ου, το σιτίον, ου, η τροφή, ης, το σιτηρέσιον, ου – хліб, продовольство, το πλοιον, ου – корабель, судно, η τριήρης, εος – трієра.[4]

Серед економічної лексики популярністю користуються переважно слова-терміни, які позначають грошові одиниці і гроші для певних цілей: η δραχμή,ης – драхма, η μνα,ας – міна, το τάλαντον, ου – талант, τα θεωρικά, ων – гроші на видовища, εφόδιον – гроші на дорогу.[5] Наприклад: ἵνα δέκα τοῦ μηνὸς ὁ στρατιώτης **δραχμὰς σιτηρέσιον** λαμβάνῃ, τοῖς δ᾽ ἱππεῦσι διακοσίοις οὖσιν, ἐὰν τριάκοντα **δραχμὰς** ἕκαστος λαμβάνῃ τοῦ μηνός, δώδεκα **τάλαντα** [10, с. 223; 1–4]. – Щоб воїн отримував на продовольство десять драхм у місяць, а для двохсот вершників, якщо кожен буде отримувати тридцять драхм у місяць, дванадцять талантів. Тут можна побачити, як, говорячи про необхідну кількість коштів на забезпечення військ, завдяки такій лексиці мовець оживляє свої промови, переконує слухачів своєю доброю орієнтацією в суті справи.

У мовну тканину політичних текстів у незначній кількості проникають релігійні терміни: ο θεός, ου – бог, θειος, α, ον – божественний, ο δαίμων, ονος– божество, τα μυστήρια – таємні релігійні обряди.[6] Серед термінів сфери культури і мистецтва автор фіксує вживання переважно театральної лексики: ο υποκριτής, ου– актор, ο μιμος, ου – мім, ο τραγωδός, ου – трагічний актор, а іноді і музичної: ο κορδακισμός, ου – непристойний танець, τ οασμα, ατος – пісня, ορχέομαι – танцювати [7]: ἐκ δὲ τοῦ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ πιστῶς, τὰ δὲ πρὸς **τοὺς θεοὺς** εὐσεβῶς, τὰ δ᾽ ἐν αὐτοῖς ἴσως διοικεῖν μεγάλην εἰκότως ἐκτήσαντ᾽ εὐδαιμονίαν [9, с. 189–190, 17–18, 1–3] – А через те, що грецькими справами управляли чесно, справами, які стосувались богів, – благочестиво, справедливо, здобули велике благополуччя.

[3] Див.: 11: 72(5), 83(6), 84(5); 8: 147(18), 149(5), 161(8,11), 163(17), 162(10); 10: 214(9), 215(10).

[4] Див.: 11: 57(13), 64(3); 7: 132(20), 136(11); 9: 189(6,12), 191(14), 195(2,5,10).

[5] Див.: 9: 177(9,15), 180(6,10), 185(5), 186(13), 188(12).

[6] Див.: 11: 80(4), 86(6); 9: 177(13), 183(15); 8: 146(4), 159(3).

[7] Див.: 8: 157(13,18), 158(5,6); 6: 299(7,8,18).

Висновки. У результаті дослідження лексичного рівня текстів ораторського дискурсу, зокрема стилістично нейтральної та стилістично забарвленої лексики, автор дійшов висновку, що за допомогою термінологічних одиниць в ораторському дискурсі реалізується стратегія інформування слухачів, оскільки слова-терміни у політичних промовах дозволяють точніше передавати інформацію слухачам. Центральне місце в політичних промовах посідає суспільно-політична, військова та правова термінологія, оскільки її стилістичне використання дає змогу краще висвітлити суспільно-політичні та воєнні події держави, а також відобразити правове регулювання життя суспільства. Економічні, релігійні, побутові терміни та терміни мистецтва і культури також посідають помітне місце в ораторському дискурсі, адже відіграють чималу стилістичну роль, додаючи текстам новизни та ефектності.

Література:

1. Бодик О.П. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. : навч. посіб. / О.П. Бодик, Т.М. Рудакова. К. : Центр учбової літератури, 2011. 416 с.
2. Гуйванюк Н.В. Слово – Речення – Текст : вибр. праці / Н.В. Гуйванюк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
3. Дудик П.С. Стилістика української мови : навчальний посібник для студентів ВНЗ / П.С. Дудик. К. : Академія, 2005. 344 с.
4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. К. : Вища школа, 1987. 349 с.
5. Панько Т.І. Українське термінознавство / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. Львів, 1994. 216 с.
6. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: De pace / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 296–313.
7. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL I / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 121–140.
8. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL II / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 145–166.
9. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL III / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 173–193.
10. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH I / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 204–239.
11. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH II / Demosthenis. Frankofurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 46–86.
12. Demosthenis Orationes: PH III / Demosthenis. Lipsiae : In aedibus B. G. Teubneri, 1903. P. 145–163.
13. Demosthenis Orationes: PH IV / Demosthenis. Lipsiae : In aedibus B. G. Teubneri, 1903. P. 163–181.

Pryshliak M. Stylistically neutral and stylistically coloured words in oratorical discourse of Ancient Greece (based on Demosthenes' speeches)

Summary. In the article we determine the functioning of stylistically-neutral and stylistically-coloured words in the texts of the oratorical discourse of Ancient Greece. The study has been carried out using the political speeches of the most prominent representative of the Greek rhetoric – Demosthenes, including "Speech of Peace", "Olinph Speeches", "Speeches against Philip of Macedon". The research methodology includes the contextual analysis method, descriptive analysis and quantitative analysis. The contextual analysis method

is used to determine the pragmatic functions of linguistic means in oratorical discourse. The descriptive method is used to distinguish linguistic units of analysis, their classification and systematization, as well as to explain the peculiarities of their structure and functioning in speeches. The quantitative method helped to calculate linguistic forms in speeches, to organize linguistic observations and to ensure the accuracy and reliability of conclusions.

The article analyzes the features of the use of socio-political, military, legal, economic, religious and everyday terminology, as well as determines the expressive possibilities and frequency of the use of different words and terms in the texts of the oratorical discourse of Ancient Greece. The results of our study have demonstrated that socio-political, military and legal terms are used most often, as they help to better reflect social, political and military events of the state, as well as to characterize the legal regulation of society, giving the speeches a considerable dynamic. Economic, religious, everyday terminology and terms of art and culture that have a significant stylistic role, adding novelty and effectiveness to texts, also play a prominent role in oratorical discourse.

Thus, it has been determined that theoretical understanding and practical use of stylistically-coloured words in oratorical discourse is an important source of expression.

Key words: stylistically-neutral words, stylistically-coloured words, discourse, rhetoric, political speeches.

УДК 372.881.1+881.581
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.12

Прохорова О. В.
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

СУТНІСТЬ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ СХОДОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. Стаття є дослідженням сутності когнітивно-комунікативної методики викладання. Автором проаналізовано її основні принципи та аспекти, адже інтерес до когнітивно-комунікативного навчання іноземних мов поступово зростає. Особливо актуальною в сучасній методиці є проблема навчання іноземної мови як засобу спілкування. Однак традиційні методи навчання за комунікативною методикою не дають значних позитивних результатів. Студенти на початковому етапі навчання іноземної мови мають занижений рівень розвитку слухового диференційного відчуття, що порушує сприйняття звукового образу слів. Половина студентів не вміє прогнозувати лексичний матеріал під час побудови власних висловлювань, не вміє асоціювати словесні пари тематично пов'язаних слів, правильно кодувати та декодувати словниковий матеріал. Це призводить до невміння зображати потрібну кількість фактів, висловлюватися логічно та грамотно, спонтанно підтримувати розмову або вести дискусію. Саме когнітивний підхід у навчанні зможе зробити комунікативну методику більш динамічною і надасть новий імпульс для поновлення методичної думки.

Проблема навчання іноземних мов розглядається не як навчання власне лінгвістичних знань, а як трансляція знань про світ. Важливим є те, що когнітивно-комунікативний підхід до навчання іноземної мови можна розглядати як поєднання когнітивного підходу з його комунікаційним складником, що робить необхідним у першу чергу звернення до розгляду історичного формування змісту когнітивного підходу в педагогічному ключі.

Когнітивно-комунікативний підхід до навчання теоретично обґрунтовує комунікативну методику навчання іноземних мов. Використовуючи цей підхід, можна розв'язувати методичні питання, пов'язані з відбором, організацією, послідовністю вивчення мовного матеріалу і способів його пред'явлення і тренування. У результаті дослідження було встановлено, що в основі побудови когнітивно-комунікативної методики вивчення мови лежить поняття мовно-комунікативної компетентності студентів як об'єктивної категорії, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, дотичних до мови емоційно-оцінних ставлень тощо, які можна застосовувати в щонайширшій сфері комунікативної діяльності людини.

Ключові слова: комунікативність, когнітивність, когнітивно-комунікативна методика, сходознавчі дисципліни, когнітивні підходи, комунікативні технології, педагогіка та викладання, текст, когнітивно-розвивальні вправи.

Постановка проблеми. Актуальним у процесі навчання іноземної мови є те, що активно впроваджуються когнітивні та комунікативні технології, адже комунікативне спрямування заняття передбачає формування системи певних знань, умінь і навичок, надає можливість студенту сформувати конкретні компетенції, а саме мовні, соціокультурні, дискурсивні, соціальні, стратегічні компетенції. Завдяки когнітивному підходу до вивчення іноземної мови можливо накопичувати та впорядковувати теоретичні, лінгвокультурологічні знання, розвивати пізнавальні можливості студентів. Об'єднавши комунікативний і когнітивний підходи в методиці викладання іноземної мови, можна підвищити ефективність використання набутих знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивно-комунікативна методика навчання висвітлена в багатьох працях сучасних лінгводидактів (О.М. Горошкіної, І.П. Дроздової, М.І. Пентилюк, Т.В. Симоненко). Окремі лінгводидактичні аспекти цього методу розроблено в надбаннях сучасних учених М.С. Вашуленка, С.О. Карамана, В.Я. Мельничайка, Н.В. Подлевської, Г.Т. Шелехової. Зважаючи на важливість всебічного вивчення особливостей використання когнітивного підходу у викладанні мов, багато вчених займалися дослідженням цього питання в психолого-педагогічному аспекті (Р. Аткінсон, В. Бєлянін, В. Дем'янков, І. Зимня, О. Леонтьєв, Н. Тализіна). Попри теоретико-практичні досягнення в розв'язанні порушеної проблеми залишається недостатньо розкритим питання сутності когнітивно-комунікативної методики викладання та її застосування при викладанні сходознавчих дисциплін.

Мета статті – з'ясувати та проаналізувати сутність когнітивно-комунікативної методики викладання та її застосування при викладанні сходознавчих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Проблемою когнітивного підходу у навчанні іноземної мови займалися багато методистів і лінгвістів. «Когнітивний» (від лат. cognitio – знання, пізнання) підхід формально пов'язується з опублікованою в 1967 році У. Найсером програмною роботою «Когнітивна психологія». У своїй роботі У. Найсер запропонував провести аналіз розумової діяльності за допомогою експериментальних методик психології та фізіології з метою обґрунтування необхідності врахування специфіки психічних процесів для підвищення ефективності інтелектуальної роботи людини.

Когнітивний підхід у своїх роботах розвиває С. Шатілов. Він запропонував комунікативно-когнітивну та культурно-країнознавчу концепцію викладання іноземних мов [8, с. 127]. Комунікативний компонент цієї концепції автор розглядає через технології навчання, які повинні забезпечувати інтерактивне, особистісно-мотиваційне спілкування студентів на занятті з іноземної мови. Когнітивний компонент передбачає

усвідомлене засвоєння студентами культурно-країнознавчих відомостей і мовного матеріалу. Розглядаючи когнітивний аспект опановування іноземною мовою, О. Леонтьєв підкреслює, що, опановуючи іноземну мову, ми одночасно засвоюємо властивий відповідному народу образ світу, те чи інше бачення світу через призму національної культури, одним із важливіших компонентів якої є мова. На думку О. Леонтьєва, основне завдання опанування іноземною мовою в когнітивному аспекті полягає в тому, щоб навчитися здійснювати орієнтування так, як це робить носій мови.

Навички зрілого читання іншомовних текстів можуть бути розвинені вже на початковому етапі вивчення іноземних мов у немовному ВНЗ, якщо використовувати когнітивно-комунікативну методику, побудовану на психо-когнітивній моделі декодування інформації за принципом «зверху-вниз» від більш високого рівня до розпізнавання лексико-граматичних форм [5, с. 146]. A. Johns виділяє п'ять ключових понять, які характеризують когнітивний підхід до навчання читання: схеми, інтерактивність, значеннєва обробка тексту, набір читацьких стратегій, метакогнітивна усвідомленість.

Реалізацію інноваційних підходів до навчання іноземної мови слід розглядати як спосіб інноваційного перетворення сучасної педагогічної дійсності й освітнього середовища педагогом. Саме педагог проєктує і реалізує різноманітні форми організації навчального процесу і навчальних занять як його окремих елементів, використовує різноманіття методів, форм, засобів і технологій, забезпечуючи поступальний рух думки учня по шляху пізнання і створюючи варіативне освітнє середовище [4, с. 89].

Суть комунікативного підходу – це стратегія, яка моделює спілкування, створює психологічне та мовне середовище, свідоме осмислення матеріалу і способів дії до них, а також усвідомлення вимог до ефективності висловлювання, реалізацію основних функцій спілкування: пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, регулятивної.

Когнітивний підхід до дослідження мови виходить з того, що значна роль у формуванні мовних значень належить людині як носію певного досвіду і знань. Суть когнітивного підходу полягає в тому, що процес навчання спрямований на розв'язання таких проблем як сприйняття (пізнання), придбання, обробка, структурування, зберігання, використання, уяву, логічне мислення.

Когнітивний аспект повинен бути включеним у комунікативний і бути підпорядкованим йому [9, с. 4]. Вправи повинні включати питання і завдання на розвиток пам'яті, уваги, логіки, мислення, завдання проблемного та творчого характеру, активізують розумову та емоційну діяльність студентів. Когнітивно-комунікативний підхід до навчання іноземної мови можна розглядати як поєднання когнітивного підходу з його комунікаційним складником, що робить необхідним у першу чергу звернення до розгляду історичного формування змісту когнітивного підходу в педагогічному ключі.

Натепер комунікативний напрям у навчанні іноземних мов відрізняється зростаючою увагою до особистості студента. Процес опанування іноземною мовою, збагачений даними когнітивної психології та когнітивного підходу, перетворює навчання іноземних мов в усвідомлений навчальний процес, у якому на будь-якому етапі роботи повинні бути задіяні розумові здібності студентів [7, с. 223].

Когнітивно-комунікативний підхід до навчання теоретично обґрунтовує комунікативну методику навчання іноземних мов. Використовуючи цей підхід, можна розв'язувати методичні питання, пов'язані з відбором, організацією, послідовністю вивчення мовного матеріалу і способів його пред'явлення і тренування. При цьому слід враховувати комунікативну потребу студентів і навчальні умови. При використанні когнітивно-комунікативного підходу відбувається забезпечення свідомого засвоєння мовних, країнознавчих і культурно-естетичних знань, за допомогою яких відбувається розвиток і задоволення пізнавальних інтересів і запитів формування особистості студента, який вивчає іноземну мову на мінімально необхідному рівні [1, с. 13].

Когнітивно-коммунікативні технології поділяються на такі категорії:

– проектна діяльність;
– навчальна конференція;
– творча майстерня;
– колажування;
– монтаж;
– інтелектуальні карти;
– кейс-метод;
– робота з таблицями, схемами.

В результаті студент перетворюється в активного учасника процесу іншомовного навчання. Процес навчання складається з моделей реального спілкування й особливостей реальної іншомовної комунікації, оскільки, володіючи лише системою мови (знання з граматики і лексики), проблематично використовувати іноземну мову в умовах міжкультурного спілкування.

Ефективність когнітивно-комунікативної методики навчання читання забезпечується комплексом вправ, у якому враховуються індивідуально-особистісні характеристики, когнітивні стилі та стратегії студентів. За допомогою когнітивно-комунікативної методики навчання читання іноземною мовою можна скоротити шлях опановування великим об'ємом професійно-орієнтованої іншомовної інформації, яка необхідна студенту ВНЗ, а також покращити швидкість та якість її вилучення для подальшого використання [3, с. 23].

У процесі розроблення когнітивно-комунікативного методу має бути враховано п'ять концептуальних засад:

– інтегрування навчального матеріалу, що найбільш адекватно

відображає ідею формування цілісного уявлення студентів про навколишнє середовище, ідею ефективного формування їхнього наукового середовища;

– структурування навчального матеріалу слід здійснювати з позиції

диференціації, що є найбільш перспективним під час поглибленого вивчення студентами навчального матеріалу чи дослідження й охорони певних об'єктів та явищ навколишнього середовища;

– міжпредметний підхід у конструюванні змісту навчального та

виховного матеріалу, що дає змогу об'єднати навчальні предмети в уніфіковану навчально-виховну систему, завдяки чому долається розрив між природничими і гуманітарними циклами навчальних предметів;

– індивідуалізація навчально-виховного процесу;

– діяльнісний підхід, основною метою якого є формування наукового

світогляду, високої духовності та моральних якостей особистості, сприяння професійній орієнтації та самореалізації у складному, багатогранному соціокультурному середовищі. Отже, враховуючи названі концептуальні засади, когнітивно-комунікативна методика ґрунтується на загальнодидактичних і лінгводидактичних принципах навчання, з-поміж яких провідними є:

– особистісний принцип, який забезпечує розвиток і саморозвиток

особистості учня як суб'єкта пізнання і навчальної діяльності, ґрунтуючись на виявлених його індивідуальних особливостях;

– етнокультурологічний – реалізується у двох напрямах: навчання

сходознавчих дисциплін у контексті вивчення культури Сходу; пізнання культури країн Сходу у взаємодії з культурами інших народів;

– інтегративності – дає можливість інтегрувати здобуту пізнавальну

інформацію, спонукає студентів і викладачів до спільної діяльності;

– емоційності навчання – передбачає жвавий, образний виклад матеріалу;

красу в логіці викладу навчального матеріалу; використання цікавих прикладів; створення почуття виконаного обов'язку [6, с. 63].

Тому когнітивно-комунікативний метод у вивченні сходознавчих дисциплін спирається на принцип усвідомлення у викладанні. Усвідомлення може належати як до суб'єкта діяльності (усвідомлення себе, рефлексія), так і до змісту, процесу діяльності. У викладанні сходознавчих дисциплін це означає, що навчання певних лінгвістичних явищ повинно спиратися на мислення і дії, які лежать в основі розуміння і використання цих явищ у мовленні.

У рамках когнітивного підходу студент вважається активним і свідомим учасником процесу навчання, а не об'єктом навчальної діяльності викладача. Іншими словами, між студентами і викладачем реалізуються суб'єкт-суб'єктні відносини. У такому навчанні викладач повинен вміти викликати в студента справжній інтерес до предмета спілкування і до себе як до співрозмовника. Студенти виступають у ролі єдиного взаємодіючого, колективного, сукупного суб'єкта, організація якого також входить до завдань викладача. Тому повинна бути організована і навчальна співпраця студентів між собою у розв'язанні навчальних завдань так, щоб формувався колективний суб'єкт і діяв принцип колективної комунікативності навчання.

Основним засобом навчання сходознавчих дисциплін у когнітивно-комунікативній методиці є текст. Текст є посередником між учасниками спілкування, важливим компонентом у структурі комунікативного акту між адресантом (тим, хто висловлюється) і адресатом (тим, хто сприймає висловлювання). Змістова єдність тексту втілена у своєрідних структурно-смислових згустках – концептах, тобто тексті як одиниці культури [2, с. 244].

Висновки. Когнітивна та комунікативна методики спрямовані на виконання головного завдання мовної освіти за сучасних умов – формування комунікативної компетенції того, хто вивчає мову, і цілком відповідає загальноєвропейським орієнтирам із питань мовної освіти. Кожна з цих методик має свої завдання, але, інтегруючись, вони виконують головну функцію – формування і подальший розвиток мовної особистості на засадах неперервної мовної освіти.

Когнітивна й комунікативна методики забезпечують досягнення головної мети стандартизованої мовної освіти – формування і розвитку комунікативної компетенції кожного, хто вивчає сходознавчі дисципліни як рідні і як державні. Загалом когнітивно-комунікативний підхід до навчання мови, який сформувався на базі провідних ідей означених методик, є одним із найпріоритетніших у реалізації стандарту мовної освіти в Україні.

Література:

1. Гончаренко А. Особистісно-орієнтована модель освіти: підготовка педагога / А. Гончаренко // Дошкільне виховання. 2008. № 1. с. 13.
2. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей : монографія / І.П. Дроздова. Х. : ХНАМГ, 2010. с. 244.
3. Житник Б.О. Методичний порадник: форми і методи навчання. Харків : Основа, 2005. с. 23.
4. Зонтова С.Є. Когнітивний підхід до навчання іншомовної лексики / С.Є. Зонтова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : Зб. наук. праць. Ялта : РВВ КГУ, 2005. Вип. 8, ч. 2. с. 89.
5. Зубенко Т.В. Комунікативний підхід до навчання іноземної мови / Науковий вісник Миколаївського державного університету : Збірник наукових праць. Випуск 23: Педагогічні науки. Том 1 / За заг. ред. В.Д. Будака, О.М. Пєхоти. Миколаїв : МДУ, 2008. с. 146.
6. Клименко М.В. Когнітивний підхід до навчання спілкування англійською мовою. Англійська мова та література. 2017. № 7–8. с. 63.
7. Стойко С.В. Реалізація комунікативного підходу в навчанні іноземних мов / С.В. Стойко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Чернігів : ЧДПУ, 2011. Вип. 85 (Серія: Педагогічні науки). с. 223.
8. Фіцула М.М. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. с. 127.
9. Щепилова А.В. Когнитивный принцип в обучении второму иностранному языку: к вопросу о теоретическом основании. 2003. № 2. с. 4.

Prokhorova O. The essence of cognitive-communicative teaching methodology and its application in teaching oriental disciplines

Summary. The article is a study of the essence of cognitive-communicative teaching methodology, its basic principles and aspects are analyzed, as interest in cognitive-communicative learning of foreign languages is gradually growing. Particularly relevant in today's methodology is the problem of learning a foreign language as a means of communication. However, traditional methods of communicative teaching do not produce significant positive results.

Students in the initial stage of learning a foreign language have a low level of development of auditory differential sensation, which impairs the perception of the sound image of words. Half of students are unable to predict lexical material when constructing their own utterances, are unable to associate word pairs of thematically related words, correctly encode and decode vocabulary. This leads to the inability to present the right amount of facts, to express themselves logically and competently, to spontaneously support the conversation or to have a discussion. It is the cognitive approach to learning

that will make the communicative methodology more dynamic and give new impetus to the renewal of methodical thought.

The problem of learning foreign languages is not seen as a teaching of linguistic knowledge itself, but as a translation of knowledge of the world. Importantly, the cognitive-communicative approach to learning a foreign language may be seen as a combination of the cognitive approach with its communicative component, which makes it necessary, first and foremost, to address the historical formation of the content of the cognitive approach in a pedagogical way. The cognitive-communicative approach to teaching theoretically substantiates the communicative methodology of learning a foreign language, that is, using this approach you can solve methodical issues related to the selection, organization, sequence of learning of language material and ways of its presentation and training.

As a result of the research, it was found that the concept of language and communicative competence of students as an objective category, which captures the socially recognized complex of a certain level of knowledge, skills, skills, relevant to the language of emotional-evaluative attitudes, is based on the construction of cognitive-communicative methodology of language learning. etc. that can be used in the broadest field of human communication.

Key words: communicative, cognitive, cognitive-communicative methodology, oriental disciplines, cognitive approaches, communicative technologies, pedagogy and teaching, text, cognitive development exercises.

УДК 811.14'02'37
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.13

Сай І. В.,
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

ЛЕКСИЧНИЙ СТАТУС ПРИКМЕТНИКІВ ТИПУ БАХУВРІХІ (НА ОСНОВІ І – XII ПІСЕНЬ ПОЕМИ ГОМЕРА «ІЛІАДА»)

Анотація. Стаття є однією з робіт із циклу статей, присвячених вивченню прикметників типу бахувріхі у давньогрецькій мові в її архаїчному часовому проміжку періодизації історії. Дослідження та аналіз проводяться на основі лексичного матеріалу, взятого із перших 12 пісень «Іліади» Гомера.

Робота зосереджується на аналізі лексичного статусу прикметників згаданого типу. У ній йдеться про історію виникнення та значення цього терміна у сфері мовознавства, а також розповідається про інші мовознавчі терміни, такі як «екзоцентричні складні слова» та «поссесивні складні слова», які у різні часи деякі із науковців (К. Бругман, Ф. Бопп) використовували для позначення слів, які за всіма ознаками потрапляли у категорію бахувріхів.

Також проводиться детальний аналіз полеміки інших відомих мовознавців (В.В. Лопатін, І.С. Улуханов, А.І. Смирницкий, О.В. Азарова та інші) щодо самого розуміння та трактування терміну «складне слово», під яким у статті розглядаються такі поняття як «морфологічна структура складних слів», поняття «цільнооформленості», «приналежність до певної частини мови» та «наявність єдиного стрижневого наголосу». Після цього подається загальне зведене визначення-висновок про те, що складне слово – це «цільнооформлена лексико-морфологічна одиниця, яка включає дві (і більше) кореневих морфеми, об'єднані семантично, акцентологічно та морфологічно». Чимала увага приділяється і розгляду критерію семантичної єдності, а також синтаксичним взаємозв'язкам із іншими частинами мови.

Результати проведеного аналізу на відповідність прикметників бахувріхі критеріям складного слова викладено у секції висновків і згруповано у п'ять основних пунктів.

У роботі висловлено припущення про те, що високий рівень частоти використання таких прикметників має логічне пояснення, адже порівняно із простими словами складні прикметники типу бахувріхі наділені більшою семантичною ємністю, яка дозволяє виражати більш багатий і багатогранний зміст і певні відтінки якостей та ознак людей і предметів за допомогою однієї словесної форми.

Ключові слова: складні прикметники, бахувріхі, Гомер, «Іліада», лексика, лексичний статус.

Постановка проблеми. Дослідження різноманітних типів композитів, за допомогою яких значно збагачується словниковий склад практично будь-якої мови, має досить давні традиції. За смисловими відношеннями між компонентами складні слова (композити) бувають різних типів, вивчення кожного з яких є важливим, оскільки, як слушно зазначає І.І. Срезневський «у складанні слів і в утворенні виразів найбільше, найрізноманітніше виявляється творча сила кожної мови» [1, с. 18].

Особливу категорію складних слів становлять прикметники типу бахувріхі (санскр. *bahuvrihi*), під якими автор розуміє складні слова зі значенням приналежності, володіння [2, с. 63]. Між їхніми компонентами існують означальні відношення [3, с. 190]: перший компонент визначає другий. Вперше в окрему групу серед інших складних слів вони були виділені індійськими граматиками, а термін дослівно означав «багато рису» і позначав багату людину – людину, яка володіла великою кількістю рису. Він використовувався для позначення так званих поссесивних формацій чи утворень, коли особу (людину), тварину чи річ метонімічно називали за якоюсь особливою рисою, якою вони володіли, переважно за якоюсь помітною рисою зовнішності [4, с. 163].

Як показує **аналіз останніх досліджень і публікацій**, пізніше бахувріхі позначалися також іншими термінами. Наприклад, К. Бругман називав їх екзоцентричними складними словами [5, с. 81], Ф. Бопп – поссесивними складними словами [6, с. 455]. Дотримуючись погляду, що все нове у мові створюється тільки на основі синтаксису [7, с. 444], кожний новий тип складних слів, зауважує Е. Бенвеніст, треба вивчати як трансформацію якогось типу синтаксично вільного висловлювання [8, с. 241]. При цьому можна повністю погодитися із поглядом лінгвістів, які пропонують розглядати бахувріхі як трансформи препозитивних означальних речень. Пізніше вони могли утворюватися за вже існуючими у мові готовими словотворчими моделями.

Сучасні лінгвістичні словники [9, 10, 11] подають дещо відмінні пояснення терміну «бахувріхі», однак усі вони сходяться на думці про те, що він означає складне двокомпонентне слово, перший елемент якого вказує на певну специфічну ознаку другого.

Метою дослідження є встановлення лексичного статусу прикметників типу бахувріхі у давньогрецькій мові архаїчного періоду на прикладі І – XII пісень «Іліади» Гомера (в якості матеріалу дослідження була взята версія репринту Тойбнерівського видання 1902 року [12]).

Виклад основного матеріалу. У грецькій мові при утворенні бахувріхів застосовувалися два види словотвору: основоскладання, чи композиція (***ποδάρκης*** Ἀχιλλεύς (I, с. 121; II, с. 688; VI, с. 423; XI, с. 599) швидконогий Ахілл, ***βοῶπις*** 'Ηρη (I, с. 551; I, с. 568; IV, с. 50; VIII, с. 471) волоока Гера та словоскладання чи юкстапозиція (***εὐκνήμιδες*** 'Αχαιοι (I, с. 17; II, с. 331; III, с. 86; III, с. 304; V, с. 668; VII, с. 311; VII, с. 430; XII, с. 149) прекраснопоножні ахейці, ξυν ἀμφιπόλω ***εὐπέπλω*** (VI, с. 372; II, с. 442; IX, с. 10) з прекрасноодягнутою служницею.

Щодо питання виникнення бахувріхі у давньогрецькій мові, то складні прикметники цього типу утворювалися шляхом складання двох основ, усіченої і повної, двох усічених основ, основи і цілого слова, двох слів. В утворенні складних прикметників бахувріхі могли брати участь з'єднувальні голосні

ι, ο, υ, до яких могли приєднуватися деякі суфікси. Отже, на відміну від інших індоєвропейських мов [13, с. 3] компонентами давньогрецьких прикметників типу бахувріхі могли бути не тільки основи, а й цілі слова.

Повертаючись до розуміння та трактування терміну «складне слово», автор натрапляє на жваву полеміку, адже різне розуміння терміну залежить від того, яку ознаку (чи низку ознак) групи слів, які можна було б назвати складними, вважати релевантною. В.В. Лопатін та І.С. Улуханов вважають, що «з точки зору синхронного морфемного аналізу складними слід вважати слова, які містять не менш як дві кореневих морфеми, незалежно від того, як утворені ці слова – на базі словосполучень, чи по аналогії з іншими складними словами» [14, с. 194], зазначаючи, що найбільш «жива» та продуктивна модель таких слів містить також сполучну морфему – голосний. Мовознавці звертають значну увагу і на те, що складні слова з точки зору їх морфемної структури слід відрізняти від таких категорій слів як кореневі слова (слова, які складаються з одного кореня), афіксальні слова, складноскорочені та інші скорочені утворення, зрощення і «складені слова».

Складне слово характеризується своїми структурно-морфологічними та семантичними ознаками, які відрізняються як від ознак простого слова, так і від ознак словосполучення, з якого воно здебільшого утворено. А.І. Смирницкий у одній зі своїх робіт [15] запропонував як найбільш характерну вирізняючу рису складного слова поняття *цільнооформленості*, під якою розуміє перш за все зовнішню, формальну єдність слова, яка знаходить своє безпосереднє вираження у наявності в обох компонентів єдиної флексії.

Розвиваючи його думку, О.В. Азарова пише про те, що як основну ознаку цільнооформленості слід розцінювати «єдність фонетичну (не можна зробити паузу між компонентами слова), семантичну цілісність і цілісність синтаксичну» [16, с. 4]. За твердженням Е.А. Охомуша паралельно з цим критерієм (тобто цільнооформленістю) складне слово володіє й іншими характерними ознаками: *належністю* складного слова *до певної частини мови*, а також *наявністю* у нього *одного стрижневого наголосу* [17, с. 25].

З урахуванням вказаних основних ознак поняттю «складне слово» можна дати таке визначення: «цільнооформлена лексико-морфологічна одиниця, яка включає дві (і більше) кореневих морфеми, об'єднані семантично, акцентологічно та морфологічно» [18, с. 3].

Слід згадати і про те, що як і просте, складне слово розрізняється за семантичними ознаками, морфологічною будовою та іншими критеріями. Критерій семантичної єдності є основною і обов'язковою ознакою кожного слова, в тому числі і складного. Складне слово семантично монолітне. Воно в змозі позначити єдине цільне поняття. Значення одержаної одиниці не ототожнюється ані з поняттям, ані з предметом, позначеними кожним зі складників. Значення частин слова знаходяться у певних визначених відношеннях, які закріплюються в загальному значенні цілого слова. Складне слово володіє своїм власним лексичним і граматичним значенням, і саме в силу структурно-семантичної цілісності (єдності) неможлива заміна його компонентів і перестановка їх місцями. Однак семантичний критерій не може бути єдиним і надійним при відмежуванні складного слова, тому природнім є звернення до інших ознак слова, зокрема граматичних.

Кожне складне слово належить до певної частини мови і володіє усіма суттєвими морфологічними та синтаксичними ознаками цієї частини мови. До морфологічних критеріїв відносяться згадані вище критерії цільнооформленості та неподільності [19, с. 97], які мають відношення і до семантичної специфіки складного слова.

Синтаксичний критерій передбачає умову, при якій кожен із компонентів складного слова вступає в синтаксичний взаємозв'язок з іншими словами не самостійно, а в складі всього складного слова. Він передбачає граматичну єдність складного слова в усіх його синтаксичних функціях. Цей критерій особливо важливий для означальних складних слів, зокрема для бахувріхі. Все слово функціонує як ціле, має єдину синтаксичну функцію – означення або предиката. В складному слові поряд із семантичними зв'язками між компонентами існують і структурні відношення, які обмежують норми сполучуваності основ, порядок їх слідування.

Для всіх бахувріхі характерною є єдина семантична ознака: вони виражають володіння якістю, ознакою. Вона встановлюється шляхом трансформації складного слова у словосполучення такої самої семантики. Наприклад: ***ὠκύπους*** – швидконогий = ***ὠκεῖς πόδας ἔχων***.

Висновки. На основі проведеного аналізу на відповідність бахувріхі критеріям складного слова можна охарактеризувати їх як складні слова, які мають такі характерні ознаки:

1) в сукупності компоненти бахувріхі виражають одне поняття, єдину

семантичну цілість. Їх характерна семантична ознака – значення поссесивності;

2) компонентами прикметникових бахувріхі можуть бути як окремі слова,

так і основи або усічені основи;

3) бахувріхі характеризуються цільнооформленістю та неподільністю на

відміну від словосполучення, в якому кожен компонент має самостійне морфологічне оформлення;

4) порядок компонентів бахувріхі строго фіксований, при його порушенні

змінюється значення всього утворення;

5) утворюються бахувріхі як шляхом згортання словосполучень, так і

згідно існуючих моделей.

Достатньо висока частотність вживання бахувріхі пояснюється тим, що ці складні прикметники володіють більшою порівняно з простими семантичною ємкістю, яка дозволяє в єдиній словесній формі виразити багатий зміст, нове складне уявлення та такі відтінки якостей та ознак, які важко, а інколи і практично неможливо передати за допомогою простих слів.

Література:

1. Срезневський И.И. Замечание об образовании слов из выражений / [Соч.] И.И. Срезневского. Санкт-Петербург : тип. Имп. Акад. наук, 1873. 12 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., 1969. 706 с.
3. Савченко А.Н. Сравнительная грамматика индоевроейского языка. // Учеб. пособие для филол. фак. ун-тов. М. : Высшая школа, 1974. 410 с.
4. Арнольд И.В. Лексикология современнго янглийского языка (изд. III переработанное и дополненное). М. : Высшая школа, 1986. 293 с.

5. Tribulato O. Ancient Greek Verb-Initial Compounds: Their Diachronic Development Within the Greek Compound System. Berlin : De Gruyter, 2015. 454 p. [Electronic resource]. – Access mode: https://books.google.com.ua/books?id=_n3yCQAAQBAJ&pg=PA81&lpg=PA81&dq=k.+brugmann+and+exocentric+compounds&source=bl&ots=h1tq9Qd3VW&sig=ACfU3U1oI9qZzLcQH6C_U1E9h5uQGiFMOg&hl=en&sa= (last access: 03.02.2020).
6. Bopp F. A comparative grammar of the Sanskrit, Zend, Greek, Latin, Lithuanian, Gothic, German, and Slavonic languages. London : Williams, 1885. 468 p. [Electronic resource]. – Access mode: https://archive.org/details/comparativegramm01boppuoft/page/452/mode/2up (last access: 03.02.2020).
7. Пауль Г. Принципы истории языка. М. : Издательство иностранной литературы, 1960. 501 с.
8. Бенвенист Э. Общая лингвистика (Перевод с французского. Под редакцией со вступительной статтьей и комментарем Степанова Ю.С.). М. : Прогресс, 1974. 446 с.
9. Merriam-Webster. [Electronic resource]. – Access mode: https://www.merriam-webster.com/dictionary/bahuvrihi (last access: 03.02.2020).
10. Collins [Electronic resource]. – Access mode: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/bahuvrihi (last access: 03.02.2020).
11. TheFreeDictionary [Electronic resource]. – Access mode: https://www.thefreedictionary.com/bahuvrihi (last access: 03.02.2020).
12. Homeri Carmina. Recensuit et selecta lectionis varietate instruit. Arthurus Ludwich. Pars Prior. Ilias. V. I, MDCCCCII // Reprinted photographically by the permission of B.G. Teubner Verlagsgesellschalf, Leibzig // Εκδόσει Δημ. Ν. Παδήμα.
13. Симачевская Ж.Н. Структурно-семантические особенности сложных прилагательных. Автореф. дис. … канд. филол. наук. К., 1974. 24 с.
14. Лопатин В.В.,Улуханов И.С. О некоторых принципах морфемного анализа слов. // К определению понятия сложного слова в современном русском языке. «Известия АН СССР», Т. XXII, вып. 3, 1963. С. 190–203.
15. Смирницкий А.И. К вопросу о слове. // Вопроси теории и истории языка. М., 1952. С. 182–203.
16. Азарова О.В. Сложные прилагательные во французском и испанском языках. Автореф. дис. … канд. филол. наук. Л., 1974. 17 с.
17. Охомуш Е.А. Словосложение прилагательных в русском языке. Научные записки Днепропетровского госуниверситета. Т. 70, вып. 17, 1960. С. 25–46.
18. Ряшинцев К.Л. Сложные слова в современном русском языке. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1969. 26 с.
19. Словотвір сучасної української мови. К. : Вища школа, 1979. 316 с.

Say I. Lexical status of the compound adjectives "bahuvrihi" (on the basis of I – XII songs of Homer's "Iliad")

Summary. This article is one of the works from the cycle of articles dedicated to the investigation of compound adjectives of bahuvrihi type in ancient Greek language during the archaic time spell of history periodization. The research and analysis are being conducted on the basis of the lexical material taken from the first twelve songs of Homer's Iliad.

The article is focused on the analysis of the lexical status of the adjectives mentioned above. It tells us about the history of emergence and understanding of this term in the sphere of language studying, as well as about other linguistic terms, such as "exocentric compound words" and "possessive compound words" which were used by some scientists (Brugmann K., Bopp F.) for naming or defining the words belonging to the bahuvrihi category according to their characteristics.

It also presents a detailed analysis of the polemic of other famous linguists (V.V. Lopatin, I.S. Uluhanov, A.I. Smyrnytskyi, O.V. Azarova and others) about the understanding and interpretation of the term "compound word" during which the article tells us about such notions as morphologic structure of compound words, the concept of completeness, belonging to some certain part of speech and the fact of having one core stress.

After this, the article provides a conclusion presented in a form of a general definition stating that a compound word is "a complete lexical and morphological unit including two (or more) root morphemes which are combined or united semantically, accentologically and morphologically". Much attention is also being paid to the consideration of semantic unity criterion, as well as to the syntactical relations with the other parts of speech.

The results of the conducted analysis which was aimed at the establishing the correspondence of bahuvrihi adjectives to the criteria of the compound words are presented in the section of conclusions and are grouped into five subsections.

Moreover, the work suggests a hypothesis suggesting the idea that high frequency of bahuvrihi type adjectives usage has quite a logical explanation, because in comparison with simple words, this type of adjectives possesses considerably bigger semantic capacity which makes it possible to express more versatile content, including different shades of human and objects qualities and characteristics by means of a single word form.

Key words: compound adjectives, bahuvrihi, Homer, "Iliad", lexis, lexical status.

УДК 811.111'373.72
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.14

Свиридюк Т. В.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рубан Л. М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Семініхина Н. М.,
асистент кафедри іноземних мов економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АПЕЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ІДІОМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ВИСТУПАХ БРИТАНСЬКИХ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРІВ

Анотація. Статтю присвячено вивченню апелятивної функції ідіоматичних одиниць, вжитих у промовах британських політиків. Аналіз виступів британських прем'єр-міністрів засвідчив, що ідіоматичні засоби, пов'язані з третім рівнем риторичної текстопобудови – елокуцією, слугують засобом характеристики референтної ситуації, оцінки подій, людей, а також підсилюють висловлення думок і почуттів.

Під час наукової розвідки було виокремлено чотири основні елокуційні функції ідіоетнізмів, які зустрічаються упродовж всього тексту промови: апелятивну, референтну, оцінну та емотивну. Апеляція до пізнавальних особливостей особи передбачає вживання одиниць на позначення сприйняття та уваги, які активують відповідні здібності аудиторії. Фразеологічні сполучення на позначення уваги відбивають різний ступінь її концентрації на різних суспільних явищах: заявах, суперечностях, бюджеті, а фразеологічні єдності пов'язують увагу з фізичним досвідом людей. Ідіоматичні одиниці на позначення зорової перцепції та пам'яті, в яких область джерела пов'язана зі сприйняттям, залучаються прем'єр-міністрами останніх десятиліть для відтворення важливих подій минулого та окреслення перспектив на майбутнє. Одиниці на позначення мислення активують розумову діяльність слухача, змушуючи його замислитися над фактами, про які йдеться в промові. Вони представлені в усіх досліджуваних виступах прем'єр-міністрів фразеологічними сполученнями та єдностями. Ідіоматичні одиниці, що відбивають мислення, поділяються на дієслівні й іменні та позначають різну кількість зусиль, необхідних для здійснення розумової діяльності, різну перспективу подачі змісту, ступінь впливу зовнішніх чинників на прийняття рішень, виявляючи зв'язок із двома рівнями риторичної текстопобудови: інвенцією й елокуцією.

Ключові слова: ідіоетнізм, фразеологічне сполучення (ФС), фразеологічна єдність (ФЄ), елокуція, апелятивна функція.

Постановка проблеми. Відомі класифікації ідіоматичних засобів – тематична, структурна та стилістична – узгоджуються з рівнями риторичного текстотворення: інвенцією, диспозицією та елокуцією, що дає підстави для розрізнення відповідних властивостей ідіоетнізмів у промовах британських прем'єр-міністрів: тематичних, структурних та елокуційних. За тематичним чинником ідіоматичні засоби автори поділяють на групи одиниць, які позначають практичну та комунікативну діяльності та відношення між референтами. За структурної класифікації ідіоетнізми представлені такими класами: ідіоетнізми-словосполучення, які функціонують як іменники, дієслова, прислівники, вигуки, та ідіоетнізми-речення. Елокуційні властивості ідіоетнізмів виявляються у широкому застосуванні в усіх мовленнєвих стилях, виконуючи при цьому різні функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Елокуційні властивості ідіоетнізмів виявляються у їхньому широкому застосуванні на етапі оформлення із різною метою. Загальнолітературні ідіоматичні засоби в номінативній функції вживаються в науковому і офіційно-діловому мовленні [2, с. 72; 3, с. 56]. У публіцистичних творах і в розмовному мовленні на перший план нерідко висовується експресивно-стилістична сторона ідіоматичних засобів книжкового і розмовно-побутового характеру [4, с. 9; 7, с. 230; 10 с. 133].

У текстах художнього і публіцистичного стилів ідіоматичні засоби використовуються не тільки в звичній формі, але і в трансформованому вигляді: з поновленою семантикою, структурою і експресивно-стилістичними якостями. Через зміни в ідіоетнізмах виникають нові смислові та експресивні відтінки, збагачуються зв'язки слів [6, с. 82]. Вивченню функціонування ідіоетнізмів у політичних текстах приділялося недостатньо уваги: досліджувалися ФО інтернаціонального характеру [9, с. 5] та комунікативно-прагматичні можливості ФО [1, с. 37]. Аналіз експресивної фразеології здійснено на основі промов французьких політиків XX – початку XXI століть [8, с. 20].

Поряд із тематичними ідіоматичними засобами, які функціонують на всіх рівнях риторичного текстотворення, окремі групи одиниць залучаються на етапі елокуції, який передбачає словесне оформлення висловлення. До основних елокуційних функцій ідіоетнізмів, призначених для орнаментації мовлення, належать апелятивна, призначена для активації пізнавальних властивостей адресата; референтна, спрямована на характеристику ситуації, про яку йдеться у тексті; оцінна, яка

представляє судження мовців; емотивна, яка відбиває авторські почуття.

Метою статті є вивчення апелятивної функції ідіоматичних одиниць, вжитих у промовах британських політиків.

Виклад основного матеріалу. У промовах британських прем'єр-міністрів пізнавальні процеси позначені ідіоматичними засобами, що іменують сприйняття і мислення, з метою впливу на аудиторію за рахунок активізації відповідних процесів у свідомості. Одиниці на позначення сприйняття як процесу відображення предметів і явищ дійсності іменують зорову перцепцію, апелюючи до відповідного досвіду адресата та дозволяючи привернути увагу до різних мікротем.

Зорове сприйняття позначене лише у промовах У. Черчілля ФЄ, які апелюють до безпосереднього досвіду людини: to see with one's own eyes –та to lose sight of. Вказані одиниці залучаються у виступах, призначених для національної аудиторії. ФЄ to see with one's own eyes та to lose sight of апелюють до двох протилежних дій людини, пов'язаних зі сприйняттям і втратою такої можливості, створюючи різні риторичні ефекти. У. Черчілль використовує ФЄ to see with one's own eyes для акцентування уваги на всіх труднощах: незліченних боях із ворогом, через які пройшли британці: You have found yourself able to see with your own eyes what we have gone through [16, c. 240]. ФЄ to see with one's own eyes апелює до досвіду аудиторії, набутого під час війни.

Внаслідок позначення втрати концентрації на певних справах ФЄ to lose sight of має негативне значення, вказуючи не стільки на невдалий результат сприймання, скільки на незадовільну роботу парламенту, який замість вирішення нагальних питань стосовно виконавчої влади обговорює різні дрібниці повсякденного життя, наприклад: I very much deprecate the House falling unduly into the debating of details and routine, and losing sight of its larger duty of giving guidance and encouragement to the nation [16, c. 9].

ФС на представлення уваги зустрічаються в усіх досліджуваних виступах, призначених для міжнародного адресата. На різний ступінь зосередження уваги вказують ФС to call attention, to attract attention і to draw attention, а також ФЄ to have an eye on, to get down to і to take on. ФС мають однаковий номінативний складник, представлений іменником attention, і відмінні дієслівні компоненти (call, attract, draw), які відбивають різний ступінь залучення уваги адресата. Відмінності у значенні вказаних дієслів автори встановлюють за допомогою методу словникових дефініцій і контекстуального аналізу, враховуючи комбінаторику ФС з іншими одиницями.

За ступенем залучення уваги дієслова утворюють таку ієрархію в аспекті від найменшого до найбільшого: call, attract, draw. Найменший ступінь залучення уваги позначений ФС to call attention, про що свідчить сема 'appeal' у значенні дієслова to call: 'звертати' – to appeal to – to make an earnest or urgent request [18]. У контекстуальному плані У. Черчілль використовує цей вираз для привернення уваги до не дуже гучних заяв, наприклад про незручність для нього особисто доповідати про хід воєнних дій: I have called attention to the disadvantages of my having to give too frequent reviews of the war, and I have always declined to be drawn into discussions about strategy or tacics so far as they may have relation to current or pending events [16, c. 288].

Середній ступінь залучення уваги представлений ФС to attract attention, на що вказують семи 'engage' та 'fix' у визначенні дієслова to attract – to engage or fix, as the mind, attention 'привертати, фіксувати' [18], тобто ця одиниця вказує не тільки на привернення уваги, а й на її зосередження на окремих об'єктах. У тексті ця ФС сполучається з одиницями, які іменують більш важливі референти. Так, у наступному прикладі обставина immediately 'негайно', яка позначає швидкість реакції, відбиває більший ступінь нагальності заяви, ніж контекст із дієсловом call у попередньому прикладі: These discrepancies when they occur immediately attract the attention of our faithful and vigilant Press [16, c. 350].

Найвищий ступінь інтенсивності залучення уваги адресата представлений ФС to draw attention, яке пояснюється через попереднє ФС to attract attention – 'привертати увагу' [18]. В контексті ФС to draw attention взаємодіє з одиницями на позначення важливих суспільних явищ, до яких у наступному прикладі належить бюджет і його нова структура: Financial commentators have drawn attention to the fact that last week's Budget was the first in modern times which, in addition to its broader strategy, made a direct attack on the balance of payments deficit by dealing with Britain's tendency to excessive net capital investment overseas [19, c. 60]. У наведеному прикладі високий рівень залучення уваги додатково узгоджується з уживанням словосполучень broader strategy 'ширша стратегія' та a direct attack on the balance of payments deficit 'прямий наступ на баланс дефіциту'.

Ступінь концентрації уваги позначений ФЄ to have an eye on, to get down to і to take on, які різняться рівнем зосередження уваги, про що свідчать відповідні семи у їхніх дефініціях і контекстуальні чинники у промовах Г. Вільсона та Г. Брауна, звернених до національної аудиторії.

Найменший ступінь концентрації уваги позначений ФЄ to have an eye on, яке має значення give your attention to smb or sth 'звертати увагу на щось' [18], а на безпосередній зв'язок із перцептивним досвідом вказує іменник eye, наприклад: British history, some of it comparatively recent, shows the paralysis which sets in when a Government has one eye on its duties and another on a forthcoming election [19, c. 10]. У наведеному прикладі фразеологічна трансформація has one eye on its duties and another on a forthcoming election пояснює невдачі діяльності уряду, позначені іменником paralysis, розпорошенням уваги замість концентрації на одній справі, позначеній ФЄ to have an eye on, яка відбиває зосередження уваги на окремій справі.

На більший ступінь привернення уваги порівняно з попередньою одиницею вказує ФЄ to get down to, про що у її визначенні to give serious attention to sth 'приділяти серйозну увагу' свідчить сема 'serious' [18]. У плані концептуальної метафори у ФЄ to have an eye on йдеться лише про розпорошення уваги, а в ФЄ to get down to – про зосередження з метою виконання роботи.

Контекстуальним сигналом більшого ступеня зосередження уваги у наступному прикладі слугує іменник weights, який вказує на труднощі, що стоять перед державою: But we really must get down to our running weights: we cannot go on facing a crippling deficit on overseas trade every time we try to expand production for more than about a year at a time, living all the time on margins so narrow that the slightest wind can blow us off course, and driven every two or three years into borrowing abroad [19, c. 51]. Поряд з іменником weights на серйозність ситуації та увагу до неї у наведеному прикладі вказує інтенсифікатор 'really'.

Найбільший рівень концентрації уваги позначає ФЄ to take on, яка має значення to take into consideration 'брати до уваги' [18], відбиваючи більші зусилля, необхідні для виконання позначеної діяльності. Про них свідчить сфера джерела, покладена в основу метафоричного значення ФЄ to get down to та to take on. У першого

вона пов'язана з рухом униз, а у другого – зі стриманням додаткових обов'язків. Різниця між цими двома одиницями зумовлена тим, що рух униз набагато легший, ніж підйом речей перед покладанням їх на себе. Контекстуально на великий ступінь концентрації уваги вказує словосполучення whole world, у складі якого масштабність завдань відбивають підмет world 'світ' та означення whole 'весь': I hope the whole world will take on note that if we don't do what we should do to provide education for all, then other people will prosper by violent ideologies and extremism prospering in these parts of the world [14].

Особливе місце серед ідіоетнізмів на позначення сприйняття посідають ФЄ to look back та look ahead. Їх область джерела пов'язана компонентом look із перцепцією, а елемент back 'позаду' та ahead 'попереду' метафорично вказують на минуле та майбутнє [17, с. 219]. Тому одиниця to look back набуває значення to think about smth in your past 'думати про те, що сталося в минулому' [18], тобто позначає пам'ять як когнітивний процес, який полягає у збереженні, відтворенні і забуванні набутого досвіду [5]. У свою чергу ФС to look ahead має значення 'думати про те, що трапиться в майбутньому' to think about what is going to happen in future [18].

ФЄ to look back представлена у виступах Т. Блера та Г. Брауна, які звертаються до історії Великобританії, нагадуючи про найбільш важливі події минулого, візуалізуючи їх. У промові Т. Блера ця одиниця відтворює героїчні дні Другої світової війни: No longer do we only look back, nostalgia mixed with emotion and pride, on the supreme sacrifices of two World Wars [11]. Водночас Г. Браун використовує ФЄ to look back для референції до нещодавніх подій світової економічної кризи, яка за своїми масштабами може бути зіставлена з війною: I believe that we will eventually look back on the winter of 2008 and 2009 as another great global challenge that was thrown Britain's way, and that Britain met [13]. У цьому висловленні автор сподівається, що його народ пам'ятатиме економічну кризу 2008-2009 років як ще один значний виклик на шляху Британії.

Одиниці на позначення мислення активують розумову діяльність слухача, змушуючи його замислитися над фактами, про які йдеться в промові. Вони представлені в усіх досліджуваних виступах прем'єр-міністрів ФС і ФЄ. ФС на позначення мислення залучаються у виступах, призначених для національної аудиторії. Вони поділяються на дієслівні й іменні. Дієслівні ФС включають одиниці зі спільним вербальним компонентом make (to make clear, to make sure, to make efforts), а також з однаковими іменними складниками: view (to express the view, to hold the view) і decisions (to take the decisions, to make the decisions). Іменні ФС, які характеризують особу, мають спільний іменник a man (a man of far-ranging intellectual scope та a man of capacity and leading).

Дієслівні ФС на позначення мислення з однаковим вербальним компонентом make (to make clear, to make sure, to make efforts) різняться за другим складником, який вказує на різні старання, необхідні для здійснення розумової діяльності. На найменший ступінь розумових зусиль вказує ФС to make clear, про що свідчить сема easy у його визначенні як easy to understand, comprehensible – 'легкий для зрозуміння' [18]. У промовах британських прем'єр-міністрів ця одиниця наголошує на простоті обговорюваних ідей, створюючи відповідні враження аудиторії. Загрозу тероризму роз'яснює аудиторії ФС to make clear у промовах Т. Блера, наприклад: I want to make it clear. The latest revelations about North Korea are a manifest wake-up call to the world. This shouldn't divert us from tackling Iraq and WMD [12]. У наведеному прикладі значення ФС to make clear акцентує головне питання і посилюється виразом wake-up call to the world, що має семантику 'тривожний виклик світу', вказуючи на всесвітню важливість поданої проблеми.

Серед дієслівних одиниць із компонентом to make вищий ступінь інтенсивності розумової діяльності відображений ФС to make sure, у складі якого прикметник sure вживається у значенні certain, convinced, confident, definite, persuaded – 'впевнений, переконаний' [18]. Вказані семи і їх велика кількість свідчать про те, що це ФС відбиває більші старання, ніж ФС to make clear. Із допомогою ФС to make sure У. Черчілль переконує громадян в необхідності зробити все для перемоги спільної ідеї, наприклад: Every man and woman should try himself by his conscience every day, to make sure he is giving his utmost effort to the common cause [15, с. 295].

Найбільші розумові зусилля відображені ФС to make efforts, на що вказує іменник efforts зі значенням attempt, endeavor 'спроба' [18]. У промові У. Черчілля ФС to make efforts вказує на гігантські зусилля, яких докладає Британія до перемоги: No country made more strenuous efforts to avoid being drawn into this war, but I dare say we shall be found ready and anxious to prosecute it when some of those who provoked it are talking vehemently about peace [16, с. 278] – 'Жодна країна не докладала більших зусиль, щоб уникнути втягнення в цю війну, але я наважуся сказати, що ми маємо бути готовими і палко бажати провести її, коли її ініціатори пристрасно говорять про мир'. У наведеному прикладі додаткові зусилля, описані ідіоетнізмом to make efforts, позначені групою підмета no country, який вказує на відсутність об'єкта порівняння, та прикметника more strenuous у вищому ступені порівняння.

Різна перспектива подачі змісту, пов'язана з відображенням точок зору та висловленням думок, представлена ФС зі спільним іменним компонентом view: to express the view і to hold the view. Вони позначають відмінні етапи донесення поглядів до аудиторії у міжнародних виступах політиків. На вираження думки у складі ФС to express the view з семантикою to show an opinion by using words, looks or actions 'виразити, показати свою думку, використовуючи слова, погляди, дії' [18], вказує сема 'to show an opinion'. На відображення точки зору та її дотримування у значенні ФС to hold a view вказує сема to follow an opinion 'дотримуватися думки' [18].

Вказані одиниці відрізняються текстовими функціями, про що свідчить їхнє використання у промовах Г. Вільсона. Менш тривалий процес представлення думки акцентує ФС to express the view: In a period of seven weeks I cannot tell you how many Cabinet meetings I have read about which never even took place: how at those which did take place we discussed subjects which have never been on the Agenda, how in these discussions, which did not take place, this or that Minister expressed a particular view on these undiscussed subjects [19, с. 30].

Тривалий процес представлення точки зору та її дотримання позначає ФС to hold a view, що описує погляди, яких дотримуються очільники інших країн, наприклад: When you have gathered together the heads of twenty-one fully independent governments from every part of the world – I had to remind them once or twice that Britain is independent too – all of them holding strong views about world affairs [19, с. 83].

Іменні ФС на позначення мислення використовуються У. Черчіллем. У їхньому складі іменник man сполучається з різними залежними групами, які характеризують інтелект людей у перспективах ширини та глибини: of far-ranging intellectual scope у ФС a man of far-ranging intellectual scope та of capacity and leading у ФС a man of capacity and leading. Для відображення широти інтелектуальності та кругозору британського посла у Сполучених Штатах

лорда Лотіана У. Черчілль використовує ФС a man of far-ranging intellectual scope, наприклад: He was a man of far-ranging intellectual scope [16, с. 18]. На глибокий розум людей вказує ФС a man of capacity and leading у такому висловленні: I was very glad to find in the Member for Ross and Cromarty, and also in Lord Harlech, men of proved Parliamentary and Ministerial capacity and leading [16, с. 72].

Висновки. Так, у розглянутих промовах ФС на представлення уваги відбивають різний ступінь її концентрації на певних суспільних явищах: заявах, суперечностях, бюджеті. ФЄ на позначення зорової перцепції та пам'яті метафорично зіставляють концентрацію уваги з фізичним досвідом людей. Ідіоетнізми, в яких область джерела пов'язана зі сприйняттям, залучаються прем'єр-міністрами останніх десятиліть для відтворення важливих подій минулого та окреслення перспектив на майбутнє. ФС і ФЄ на позначення мислення зустрічаються в промовах усіх прем'єр-міністрів і активізують когнітивну діяльність аудиторії, необхідну для розуміння поданих мікротем. Різна кількість зусиль, необхідних для здійснення розумової діяльності, відображена другим складником дієслівних ФС із вербальним компонентом make. Відмінності в перспективі подачі змісту пов'язані з відображенням точок зору та висловленням думок, позначених ФС з іменним компонентом view.

Література:

1. Брага І.І. Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 1970-х – початок 2000-х років) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: Спец. 10.02.01 «Українська мова» / І.І. Брага. К., 2002. 20 с.
2. Гамали О.И. Стилистическое использование фразеологизмов в языке газет // Языковые средства дифференциации функциональных стилей современного русского языка. Днепропетровск : ДДУ, 1982. С. 72–78.
3. Гармыч Н.С. Структурно-семантические и функциональные особенности фразеологизмов в языке газеты : дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Наталья Сергеевна Гармыч. Днепропетровск, 1992. 182 с.
4. Мокиенко В.Н. Фразеология в современной публицистике / В.Н. Мокиенко // Теоретические проблемы стилистики текста. Казань : КазанГУ, 1985. С. 9–10.
5. Психологический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://evoc.ru/index.php?voc_id=17&letter=%CD&word_id=504380.
6. Розенталь Д.Э. Практическая стилистика русского языка / Д.Э. Розенталь. [4-е изд., испр.]. М. : Высшая школа, 1977. 316 с.
7. Худолій А.О. Функціонально-стилістичні особливості фразеологічних одиниць в американській публіцистиці // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Луцьк : ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. С. 230–236.
8. Чекаліна Т.В. Деякі лексико-фразеологічні особливості сучасної публічної промови (на матеріалі виступів французьких політиків XX – початку XXI століть) / Т.В. Чекаліна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Іноземна філологія. 2005. Вип. 39. С. 20–22.
9. Чередниченко О.І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу / О.І. Чередниченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Іноземна філологія. 2001. Вип. 31. С. 5–7.
10. Шувалова Ю.В. Политическая фразеология в американском варианте английского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: Спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю.В. Шувалова. М., 1978. 22 с.
11. Blair T. Speech at the Lord Mayor's Banquet [Електронний ресурс] / T. Blair. – Режим доступу: http://www.number10.gov.uk/Page4803.
12. Blair T. Speech to Foreign Office Conference in London [Електронний ресурс] / T. Blair. – Режим доступу: http://www.number10.gov.uk/Page1765.
13. Brown G. Prime Minister's New Year message [Електронний ресурс] / G. Brown. – Режим доступу: http://www.number10.gov.uk/Page17895.
14. Brown G. Speech on the Education Fund [Електронний ресурс] / G. Brown. – Режим доступу: http://www.number10.gov.uk/Page16972.
15. Churchill W.S. The End of the Beginning: War Speeches / W.S. Churchill. Vol. 3. London etc.: Cassel, 1944. 332 p.
16. Churchill W.S. The Unrelenting Struggle: War Speeches / W.S. Churchill. Vol. 2. London etc.: Cassel, 1943. 349 p.
17. Evans V. The structure of Time / V. Evans. Amsterdam (Phil.): John Benjamins Publishing Company, 2004. 286 p.
18. Oxford Advanced Learner's Dictionary Genie. 219 Mb. Oxford : Oxford University Press, 2003. 1 електрон. Опт. Диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Windows 97, 2000; MS Word 97-2000. – Назва з контейнера.
19. Wilson H. Purpose in Power / H. Wilson. Lnd.: Weidenfeld and Nicolson, 1966. 194 p.

Svyrydiuk T., Ruban L., Seminikhyna N. Appealing function of idioms in British prime ministers' addresses

Summary. The article deals with the appealing function of idiomatic units used in the speeches of British politicians. An analysis of the British prime ministers' addresses proves that the rhetorical level of text formation – elocution reveals new functions of set phrases. The elocutionary functions of idioms, meant for the verbal ornamentation of speeches, are appealing, activating the cognitive abilities of the addressee; referential, representing a situation from the topological, temporal or characterizing perspective; evaluative, expressing an author's attitude to the contents; emotive, reflecting a speaker's feelings. Appealing to a person's cognitive features involves the use of units for indication perception and attention that activate appropriate audience's abilities.

Phraseological combinations of attention conceptualize different degrees of concentration on different social phenomena: statements, contradictions, budgets. At the same time phraseological unities associate attention with people's physical experience. Idioms of visual perception and memory which have the source domain related to perception have been exploited by the Prime Ministers of recent decades to represent important events of the past and outline future prospects. Set phrases of thinking activate the listener's mental activity and encourage him to think over the facts described in the speech. In all of the Prime Ministers' addresses these units are represented by pharaseological unities and combinations. Idioms of thinking are subdivided into verbal and nominal and help the author to describe the different amount of effort required for mental activity, various perspectives on content, the degree of influence of external factors on decision-making, identifying a connection between the elocution and two other levels of rhetorical text-formation: invention and disposition.

Key words: idioethnism, pharaseological combination, pharaseological unity, elocution, appealing function.

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.15

Смаглій В. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології
Одеського національного морського університету

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБКОНЦЕПТІВ WORD КРІЗЬ ПРИЗМУ ДАЛЬНОЇ ПЕРИФЕРІЇ

Анотація. У наївній КС розподіл слів на класи граматичних VS лексичних, пустих VS повних тощо не рефлектується, хоча будь-який грамотний мовець, звичайно, розуміє різницю між повнозначними (лексичними) мовними одиницями і допоміжними, граматичними словами на кшталт артикля або сполучника. До речі, вивчаючи англійську мову як іноземну, нефахівець часто наївно вважає, що перш за все потрібно опанувати якомога більшим запасом слів (під якими розуміються лексичні слова: іменники, дієслова, прикметники). Знання граматичної системи мови і граматичних слів, які в ній функціонують, не завжди осмислюються як невіддільний складник мовної компетенції. Лінгвіст, звичайно, розуміє неадекватність такої позиції. Наукове бачення феномену «слово» в системі мови враховує і лексичні, і граматичні, і, до речі, фонологічні параметри цього феномену. Виконаний аналіз ядра номінативного поля WORD показує, як нам бачиться, певний ухил саме у граматичний аспект слова як одиниці мови і мовлення. Принаймні склад внутрішніх посилань від ядерних статей word свідчить про велику кількість «ниточок», що спрямовують до посилочних статей саме із граматичною інформацією. Як вже зазначалось, деякі «ниточки» виявлялись «неточними» у тому сенсі, що відповідна стаття із аналогічним заголовним словом у словнику відсутня. Посилочна «ниточка» grammatical вивела кінець-кінцем на номінативну одиницю grammar word як опозитивний термін у парі із lexical word. Посилання morphemic виявилась «сліпим», оскільки такої статті в словнику немає, є відсилка до загальної статті morpheme, яка вже детально розглядалась під час аналізу зони ближньої периферії поля. Звернувшись до статті ще раз, можемо припустити, що morphemic word – це інакша назва функційного слова. Функційні слова (function words) вже були розглянуті вище під час аналізу статті маргінальної зони поля content. Посилка morphosyntactic words розширює номінативне поле WORD, простягаючи «ниточку» посилання до периферійної статті morphosyntactic, яка проте надає інформацію не про морфосинтаксичні слова (як на це сподівається користувач посилки), а про відповідні категорії морфосинтаксису. У статті пояснюється, що це «граматичні категорії, які поєднують у собі морфологічні і синтаксичні характеристики слова», далі іде уточнення, що до них належать граматичні категорії числа, аспекту, способу, стану, відмінку, особи. Близьким за значенням до вищеописаного поняття morphosyntax виявляється інша номінативна одиниця периферійної зони аналізованого поля.

Ключові слова: ядро, морфема, маргінальна зона, мовна одиниця, мікрополе.

Постановка проблеми. Дальню периферію номінативного поля аналізованого концепту **WORD** було сформовано із дефінітивних статей, до кожної із котрих тягнеться власна «ниточка» посилання від *материнської* статті ***word***. На відміну від статей ближньої периферії, ці «ниточки» не повторюються у двох ядерних статтях ***word***, тому ми називаємо їх *індивідуальними.* Окрім п'яти *спільних* посилань (які сформували ближню периферію), обидва словники містять загалом 40 *індивідуальних* посилань I ступеню, які переадресовують користувача до 36 *посилочних* статей у словнику Crystal і до 4 *посилочних* статей у словнику Routledge. Указані 40 статей і являють собою зону **дальньої периферії** номінативного поля концепту **WORD**. У своїй сукупності тлумачні статті периферійної зони вимальовують теоретичне тло, на якому з точки зору науковців-укладачів фахових словників більш опукло вибудовується концепт **WORD**, відбитий в англомовній науковій картині світу. Для початку відмітимо теоретичні течії, школи чи гіпотези, які торкаються поняття *слово* і/або дотичних понять, які варті додаткової уваги користувача, адже кожне посилання рекомендує / пропонує йому звернутись до окремої статті в цьому ж виданні аби розширити свій науковий світогляд.

Мета статті. Лише через складну мережу *посилочних* статей **дальньої периферії** й іноді **маргінальної зони** виокремлюємо детальніший опис кожного різновиду класифікацій. При цьому мусимо відмітити, що окремі посилання I ступеня виявились «сліпими», тобто не привели користувача в межах відповідного словника до інформаційного ресурсу, який пояснив би значення графічно виділеного (тобто посилочного) слова в статті ***word***.

Виклад основного матеріалу. Це стосується двох посилань [grammatical (or function) words], які не прояснюють саме ці шукані терміни (*grammatical* ***words****, function* ***words***) у наявних у словниковому вокабулярі відповідних статтях ***grammar, grammaticality, function***. Решта посилань виводять смисловими «ниточками» на **периферійні** статті *lexical* **—> *lexis,*** *closed-class* **—> *closed,*** *open-class* **—> *open, empty, full***. Стаття ***lexis*** пояснює різницю між ***граматичними*** і ***лексичними*** *словами*: перші сигналізують про граматичні відносини, другі – це слова із лексичним значенням, себто вони мають семантичний зміст: [the distinction between '***grammatical words'*** and ***lexical words***: the former refers to words whose sole function is to signal grammatical relationships (a role which is claimed for such words as *of*, *to* and *the* in English); the latter refers to words which have ***lexical meaning,*** i.e. they have semantic content]. Корисним є посилання II ступеня *content*, що пов'язує статтю **периферії** із дуже змістовною статтею**,** розташованою у **маргінальній зоні** поля. Стаття ***content*** інформує про наявність так званих *content words or contentives*, тобто слів із сталим лексичним значенням, їх інакше називають ***лексичні*** та ***повні*** слова. Більшість слів у мові є саме такими, на противагу невеликій кількості ***функ-***

ційних** слів,* чия роль полягає у позначенні граматичних зв'язків: [content words*** or ***contentives***, defined as words which have stateable lexical meaning – the majority of words in the language, in fact, apart from the few function words, whose role is primarily to express grammatical relationships. Alternative terms include lexical and full words]. Термінологічна пара «*пусті* VS *повні* слова», згадувана в ядерній статті ***word***, дуже близька до вже описаної опозиції ***граматичні*** (або ***функційні***) слова VS ***лексичні*** слова. *Посилочні* статті ***full*** та ***empty*** чітко пояснюють значення відповідних термінів, акцентуючи їхнє протиставлення один одному [***full*** (adj.) a term used in the classification of words to refer to one of two postulated major classes in language, the other being ***empty***]. ***Повні*** слова мають лексичне значення, наприклад, *стіл, людина, іти, червоний,* що протиставляє їх ***пустим*** словам, чиє значення є винятково граматичним, тобто таким, що виражає граматичні стосунки *to, the, in, of* : [***full words*** are said to be those which contain lexical meaning (e.g. *table, man, go, red*) as opposed to ***empty words***, which have a purely grammatical role, and whose function is solely to express grammatical relationships, e.g. *to, the, in, of*]. Ці ж самі феномени, але із іншого ракурсу висвітлює термінологічна пара «слова́ ***закритого класу*** VS ***відкритого класу***». Відповідні **периферійні** статті, як і попередні обговорювані вище, дефініційно також акцентують *парність* і *протиставленість* термінів один одному [***open*** **(adj.)** a term used in the grammatical classification of words to refer to one of two postulated major ***word-classes*** in language, the other being ***closed***]. У ***відкритого класу*** слів перелік членів є принципово безмежним, поява нових слів постійна, бо постійно з'являються нові речі, винаходи, ідеї. До цього класу входять іменники, дієслова, прикметники і прислівники: [an ***open class*** is one whose membership is in principle indefinite or unlimited. New items are continually being added, as new ideas, inventions, etc., emerge. nouns, verbs, adjectives and adverbs are ***open-class items***]. Натомість ***закритий клас*** слів протиставлений ***відкритому*** і перелік його членів є фіксованим і обмеженим. До нього не додаються нові слова, сюди стабільно входять займенники, прийменники, сполучники, артиклі: [a ***closed class*** is one of two postulated major ***word-classes*** in language, the other being ***open***. It is one whose membership is fixed or limited. New items are not regularly added, as is the case with 'open-class' items. pronouns, prepositions, conjunctions, articles, etc., are all ***closed class***]. В простій КС розподіл слів на класи *граматичних* VS *лексичних*, *пустих* VS *повних* тощо не рефлектується, хоча будь-який грамотний мовець, звичайно, розуміє різницю між повнозначними (лексичними) мовними одиницями і допоміжними, граматичними словами на кшталт артикля або сполучника. До речі, вивчаючи англійську мову як іноземну, нефахівець часто наївно вважає, що перш за все потрібно опанувати якомога більшим запасом слів (під якими розуміються *лексичні слова*: іменники, дієслова, прикметники). Знання граматичної системи мови і *граматичних слів*, які в ній функціонують, не завжди осмислюються як невіддільний складник мовної компетенції. Лінгвіст, звичайно, розуміє неадекватність такої позиції. Наукове бачення феномену *слово* в системі *мови* враховує як лексичні, так і граматичні, і до речі, фонологічні параметри цього феномену. Виконаний аналіз ядра номінативного поля **WORD** показує, як нам бачиться, певний ухил саме у граматичний аспект слова як одиниці мови і мовлення. Принаймні склад внутрішніх посилань від ядерних статей ***word*** свідчить про велику кількість «ниточок», що спрямовують до посилочних статей саме із граматичною інформацією. Це статті (в алфавітному порядку) ***auxiliary, grammatical, morphemic, morphosyntactic, noun, particle, verb, word form.*** Відповідні статті потрапляють у зону **дальньої периферії** аналізованого поля. Інформація, що міститься в цих статтях, розширює уявлення про граматичний аспект *слова*. ***Граматичне*** слово (*grammar word*), було проаналізовано вище, «ниточка» до нього тяглась від посилки '*morphemic/morphosyntactic/grammatical*' *words* в ядерній статті ***word***. Як вже зазначалось, деякі «ниточки» виявлялись «неточними» у тому сенсі, що відповідна стаття із *аналогічним* заголовним словом у словнику відсутня. Посилочна «ниточка» *grammatical* вивела кінець-кінцем на номінативну одиницю *grammar word* як опозитивний термін у парі із *lexical word*. Посилка *morphemic* виявилась «сліпою», оскільки такої статті в словнику немає, є відсилка до загальної статті ***morpheme***, яка вже детально розглядалась під час аналізу зони **ближньої периферії** поля. Звернувшись до статті ще раз, можемо припустити, що ***morphemic*** *word* – це інакша назва ***функційного*** *слова.* В статті ***morpheme*** читаємо наступне: [grammatical morphemes which are separate words are called (*inter alia*) function words]. Інакше кажучи, існують граматичні морфеми, прирівняні до статусу окремих слів, які інакше називаються *функційними словами*. Вочевидь, саме це і розуміється у посилочному словосполученні *морфемні слова* (*morphemic words*). Функційні слова (function words) вже були розглянуті вище під час аналізу статті **маргінальної** зони поля ***content.*** Посилка *morphosyntactic words* розширює номінативне поле **WORD,** простягаючи «ниточку» посилання до периферійної статті ***morphosyntactic***, яка проте надає інформацію не про *морфосинтаксичні* слова (як на це сподівається користувач посилки), а про відповідні категорії *морфосинтаксису*: [a term used in linguistics to refer to grammatical categories or properties for whose definition criteria of morphology and syntax both apply, as in describing the characteristics of words]. У статті пояснюється, що це «граматичні категорії, які поєднують у собі морфологічні і синтаксичні характеристики слова», далі іде уточнення, що до них належать граматичні категорії числа, аспекту, способу, стану, відмінку, особи: [traditional properties such as singular, perfect, indicative, passive, accusative, third person are examples of morphosyntax]. Близьким за значенням до вищеописаного поняття *morphosyntax* виявляється інша номінативна одиниця **периферійної** зони аналізованого поля. Це термінологічне словосполучення, використане в ядерній статті **WORD** словника Routledge *word form*, від якого є посилка до окремої статті. Семантика терміну доволі прозора, це ***словоформа***, конкретна граматична форма реалізації лексеми в мовленні згідно з категоріями *часу, числа, відмінку, особи і таке інше*: ***word form*** [the concretely realized grammatical form of a word in the context of a sentence. The word in the surface structure that corresponds to the lexeme and is realized according to grammatical categories (such as tense, number, case, person, and so on) in altered 'word forms,' cf. *picture*, *paint* in *Interesting pictures were painted*]. Решта **периферійних** *посилочних* статей, що окреслюють граматичний аспект *слова*, це номінації частин мови і їх різновидів, які виділені в ядерних статтях графічним акцентом, тобто містять «рекомендацію» звернутись за уточненням їх змісту до окремих статей. Йдеться про перелік: ***noun, verb, auxiliary, particle.*** Інші частини мови (прикметники, прислівники, спо-

лучники тощо), звичайно, згадуються в ядерних статтях ***word***, але їх номінації не є *посилочними* словами (не виділені графічно), що імплікує їх зрозумілість без додаткових роз'яснень. *Посилочна* стаття ***noun*** є яскравим прикладом *фахової* дефініційної дескрипції на перший погляд зовсім зрозумілого терміну ***іменник***. Проте Девід Кристал, наводячи визначення терміну *noun* як «назви людини, місця або речі», одразу попереджає, що таке *традиційне* визначення є *розпливчастим і спонукає лінгвістів до пошуків формальних критеріїв*: ***noun*** [a term used in the grammatical classification of words, traditionally defined as the 'name of a person, place or thing', but the vagueness associated with the notions of 'name' and 'thing' (e.g. is *beauty* a thing?) has led linguistic descriptions to analyze this class in terms of the formal and functional criteria]. Такими критеріями для *лінгвістичного* (тобто наукового на противагу *традиційному*) визначення *іменника* [in linguistic terms, then, nouns are items which display…] слугують *морфологічні* параметри, наприклад *відмінок чи число* [certain types of inflection (e.g. of case or number)], *синтаксичні* параметри [syntactic function (e.g. as subject or object of a sentence)] і *дистрибуція*, себто *вони можуть слідувати за прийменником, але не за модальнім дієсловом* [a specific distribution (e.g. they may follow prepositions but not, say, modals)]. Запропонований у статті опис *іменника* надає його всебічну характеристику, додаючи інформацію про *іменникові групи* [noun phrases (NP) or nominal groups] і їх підтипи [premodification and postmodification constructions], нагадуючи, що іменники також класифікують на *особові* і *не особові* [nouns are generally subclassified into common and proper types], аналізу піддають граматичні категорії *числа*, *роду*, *відмінка* і *зчислюваності* [analysed in terms of number, gender, case and countability]. Загалом **периферійна** стаття ***noun*** обсягом 140 слів містить 36 внутрішніх *посилань* (які, нагадаємо, відправляють до 36 окремих статей словника), вона являє собою потужний інформаційний ресурс. Проте суто *дефінітивного* формулювання, що є *іменник*, у статті читач не знайде. Вкотре пересвідчуємось у необхідній і передбачуваній лінгвістичній підготовці користувача такого наукового довідника. Без певної теоретичної бази лінгвіст-початківець навряд чи зможе отримати доступну для нього інформацію із суто фахового джерела. Від **ядерної** одиниці аналізованого поля ***word*** «ниточка» посилання тягнеться до одиниці ***verb***. Звернувшись до відповідної **периферійної** статті, користувач знову потрапляє у інший, нетрадиційний світ інтерпретації лінгвістичних феноменів, які знайомі йому зі шкільної парти. Така частина мови, як *дієслово*, виявляється, некоректно визначається як «слово на позначення дії», адже не всі дієслова є «дієвими» словами, наприклад, *здаватися* чи *бути*: [a term used to refer to a class traditionally defined as 'doing' or 'action' words (a description which has been criticized in linguistics, largely on the grounds that many verbs do not 'act' in any obvious sense, e.g. *seem*, *be*)]. У зв'язку із цим для формального (точного) визначення *дієслова* треба використовувати *морфологічні протиставлення* (*часу, аспекту, стану, способу, особи і числа*) [the formal definition of a verb refers to an element which can display morphological contrasts of tense, aspect, voice, mood, person and number]. Крім того, важливі *функційні* параметри, себто *використання у реченні як мінімального присудку у парі із підметом*: [Functionally, it is the element which is used as the minimal predicate of a sentence, co-occurring with a subject, e.g. *she*/*wrote*]. Стаття констатує, що *дієслово* є визначальним елементом у структурі речення: [the verb is considered the most important element in sentence structure]. Під час опису *дієслова* зауважується також різниця між *лексичними* і *службовими* дієсловами, яка проявляє себе у *дієслівних фразах, що діють як єдине дієслово,* розрізняючи *головне (лексичне) дієслово і другорядні (службові) дієслова*: [the term ***verb phrase*** refers to a group of verbs which together have the same syntactic function as a single verb, e.g. *is coming, may be coming, get up to*. In such phrases (***verbal groups, verbal clusters***), one verb is the main verb (***a lexical verb***) and the others are subordinate to it (***auxiliary verbs***)]. Крім того, словник нагадує, що термін ***verb phrase*** має також інше значення; в генеративній граматиці він еквівалентний всій групі присудка (предиката) речення, яке у цілому складається із групи підмета (NP) і групи присудка (VP): [in generative grammar, the ***verb phrase*** (VP) has a much broader definition, being equivalent to the whole of the predicate of a sentence, as is clear from the expansion of S as NP+VP]. Загалом стаття ***verb*** поширюється більш ніж на півсторінки тексту (390 слів) і містить 33 внутрішні посилання. Дуже тісно із нею пов'язана інша периферійна стаття ***auxiliary***, вона є *посилочною* статтею попри те, що не називає окрему частину мови, на відміну від згадуваних вище іменника і дієслова. Стаття указує, що термін ***auxiliary*** (adj./n.) може позначати як прикметник *службовий*, так і іменник *службове дієслово*: [a term used in the grammatical classification of verbs to refer to the set of verbs, subordinate to the main lexical verb, which help to make distinctions in mood, aspect, voice, etc.; also called auxiliary verbs. In English the main auxiliaries are *do, be* and *have*, e.g. *she is leaving*, *does she know*, *she has taken*. The modal auxiliaries include *can/ could, may/might, shall/should, will/would, must, ought to* and *used to*]. Користувач дізнається про функції службових дієслів: це указання на спосіб, аспект, стан, він отримує перелік *службових дієслів* англійської мови (*do, be, have*) і *модальних дієслів* у всьому різноманітті їх форм, дізнається про *напівслужбові дієслова*: ['Marginal' or 'semi-auxiliaries', i.e. verbs which display some but not all of the properties of the auxiliary class, include *dare* and *need*]. Щодо «особливих властивостей» службових дієслів, то стаття експлікує їх у порівнянні із повнозначними «лексичними» дієсловами, а саме: наявність власних заперечувальних форм, а також здатність до інверсії із підметом: [the class of auxiliaries is distinguished grammatically from lexical verbs in several ways; for instance, they have a special negative form (e.g. *isn't, hasn't, can't*, as opposed to **walkn't*), and they can be used with subject inversion (e.g. *is he, does he, will they*, as opposed to **walks he*)]. Невелика за обсягом **периферійна** стаття ***auxiliary*** (довжиною в 145 слів) містить 9 *посилань* на інші статті словника. Бачимо, що «мереживо» номінативного поля концепту **WORD** є безперервним переплетенням словникових статей, що висвітлюють різні аспекти вербалізованого концепту.

Серед переліку граматичних номінацій, які увійшли до кола *посилочних* статей від **ядерної** статті ***word***, окрім частиномовних номінацій *noun, verb,* потрапила щойно проаналізована *посилка* ***auxiliary***, а також *посилка* до статті ***particle.*** Їх поява обґрунтована тезою, яка викладена в *материнській* статті ***word***, стосовно переваги вживання терміну *word-classes* над терміном *parts of speech*, тому що *класи слів* включають ширше коло більш точно визначених граматичних феноменів, аніж *частини мови*: [word-classes usually display a wider range of more precisely defined classes, e.g. particles, auxiliaries,

etc., alongside nouns, verbs, etc.]. Згідно зі статтею, значення посилочного слова *auxiliaries* зрозуміло одразу – це не окрема *частина мови* (*part of speech*), а дрібніший тип граматичних явищ (який разом із частинами мови охоплюється терміном *word-classes*). Потрапляння до цього ланцюжка *посилки* particle пояснюється у разі звернення до відповідної *посилочної* статті, що розташована у зоні **дальньої периферії.** У статті наголошується невизначений статус *частки*: ***particle*** [an invariable item with grammatical function, especially one which does not readily fit into a standard classification of parts of speech]. У статті згадується англомовний маркер інфінітиву *to*, «який *часто називають часткою*, тому що попри свою зовнішню схожість із прийменником, вони абсолютно різні»: [in English, for example, the marker of the infinitive, *to*, is *often called a particle* because, despite its surface similarity to a preposition, it really has nothing in common with it]. Така ж сама невизначеність у граматичному статусі експлікується стосовно слова *not*: [likewise, the unique characteristics of *not* have prompted some to label it a 'negative particle']. Одиниці, що входять до фразових дієслів, також зараховуються до часток: [the units in phrasal verbs are often called 'verbal particles']. Окрім граматичного (частиномовного в тому числі) аспекту номінативної одиниці ***particle***, стаття містить два інших значення цього терміну. Стосовно (2) сказано [a term used in tagmemic analysis….] і стосовно (3) значення номінативної одиниці *particle* користувача відсилають: [see particle phonology]. Зрозуміло, що в обох випадках передбачена можливість звернутись до відповідних *посилочних* статей **маргінальної зони** поля. Як ми вже зауважували вище, фахове лінгвістичне трактування феномену *слово* в системі *мови* враховує різні аспекти цього феномену: лексичні, граматичні і фонологічні. Внутрішні *посилання* від ядерних статей ***word*** формують певні тематичні групи, або «мікрополя» *посилочних* статей у зоні **дальньої периферії**. Вище було розглянуто лексичне і граматичне (перш за все частиномовне) «мікрополя» таких статей. Звернімося до інших тематичних угрупувань статей, дотичних до теми «*слово* в системі *мови*». На наш погляд, доцільно виділити тематичну групу, що об'єднує номінативні одиниці на позначення мовної одиниці різного формату. Нагадаємо, що аналізу підлягають насамперед *посилочні* (шрифтово виділені) слова і словосполучення із ядерних статей ***word***, які потрапляють у **периферійну** зону аналізованого номінативного поля **WORD.** Перелічимо їх у алфавітному порядку: ***affix, constituent, formative, mora, sentence, syllable, variant.*** І перейдемо до їх розгляду за логікою ієрархічного структурування відповідного «мікрополя». Номінативну одиницю ***constituent*** словник Crystal визначає базовим терміном для лінгвістичного аналізу [a basic term in analysis for a linguistic unit which is a functional component of a larger construction]. Звертаючись через *посилку* II ступеня unit до відповідної статті в **маргінальній** зоні поля, пересвідчуємось у тому, що термін *одиниця / unit* в лінгвістиці застосовний до будь-якої сутності, що обрана як фокус дослідження: [this term is often used in linguistics to refer to any entity which constitutes the focus of an enquiry]. До речі, виходячи із цієї дефініції, номінативну одиницю *unit* можна назвати *парасольковим* терміном для усіх «сутностей, що обрані як фокус нашого дослідження». Повертаючись до трактування такої сутності, як *constituent* (=*unit*), звернімо увагу на *посилання* II ступеня в статті ***constituent*** [a larger construction] і відкриємо статтю ***construction***, в якій пояснюється, що таким терміном позначають «одиницю, яка складається (конструюється) із набора певних одиниць згідно з набором певних правил», наприклад, речення, яке складається із набора морфем…[internal organization of a grammatical unit – a sentence, for example, being built up (constructed) out of a set of morphemes by the application of a set of rules].

Висновки. Подальший аналіз проводитиметься за ієрархією формату одиниць: від менших до більших. Серед *посилочних* слів зазначеного мікрополя у **ядерній** статті ***word*** найменшою за форматом є одиниця ***mora***, а отже, звертаємось за поясненнями до статті із таким самим заголовним словом, в якій міститься інформація, що це термін традиційно використовували в ученні про *версифікацію / metrics,* а в сучасному мовознавстві це термін *нелінійної фонології / non-linear phonology.* В просодичній ієрархії *мора* займає найнижчий щабель, за нею слідують *склад, стопа і просодичне слово*: [the units in a prosodic hierarchy – mora, syllable, foot and prosodic word]. Вивчення такої одиниці важливо для розуміння фонологічної системи певних мов, серед них латина, тональні мови на кшталт японської мови. Наступною за ієрархією просодичною одиницею (із числа посилочних слів) Кристал визначає *склад* ***syllable***: [in a prosodic hierarchy … it is a level above the mora and below the foot]. Цій одиниці словник Crystal приділяє величезну увагу, зважаючи на його загальнотеоретичну спрямованість *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*: двохсторінкова стаття має обсяг 950 слів і містить 24 посилання. Автор зауважує, що термін *склад* для пересічного мовця є зрозумілим і часто використовується у повсякденному спілкуванні, наприклад, для позначення простих слів як *односкладових* слів: [The notion of syllable is very real to native-speakers, and is often used in a quasi-technical sense in everyday conversation e.g. *Shall I put it in words of one syllable?*]. Девід Кристал на початку статті пропонує загальну характеристику *складу* як вимовної одиниці більшої за звук і меншої за слово [a unit of pronunciation typically larger than a single sound and smaller than a word], указує, що слова бувають *односкладовими* чи *багатоскладовими* [***monosyllabic*** *word*/***polysyllabic*** *word*]. Далі в статті зауважується, що визначення *складу* є важкою задачею: [providing a precise definition of the syllable is not an easy task, and there are several theories in both phonetics and phonology which have tried to clarify matters], після чого ретельно розглядається феномен *складу* окремо у термінах *фонетичного* VS *фонологічного* підходів.

Література:

1. Козлова Л.А. Отражение этнокультурных особенностей менталитета в синтаксических категориях агентивности/неагентивности (на материале английского и русского языков). *Человек. Язык. Культура: сборник научных статей, посвященных 60-летнему юбилею проф. В.И. Карасика* : в 2-х частях. Киев : Издат. дом Д. Бураго, 2013. Изд-е 2-е испр. Часть 1. С. 532–538.
2. Кубрякова Е.С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона. *Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира.* Москва : Наука, 1991. С. 141–172.
3. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
4. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с.

5. Теркулов В.И. Части речи и тождество номинатемы. *Человек. Язык. Культура: сборник научных статей, посвященных 60-летнему юбилею проф. В.И. Карасика* : в 2-х частях. Киев : Издат.дом Д.Бураго, 2013. Изд-е 2-е испр. Часть 1. С. 25–31.
6. Швачко С.А. Диахроническая память слов. *Человек. Язык. Культура: сборник научных статей, посвященных 60-летнему юбилею проф. В.И. Карасика*: в 2-х частях. Киев : Издат.дом Д.Бураго, 2013. Изд-е 2-е испр. Часть 1. С. 166–173.
7. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English Forword by K. Quirk. Lnd. : Pearson Education Ltd, 1999. 1204 p.
8. Chafe W. Discourse,Consciousness, and Time / Chicago, Lnd: University of Chicago Press, 1994. 327 p.
9. Langacker R.W. Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar. Berlin. 1991.
10. Матеріал дослідження:
11. Online Cambridge dictionary. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/
12. Online Webster dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/
13. Online Macmillan dictionary URL: http://www.macmillandictionary.com/
14. Online Oxford dictionary URL: https://en.oxforddictionaries.com/.
15. The American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: https://ahdictionary.com/word/search.html

Smahlii V. Classification of the WORD subconcepts through the distant periphery prism

Summary. In the naive world picture the word division into grammatical VS lexical classes, empty VS full, etc. it is not reflected, although any literate speaker, of course, understands the difference between full (lexical) linguistic units and auxiliary, grammatical words such as an article or a conjunction. By the way, studying English as a foreign language, a specialist is often naive to think that first of all you need to master as much as possible a stock of words (which means lexical words: nouns, verbs, adjectives). Knowledge of the grammatical system of the language and the grammatical words that function in it is not always understood as an integral part of linguistic competence. The linguist, of course, understands the inadequacy of this position. The scientific vision of the phenomenon of a word in the language system takes into account both lexical and grammatical, and incidentally, the phonological parameters of this phenomenon. The analysis of the nucleus of the nominative WORD field shows, as we see it, a certain bias in the grammatical aspect of the word as a unit of language and speech. At least the composition of internal references from nuclear word articles indicates a large number of "threads" that link to parcel articles with grammatical information. As already mentioned, some "threads" were found to be "inaccurate" in the sense that there is no corresponding article with a similar heading in the dictionary. The grammatical segment "filament" brought out the grammar word nominative term as the oppositional term paired with the lexical word. The morphemic segment was "blind", since there is no such article in the dictionary; it is a reference to the general morpheme article, which has already been considered in detail in the analysis of the near periphery of the field. Referring to the article again, we can assume that morphemic word is a different name for the function word. Function words have already been considered above when analyzing the article in the marginal area of the content field. The morphosyntactic words extension extends the WORD nominative field by extending a "thread" link to a morphosyntactic peripheral article, which, however, does not provide information about morphosyntactic words (as the parcel user expects), but the corresponding morphosyntax categories. The article explains that these are "grammatical categories that combine the morphological and syntactic characteristics of a word", further clarifies that they include grammatical categories of number, aspect, method, condition, case, person. Similar in meaning to the concept described above, morphosyntax is another nominative unit of the peripheral zone of the analyzed field.

Key words: nucleus, morpheme, marginal zone, speech unit, microfield.

УДК 811.222.1'1'42:165.74:165.194:398.3
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.16

Сопільняк С. В.,
аспірантка
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЕРСЬКІ НАРОДНІ ПРИКМЕТИ ТА ЗАБОБОНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

Анотація. У статті зроблено спробу проаналізувати перські прикмети і забобони загальною кількістю 300 одиниць з огляду на мовленнєві акти, які лежать в основі їхньої смислопобудови. Стисло охарактеризовано історію становлення та вивчення теорії мовленнєвих актів у сучасній лінгвістиці; розглянуто поняття «мовленнєвий акт» та його складові компоненти; висвітлено запропоновані західними дослідниками класифікації мовленнєвих актів; визначено найтиповіші іллокутивні акти, за якими побудовані перські народні прикмети та забобони, виконано необхідні статистичні підрахунки. Теорія мовленнєвих актів сьогодні є одним з найбільш придатних інструментів для дослідження різноманітних одиниць пареміологічного фонду будь-якої мови у функціонально-прагматичному аспекті. У складі мовленнєвого акту виокремлюють декілька складників, які розглядаються як аспекти єдиної комплексної мовної дії, що здійснюється за допомогою висловлювання: локутивний акт, тобто проголошення певного речення з певним змістом і референцією; іллокутивний акт, який полягає у проголошенні певного висловлювання з певною метою; і перлокутивний акт, тобто ефект від проголошеного висловлювання, який, по суті, є результатом здійснення цього мовленнєвого акту. З огляду на це з метою встановлення специфіки мовної поведінки носіїв перської етноментальності у ситуаціях, зумовлених вживанням народних прикмет і забобонів, останні були проаналізовані через призму теорії мовленнєвих актів. Як показали результати проведеного дослідження, у смислопобудові перських прикмет і забобонів використовується певний набір іллокутивних актів, а саме «наказ», «інструкція», «заборона», «застереження», «порада», які оформлюються за допомогою визначених синтаксичних та лексико-морфологічних засобів. Здійснені статистичні підрахунки засвідчили, що для досягнення максимального впливу на реципієнта у складі перських прикмет і забобонів застосовуються переважно пом'якшені типи мовленнєвих актів («застереження» і «поради»), які складають 75% від загальної кількості проаналізованого матеріалу, і лише 25% припадають на мовленнєві акти категоричного типу («накази», «інструкції» і «заборони»).

Ключові слова: лінгвопрагматика, мовленнєвий акт, іллокутивний акт, народна прикмета, забобон.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці спостерігається особливий інтерес до вивчення мови у тісному взаємозв'язку із світорозумінням та світосприйняттям людини, з її практичною та ментальною діяльністю. Прикмети, як унікальний пласт пареміологічного фонду мови, характеризуються особливим культурно-прагматичним потенціалом. Народна прикмета – важлива складова частина національної культури, невіддільний компонент менталітету нації, особливий мікрожанр зі своєю унікальною естетикою, що вимагає багатоаспектного вивчення. Дослідження семантики, прагматики і синтаксису народних прикмет і забобонів у рамках антропоцентричної і когнітивної парадигм мовознавства дозволяє вирішити низку проблем, пов'язаних зі збереженням у мові цілого комплексу знань: соціальних, індивідуальних, інтра- та екстралінгвальних. Як засвідчив аналіз відповідної літератури, проблема лінгвопрагматичного дослідження народних прикмет і забобонів взагалі і перських народних прикмет і забобонів зокрема є недостатньо вивченою. Саме тому є необхідність детальної розробки інструментарію дослідження цих пареміологічних одиниць з позицій лінгвопрагматики з огляду на їхню здатність виступати регулятором повсякденної поведінки мовців.

Дослідники під час вивчення малих фольклорних жанрів часто звертаються до теорії мовленнєвих актів, яка є важливим складником лінгвістичної прагматики. Саме теорія мовленнєвих актів дозволяє визначити доцільність висловлювання, кінцеву комунікативну мету мовця. Попри те, що народні прикмети і забобони відіграють неабияку роль у житті іранців, питання прагматичної природи цих мікротекстів у перській лінгвокультурі потребує детального висвітлення. Тому, як видається, аналіз перських народних прикмет і забобонів через призму теорії мовленнєвих актів дасть змогу якнайкраще виявити функціонально-прагматичну своєрідність цих мовно-культурних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає В. Алпатов, від самого початку теорія мовленнєвих актів виникла незалежно від прагматики. У цілісному вигляді вона склалася «у рамках лінгвістичної філософії під впливом ідей Л. Вітгенштейна про множинність призначень мови та їх невіддільності від форм життя» [1, с. 96–97]. Засновником теорії мовленнєвих актів є британський філософ Дж. Остін [7, с. 22–131]. Подальшого розвитку ця теорія набула у працях американського філософа Дж. Серля [8]. Серед зарубіжних вчених, які займалися теорією мовленнєвих актів, варто виділити Н.Д. Арутюнову, А. Вежбицьку, Т. Баллмера, В. Бренненштуля, М. Крекеля, Р. Сталнакера та інших [2; 3; 13; 19; 26]. Серед українських дослідників теорії мовленнєвих актів можна назвати Н.Ф. Гладуш, В.І. Карабана, Г.Г. Почепцова [4; 5; 8].

Метою нашого дослідження є встановлення типології мовленнєвих актів, які лежать в основі перських народних прикмет і забобонів. Відповідно до мети, ми ставимо перед собою такі завдання: 1) визначити сутність поняття «мовленнєвий акт» та його внутрішні складники; 2) коротко охарактеризувати класифікації мовленнєвих актів, запропоновані дослідниками; 3) визначити найтиповіші іллокутивні акти, за якими побудовані перські народні прикмети та забобони, а також зробити необхідні статистичні підрахунки. Матеріалом дослідження слугували 300 одиниць перських народних прикмет і забобонів, відібраних методом суцільної вибірки з відповідних сайтів у перськомовному сегменті мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу. У «Словнику термінів міжкультурної комунікації» Ф.С. Бацевича подається таке визначення

мовленнєвого акту: «акт мовленнєвий – складник повідомлення (висловлення), цілеспрямована мовленнєва дія; одиниця нормативної соціомовної поведінки, яка виявляється у межах прагматичної ситуації комунікативного акту. Втілення у повідомленні (висловленні) певної комунікативної мети, що надає йому конкретної спрямованості» [11, с. 17].

В основі мовленнєвого акту лежить інтенція мовця, тобто бажання, для реалізації якого будуть зроблені певні кроки. Поняття цільової спрямованості є центральним у визначенні мовленнєвого акту, запропонованому О.С. Ахмановою у «Словнику лінгвістичних термінів». Мовленнєвий акт трактується як «окремий відрізок мовлення, що має в даних умовах певну цільову спрямованість; дана артикуляційно-акустична єдність, яку мовець і слухач пов'язують з однаковим значенням у даній ситуації спілкування» [10, с. 376].

Традиційним є виокремлення в складі мовленнєвого акту ряду компонентів, які розглядаються як аспекти єдиної комплексної мовної дії, що здійснюється за допомогою висловлювання. До таких компонентів належать локутивний акт, тобто проголошення певного речення з певним змістом і референцією; іллокутивний акт, який полягає в проголошенні певного висловлювання з певною метою (інформування, наказ, попередження); і перлокутивний акт – певні емоції або дії з боку слухача, які є результатом здійснення цього мовленнєвого акту [7, с. 92–93].

Відправною точкою для інших мовознавців у виділенні типів мовленнєвих актів стала класифікація, запропонована Дж. Остіном. Він виділив п'ять класів перформативних (іллокутивних) актів: вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабітиви, експозитиви [7, с. 22–131]. Дж. Серль запропонував свою класифікацію іллокутивних актів: репрезентативи, директиви, комісиви, експрессиви, декларативи [9, с. 170–195]. За класифікацією А. Вежбицької, у межах мовленнєвих актів виділяються такі іллокутиви: повідомлення, прохання, накази, питання, заборони, дозволи, вимоги, заперечення, доручення, обіцянки застереження, поради тощо [3, с. 251–276].

Проаналізувавши основні засади теорії мовленнєвих актів, найбільш ґрунтовні класифікації, запропоновані дослідниками, а також зібраний нами матеріал, ми дійшли висновку про те, що у смислопобудові перських прикмет та забобонів задіяні такі іллокутивні акти: «застереження», «інструкція», «порада», «заборона», «наказ».

Як відомо, найбільший «переконливий» ефект створює апеляція комунікатора до емоцій (позитивних і негативних) аудиторії у поєднанні з логічною аргументацією й конкретними інструкціями щодо виконання дій у рамках поставлених завдань [12, с. 288]. Тож не дивно, що найчастотнішим іллокутивним актом, за яким будуються перські народні прикмети і забобони, виявився акт «застереження» (65%). Іллокутивні акти «застереження» спрямовані на інформування про негативні наслідки певних явищ, процесів, дій та мають на меті запобігти виникненню несприятливої ситуації для людини. Мовленнєві акти «застереження» є менш категоричними, ніж мовленнєві акти «заборони», що зумовлено пріоритетним значенням інтересів реципієнта повідомлення, а не інтересів продуцента, як це відбувається в прохібітивах [6, с. 32]. Превентивна семантика відображається у перських народних прикметах за допомогою різних способів непрямого наказу. Наприклад, у забобонах دایز دوش یم یتحاران و هیرگ ثعاب ندیدنخ [23] (Багато сміху – причина сліз і смутку); بجوم تسا صاخشا نت هب هک یسابل نتخود تسا رقف (Зашивання одягу на людині спричиняє бідність) непрямий наказ виражається за допомогою рамкових дієслівних конструкцій دوش یم ثعاب (стає причиною), تسا ... بجوم (є причиною).

Забобон تسا ندرک ربص یارب ادخ مایپ مسطع (Чхнути – послання Бога, що треба почекати) [16, p. 178] є прикладом непрямого мовленнєвого акту, у якому імперативний сенс виражений в імпліцитній формі й може бути виокремлений у результаті семантико-прагматичної трансформації. Превентивний сенс цього забобону, який має бути декодований, можна сформулювати таким чином: не варто щось робити поспіхом, інакше станеться щось погане.

Найпоширенішою конструкцією превентивних прикмет та забобонів у перській мові є умовна конструкція «**اگر...**» **agar (якщо…, (то)…)**, яка є основною з-поміж усіх мовних засобів оформлення функції прогнозу і з граматичного погляду становить частину складнопідрядного речення з підрядним умови реального типу. Наприклад: اگر زنی از بین دو مرد رد شود بختش بسته می شود (Якщо жінка пройде між двома чоловіками, то не вийде заміж) [18, p. 73]; اگر فرد آب توی سوراخ مورچه بریزد، جوان مرگ می شود (Якщо людина наллє води у мурашину нору, то помре у молодому віці) [18, p. 18].

У межах мовленнєвого акту «інструкція», який складає 12% від загальної кількості проаналізованих мовленнєвих актів, мовець намагається вплинути на думку реципієнта шляхом використання тактики стверджень. Він акцентує основну увагу на досвіді попередніх поколінь, очікуючи поважного ставлення до мудрості предків. Для граматичного оформлення мовленнєвих актів «інструкцій» характерним є використання форми дієслова в третій особі однини і множини теперішнього і минулого часів. Розглянемо такий забобон:

روش مشچ رثارب هک دنزد سدح و دش رامیب یسک یتقو یضعب ،مه هلیسو نیا هب دندقتعم و دننکش یم غرم مخت وا یارب ،تسا هدوب هب .ددرگ یم لطاب نآ رثا مه و دوش یم هتخانش تسا هدز مشچ هک یسک مان یرگید هک یلاحرد و دریگ یم تسد رد ار غرم مخت یسک روظنم نیا غرم مخت یور لاغذ اب ،دروآ یم نابز رب ار نانامم و ناگیاسمه و نایفارطا رارکت ردق نآ راک نیا و دراشف یم یمک ار غرم مخت و دراذگ یم منشن رب تسد ای هدوب نابز رب هک سکره مان .دنکشب غرم مخت ات ددرگ یم تسا هدز مشچ وا ،دشاب هتفرگرارق سکره مان یور)Інколи, якщо хтось захворів і вважають, що цій людині наврочили, то для хворого розбивають куряче яйце. Вірять, що таким чином дізнаються ім'я того, хто наврочив, і наслідки пристріту зникнуть. Для цього беруть у руку куряче яйце і, називаючи імена родичів, сусідів, друзів, вугіллям ставлять позначку на яйці і трохи тиснуть на нього. Ці дії повторюють доти, доки яйце не розіб'ється. Вважають, що наврочила та людина, на чиєму імені розбилося яйце) [20].

У цьому тексті для досягнення позитивного впливу на реципієнта використовуються дієслова у формі третьої особи множини минулого та теперішнього часів: دندز سدح (дізналися), دننکش یم (розбивають), دندقتعم (вірять) та у формі третьої особи однини теперішнього часу: دریگ یم تسد رد (бере), دروآ یم نابز رب (називає), دراذگ یم منشن (позначає), دراشف یم (тисне). Мовленнєвим актам «інструкціям» також властиві риси прескриптивного та превентивного характеру. Зокрема, у цьому забобоні прескриптивна риса полягає в регламентації певних дій, які необхідно здійснити для виявлення особи, що наврочила.

Наступну за частотністю групу складають мовленнєві акти «поради» (10%). Іллокутивний акт «поради» виражає значення доцільності / недоцільності виконання будь-якої дії в конкретній життєвій ситуації, оскільки існує достатньо причин для виконання / невиконання цієї дії. Модальність поради завжди має позитивну оцінку, тобто дії, які передбачені порадою, спричиняють позитивні наслідки для адресата [6, с. 33]. У мовленнєвих актах «поради» можуть використовуватися різні синтаксичні конструк-

ції, при цьому інколи вони нанизуються одна на одну. Наприклад, у складі перського забобону دندقتعم و دننناد یم باوث ار رانا ندروخ بش تاریخ یارب نآ زا و دنک یم ریس ار منسرگ و منسرگ ار ریس رانا دنیامن یم مدافتسا ناگدرم هعمج (Їсти гранат **вважають доброю справою** і вірять, що гранат ситого голодним, а голодного ситим робить, і тому його дають як милостиню увечері поминальної п'ятниці) [22] використано три простих речення, а засобом вираження інтенції поради слугує предикатив з іменним компонентом «вважати доброю справою» (**نتسناد باوث**).

У деяких мовленнєвих актах «поради» так само, як і в уже розглянутих мовленнєвих актах «застереження», використовується умовна конструкція зі сполучником **رگا agar** (якщо), як-от у такому прикладі: زا ،دوش غراف رید نز و دشاب تخس نامیاز رگا دشخبب شروش هب درد فیفخت یارب ار شرم زا یرادقم ،دنهاوخیم وا (Якщо у жінки складні пологи і вона не може легко народити, то задля зменшення болю просять, щоб вона пробачила частину калиму[1] свого чоловіка). Як можна зауважити, у змісті цього забобону експлікований зв'язок між фізичним станом жінки під час пологів і її матеріальними стосунками з чоловіком, тобто в ньому фактично міститься настанова, яка м'яко спонукає жінку до перегляду встановленого шлюбним договором розміру її матеріального забезпечення.

У забобоні گذاشتن یک عدد میوه بلوط پشت پنجره بلا را دور نگه می‌دارد Покладений за вікном жолудь відганяє біди23])] експліцитним засобом вираження інтенції поради виступає дієслівне словосполучення **بلا را دور نگه داشتن** (відганяти біди). Ще одним засобом вираження інтенції слугує конструкція з безособовими зворотами. Наприклад, у забобоні برای برطرف شدن زگیل، به اندازه‌ی زگیل‌های دست باید عدس و جو و نخود در پارچه‌ی سبزی در محل عابر پیاده بگذارند تا کسی آن را باز کند و زگیلهای دست به او منتقل شود (Для того, щоб позбавитися бородавки, варто завернути у зелену тканину чечевицю, ячмінь і горох розміром з бородавку, і покласти на місце, де ходять перехожі, щоб хтось відкрив тканину і бородавки перейшли до нього) [18, p. 69] порада вербалізована за допомогою безособового звороту з модальним дієсловом **باید bāyad** (варто, треба).

Іллокутивний акт «заборони» складає 9% від усіх проаналізованих текстів прикмет і забобонів. Цей різновид мовленнєвих актів виконує роль своєрідного запобіжника від настання негативних обставин внаслідок виконання нерекомендованих народними уявленнями дій. Однією з характерних особливостей функціонально-семантичної побудови народних прикмет, які виражають значення «заборони», є їхній зв'язок з майбутнім. Роль прохібітивів можуть виконувати різні конструкції, експліцитна форма яких детермінована високим або низьким ступенем іллокутивної сили заборони [6, с. 31]. Наприклад, у таких забобонах, як: در خانه ای که نوزاد به دنیا آمده است، تا چهل روز قند نمی شکنند. اگر بشکنند سر و صورت کودک جوش می زند (У домі, де народилася дитина, сорок днів не дрібнять цукор. Якщо дробитимуть цукор, то голова і обличчя дитини вкриються прищами); ایستاده آب نمی خورند، عقیده دارند بدن آنها لرز می گیرد (Воду, стоячи, не п'ють, бо вірять, що тіло озноб охопить) [14] використовується індикативна форма дієслів третьої особи множини в заперечній формі з часткою *не*: **نمی شکنند** (не дрібнять), **نمی خورند** (не п'ють).

Високим ступенем категоричності характеризуються конструкції заборони, які містять наказові форми дієслова, що побудовані відповідно до моделі «не + імператив 2 особи однини / множини». Прикладом таких конструкцій слугує такий перський забобон: دراب یم ناراب تیسورع بش رد ،روخن گید مت ردقنیا (Не їж багато «тахдіга» , бо в день твого весілля піде дощ) [23]. У семантиці цього забобону можна вгледіти імпліцитно виражену турботу про здоров'я реципієнта, адже їсти багато смачної, але не дуже корисної страви, є небезпечним для здоров'я.

Найвищий ступінь категоричності мають прохібітивні конструкції з використанням безособових зворотів з дієсловом **نباید nabāyad** (не можна). Наприклад, نگهداری خروس سفید در خانه خوش‌یمن است و نباید سر آن را برید (Тримати білого півня в домі – на щастя, тому не можна його вбивати) [14]. Також для перських прохібітивних конструкцій характерним є використання простих двоскладних іменних речень з прислівником خوب نیست (недобре, негарно). Наприклад, در شب روز چهارشنبه ناخن گرفتن خوب نیست (Не добре зрізати нігті у середу ввечері) [23].

Найменша кількість перських прикмет і забобонів побудована на основі мовленнєвого акту «наказу» (4%). Для цього типу мовленнєвих актів характерним є обов'язкове виконання приписуваної дії, оскільки нехтування цієї настанови може спричинити непоправні наслідки для життя людини. Як зазначає М.О. Кулькова, домінуючою особливістю цього комунікативно-прагматичного акту є категорія імперативної модальності та її ключовий компонент – наказовий спосіб чи імператив, який є прямим граматичним засобом вираження регулятивної іллокутивної сили [6, с. 28]. Прикладами мовленнєвого акту «наказу» в перській мові є такі забобони: هب ،دوش زاب تتخب یهاوخ یم رگا نیشب سورع یاج (Якщо хочеш, щоб прийшла вдача, то сядь на місце нареченої) [23]; ارنآ ،داتفا نیمز یور رگا ، تسادخ تمعن نان دیآ یم یطحق منرگ و راذگب راوید فاکش رد و رادرب (Хліб – це божа благодать. Якщо хліб упав додолу, то підніми його й поклади у щілину в стіні, інакше прийде голод) [17]. Дієслова نیشب (сядь), رادرب (підніми), راذگب (поклади) виражені формами другої особи однини наказового способу і, таким чином, позначають прямий наказ до дії.

Імперативна модальність має певні особливості морфологічного характеру і може виражатися в різний спосіб, у тому числі за допомогою вже розглянутих нами безособових конструкцій. Так, у перських забобонах آخرین لقمه ی غذا، زور و قوت است و باید حتماً آن را خورد (Останній шматок їжі – це сила, тому обов'язково треба його з'їсти) [14]; عده ای معتقدند که ژن به شکل گربه سیاه وارد خانه می شود و اگر شب گربه سیاه به خانه تان آمد فورا باید ازش سلام کرد و نباید بدون گفتن بسم الله به او سنگ زد (Деякі вірять, що диявол входить у дім у вигляді чорного кота, і якщо вночі до вашого дому прийшов чорний кіт, то треба негайно з ним привітатися і не можна його проганяти, не промовивши слова «В ім'я Бога») [21] використовуються модальні дієслова باید (треба) та скорочені інфінітиви від дієслів خوردن (їсти) та سلام کردن (вітатися) – باید خورد (треба з'їсти) і باید سلام کرد (треба привітатися). Також для підсилення ефекту імперативності у цих забобонах можемо спостерігати використання прислівників حتما (обов'язково) та فورا (негайно).

Висновки. Отже, розглянувши основні положення теорії мовленнєвих актів, а також запропоновані дослідниками відповідні класифікації, ми з'ясували, що найтиповішими іллокутивними актами, за якими побудовані перські народні прикмети та забобони, є «застереження», «інструкція», «порада», «заборона», «наказ». Для їхнього словесного оформлення використовується широкий набір синтаксичних та лексико-морфологічних конструкцій, серед яких переважають конструкції з безособовими зворотами, підрядними реченнями умови реального типу, імперативами з дієсловами у стверджувальній та заперечній формах. Зважаючи на те, що найчастотнішим у перських народних прикметах і забобонах виявився

[1] Калим – викуп, який наречений дає батькам нареченої за їхню згоду на одруження з дочкою. Ця традиція поширена не тільки в Ірані, а й у багатьох тюркських народів, у народів Центральної і частково Східної Азії, Поволжя, Уралу і Зауралля, а також Кавказу. В Ірані ця традиція має свою специфіку: частина цих грошей призначається для матеріального забезпечення дружини в разі настання певних несприятливих обставин.

іллокутивний акт «застереження», можна припустити, що саме застереження в колективній перськомовній свідомості постає як найбільш ефективний засіб досягнення комунікативної мети. Оскільки конкретні інструкції, які передаються шляхом наведення негативних аргументів для реціпієнта у разі непослуху в другій частині забобону, викликають певний острах на підсвідомому рівні, то саме застереження від настання таких наслідків є найдієвішим засобом впливу на свідомість людини. Загалом, як засвідчили здійснені статистичні підрахунки, для досягнення максимального впливу на реципієнта у складі перських прикмет і забобонів застосовуються переважно пом'якшені типи мовленнєвих актів («застереження» і «поради»), які складають 75% від загальної кількості проаналізованого матеріалу, і лише 25% припадають на мовленнєві акти категоричного типу («накази», «інструкції» і «заборони»).

Підсумовуючи вищевикладене, варто відзначити, що проведений аналіз перських народних прикмет і забобонів через призму теорії мовленнєвих актів засвідчив придатність вказаного інструментарію для дослідження функціонально-прагматичної своєрідності розгляданих пареміологічних мікротекстів і дав змогу встановити національно-культурну специфіку мовної поведінки носіїв перської етноментальності в ситуаціях, регламентованих відповідними забобонними уявленнями.

Перспективи нашого дослідження вбачаємо у подальшому вивченні комунікативно-прагматичних особливостей перських народних прикмет і забобонів з огляду на їхнє функціонування в художніх текстах.

Література:

1. Алпатов В. Волошинов, Бахтин и лингвистика. URL: http://booksonline.com.ua/view.php?book=155394&page=97 (дата звернення: 10.02.2020).
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва, 1998. 896 с.
3. Вежбицка А. Речевые акты. *Новое в зарубежной лингвистике*. 1985. Вып. 16. С. 251–276.
4. Гладуш Н.Ф. Прагматичні аспекти висловлення і дискурсу. Київ, 2005. 200 с.
5. Карабан В.И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований. Київ, 1989. 131 с.
6. Кулькова М.А. Семантика и прагматика немецких и русских народных примет: Лингвокультурологический подход : автореф. дис. на соиск. уч. степ. кандид. филолог. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / М.А. Кулькова. Казань, 2005. 23 с.
7. Остин Дж.Л. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике.* 1986. Вып. 17. С. 22–131.
8. Почепцов Г.Г., И.П. Иванова, В.В. Бурлакова Предложение. *Теоретическая грамматика современного английского языка.* 1981. С. 171–281.
9. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике.* 1986. Вып. 17. С. 170–195.
10. Словарь лингвистических терминов / состав. и глав. ред. О.С. Ахманова. Москва, 1966. 598 с.
11. Словник термінів міжкультурної комунікації / уклад. та голов. ред. Ф.С. Бацевич. Київ, 2007. 205 с.
12. Сухов А., Деркач А. Социальная психология. Москва, 2001. 600 с.
13. Ballmer T., W. Brennenstuhl Speech Act Classification: A Study in the Lexical Analysis of English Speech Activity Verbs. Berlin, 1981. 274 p.
14. Bošrā M., Taheri T., Nosrati A. Bāvarhā-ye āmyāne-ye mardom-e gilān. Rašt, 2008, 120 p.
15. Eteqadāt-e xorāfi dar mowred-e dowrān-e bārdāri // Kārgoruh-e tālif va tarjome dānešnāme-ye farzand. URL: https://farzand.net/article/312313-superstitious-beliefs-about-pregnancy.
16. Foruqi A. Barresi mizān-e gerāyeš be xorāfāt dar beyn-e šahrvandān-e teherāni. *Rāhbord.* 2009. pp. 161–191.
17. Hosseynxāni J. Bāvarhā va eteqādāt-e qadim-e mardom-e rustā-ye gonjān. Gonjān, 2012. URL: http://gidva.blogfa.com/post/101.
18. Jahānšāhi Afšar A. Rišehā-ye xorāfāt va kārkard ānhā dar farhang-e mardom // dofaslnāme-ye farhang va adabiyāt-e āme. Tehrān, 2014. pp. 49–77.
19. Kreckel M. Communicative Acts and Shared Knowledge inNatural Discourse. London, 1981. 316 p.
20. Marefat Š. Bāvarhā-ye xorāfi. Tehrān, 2010. URL: http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View/.
21. Matin F. Hame-ye bāvarhā-ye xorāfi-ye irāniyān darbāre-ye gorbe. Tehrān, 2016. URL: https://www.aparat.com.
22. Najaf A. Eteqādāt va bāvarhā-ye mardom-e mantaqe šeli. 2011. Nov. 15. URL: http://najaf46.blogfa.com/post/26.
23. Persian desert. Barxi az xorāfāt-e rāyej dar beyn-e mardom-e baft, 2011. URL: http://www.persiadesert.com.
24. Rabi Zāde A. Gerdāvari-ye farhang-e āmyāne-ye šahrestān-e dāmqān. Tehrān, 2010. URL: http://damghanvage.blogfa.com/post-22.aspx.
25. Said Janeb Alahi M. Darmān bā sāyer-e šivehā-ye sonata. 2015. Jul. 20. URL: https://rasekhoon.net/article/show.
26. Stalnaker R.C. Pragmatics. *Semantics of Natural Language*. 1970. pp. 380–397.

Sopilniak S. Persian folk omens and superstitions through a prism of speech act theory

Summary. This paper attempts to analyze Persian omens and superstitions totaling 300 units according to the speech acts compiling their semantic construction. The history of the formation and study of speech act theory in modern linguistics is briefly described; the concept of "speech act" and its constituent components are reviewed; the classifications of speech acts proposed by western researchers are presented; the most common illocutionary acts by which Persian national omens and superstitions were built are identified; required statistical calculations were made. The speech act theory is currently one of the most proper tools for the various paremological units' study in the terms of functional pragmatic. A speech act consists of several components that are considered as aspects of a single complex linguistic action that is carried out by means of utterance: a locutionary act, that is, the proclamation of a certain sentence with a certain content and reference; an illocutionary act that involves a proclamation of a particular utterance for a specific purpose; and perlocutionary act is an effect of a proclamation that is essentially the result of the implementation of a given speech act. From this perspective, in order to identify the specifics of the linguistic behavior of Persian ethnicity speakers in situations caused by the use of folk omens and superstitions, the latter were analyzed in the light of the speech act theory. The study revealed that a certain set of illocutionary acts is used in the Persian omens and superstitions meaning: "order", "instruction", "prohibition", "warning" and "advice" that are built according to the defined syntactic and lexical-morphological means. The statistics showed that in order to make maximum impact on the recipient mainly softened types of speech acts ("warnings" and "advice") are used in Persian omens and superstitions that make up 75% of the total amount of analyzed material, and only 25% of speech acts make up a categorical type ("orders", "instructions" and "prohibitions").

Key words: linguo-pragmatics, speech act, illocutionary act, folk omen, superstition.

УДК 81'42:811.112.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.17

Стасюк О. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології та перекладу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Строганова Г. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасних європейських мов
Київського національного торговельно-економічного університету

НЕРЕГЛАМЕНТОВАНА ПАРЛАМЕНТСЬКА РЕПЛІКА ЯК ТИП ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ СТЕНОГРАМ ПЛЕНАРНИХ ЗАСІДАНЬ БУНДЕСТАГУ ФРН)

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження нерегламентованих парламентських реплік, які вживаються під час пленарних засідань Бундестагу ФРН. Аналіз 557 нерегламентованих парламентських реплік, вилучених за допомогою методики суцільної вибірки зі стенограм пленарних засідань парламенту Німеччини, проведено на структурно-синтаксичному, лексико-семантичному та функціонально-прагматичному рівнях. На структурно-синтаксичному рівні виявлено частоту вживання речень різних типів у нерегламентованих парламентських репліках. При цьому виокремлено чотири типи нерегламентованих парламентських реплік: репліки-запитання, репліки-спонукання, репліки-заперечення та репліки-твердження. На лексико-семантичному рівні проведено компонентний аналіз лексичних одиниць, які входять до складу нерегламентованих парламентських реплік. Виділено лексичні одиниці, які містять у своєму складі оцінні семантичні компоненти. На основі кількісного аналізу встановлено, що в репліках у парламентському дискурсі ФРН домінують лексеми з негативними оцінними семантичними компонентами. Основними з ним є «страх», «безглуздя», «сором», «провина», «обман». На функціонально-прагматичному рівні проведено кількісний аналіз частоти вживання нерегламентованих парламентських реплік представниками різних політичних сил. Установлено, що учасники парламентської комунікації ФРН лише зрідка вдаються до коментування промов політичних партнерів. При цьому речення є здебільшого стверджувальними розповідними, а лексика містить позитивні оцінні семантичні компоненти. Метою вживання таких нерегламентованих парламентських реплік є підтримка політичних партнерів. Набагато частіше парламентарі коментують політичних опонентів, використовуючи заперечні, питальні та спонукальні речення, які містять лексику з негативними оцінними семантичними компонентами. Іноді спостерігається також іронічне вживання лексики з позитивними оцінними семантичними компонентами. Таке вживання нерегламентованих парламентських реплік спрямоване на дискредитацію політичних опонентів.

Ключові слова: оцінність, нерегламентована парламентська репліка, парламентський дискурс, парламентський текст, тип тексту.

Постановка проблеми. Комунікативна діяльність у межах парламентських установ є однією з провідних галузей інституційної комунікації країн парламентської демократії. У парламентському комунікативному просторі формується низка специфічних типів текстів, що потребують осмислення з позицій лінгвістики тексту. Досі основна увага дослідників приділялася парламентській промові як різновиду політичної промови. Водночас ціла низка інших типів тексту лишається поза увагою.

Під час дебатів на пленарних засіданнях Бундестагу ФРН промови нерідко перериваються репліками з місця. Такі репліки не є регламентованими, але складають частку парламентської культури Німеччини і відіграють значну роль у перебігу дебатів, виступаючи важливим засобом формування діалогічності та досягнення комунікативних цілей політиків. Це зумовлює актуальність вивчення нерегламентованих парламентських реплік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду нерегламентованих парламентських реплік у Бундестагу ФРН присвячено праці низки вчених з Німеччини та інших країн, зокрема А. Буркгардта [2], Р. Кіпке [3], П. Кюна [4] та Н. Труан [5]. У своїх дослідженнях вони зосереджуються здебільшого на питаннях функціонування нерегламентованих реплік у парламентській комунікації, а також на їхніх синтаксичних характеристиках. На матеріалі австрійських парламентських дебатів нерегламентовані репліки вивчають М. Штопфнер [6] та Е. Зіма [7].

П. Кюн розглядає нерегламентовані репліки з точки зору подвійного адресування повідомлення в парламентській комунікації ФРН [4]. При цьому репліки звернені насамперед не до присутніх у залі депутатів, а до громадськості. Н. Труан на основі кількісного аналізу стверджує, що гетерогенний розподіл у частоті використання реплік різними партіями та депутатами свідчить про те, що їхнє вживання не зумовлене індивідуальним стилем автора, а є очікуваним елементом парламентських дебатів [5, с. 139].

В українській лінгвістиці практично відсутні праці, присвячені нерегламентованим парламентським реплікам (використання оцінної лексики в парламентських репліках розглядалося нами в статті «Лексико-семантичні особливості парламентських реплік з місця (на матеріалі парламентської комунікації ФРН)» [1]). Бракує також загальноприйнятого україномовного відповідника німецькомовних термінів *Zwischenruf* або *Zuruf*. В українській мові пропонуємо вживати термін «нерегламентована парламентська репліка», який і буде використано надалі в цій статті. Вибір саме такого термінологічного відповідника зумовлений потребою відрізняти цей тип тексту, що склався в парламент-

ській культурі Німеччини, від реплік, які передбачені регламентом роботи Бундестагу.

Вживання нерегламентованих реплік призводить до того, що інші учасники парламентської комунікації коментують їх або дають відповіді на них. У такий спосіб виникають такі типи тексту, як нерегламентована репліка у відповідь (нім. *Gegenruf*) та відповідь промовця на нерегламентовану репліку. Взаємозв'язок між цими типами тексту представлено на Рисунку 1. У цій статті буде розглянуто виключно нерегламентовані парламентські репліки, які є реакцією на промову, що виголошується з трибуни. Нерегламентовані репліки, які є реакцією на іншу репліку, не братимуться до уваги.

Метою статті є виявлення ознак нерегламентованої парламентської репліки в німецькому Бундестазі, які визначають її сутність як типу тексту, на структурно-синтаксичному, лексико-семантичному та функціонально-прагматичному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети було проведено емпіричне дослідження вживання нерегламентованих парламентських реплік у Бундестазі ФРН. Для цього зі стенограм пленарних засідань нижньої палати німецького парламенту методикою суцільної вибірки було вилучено 557 реплік. Стенограми пленарних засідань репрезентують сучасний парламентський дискурс Німеччини (2019 рік). Загальний обсяг тексту, з якого було вилучено репліки, становить близько 200 сторінок (13 годин стенографованих парламентських дебатів). Дібраний емпіричний матеріал було проаналізовано в структурно-синтаксичному, лексико-семантичному та функціонально-прагматичному аспектах.

Структурно-синтаксичні характеристики нерегламентованих парламентських реплік визначаються тим, що цей тип тексту має невеликий обсяг. Дібраний емпіричний матеріал складає 3 076 слів, тобто середній обсяг однієї репліки становить лише 5,52 слова. Загалом 557 виокремлених реплік містять 676 речень. Таким чином, середня кількість речень, з яких складається одна окрема репліка, становить 1,21, тобто більшість реплік складаються з одного речення. 463 репліки містять розповідні речення; 38 реплік – спонукальні речення; 83 репліки – питальні речення. Серед розповідних речень звертає на себе увагу значна кількість речень, які містять заперечення. У дібраному матеріалі було виявлено 109 подібних речень, тобто заперечення містять 23,54% від усіх розповідних речень. Значна частка реплік у формі розповідних речень є еліптичними структурами, що мають лише іменну частину. Часто вони складаються лише з одного слова.

Застосування структурно-синтаксичного критерію дозволяє виокремити такі типи нерегламентованих парламентських реплік з місця:

1. Репліки-запитання – виражені питальними реченнями;
2. Репліки-спонукання – виражені спонукальними реченнями;
3. Репліки-заперечення – виражені розповідними заперечними реченнями;
4. Репліки-твердження – виражені розповідними стверджувальними реченнями.

Кількісні показники вживання різних типів речень у нерегламентованих парламентських репліках наведено в Таблиці 1.

Таблиця 1

Типи речень у нерегламентованих парламентських репліках

Тип речення	Кількість речень	Кількість лексем з негативним оцінним компонентом	Відсоткове відношення кількості лексем з негативним оцінним компонентом до кількості речень
Розповідні речення (всього)	463	126	27,21
Розповідні стверджувальні речення	363	121	33,33
Розповідні заперечні речення	100	5	5
Питальні речення	83	16	19,28
Спонукальні речення	38	3	7,89

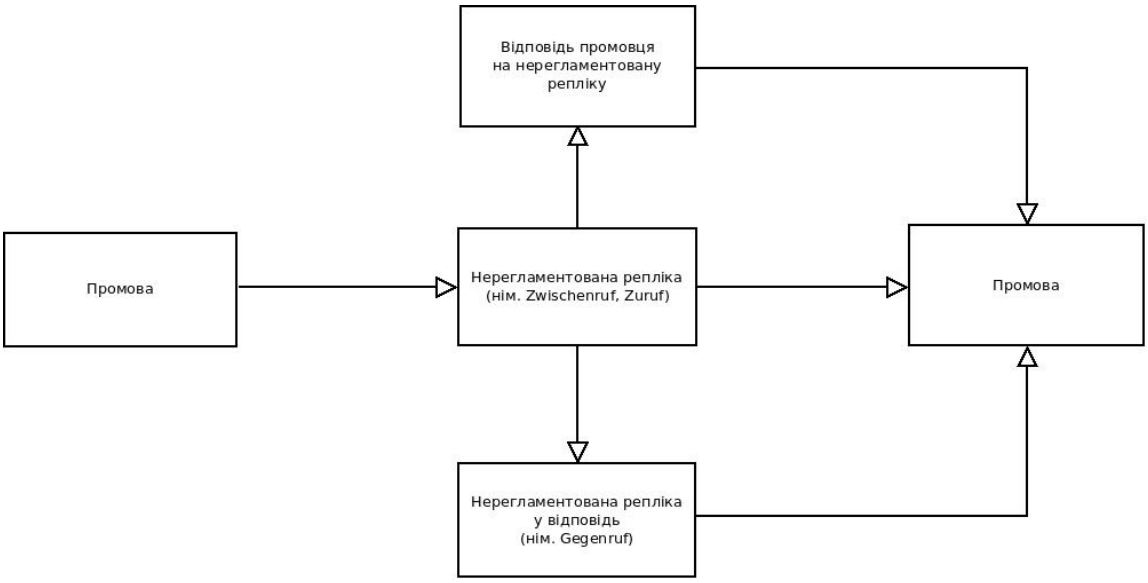

Рис. 1. Нерегламентована парламентська репліка в пленарних дебатах

На лексико-семантичному рівні основною особливістю нерегламентованих парламентських реплік з місця є вживання лексичних одиниць, які містять у своєму складі оцінні семантичні компоненти. Для їхнього виявлення було застосовано методику компонентного аналізу за допомогою словникових дефініцій. Така методика полягає в тому, що лексеми зі словникових дефініцій розглядають як семантичні компоненти, що дає можливість описати семантичний склад нерегламентованих парламентських реплік. Для проведення компонентного аналізу було використано словники "Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache", "Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache" та онлайн-версію словника "Duden Universalwörterbuch".

У результаті проведеного компонентного аналізу було виявлено 58 лексем, які містять семантичні компоненти з позитивною оцінкою, та 146 лексем, які містять семантичні компоненти з негативною оцінкою.

Лексика з позитивними оцінними семантичними компонентами трапляється здебільшого у стверджувальних розповідних реченнях. Лише у 9 репліках було виявлено вживання лексем з позитивними оцінними семантичними компонентами у заперечних реченнях.

Виявлені лексеми з позитивними оцінними семантичними компонентами є здебільшого оцінними прикметниками, прислівниками та вигуками*: toll, super, gut, löblich, nett, korrekt, bravo, begeistert, doll, wahr, großzügig, großartig, fett* (у позитивному значенні в словосполученні *die fetten Jahre* – «економічно сприятливі роки»), *geistreich, wunderbar, gendergerecht*. Зрідка трапляються також іменники та дієслова: *Investitionshochlauf, Wahrheit, genesen, stimmen*.

Лексеми з негативними оцінними семантичними компонентами, які є значно численнішими, виявляють також більшу різноманітність у своєму семантичному наповненні. Серед таких лексичних одиниць можна виокремити декілька груп:

1. Вигуки, які передають негативні емоції: *Oje!, Oh!, Pfui!, Oh Gott!, Ah!, Ach Gott!, Donnerwetter! Ach!*

2. Негативні оцінні прикметники та прислівники: *schlecht, negativ, falsch, schlimm, furchtbar*.

3. Іменники та дієслова на позначення порожньої балаканини: *Blödsinn, Bullshit, herbeireden, Mist, Phrasendreschen, Quatsch, quatschen, Unsinn, labern*. Значна кількість лексичних одиниць цієї групи зумовлюється тим, що нерегламентовані парламентські репліки вживаються з метою критики слів, сказаних політичним опонентом під час парламентської промови безпосередньо перед вживанням репліки.

4. Лексичні одиниці з семантичним компонентом «безглуздя»: *Schwachsinn, unlogisch, Dummheit, doof, Absurd, bekloppt*.

5. Лексичні одиниці з семантичним компонентом «страх»: *fürchten, Angst, Drohung, Raketenbedrohung*.

6. Лексичні одиниці з семантичним компонентом «сором»: *beschämend, sich schämen*.

7. Лексичні одиниці з семантичним компонентом «провина», «борг»: *schuld, beschuldigen, Strafe, Neuverschuldung, verschuldet*.

8. Лексичні одиниці з семантичним компонентом «обман»: *Humbug, Unwissenschaftlichkeit, lügen, Fake News*.

Наступним етапом є розгляд функціонально-прагматичних характеристик нерегламентованих парламентських реплік. З огляду на те, що цей тип тексту відбиває політичну боротьбу, яка точиться у стінах німецького парламенту, у вживанні нерегламентованих парламентських реплік можна виділити два випадки:

1. Репліка коментує промову представника тієї самої політичної сили. У цьому разі репліка найчастіше містить лексеми з нейтральним або позитивним оцінним значенням.

2. Репліка коментує промову політичного опонента. У цьому разі спостерігається переважання лексем з негативним оцінним значенням, а також вживання питальних та спонукальних речень.

З метою з'ясування частоти вживання нерегламентованих парламентських реплік обох вищеназваних типів було проведено кількісний аналіз, результати якого подано в Таблиці 2 (по горизонталі вказано частоту вживання нерегламентованих парламентських реплік депутатами різних партій, по вертикалі – частоту коментування промов депутатів різних партій та членів уряду).

Як видно з Таблиці 2, депутати німецького Бундестагу досить рідко вдаються до нерегламентованих парламентських реплік для того, щоб прокоментувати промову свого колеги по партії. Зафіксовано 31 такий випадок для всіх партій загалом, що становить лише 5,57% від усіх вживань нерегламентованих парламентських реплік. Так само зрідка депутати від правлячих партій ХДС/ХСС (CDU/CSU) та СПН (SPD) коментують промови представників уряду (усього 8 таких коментарів на противагу 70 коментарям, здійсненим представниками опозиційних партій). Відносно невеликою є й кількість коментарів між представниками двох правлячих партій, коли депутат з ХДС/ХСС коментує депутата з СПН або навпаки. Натомість найчастіше учасники парламентської комунікації вживають нерегламентовані парламентські репліки з метою коментування промови

Таблиця 2

Вживання нерегламентованих парламентських реплік представниками різних політичних сил

Партії, промови яких коментують / Партії, які коментують	CDU/CSU	AfD	SPD	Bündnis 90/Die Grünen	Die Linke	FDP	Bundesregierung	Bundestagspräsident	Всього
CDU/CSU	8	18	11	21	15	11	5	3	92
AfD	17	4	28	24	10	3	22	1	109
SPD	14	33	8	1	4	18	3	2	83
Bündnis 90/Die Grünen	45	34	7	3	1	5	19	1	115
Die Linke	13	16	4	1	7	3	6	2	52
FDP	22	10	22	13	14	1	23	1	106
Всього	119	115	80	63	51	41	78	10	557

політичних опонентів. Як бачимо, промови депутатів ХДС/ХСС та СПН найчастіше коментуються депутатами з партії Союз 90/Зелені (Bündnis 90/Die Grünen), а промови партій СПН та Союз 90/Зелені – депутатами Альянсу за Німеччину (AfD). Під час промов Лівої партії (Die Linke) найбільше нерегламентованих парламентських реплік вжили депутати партії ХДС/ХСС та Вільної демократичної партії (FDP), а промови Вільної демократичної партії найчастіше були коментовані СПН.

Відмінності між нерегламентованими репліками з місця, вжитими під час промов політичних партнерів, з одного боку, та під час промов політичних опонентів – з іншого, спостерігаються як на структурно-синтаксичному, так і на лексико-семантичному рівнях. Під час коментування промов політичних партнерів переважають стверджувальні розповідні речення, які містять лексичні одиниці з нейтральним або позитивним оцінним забарвленням. Натомість під час коментування промов політичних опонентів значно частіше спостерігаються заперечні розповідні, питальні та спонукальні речення, а також вживаються лексичні одиниці з негативними оцінними семантичними компонентами. Таким чином, коментування промов політичних партнерів спрямоване на підтримку їхніх висловлювань та надання їм позитивної оцінки. Натомість коментування промов політичних опонентів має на меті показати, що сказане ними не відповідає дійсності, є безглуздою нісенітницею або не відповідає інтересам виборців.

Висновки. Отже, між різними типами нерегламентованих парламентських реплік, виявлених на основі окремого застосування структурно-синтаксичного, лексико-семантичного та функціонально-прагматичного критеріїв, існує тісний взаємозв'язок. Такий зв'язок має імовірнісний характер і полягає в тому, що:

1) нерегламентовані парламентські репліки, які є реакцією на промову політичного опонента, містять питальні, спонукальні та заперечні речення, а до їх складу входять лексеми з негативними оцінними семантичними компонентами;

2) нерегламентовані парламентські репліки, які є реакцією на промову політичного партнера, містять стверджувальні речення, а лексеми, які входять до їх складу, містять позитивні оцінні семантичні компоненти.

Перспективи подальших досліджень полягають у розгляді нерегламентованих парламентських реплік у зв'язку з парламентськими промовами, які вони коментують. Це дасть змогу глибше зрозуміти особливості розгортання діалогічної комунікації в німецькому парламенті.

Література:

1. Стасюк О.С. Лексико-семантичні особливості парламентських реплік з місця (на матеріалі парламентської комунікації ФРН). Мова і культура. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 17. Т. II (170). С. 157–162.
2. Burkhardt A. Zwischen Monolog und Dialog : Zur Theorie, Typologie und Geschichte des Zwischenrufs im deutschen Parlamentarismus. Tübingen : Max Niemeyer, 2004. 668 S.
3. Kipke R. Der Zwischenruf – ein Instrument politisch-parlamentarischer Kommunikation? *Sprache des Parlaments und Semiotik der Demokratie : Studien zur politischen Kommunikation in der Moderne* / hrsg. von Andreas Dörner und Ludgera Vogt. Berlin ; N.Y. : Walter de Gruyter, 1995. S. 107–112.
4. Kühn P. „Der parlamentarische Zwischenruf als mehrfachadressierte Sprachhandlung“ / Peter Kühn // Sprache, Diskurs und Text / René Jongen, Sabine De Knop, Peter H. Nelde, Marie-Paule Quix (Hrsg.). Tübingen : Mouton de Gruyter, 1983. S. 239–251.
5. Stopfner M. Streitkultur im Parlament : Linguistische Analyse der Zwischenrufe im österreichischen Nationalrat / Maria Stopfner. Tübingen : Günter Narr Verlag, 2013. 332 S.
6. Truan N. Zwischenrufe zwischen parlamentarischer Routine und Kreativität / Naomi Truan // Cahiers d'Études Germaniques. Marcelle : Université de Provence. 73. Pp. 127–140.
7. Zima E. Patterns of Interaction in Austrian Parliamentary Debates. On the Pragmasemantics of Unauthorized Interruptive Comments / Elisabeth Zima, Geert Brône, Kurt Feyaerts. *In: Cornelia Ilie (ed.),* European Parliaments under Scrutiny. Discourse strategies and interaction practices / Cornelia Ilie. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2010. Pp. 135–164.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht. 110 Sitzung. Berlin, Dienstag, den 10. September 2019. S. 13525–13614.
2. Deutscher Bundestag. Stenographischer Bericht. 111 Sitzung. Berlin, Mittwoch, den 11. September 2019. S. 13615–13718.

Лексикографічні джерела:

1. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL : https://www.dwds.de/ (дата звернення: 10.10.2019).
2. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Berlin : Langenscheidt, 2015. 1344 S.
3. Wörterbuch – Duden. URL: https://www.duden.de/woerterbuch (дата звернення: 10.10.2019).

Stasiuk O., Stroganova G. Parliamentary interjection remark as a text type (as applied to transcripts of the Bundestag plenary sessions)

Summary. The article presents the results of the empirical study of the parliamentary interjections used in plenary debates of the German Bundestag. The analysis of 557 parliamentary interjections has been carried out on the structural-syntactic, lexical-semantic and functional-pragmatic levels. On the structural-syntactic level, the frequency of use of different types of sentences in parliamentary interjections has been revealed. There are four types of parliamentary interjections identified on the basis of syntactic criteria: questions, imperatives, affirmative and negative declarative sentences. On the lexical-semantic level, the component analysis has been carried out using word definitions extracted from dictionaries. The lexical units containing evaluative semantic components have been distinguished. The most commonly used negative semantic components are “fear”, “nonsense”, “shame”, “guilt”, “fraud”. On the functional-pragmatic level, the quantitative analysis of the frequency of using the parliamentary interjections by politicians belonging to different parties has been carried out. It has been established that members of the German parliament rarely comment on the speeches of their political partners. In this case, the sentences are affirmative and the lexis contains positive evaluative semantic components. These interjections are used to support political partners agreeing with their opinion. It is much more common for members of the German parliament to comment on the speech of their political opponents using negative declarative sentences, interrogative sentences and imperatives. These sentences contain lexis with negative evaluative semantic components. Whereas, words with positive evaluative meanings are used ironically to discredit the political opponents.

Key words: evaluation, parliamentary interjection, parliamentary discourse, parliamentary text, text type.

УДК 811.112.2'373.612
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.18

Стройкова С. А.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької філології
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

МОТИВАТОРИ РІВНЯ КІЛЬКОСТІ В НІМЕЦЬКИХ ІХТІОНІМАХ

Анотація. Статтю присвячено когнітивно-ономасіологічному аналізу особливостей найменувань риб із мотиватором рівня кількості у сучасній німецькій мові. Німецькі іхтіоніми відображають складну взаємодію наукових та наївних уявлень про світ німецького народу. У науковій картині світу позначення риб, як за розміром, так і за зовнішніми якостями, створюються на підставі зорових відчуттів, які проектують на позначення ономасіологічних ознак обраних із рівня кількості. Рівень кількості представлений в ономасіологічних структурах німецьких іхтіонімів переважно прикметниками та числівниками у складі композитних назв та складених найменувань, які вказують на кількісну характеристику риб. Поняття кількості включає як чітко виражене число, так і неточну, приблизну кількість. Достатньо широке використання мотиваторів зі значенням чіткої кількості свідчить про важливість максимально точної інформації щодо певного виду риби для німецькомовної іхтіологічної спільноти. В ономасіологічній структурі німецьких назв риб представлений мотиватор-дименсив, що позначає розмір, кількість. Такий мотиватор пов'язаний із будовою риб і точно або приблизно передає кількісну характеристику будь-яких частин тіла риби, яка номінується. У мотиваційній базі німецьких назв риб мотиватор рівня кількості може поєднуватися з партитивами на позначення фрагментів забарвлення риб і позначати кількість графічних позначок на тілі риби. Найменування риб у німецькій мові мають не лише пропозиційну мотивацію, а мотиватори рівня кількості представлені також й в одиницях змішаної мотивації. У таких найменуваннях риб кількісний мотиватор корелює з метафоричним, а донорськими зонами є переважно концептосфери ІНША ТВАРИНА й АРТЕФАКТ. Застосування мотиваторів рівня кількості у найменуваннях риб у німецькій мові виконує функцію уточнення, розрізнення, характеристики самої риби. Дослідження особливостей функціонування мотиваторів рівня кількості засвідчило, що найактивніше використовуються мотиватори-дименсиви. Широке представлення дименсивів можна пояснити прагненням німецькомовної іхтіологічної спільноти якомога точніше схарактеризувати певний вид риби.

Ключові слова: мотивація, рівень кількості, іхтіоніми, когнітивно-ономасіологічний аналіз.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження ономасіологічних структур німецьких найменувань риб зумовлена необхідністю встановити когнітивне підґрунтя найменувань риб у мові, що уможливлює з'ясування механізму техніки номінації риб і концептуалізацію риби в етносвідомості. Німецькі назви риб відтворюють усталену в науковій спільноті систему знань про риб, що відображено у виборі мотиваторів німецьких назв із рівня кількості. Дослідження мотиваторів рівня кількості є актуальним, оскільки дає змогу розглянути різні кількісні показники, актуалізовані у назвах риб у німецькій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення найменувань іхтіофауни в науковій лінгвістичній літературі здійснено в різних аспектах. Номенклатурні назви риб (іхтіоніми) розглянуто в лексико-семантичному та словотвірному ракурсах (О.Н. Бятікова, З.М. Мірхаліков, Е.І. Пекшеєва, Ю.В. Халюков та інші), в лінгвокультурологічному ракурсі (Р. Дайнюс та інші), в етимологічному та мотиваційному аспектах (К.О. Березовська, А.С. Герд, В.Т. Коломієць, В.В. Усачева та інші), а також у складі лексики рибальства в ономасіологічному, лексикографічному та дериваційному аспекті (А.А. Берлізов, І.І. Ліпкевич та інші). У германістиці описано особливості номінації та варіювання найменувань об'єктів іхтіофауни в австралійському варіанті англійської мови (В.А. Коваленко та інші). Однак дотепер мотивацію назв риб у німецькій мові не розглядали з позицій когнітивної ономасіології, що зумовлює новизну нашого дослідження.

Метою статті є аналіз особливостей мотивації німецьких іхтіонімів з мотиватором рівня кількості в сучасній німецькій мові.

Матеріалом дослідження послужили близько 110 німецьких найменувань риб із мотиватором рівня кількості, вилучених із атласів "Die Meeresfische Europas" (упорядники Bent J. Muus і Jörgen G. Nielsen) та "Atlas der Meeresfische" (упорядники Rudie H. Kuiter і Helmut Debelius), а також спеціалізованих online ресурсів [5; 6].

Основним методом аналізу мотивації німецьких іхтіонімів із мотиватором рівня кількості є методика когнітивно-ономасіологічного аналізу, розроблена О.О. Селівановою й апробована представниками її наукової школи на матеріалі різних мов (Я.В. Браницька, І.І. Казимир, В.В. Калько, О.В. Коновалова, Г.В. Кочерга, І.М. Литвин, Н.С. Рибалка, Г.А. Ярмоленко та інші).

Когнітивно-ономасіологічний аналіз німецьких найменувань риб здійснюється в два етапи: інтерпретацію ономасіологічних структур, яка потребує насамперед з'ясування номінативного статусу німецьких іхтіонімів. За номінативним статусом ці назви представлені непохідними одиницями, дериватами, композитами та складеними найменуваннями. На другому етапі встановлено когнітивну модель у вигляді ментально-психонетичного комплексу (МПК), «яка відображає інформаційну структуру свідомості як холістичного психофункціонального континууму поєднання пізнавальних функцій відчуттів, почуттів, мислення, інтуїції та трансценденції й колективного позасвідомого» [2, с. 155]. Із МПК реконструйовано мотиваційну базу німецьких назв риб. Мотиваційна база може відповідати пропозиції (на кшталт таксономії риб

або предикатно-аргументної структури, яка описує ситуацію, пов'язану із життєдіяльністю цих тварин), а також метафоричній моделі асоціативно-термінальної частини МПК, відповідно до якої мотиватори найменувань риб є знаками інших донорських зон, а також модусного компонента оцінки, пов'язаного з чуттєвою сферою МПК. Залежно від статусу обраного мотиватором компонента МПК у масиві німецьких іхтіонімів ми, слідом за О.О. Селівановою, виокремили пропозиційно-диктумний, асоціативно-метафоричний, модусний та змішаний типи мотивації [2, с. 153–176]. Рівень кількості входить до пропозиційного ядра МПК, а кількісний показник виконує функцію пропозиційного мотиватора.

Виклад основного матеріалу. Німецькі назви риб відображають складну взаємодію наукових та наївних уявлень німецького народу про світ. У науковій картині позначення риб за зовнішніми якостями створюються на основі зорових відчуттів. Мотиватори рівня кількості виконують уточнювальну й диференційну функцію.

Категорія рівня кількості має велике значення для людського суспільства. На думку О.О. Реформатського «число й уміння мислити числами є одним із великих і давніх досягнень людства» [1, с. 76]. Поняття кількості є різноплановим і включає як чітко виражене число (*Dreistachel* „Wie bei ihren Verwandten, ist der erste Strahl der ersten hartstrahligen Rückenflosse zu einem starken Stachel ausgebildet. Zusätzlich haben sie anstelle der Bauchflossen je einen Stachel, wodurch sie ihren Namen erhielten" (5)), так і неточну, приблизну, невизначену кількість (*Kleinschuppiger Schützenfisch* "Er erreicht eine Maximallänge von 15 cm und gehört damit zu den kleineren Schützenfischarten" (5)). Достатньо широке використання мотиваторів зі значенням чіткої кількості свідчить про важливість максимально точної інформації щодо окремого виду риби для представників німецькомовної іхтіологічної спільноти. Використання мотиваторів із значенням невизначеної кількості зумовлене неможливістю чіткої характеристики певного виду риби: *Vielstreifen- Schlankcichlide* ("… hat der Vierstreifen-Schlankcichlide vier waagerechte, schwarze bis dunkelbraune Streifen. Der unterste dieser Streifen ist dabei nicht ganz so klar ausgeprägt wie die restlichen und ist bei Jungfischen kaum oder gar nicht zu erkennen" (5)).

Рівень кількості в ономасіологічній структурі німецьких найменувань риб представляють мотиватори кількох різновидів. Так, демінутив *klein-* характеризує у складі німецьких назв риб зменшувальність, що стосується загального розміру всієї риби порівняно з іншими представниками роду: *Kleiner Rotbarsch* ("Der Kleine Rotbarsch wird maximal 35 Zentimeter lang, bleibt für gewöhnlich aber bei einer Länge von 25 bis 30 Zentimeter" (5)); *Kleine Seenadel* ("Die Kleine Seenadel hat eine relativ kleine Schwanzflosse.Sie kann leicht mit halbwüchsigen Großen Seenadeln verwechselt werden, unterscheidet sich von diesen aber durch ihre kürzere Schnauze, die bei ihr etwa die Hälfte der Kopflänge ausmacht" (5)) або частин її тіла: *Kleinschuppiger Schützenfisch* ("Er erreicht eine Maximallänge von 15 cm und gehört damit zu den kleineren Schützenfischarten. Mindestens sechs Schuppenreihen liegen zwischen Rückenflossenbasis und der Seitenlinie" (5)). Окрім цього, демінутив *klein* може стосуватися особливостей забарвлення тіла риби, вказуючи на розмір цяток на тілі риби: *Kleingefleckter Katzenhai* ("Viele kleine, dunkle Flecken auf Körperrücken und Flankenseiten" (3, с. 40)).

У німецьких іхтіонімах *Riesenhai* („5 Paare riesiger Kiemenspalten ziehen sich von der Kopfober- bis auf die Kopfunterseite" (3, с. 48)), *Riesenmanta* ("Riesenmantas können eine Spannweite von sieben Metern und ein Gewicht von zwei Tonnen erreichen" (5)) та *Riesenzackenbarsch* ("Der Riesenzackenbarsch erreicht auch eine stattliche Größe. So können die Fische bis 2,50 Meter lang und bis 360, in Ausnahmefällen bis 450 Kilogramm schwer, und 37 Jahre alt werden" (5)) першою ономасіологічною ознакою є аугментатив, що вказує на надмірну збільшеність загального розміру риби або її ваги. Широко використовується у німецьких найменуваннях риб інший аугментатив – *Groß-* (*Große Seenadel* "Die Große Seenadel hat einen sehr langgezogenen, dünnen Körper und wird bis zu einem halben Meter lang" (5)). Зауважимо, що аугментатив *Riesen-* стосується переважно всього тіла риби, натомість аугментатив *Groß-* може належати до різних частин тіла риби:

− луски: *Großschuppenmakrele* ("Die Schuppen sind für Makrelen groß, die Flössel zahlreich" (5));

− ротової порожнини: *Großmaul-Antennenwelse* ("… haben kleine Augen, ein weites Maul und kurze Barteln" (5));

− очей: *Großaugenbarsche* ("Riesige Augen mit einer Licht reflektierenden Schicht sind eine Anpassung an Nachtaktivität" (4, с. 337));

− плавців: *Großflossen-Kaiserfisch* ("Rücken- und Afterflosse haben eine fadenartige Verlängerung" (5));

− голови: *Großkopfschnapper* ("Großkopfschnapper unterscheiden sich von den Schnappern durch den großen Kopf mit steilerem Profil, die großen Augen, Bezahnung und die Anatomie des Kiemendeckels" (5));

− хвоста*: Dreschwanzbarsche* ("Die Fische haben drei getrennteRückenflossen, von denen die beiden ersten hartstrahlig sind und die hintere mindestens sieben Weichstrahlen hat" (4, с. 468)).

У німецькому іхтіонімі *Großgefleckter Katzenhai* ("Körperrücken und -seiten mit wenigen großen, dunklen Flecken" (3, с. 41)) партитив позначений віддієслівним прикметником у функції означення корелює з аугментивом *groß*, передаючи розмір цяток на тілі риби.

В ономасіологічній структурі німецьких назв риб представлений мотиватор-дименсив, що позначає розмір, кількість. Такий мотиватор пов'язаний із будовою риб і точно або приблизно передає кількісну характеристику будь-яких частин тіла риби, яка номінується (при цьому партитив може як експлікуватися, так і залишатися імплікованим): *Siebenkiemerhai* ("Namensgebend sind die sieben Kiemenspalten, die alle vor dem Ansatz der Brustflosse liegen und von vorn nach hinten immer kleiner werden" (5)); *Neunaugen* ("Auf der ersten Blick scheinen sie auf jeder Seite neun Augen zu besitzen: das wirkliche Auge, die Nasenöffnung und sieben porenartige, runde Kiemenlöcher" (3, с. 34)); *Dreibärtelige Seequappe* ("Lange Kinnbartel, 2 weitere Barteln auf der Schnauze" (3, с. 138)); *Dreistachliger Stichling* ("2 – 4 kräftige Einzelstacheln vor der Rückenflosse" (3, с. 157)); *Dreiflossen-Schleimfische* ("Die Fische haben drei getrennte Rückenflossen, von denen die beiden ersten hartstrahlig sind und die hintere mindestens sieben Weichstrahlen hat" (5)).

У мотиваційній базі німецьких назв риб мотиватор рівня кількості може поєднуватися з партитивами на позначення фрагментів забарвлення риб і позначати кількість графічних позначок на тілі риби:

− плям: *Zweifleckengrundel* ("Ein großer schwarzer Fleck auf jeder Seite des Schwanzstiels" (3, с. 228)); *Zweibandhechtling* "Arttypisch sind zwei Längsstreifen entlang der Seitenlinie und parallel dazu am Rücken" ((5));

− крапок: *Zweipunktbarbe* ("Namensgebend ist der kleine, längliche, quer stehende dunkle Fleck über den Brustflossen und der größere, gold eingefasste Fleck oberhalb des Afterflossenendes auf dem Schwanzflossenstiel" (5)); *Zweitupfen-Raubensalmler* ("Namensgebend sind zwei große schwarze Flecken an den Seiten, kurz vor dem Ansatz der Rückenflosse und auf der Schwanzwurzel" (5));

− ліній: *Zweilinien-Makrele* ("Ihren deutschen Namen hat sie von der zweiten Seitenlinie, die hinter den Brustflossen rechtwinkelig von der ersten abzweigt" (5));

− смужок: *Viergürtelbarbe* ("Vier breite, vertikale Bänder umschließen den Körper, sind in der Regel schwarz, können aber auch grünmetallisch glänzen" (5)).

У німецькому найменуванні *Dreistreifensalmler* ("Das erwachsene Männchen unterscheidet sich vom Weiblichen durch einen schlankeren Körper und ein rötliches bis rotes Längsband auf den Körperseiten sowie manchmal auch rosa bis rot gefärbte Flossen" (6)) мотиватор рівня кількості має еквонімічний статус, оскільки кількість смужок варіюється за статтю: самці, на відміну від самок, мають ще й червону смужку на боках і рожеві плавці.

Розглянуті вище німецькі найменування риб мають пропозиційну мотивацію, однак мотиватори рівня кількості представлені й в одиницях змішаної мотивації. У таких найменуваннях риб кількісний мотиватор корелює з метафоричним, а донорськими зонами є переважно концептосфери ІНША ТВАРИНА й АРТЕФАКТ, наприклад, *Großer Scheibenbauch* ("Saugscheibe ist größer als der Augendurchmesser" (3, с. 183)). У змішано мотивованих німецьких назвах риб *Großer Schlangenkopffisch* (" … besitzt die typisch längliche Körperform aller Schlangenkopffische. Sie erreicht eine Länge von bis zu 130 cm bei einem Gewicht von bis zu 20 kg" (5)), *Vieraugen- Falterfisch* ("Wie für viele Falterfische typisch hat auch der Pfauenaugen-Falterfisch an der Schwanzwurzel einen auffälligen, weiß umsäumten, schwarzen Augengleck. Bis zu einer Länge von drei Zentimeter haben Jungfische noch einen zusätzlichen Augenfleck im hinteren Bereich der Rückenflosse und drei senkrechte Körperstreifen" (5)) застосовано кількісний мотиватор у поєднанні з метафоричними *Schlange-, Falter-*, які підкреслюють подібність зовнішнього виду риб до тварин (концептосфера ІНША ТВАРИНА є донором для концептосфери РИБА).

Застосування мотиваторів рівня кількості у найменуваннях риб у німецькій мові виконує функцію уточнення, розрізнення, характеристики самої риби. Дослідження особливостей функціонування мотиваторів рівня кількості, що входять до ономасіологічних структур німецьких іхтіонімів, засвідчило, що найактивніше використовуються мотиватори-дименсиви. Широке представлення дименсивів можна пояснити прагненням німецькомовної іхтіологічної спільноти якомога точніше схарактеризувати певний вид риби.

Література:

1. Реформатский А.А. Лингвистика и поэтика. Москва : Наука, 1987. 262 с.
2. Селиванова Е.А. Когнитивная ономасиология (монография). Київ : Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. 248 с.
3. Bent J. Muus. Die Meeresfische Europas. Stuttgart : KOSMOS Verlag, 1998. 336 s.
4. Rudie H. Kuiter. Atlas der Meeresfische. The Czech Rebublic : KOSMOS Verlag, 2009. 728 s.
5. Wikipedia: Die Frei Enzyklopädie. URL: http: // www.wikipedia.de.
6. Das Tierreich der Fische. URL: http: // www.world-of-animals.de.

Stroykova S. Motivators of quantity level in the German ichthyonyms' namings

Summary. This article deals with cognitive-onomasiological analysis of fish namings with quantity level motivators in the modern German language. The German ichthyonyms reflect a complex interconnection of scientific and naïve worldviews of the German nation. Taking into consideration fish size or their external features, fish namings in the scientific worldview are formed on the basis of visual senses projected towards onomasiological features taken from quantity level. Quantity level is predominantly represented by means of adjectives and numerals in the onomasiological structures of the German ichtyonyms. This level is realized in the set of composite namings and compound namings designating quantitative features of fish. The phenomenon of quantity involves both clearly indicated numerals and approximate quantity. A wide range of motivators with the meaning of clearly indicated quantity demonstrates the importance of accurate information on a certain fish species for the German ichthyonym society. The onomasiological structure of the German fish namings is represented by motivator-dimensive that designates volume, size or quantity. This motivator is associated with fish shaping and precisely or approximately shows quantitative features of any named fish body parts. Motivator of quantity level is combined with partitives to designate fish colouring and quantity of graphic indicators of fish bodies in the motivational basis of the German fish namings. Fish namings in the German language have motivational units of quality level based on propositional motivation and mixed-type motivation. Qualitative motivator in such fish namings correlates with metaphorical motivator and involved source domains are conceptual spheres OTHER ANIMALS and ARTEFACTS. Quantity level motivators are used in fish namings to indicate, differentiate and characterize fish features. Researches of quantity level motivators functioning show that motivators-dimensives are most actively used. Wide use of dimensives can be explained by the intention of the German ichtyonym society to identify and precisely characterize certain fish species.

Key words: motivation, quantity level, ichthyonyms, cognitive-onomasiological analysis.

УДК 811.512.161: 37
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.19

Тімкова Т. М.,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри тюркської філології
Київського національного лінгвістичного університету

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ НАЙМЕНУВАНЬ АТМОСФЕРНИХ ЯВИЩ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. Зв'язок слова із дійсністю, мисленням і мовою зумовлює можливість класифікації лексики на різних підставах. Класифікація лексики на основі семантичних критеріїв вважається корисною як для практики викладання мови, так і для лексикологічних досліджень. Найменування атмосферних явищ належать до базового словникового фонду кожної мовної спільноти. Особливе місце найменування атмосферних явищ у сприйнятті світу людиною зумовило значний інтерес до них як до об'єкта дослідження, оскільки атмосферні явища тісно пов'язані з матеріальною та духовною культурою людей і постають невіддільною частиною їхньої життєдіяльності. Дослідження присвячено питанню системного підходу щодо дослідження семантичних відношень у системі найменувань атмосферних явищ турецької мови. Запропоновано розподіл турецьких найменувань атмосферних явищ за тематичними групами та підгрупами із застосуванням традиційного методу опису лексико-тематичних груп. В основі формування кожної з груп лежить логічна подібність. Номінація груп відбувається методом суцільної вибірки словникових дефініцій, а також є результатом узагальнення та опису словникових одиниць, упорядкованих залежно від їхньої ієрархічної залежності, тобто з відображенням послідовного введення слів нижчого рівня у вищий, що передбачає виділення декількох ступенів ієрархії в їхньому смисловому зв'язку. Для дослідження системних відношень у системі найменувань атмосферних явищ ми використали традиційний метод опису лексико-тематичних груп. Кожна група термінів пов'язана спільними значеннєвими прикметами, за якими ці слова співвідносяться як складники тематичної цілісності. Для визначення назв тематичних груп нами було виділено ті особливості атмосферних явищ, на базі яких, на нашу думку, найменування атмосферних явищ об'єднуються у групу. Виявлено ступені лексикалізації зазначених явищ та ті їхні особливості, на базі яких вони об'єднуються у групи.

Ключові слова: лексика, лексична одиниця, тематична група, класифікація, атмосферне явище.

Постановка проблеми. Сьогодні розвиток комп'ютерних технологій усе більше занурює людину у віртуальний світ, відводячи її від реальності та нівелюючи національну самобутність. Утім, саме останнім часом природа – середовище існування людини – усе частіше нагадує про себе, завдаючи людям безліч неприємностей.

У засобах масової інформації регулярно з'являються повідомлення про буревії, паводки, тайфуни та цунамі. Більше уваги приділяється прогнозам погоди, які завдяки супутниковому зв'язку та цифровій апаратурі стали більш точними. Прогнози погоди користуються такою популярністю, що не лише присутні на кожному популярному сайті в мережі Інтернет, але й займають самостійні сторінки в мережі, надаючи таблиці температур, графіки руху циклонів, рози вітрів та інші деталі всім тим, хто бажає дізнатись причини, процес розвитку та наслідки дії будь-якого атмосферного явища. Отже, інтерес до погоди має не теоретичний, а швидше практичний характер, адже це питання хвилює всіх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки зростає інтерес лінгвістів до комплексу проблем, пов'язаних із вивченням тих властивостей мови, які виходять за межі її зовнішньої структурно-знакової сторони. Такі властивості трапляються насамперед в лексико-семантичній сфері мови, особливо в тій частині лексики, яка пов'язана з національно-культурною специфікою певного народу.

Слід зазначити, що наш інтерес лежить не в сфері атмосферних явищ, а в сфері їх сприйняття та переживання людиною і, звичайно, у сфері мовного вираження цих переживань. Тому важливим є розгляд того, як людина розуміє та оцінює атмосферні явища. Відомим є той факт, що мовна свідомість народу, який мешкає на певній території в умовах специфічної культури й історії, по-різному відображає навколишній світ, формує лексичну систему, в якій зафіксовано як загальнолюдські, так і етноспецифічні елементи мовної картини світу (В. Гумбольдт, Е. Сепір, Б. Ворф). Дослідженню етнокультурної лексики, особливостей її класифікації, функціонування та перекладу присвячено численні роботи мовознавців (Є. Верещагін, І. Голубовська, Р. Зорівчак, В. Костомаров, М. Кочерган, О. Снитко, О. Тупиця, Н. Хіль та інші вчені).

Раніше нами вже було розроблено семантичну класифікацію лексики на позначення атмосферних явищ у тюркських мовах (Тімкова, 2011).

Семантичні відношення лексичних одиниць у мові і мовленні у своїх працях досліджували багато науковців, вони по-різному називали виділені угруповання слів: семантичні класи, семантичні групи, лексико-тематичні групи, семантичні поля, функціонально-семантичні поля, лексико-граматичні поля, лексико-тематичні поля, лексико-тематичні сітки, лексико-тематичні лінії тощо (Арнольд; Нікітін; Левицький).

Метою статті є розроблення тематичної класифікації найменувань атмосферних явищ турецької мови, виділення тих особливостей атмосферних явищ, на базі яких, на нашу думку, найменування атмосферних явищ об'єднуються у групу, та виявлення ступенів лексикалізації зазначених явищ та тих їхніх особливостей, на базі яких вони об'єднуються у групи.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок слова з дійсністю, мисленням і мовою зумовлює можливість класифікації лексики

на різних підставах. Класифікація лексики на основі семантичних критеріїв уважається корисною як для практики викладання мови, так і для лексикологічних досліджень; вона дає змогу виділити з мовлення мікросистеми, зокрема тематичні групи. Вивчення семантики лексичних одиниць, що входять до складу різноманітних тематичних і лексико-семантичних груп, є одним із пріоритетних напрямів лінгвістичних досліджень сьогодення. Найменування атмосферних явищ належать до базового словникового фонду кожної мовної спільноти. Особливе місце найменування атмосферних явищ у сприйнятті світу людиною зумовило значний інтерес до них як до об'єкта дослідження, оскільки атмосферні явища тісно пов'язані з матеріальною та духовною культурою людей і постають невіддільною частиною їхньої життєдіяльності.

Мова, як система, є сукупністю лексичних одиниць, відповідних правил їхнього поєднання і застосування. Вивчення системності лексики на рівні мови методом суцільної вибірки зі словників – доступна, однак досить кропітка та важка робота, це фактично вилучення та опис словникових одиниць, упорядкованих залежно від їхньої ієрархічної залежності, тобто з відображенням послідовного введення слів нижчого рівня у вищий, що передбачає виділення декількох ступенів ієрархії в їхньому смисловому зв'язку.

У мові є різні принципи класифікації слів за загальною семантикою, оскільки всі ділянки лексики рівною мірою системно організовані. Різні групи слів по-різному пов'язані і взаємодіють одна з одною. Незважаючи на те, що в сучасній лексикології є велика кількість праць, присвячених дослідженню принципів класифікації лексики, вона не є до кінця вирішеною. У дослідженнях із лексики спостерігаються відмінності в термінології, що застосовується для різних ділянок її системи. Нерідко один і той самий термін використовується для назви угруповань слів, які об'єднуються на різних підставах. Особливо це стосується термінів «лексико-семантичні» та «лексико-тематичні групи» слів, які часто вживаються як синоніми.

Як зазначає З. Данилова, вивчення системності лексики та виділення її угруповань відбувається не тільки на рівні мови (лексикології, лексикографії), але й на рівні мовлення (стилістики, лінгвостилістики, психолінгвістики, прагматики), що зумовлено онтологічними властивостями мови. На рівні тексту будь-якого розміру лексика виконує свою головну функцію – комунікативну. Семантичні зв'язки між системними лексичними угрупованнями в обох випадках зумовлені співвідношеннями між компонентами значень лексичних одиниць. Це може бути семантичний зв'язок, в якому одиниці мають спільні семи, а окрема лексична одиниця вміщує одну або декілька конкретних диференційних ознак. Це може бути синонімічний, антонімічний та інші зв'язки. Визначаючи семантичні зв'язки, використовують також і особливості контексту – контекстуальний аналіз (Данилова, 2012).

Отже, можна зробити висновок, що будь-яке лексичне угруповання слів – це реальний спосіб існування лінгвістичних елементів і водночас це метод, який використовують лінгвісти для класифікації лексики (Данилова, 2012).

Тематична класифікація лексики є одним зі способів систематизації словникового складу мови, слів, що пов'язані між собою певними лінгвістичними та екстралінгвістичними ознаками. Лексична група характеризується структурною впорядкованістю і семантичною спільністю складників одиниць. Систематизація слів за внутрішньомовним принципом становить лексико-семантичну групу, що складається із групи слів, які належать до однієї частини мови та синонімічно пов'язані з домінантою і мають міцний семантичний зв'язок, пов'язані відношеннями синонімії, антонімії, уточнень і диференціації.

Тісний семантичний зв'язок між словами однієї тематичної групи є прикладом вираження системності в лексиці. У межах однієї групи за синонімічними й антонімічними зв'язками можна виділяти підгрупи, які найтісніше поєднані у своїх семантичних відношеннях. Отже, системний підхід до дослідження мовних явищ є важливим принципом на всіх рівнях.

У дослідженні увагу сконцентровано на виділенні одного тематичного поля – *атмосферних явищ*, відборі лексичного матеріалу, виявленні його семантичної структури та узусу на матеріалі турецької мови. Метою нашого дослідження є виявлення на основі логіко-поняттєвого аналізу основних тематичних груп назв атмосферних явищ турецької мови, що, відкриваючи системність і закономірність семантичного варіювання лексем цієї тематичної групи, дасть змогу об'єктивувати семантичне підґрунтя етимологічного аналізу.

Системна організація лексики на поняттєвому рівні характеризується наявністю тематичних угруповань. У словнику О. Ахманової термін «тематична група» використовується у двох значеннях: 1) те саме, що й серія лексична (ряд слів, об'єднаних спільністю родового значення, тобто таких слів, які позначають різновиди одного й того самого роду предметів); 2) ряд слів, які більш або менш близько збігаються за своїм основним (стрижневим) семантичним змістом, тобто за належністю до одного й того самого семантичного поля (Ахманова, 1966).

Тематичні об'єднання (групи) лексики характеризуються, по-перше, позамовною обумовленістю зв'язків між їхніми елементами (ідеальними і матеріальними денотатами, вираженими мовними знаками) і, по-друге, перерахуванням як формою упорядкування денотатів – складників тематичного угруповання (Левицький, 2006).

Матеріалом для дослідження слугувала 161 лексична одиниця із словників турецької мови.

Для дослідження системних співвідношень у системі НАЯ ми використовуємо традиційний метод опису лексико-тематичних груп, покомпонентно аналізуючи окремі лексико-семантичні мікрогрупи.

У нашому дослідженні було здійснено спробу тематичної класифікації НАЯ з огляду на сферу походження явища. Аналіз фактичного матеріалу дав підстави виділити 6 основних тематичних груп із підгрупами, які, у свою чергу, було розподілено на лексико-семантичні підгрупи, опис яких подаємо далі.

1. Гідрометеори – тематична група, що вирізняється складною структурою, до її складу увійшли 4 підгрупи, 11 лексико-семантичних груп, всього 59 слів і виразів.

1.1. Сукупність крапель води або частинок льоду, що летять у повітрі:

– **хмари:** *arız* (метеор.) – «шарувата хмара»; *bulut* – «хмара», – вживається з різними словами-означеннями, напр. *boran bulut* – «дощова хмара, грозова хмара»; *bir top beyaz bulut* – «клуби білих хмар»; *bulut tabakası* – «хмарний шар»; *kümülüs bulutları* – «купчасті хмари»; *kababulut* – «висококупчаста хмара»; *sağanak bulutu* – «грозова хмара»; *yağmur*

bulutu – «дощова хмара»; *ebir* – «хмара»; *nimbus* – «дощова хмара»; *sehab* (поет.) – «хмара» – усього 12 слів і виразів;

– **тумани:** *bus* – (діал.) «туман»; *burs* – (діал.) «туман»; *duman* – «туман, марево»; *pus* – «легкий туман, серпанок»; *pusarık* – 1) «міраж, марево»; *sis* – «серпанок»; *tabiî sis* – «туман», *besim* – (діал.) «легкий туман, іній» – усього 8 слів і виразів.

1.2. Опади, що випадають з атмосфери:

– **дощ:** *baran* – «дощ»; *güzlek* – «осінній дощ»; *sazan* – (діал.) «сильний дощ із мілкими краплями»; *yağmur* – «дощ»; *boran yağmuru* – «злива»; *kocaman taneli yağmur* – «дощ, що падає великими краплями»; *çise* – «мілкий дощ, мжичка, мряка»; *çişkin* – «мжичка, мряка, мілка роса»; *sepken* – «мілкий дощ або сніг»; *serpinti* – «бризки; мілкий дощ»; *sağanak* – «сильний дощ, гроза, злива»; *turnageçidi* – «сильний дощ навесні, весняна гроза» – усього 12 слів і виразів;

– **злива:** *boğanak* – «злива, буря, ураган»; *boran* – «грозовий дощ, буря»; *buran* – «грозовий дощ, буря»; *buran yağmuru* – «злива» – усього 4 слова та вирази;

– **сніг:** *erpik* – (діал.) мокрий сніг, що тане; *cemet* – «лід, сніг»; *kar* – «сніг»; *kar tanesi* – «сніжинка»; *kar yağışı* – «снігопад»; *kuşbaşı kar* – «лапатий сніг»; *çıvgın* – «дощ із снігом і вітром»; *sulu kar* – «мокрий сніг»; *sulu sepken* – «мокрий сніг, сніг із дощем» – усього 9 слів і виразів;

– **град, крижаний дощ, крижана крупа, сніжна крупа, снігові зерна:** *dolu* – тур. град; *dolu fırtınası* – тур. гроза з градом – усього 2 слова та вирази.

1.3. Сукупність крапель води або частинок льоду, що утворюються на земній поверхні і розташованих на ній предметах, *наземні гідрометеори* (твердий наліт):

– **роса:** *çiğ* – тур. «роса», *jale* – поет. «роса»; *jaledar* – «вкритий росою», *tum* – тур. діал. «роса» – усього 4 слова та вирази;

– **іній, паморозь (кристалічна і зерниста):** *gırâ*, *gırağ* – (діал.) «іній, паморозь»; *kırağı* – «іній, паморозь»; *kırç* – «сильний іній» – усього 4 слова та вирази;

– *cemet* – «лід, сніг», *toktan karlar* (геогр.) – «вічні сніги»; *neve* (геол.) – «фірн, льодовиковий сніг» – усього 3 слова та вирази;

– **ожеледь, ожеледиця:** *cambuz* – усього 1 слово.

1.4. Сукупність крапель води або частинок льоду, що утворюються на земній поверхні і підняті вітром:

– **заметіль, буревій:** *fırtına* – тур. буран, буря, шторм; *burgaç* – «водоворот, повітряний вихор» *kasırga* – прям., перен. «вихор, буря, ураган»; *sarsar* – «ураган»; *tayfun* – «тайфун, смерч, циклон»; *tufan* – тур. прям, перен. потоп, буря, ураган; *urağan* – тур. ураган, буря; *fırtına* – «буран, метелиця, хуртовина»; *kar fırtınası* – «сніжна буря, буран, метелиця, завірюха»; *tipi* – «сніжна буря, завірюха, хурделиця, буран»; *tipili* – «завірюшний»; *dolu fırtınası* – «гроза з градом» – усього 12 слів і виразів.

2. Літометеори – сукупність твердих (не водних) частинок, які піднімаються вітром із земної поверхні і переносяться на певну відстань або літають у повітрі (пилова буря, запорошений (піщаний) буревій) *dağıl* – (діал.) «буря, пил, що піднімається»; *kum fırtınası* «піщана буря» – усього 2 слова.

3. Електричні явища – світлові і звукові прояви атмосферної електрики (гроза, кульова блискавка). До складу цієї групи увійшло 2 лексико-семантичні групи, разом – 14 лексичних одиниць:

– *berk* – «блискавка»; *saika* – «блискавка»; *sena* – «спалах блискавки»; *şimşek* – «блискавка»; *dallı (dolambaçlı) şimşek* – «зигзагоподібна блискавка»; *yıldırım* – «блискавка»; *yıldırım çarpması* – «удар блискавки» – усього 7 слів і виразів;

– *gök gürlemesi* – «грім»; *gök gürültüsü* – «грім»; *gök gürültüleri* – «гуркотіння грому»; *gürleyiş* – «грім, гуркіт, гуркотіння»; *rad, rat* – «грім»; *rad ü berk* – «грім і блискавка» – усього 7 слів і виразів.

4. Оптичні явища – наслідки заломлення або дифракції сонячного або місячного світла в атмосфері. До складу цієї групи увійшло 2 лексико-семантичні групи, всього – 10 лексичних одиниць:

– **міраж:** *serap* – «міраж» (є ключовим словом репрезентантом, що об'єктивує цей концепт); *şeytanörümceği* – «марево (у спекотну погоду)»; *gün çoğu* – «марево, парування землі в спеку» – усього 3 слова та вирази;

– **веселка:** *alâimisema* (діал.) – «веселка»; *alkım* – «веселка»; *eleğimsağma* – «веселка»; *gökküşağı* – «веселка» (є ключовим словом репрезентантом, що об'єктивує цей концепт); *hacılar kuşağı* – «веселка»; *tiraje* – «веселка»; *yağmurkuşağı* – «веселка» – усього 7 слів і виразів.

5. Група **«Рух повітряних мас»** налічує 1 лексико-семантичну групу, усього – 35 лексичних одиниць:

– **вітер:** *batı* – «західний вітер»; *batı karayel* – «північно-західний вітер; норд вест (мор.)»; *batı lodos* – «південно-західний вітер; зюйд вест (мор.)»; *briz* – «бриз, легкий вітерець»; *esim* – «порив, подих вітру»; *esin* – «ранішній, ранковий вітер»; *esinti* – «легкий вітерець, бриз»; *esis* – (діал.) вітер; *esgün* – (діал.) сильний вітер зі снігом; *harur* (заст.) – «гарячий вітер»; *badı hazan* – «осінній вітер»; *hübup* – «подих вітру»; *jel* – (діал.) «вітер»; *kabayel* – тур. південний вітер; *keşişleme* – «південно-східний вітер»; *külek* – (діал.) «вітер»; *lodos* – 1) «південний вітер, лодос»; 2) «шторм на морі за південного вітру»; *öküzsoğuğu* – «холодні вітри у квітні»; *poyraz* – «північно-східний вітер, пой раз»; *rüzgar* – «вітер»; *apazlama rüzgar* – «попутний вітер»; *kararsız rüzgar* – «мінливий вітер»; *mevsim rüzgarları* – «сезонні вітри»; *sağlam rüzgar* – «стійкий вітер»; *karlı rüzgar* – «вітер зі снігом»; *saba* – «ранковий вітерець, зефір»; *sazayan* – (діал.) холодний вітер; *üfürük* – «подих (вітру)»; *üfürüm* – «подих (вітру)»; *yel* – «вітер»; *akça yel* – «південно-східний вітер»; *karayel* – «північний вітер»; *yelli* – «вітряний»; *yıldızyeli* – «північний вітер, борей»; *girdibat* – «сильний вітер, вихор, ураган, смерч» – усього 35 слів і виразів.

6. До групи **«Стан атмосфери»** увійшли 6 лексико-семантичних груп, усього 41 – лексична одиниця:

– **ясна погода:** «ясна зимова погода»; *açık hava* «ясна погода»; *hava berraktır* – «повітря чисте»; *gelinhavası* – «тиха (ясна) погода, штиль на морі»; *hava günlük güneşlik* – «ясна, сонячна погода» – усього 4 слова та вирази;

– **негода:** *alagün* (діал.) – «хмарний день, пахмурна погода»; *hava bulutlandı* – «погода стала пахмурною»; *az bulutlu (hava)* – «малохмарна погода»; *çok bulutlu (hava)* – «з великою хмарністю»; *bulanık hava* – «пахмурна погода», *sümbuli, sümbulî* – «хмарний, пахмурний»; *hava kapanmak* – «затягуватись хмарами, темніти (про небо)»; *puslu* – «туманний, пахмурний» (про погоду) – усього 8 слів і виразів;

– **волога погода:** *gönen* – «сирість, волога, вологість; *ıslak* – «мокрий, сирий, вологий»; *ratıp* – «вологий, сирий»; *rutubet* – «сирість, вологість»; *izafi rutubeti* – «відносна волога»;

mutlak rutubeti – «абсолютна волога»; *ruhubetli hava* – «волога погода» – усього 7 слів і виразів.

– **мороз:** *ayaz* – «сильний холод, мороз»; *berdel' acuz* – «морози в кінці березня, останні холоди»; *don* – «мороз, холод, холоднеча»; *don havası, don hava* – «морозна погода»; *gücü* – «холоднеча; найхолодніша пора зими, розпал зими»; *imam kırkı* – (розм.) «перший із сорока суворих днів зими»; *karakış* – «сувора зима, розпал зими, морозів»; *kış kıyamet* – «люта, сувора зима»; *kocakarı soğuğu* – «морози в кінці березня, останні холоди, березневі бурі»; *soğukluk* – «холод, холоднеча»; *zemheri* – «сильний мороз, холоднеча; люта зима» – усього 12 слів і виразів;

– **спека:** *germa* – «спекотна погода; спека»; *sıcak* – «спека»; *sarı sıcak* – «спека»; *sıcaklar fena bastırdı* – «стало дуже спекотно; настала сильна спека»; *sıcak tahammül edilemiyecek bir raddededir* – «спека стоїть нестерпна»; *sıcaklık* – «спека, жар» – усього 6 слів і виразів;.

– **засуха:** *kurak* – тур. засуха, відсутність дощу; *kuraklık* – тур. засуха, відсутність дощу; *susuzluk* – тур. відсутність опадів, сухість, засуха; *yağışsız* – тур. без дощів, засушливий – усього 4 слова та вирази.

НАЯ розподіляються на групи нерівномірно. Найчисленнішою є група «Гідрометеори», яка репрезентована 59 словами та виразами і розподілена на найбільшу кількість підгруп (4) і лексико-семантичних груп (11). Найчисленнішою лексико-семантичною групою виявилася група, що налічує 35 слів і виразів, які позначають найменування **вітру**.

Найменшою за кількістю НАЯ є група «Літометеори», що нараховує всього дві лексичні одиниці.

Така кількість лексем на позначення НАЯ зумовлюється перш за все поширеністю самих явищ у природі, а також їхньою важливістю в повсякденному житті людини.

Підсумовуючи, зазначимо, що в основі формування кожної з груп лежить логічна подібність. Номінація груп відбувається методом суцільної вибірки словникових дефініцій, а також є результатом узагальнення та опису. Для дослідження системних відношень у системі НАЯ ми використали традиційний метод опису лексико-тематичних груп. Кожна група термінів пов'язана спільними значеннєвими прикметами, за якими ці слова співвідносяться як складники тематичної цілісності.

Для визначення назв тематичних груп нами було виділено ті особливості атмосферних явищ, на базі яких, на нашу думку, НАЯ об'єднуються у групу. Як відомо, будь-яка класифікація живих фактів є штучною і не завжди вкладається в чіткі межі запропонованих груп. Тому деякі НАЯ увійшли до складу кількох груп: наприклад, слово *fırtına* – «буря»: входить до склади двох тематичних груп: «Гідрометеори» (*fırtına* – «буря», dolu fırtınası – «буря з градом», kar fırtınası – «снігова буря, завірюха») та «Літометеори» (kum fırtınası – «піщана буря»).

Особливості у членуванні дійсності носіями турецької мови відображені у більшій або меншій лексикалізації того чи іншого явища. Це можна прослідкувати в кількості лексем на позначення вітру, кількість яких, порівняно, наприклад з українською мовою є значно більшою. Ця особливість, на нашу думку, зумовлена перш за все різними кліматичними умовами, а звідси – більшою значущістю зазначеного атмосферного явища для носіїв турецької мови.

Висновки. Отже, система турецьких НАЯ досить чітка, логічна на поняттєвому рівні. Проте мовне оформлення цієї системи багатомодельне, представлене різними структурними типами слів і словосполучень. Про них ітиметься в подальших дослідженнях. Групування НАЯ за тематичними групами вказує на досить чітку й логічну організацію цієї лексики на поняттєвому рівні.

Окреслення тематичних груп лексики – початковий етап у вивченні семантичних відношень у системі НАЯ. Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні різних типів парадигматичних відношень (синонімії, антонімії, омонімії тощо), що сприятиме впорядкуванню й стандартизації НАЯ, а також у залученні більш широкого мовного матеріалу з метою виявлення лексичних (лексико-семантичних) універсалій. Класифікація лексики на основі семантичних критеріїв уважається корисною як для практики викладання мови, так і для лексикологічних досліджень.

Література:

1. Тімкова Т.М. Семантична класифікація лексики на позначення атмосферних явищ у тюркських мовах. *Сходознавство*. Київ, 2011. № 53–54. С. 178–195.
2. Данилова З.В. Поняття системності лексики, лексичних угруповань у мові та мовленні. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 1. С. 22–28.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва : «Советская энциклопедия», 1966. 608 с.
4. Левицкий В.В. Семасиология. Винница : НОВА КНИГА, 2006. 512 с.
5. Никитин М.В. Лексическое значение слова: (Структура и комбинаторика). Москва : Высшая школа, 1983. 127 с.
6. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. Москва : Высшая школа, 1989. 168 с.
7. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования (на материале имени существительного) : монография. Ленинград, 1966. 433 с.
8. Rusça-Türkçe Deyimler Sözlüğü / [sözlükçü Lilia Ermakova, Sevinç Üçgül]. İstanbul : Sahaf Kitabevi, 1998. 165 s.
9. Rusça-Türkçe Deyimler Sözlüğü / [sözlükçü Ö.A. Süer]. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999. 324 s.

Timkova T. Thematic classification of the Turkish names of the atmospheric phenomena

Summary. Relation a word to the reality, thinking and language, determines the vocabulary classification in different variants. Classification of vocabulary on the basis of semantic norms is considered to be useful for both language teaching practice and lexicological researches. The names of the atmospheric phenomena belong to the basic vocabulary fund of each language community. The special place of naming atmospheric phenomena in the perception of the world by human has caused considerable interest to them as an object of research, because atmospheric phenomena are closely related to the material and spiritual culture of people and become an integral part of their life. The research deals with the systematic approach to the study of semantic relations in the system of names of atmospheric phenomena of the Turkish language. In the research the distribution of Turkish names of atmospheric phenomena by thematic groups and subgroups using the traditional method of describing lexical-thematic groups has been made. The formation of each group is based on a logical similarity. Nomination of groups is made by a method of continuous sampling of vocabulary definitions and is also the result of generalization and description of vocabulary units, arranged according to their hierarchical dependence, thus by displaying the sequential introduction of lower-level

words into higher ones, which implies the selection of several degrees and their hierarchy. To study of systemic relationships in the system of names of atmospheric phenomena, we used the traditional method of describing lexical-thematic groups. Each group of terms is associated with common semantic attributes, in which these words are correlated as constituents of thematic integrity. To determine the names of thematic groups, we have distinguished those features of atmospheric phenomena on the basis of which, in our opinion, the names of atmospheric phenomena are grouped. The study also revealed the degree of lexicalization of atmospheric phenomena and their peculiarities on the basis of which they are grouped.

Key words: vocabulary, lexical unit, thematic group, classification, atmospheric phenomenon.

УДК 811.111'367.32'42:821.111(73)-3
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.20

Томусяк А. О.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕЛІПТИЧНИХ СТРУКТУР У СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. Статтю присвячено виявленню комунікативно-прагматичного потенціалу еліптичних синтаксичних побудов і з'ясуванню вияву авторських інтенцій шляхом їх використання у площині сучасного американського художнього тексту. Зазначені структури активно функціонують у художньому мовленні, імітуючи розмовний синтаксис. Цей художній засіб посилює експресивізацію висловлення, сприяє динамічності описуваного. Граматичні особливості еліпсису полягають у тому, що структурно необхідні елементи речення переведені в імплікацію. Незважаючи на те, що еліптичні речення неодноразово були предметом лінгвістичного аналізу, сьогодні, однак, низка питань щодо структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних характеристик неповних синтаксичних одиниць залишається дискусійною. Відсутність одностайності спостерігаємо у підходах до виокремлення еліптичної конструкції у фрагменті тексту: нерідко немає чіткого розмежування між різними мовними явищами, такими як незакінченість висловлення, парцеляції чи приєднання тощо. Хоч еліпсис і незакінченість синтаксичної структури належать до способів синтаксичної компресії, однак, на відміну від еліпсису, незакінченість речення є зумисною, і неназваний елемент чи частина речення є акцентованими, важливими, а в еліптичних конструкціях опускаються елементи, які не несуть значимого семантичного навантаження у змісті речення, чим актуалізують наявну у реченнєвій структурі інформацію.

Головною ознакою конструювання неповних синтаксичних утворень, яка відрізняє їх від повних, є порушення послідовності у зв'язку членів речення, що сигналізує про незаміщені синтаксичні позиції, пропуск структурно обов'язкових компонентів висловлення. Незаміщені позиції дають змогу авторові художнього тексту актуалізувати, посилити інформативну значимість, семантичну вагу наявних у реченні компонентів. Такі елементи, будучи ремою, стають комунікативним центром висловлення.

Основною функцією еліптичних конструкцій є видільна функція, яка може виявлятися у двох варіантах: акцентуації емоційного боку висловлення та актуалізації його логічної сторони. Видільна функція неповних синтаксичних конструкцій є однією з основних його призначень, оскільки описуване автором явище сприймається читачем краще, якщо воно уяскравлене певними мовними засобами. У цьому випадку еліптичні структури стимулюють розвиток континууму.

Аналіз засобів експресивного синтаксису дає змогу виявити інтенційний діапазон авторського мовлення, прагматичну вмотивованість використання усно-розмовних синтаксичних побудов, що репрезентують індивідуально-авторське самовираження і здійснюють потужний вплив на почуття читача.

Ключові слова: еліпсис, інтенція, імплікація, комунікативний аспект речення, прагматика, експресивність.

Постановка проблеми. Сучасну мовну канву художніх прозових творів характеризує так званий синтаксис «потоку свідомості»: обірваний, незакінчений, сегментарний, що максимально наближає виклад матеріалу до розмовного мовлення, в основі якого – закон економії мовних засобів. Такі мовні синтаксичні структури імітують усно-розмовну форму мовлення і посилюють експресивізацію висловлення. Актуалізація інформативно важливої, нової інформації в художньому тексті може відбуватися різними способами, зокрема і шляхом пропуску окремих членів речення, які менш важливі в інформативному плані, оскільки містять уже відомі читачеві відомості («дане»). Таке явище спостерігаємо в еліптичних синтаксичних структурах. Зумовлені умовами дискурсу і тексту, неповні синтаксичні конструкції самі беруть участь у формуванні тексту, акцентуючи ті чи інші його фрагменти. Сутність еліпсису полягає в тому, що один із компонентів речення опускається задля надання повідомлюваному більшої виразності, динамічності. Еліпсис ґрунтується на особливостях розмовного мовлення, де пропущений компонент компенсується ситуацією [6, с. 156].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка дослідників пояснює сутність еліпсису за допомогою такого поняття, як нульова форма, нульовий варіант чи нульова синтаксична позиція [2; 3]. Вони вважають, що про еліпсис і наявність нульових синтаксичних елементів у реченні можна вести мову тільки беручи до уваги загальну схему структури речення. Для англійського речення, звичайно, характерною є двочленна підметово-присудкова структура.

У неповних висловленнях структурно необхідні елементи речення переведені в імплікацію. Еліпсис, чи відсутність у висловленні очікуваних із погляду структурно-семантичної організації речення окремих елементів, є відомим явищем синтаксису розмовного мовлення загалом і досить часто був предметом наукових зацікавлень. О.В. Бабенко акцентує, що у розмовному мовленні еліпсис є природним, а в інших видах мовлення його використовують із певною стилістичною метою, оскільки він надає мовленню емоційної напруги ("while in colloquial speech ellipsis is the natural outcome of extra-lingual conditions, in other varieties of speech it is used with certain stylistic aims in view. Thus it imparts a kind of emotional tension to the author's narration") [1, с. 41].

Незважаючи на те, що еліптичні речення неодноразово були предметом лінгвістичного аналізу, сьогодні, однак, низка питань щодо структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних характеристик неповних синтаксичних одиниць залишається дискусійною. Відсутність одностайності спостерігаємо в підходах до виокремлення еліптичної конструкції у фрагменті тексту: нерідко немає чіткого розмежування між різними мовними явищами, такими як незакінченість висловлення, парцеляції чи приєднання тощо.

На думку Г.А. Вейхмана, «для визнання відрізка мовлення неповним реченням необхідно перш за все бути впевненим, що це – речення. Зокрема, він уважає, що не є реченнями, а отже, і не можуть вважатися неповними приєднані фрагменти речень, як-от: "We fry twice a week. Wet fish" [4, с. 85]. Учений стверджує, що неповне речення «повинне відповідати таким критеріям: А) внесення до його структури пропущених членів: 1) не вимагає інших структурних перетворень; 2) допускає тільки один синтаксичний варіант; 3) не робить речення невживаним; 4) не змінює семантичний тип речення; 5) змінює його стилістичний відтінок; Б) аналізоване речення 1) зареєстровано в мові пізніше, ніж його повний прототип, 2) не переосмислювалось, унаслідок чого було б компенсовано відсутність опущених членів внутрішніми засобами цього речення, 3) не містить члена чи членів, спільних для різних частин речення і достатніх під час одноразового вживання для виконання відповідних синтаксичних функцій, унаслідок чого внесення до позиційної структури аналогічних членів призвело б до надлишковості» [Там само]. Ці критерії можна прийняти як основні під час виділення еліптичних структур та аналізу їхніх структурно-семантичних різновидів.

Метою статті є розкриття комунікативно-прагматичного потенціалу еліптичних структур у межах експресивного синтаксису та з'ясування вияву авторських інтенцій шляхом їх використання у площині сучасного американського художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Без сумніву, еліпсис як явище необхідно відмежовувати від парцеляції та від незакінчених речень. Хоч еліпсис і незакінченість синтаксичної структури належать до способів синтаксичної компресії, однак, на відміну від еліпсису, незакінченість речення є зумисною, і неназваний елемент чи частина речення є акцентованими, важливими, а в еліптичних конструкціях опускаються елементи, які не несуть значимого семантичного навантаження у змісті речення, чим актуалізують наявну у реченнєвій структурі інформацію. Здатність мовної одиниці підсилювати логічний чи емоційний план тексту (висловлення), інтенсифікувати виразність повідомлюваного веде до його експресивізації, а відтак – і до суб'єктивізації висловлення, вираження авторського Я, є мовленнєвим втіленням думки, відображенням світогляду митця.

Головною ознакою конструювання неповних синтаксичних утворень, яка відрізняє їх від повних, є порушення послідовності у зв'язку членів речення, що сигналізує про незаміщені синтаксичні позиції, пропуск структурно обов'язкових компонентів висловлення. Незаміщені позиції дають змогу авторові художнього тексту актуалізувати, посилити інформативну значимість, семантичну вагу наявних у реченні компонентів. Такі елементи, будучи ремою, стають комунікативним центром висловлення. Порівняйте:

Ask yourself, What followed the Black Death? We all know the answer. <u>The Renaissance. Rebirth.</u> It has always been this way. Death is followed by birth. To reach Paradise, man must pass through Inferno (10, с. 47).

Неповні речення *(The Renaissance. Rebirth.)* є ремою. Предикати висловлення подані в попередньому контексті. Наявним у неповних висловленнях виявляється підмет, який став актуалізованим, адже в такий спосіб автор на ньому фіксує увагу читача, допомагаючи йому виділяти головне, важливе, а отже – спрямовує читача на декодування змісту.

Еліптичні конструкції цілком відповідають своїм інформативно-комунікативним завданням – в іншому разі їх не використовували б у мовленні. Повторюваність еліптичних структур у текстах свідчить про існування у розмовній субмові синтаксичної моделі, за якою вони творяться у мовленні. Кваліфікувати їх як структурно дефектну під час інвентаризації розмовних моделей поза порівнянням їх із моделями нейтральними є неправомірним.

У художньому тексті будь-яка синтаксична одиниця є його складником, бере участь у його творенні, реалізує категорії зв'язності і цілісності змісту, відображаючи авторські інтенції. Ланцюжки синтаксичних структур «рухають текст», виконуючи свою граматичну роль і створюючи змістову цілісність. Змістом кожного тексту є певна інформативність. Неповні висловлення виражають актуальну інформацію, фокусуючи увагу читача на їхній суті, тобто на інформації, яку виражають представлені в такому еліптичному реченні компоненти.

Особливо поширеним є використання еліпсису в художньому тексті, де автор, залежно від його комунікативної компетенції та майстерності, вдається до різноманітних способів і залучає весь мовний спектр стилістико-синтаксичних засобів для реалізації своїх намірів, свого авторського задуму, для розкриття ідейно-тематичного плану твору.

Розглянемо найтиповіші випадки вживань еліптичних речень у сучасних художніх текстах.

Досить часто спостерігаємо використання неповних структур у такій формі викладу інформації, як комплекс «питання-відповідь», у якому висловлення членується, набуває діалогічного характеру, тобто відбувається діалогізація монологічного мовлення чи відтворюється власне спілкування двох або більше осіб. У таких випадках досить чітко виокремлюються компоненти актуального членування: повні питальні речення містять тему висловлення і спрямовані на виявлення «нового» у реченні-відповіді. Це дає змогу опускати у неповних конструкціях ті чи інші компоненти. А відповідь завжди становить рематичну частину висловлення. Тематичний компонент не входить до структури речення-відповіді, оскільки міститься в питанні. Як приклад розглянемо уривок із фантастичного роману «Дорога» Кормака Маккарті, де автор описує важкий шлях батька і сина у пошуках «залишків життя»: вони вижили після страшного катаклізму, апокаліпсису, що відбувся на нашій планеті і знищив усе живе:

He nodded and reached out with his cane and tapped tentatively at the road. How old are you? I'm ninety. No you're not. Okay.

Is that what you tell people? What people? Any people. I guess so. So they won't hurt you? Yes.

Does that work? No.

What's in your pack? Nothing. You can look. I know I can look. What's in there? Nothing. Just some stuff. <u>Nothing to eat</u>. No.

What's your name? Ely.

Ely what? What's wrong with Ely? Nothing. Let's go (7, с. 11).

У діалозі досить яскраво виявляється комунікативна функція еліптичних речень. Діалогічна єдність охоплює взаємопов'язані репліки. При цьому члени речення, що містять відому інформацію («дане»), опускаються, кожна наступна репліка уміщує щось нове, що додається до теми, яка розгортається в діалозі. Отже, окремі репліки у складі діалогу нерідко є неповними синтаксичними утвореннями, у яких зосереджена комунікативно значима інформація:

Is it okay for us to take it? Yes. It is. They would want us to. Just like we would want them to. They were the good guys? Yes. They were. Like us. Like us. Yes. So it's okay. Yes. It's okay (8, с. 10).

Як бачимо, саме репліки, що є питаннями, у наведеному вище прикладі діалогу несуть комунікативно важливу інформацію і є рематичними компонентами. Мета питального речення в таких діалогах не в тому, щоби спонукати співрозмовника у репліці-відповіді повідомити нову інформацію про предмет мовлення. Самі питання містять «нове». Їхня мета – уточнити, доповнити, конкретизувати ознаку предмета мовлення, а головне – активізувати увагу читача, змусити його відчувати себе «учасником описуваного», мислити, оцінювати, співпереживати. У цих питаннях уже ніби «запрограмована» відповідь. І наступна репліка, що часто є структурно неповною, тільки підтверджує вже озвучену питанням комунікативно значиму інформацію.

Основною функцією еліптичних конструкцій є видільна функція, яка може виявлятися у двох варіантах: акцентуації емоційного боку висловлення та актуалізації його логічної сторони. Наприклад:

"Hello?" "Comfortable, Mr. Langdon?" "Not at all." "Just relax. We'll be there in an hour." "And where exactly is there ?" Langdon asked, realizing he had no idea where he was headed. "Geneva," the pilot replied, revving the engines. "he lab's in Geneva." (9, с. 4).

У цьому фрагменті роману Д. Брауна «Янголи і демони» зреалізовано авторський намір логічного виділення, який полягає в тому, що висловлення містить тільки всі необхідні з логічного погляду компоненти. Під час реалізації вказаної функції редукуються всі «зайві» мовні одиниці, і це дає змогу зосередити увагу читача на головному. Тому зазначений прийом активно використовують в усному мовленні, а відтак і в художніх текстах *для імітації розмовності*, здебільшого під час передачі автором мовлення персонажів у діалогах. Наступний контекст ілюструє приклад емоційної акцентуації еліпсисом:

They squatted in the road and ate cold rice and cold beans that they'd cooked days ago. Already beginning to ferment. No place to make a fire that would not be seen. They slept huddled together in the rank quilts in the dark and the cold. He held the boy close to him. So thin (7, с. 2).

За допомогою неповного речення *So thin* тут підкреслено й інтенсифіковано емоційний стан батька – любов до сина: серце до болю стискається від усвідомлення того, що син голодує, ледь виживає у нелюдських умовах, а він не спроможний щось змінити, допомогти рідній дитині, яка «тримає» його в цьому житті, змушує докладати неймовірних зусиль для боротьби зі смертю, щоб тільки вберегти сина, не дати згаснути пломінчику життя.

Безперечно, ізольований розгляд речення *So thin* навряд чи здатний привести до розуміння закладеного в ньому автором змісту. Розшифрування (декодування) імплікації його значення можливе тільки за умови уважного вивчення іллокутивного контексту, що супроводжує його. При цьому контекстне значення цього сегмента тексту дає змогу зрозуміти комунікативно-прагматичний намір автора. Еліпсис у поєднанні з іншими стилістико-синтаксичними засобами надає висловленню додаткового експресивного забарвлення і ще більше посилює ефект його прагматичного впливу.

Отже, процес адекватного сприйняття художнього тексту передбачає одночасне врахування семантики речень та їхніх ситуативних (контекстуальних) конотацій, аналіз тих відношень, у які вони вступають у процесі творення тексту, зважаючи на контекстні умови, у яких відбувається комунікація, а також їхні прагматичні функції, зумовлені комунікативною настановою автора тексту.

Емотивна функція еліпсису (акцентуація емоційного боку висловлення) не єдина і є факультативною й змінною, тому статус емотивної семи в структурі значення аналізованої конструкції може бути визначений як конотативний.

Видільна функція неповних синтаксичних конструкцій є однією з основних його призначень, оскільки описуване автором явище сприймається читачем краще, якщо воно уяскравлене певними мовними засобами. У цьому випадку еліптичні структури стимулюють розвиток континууму (за І.Р. Гальперіним, це одна з визначальних текстових категорій, «певна послідовність фактів, подій, які розгортаються в часі й просторі» [5, с. 87].

Висновки. Будучи маркером розмовності, еліптичні речення інтимізують мовлення персонажів, створюють атмосферу довіри, «переконують» читача у правдивості, істинності описуваного. Вони підсилюють емоційну наснагу висловленого автором, увиразнюють комунікативний намір митця і, безперечно, здійснюють вплив на читача, а також оприявлюють суб'єктивну авторську інтерпретацію описуваного. Використання еліптичних структур у таких мовленнєвих ситуаціях свідчить про семантичну й стилістичну вагомість таких конструкцій, їхню текстову доцільність і затребуваність. Саме еліптичні структури властиві прямій і невласне-прямій мові персонажів, вони сприяють розрізнювальності цих різновидів мовлення. У невласне-прямому мовленні еліптичні конструкції, як правило, імітують потік мислення, чим підсилюють експресивність. У прямому мовленні персонажів неповні висловлення своєю лаконічністю створюють особливу напругу. Загалом лаконічність еліптичних реплік імітує живу картину природного діалогу. Моделювання ситуації живого спілкування, безперечно, підвищує експресивність висловлення. Еліптичні речення в художній тканині твору – це не «мовна економія», не пропуск зайвих, факультативних компонентів у позиційній структурі речення, це – важливий фактор у загальній стилістико-синтаксичній системі мовних засобів, яким активно послуговуються сучасні американські письменники для відображення найтонших і найскладніших нюансів думки.

Використання еліпсису, особливо в поєднанні з іншими експресивними засобами (з інверсією, парцеляцією, незакінченістю речень, риторичними питаннями, окличними реченнями тощо), сприяє акцентному виділенню найбільш значимих елементів у лінійному ланцюжку фрагмента тексту. Цілісний контекстуальний аналіз художнього тексту дає змогу виявити інтенційний діапазон авторського мовлення, прагматичну

вмотивованість використання усно-розмовних синтаксичних побудов, що репрезентують індивідуально-авторське самовираження і здійснюють потужний вплив на почуття читача.

Вважаємо, що визначення місця еліпсису та інших синтаксичних побудов у обширі експресивного синтаксису та їхньої ролі у виявленні авторських інтенцій у художньому мовленні є актуальними і перспективними в подальших наукових пошуках у контексті аналізу художнього тексту.

Література:

1. Бабенко О.В. Практикум з стилістики англійської мови : навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності 6.020303 «Філологія». Київ : ВЦ НУБіП України, 2014. 134 с.
2. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка. Москва : Высшая школа, 1966. 200 с.
3. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики : учебник. 3-е изд., испр. Москва : Высшая школа, 2002. 160 с.
4. Вейхман Г.А. Новое в английской грамматике : учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Астрель, 2001. 128 с.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 140 с.
6. Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S., Finegan E. Longman grammar of spoken and written English et al. London : Pearson Education Limited, 1999. 613 p.
7. Cormac Mc Carthy The Road. URL: http://www.onlinebook4u.net/horror/The_Road.
8. Cormac Mc Carthy No Country For Old Men. URL: https://www.e-reading.club/book.php?book=87197.
9. Dan Brown Angels & Demons. URL: https://angelsdemons.bib.bz.
10. Dan Brown Inferno. URL: https://inferno.bib.bz.

Tomusiak A. The communicative-pragmatic potential of elliptical structures in contemporary American literary text

Summary. The article is devoted to revealing the communicative-pragmatic potential of elliptical syntactic constructions and to clarifying the expression of author's intentions by using them in the plane of contemporary American literary text. These structures are active in artistic speech, imitating spoken syntax. This artistic tool enhances the expression of statement, contributes to the dynamic of the described sentences. The grammatical features of the ellipse are that the structurally necessary elements of the sentence are translated into implication. Although elliptical sentences have repeatedly been the subject of linguistic analysis, a number of questions remain concerning the structural-semantic and communicative-pragmatic characteristics of incomplete syntactic units. Lack of unanimity is observed in the approaches to distinguishing the elliptical construction in the text fragment: quite often there is no clear distinction between different linguistic phenomena, such as incompleteness of expression, parcellation or accession, etc. Although the ellipse and the incompleteness of the syntactic structure belong to the methods of syntactic compression, however, unlike the ellipse, the incompleteness of the sentence is deliberate, and the unnamed element or part of the sentence is accentuated, important, and in the elliptical constructs elements that do not bear significant semantics sentences than actualize the information in the sentence structure.

The main feature of constructing incomplete syntax formations, which distinguishes them from complete ones, is the violation of the sequence of the clauses, which signals unsubstantiated syntax positions, omission of structurally binding components of the utterance. Unsubstantiated positions allow the author of the text to actualize, enhance the informative significance, semantic weight of the components present in the sentence. Such elements, being rheumatic, become the communicative center of expression.

The main function of elliptical constructions is the excretory function, which can manifest itself in two variants: accentuation of the emotional side of expression and actualization of its logical side. The singular function of incomplete syntactic constructions is one of its main purposes, since the phenomenon described by the author is better perceived by the reader, if it is emphasized by certain linguistic means. In this case, elliptical structures stimulate the continuum.

The analysis of expressive syntax allows detecting of the intentional range of the author's speech, the pragmatic motivation of using verbal-spoken syntactic constructions, which represent the individual-author's self-expression and exert a powerful influence on the feelings of the reader.

Key words: ellipse, intention, implication, communicative aspect of the sentence, pragmatics, expressiveness.

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.21

Тоненчук Т. В.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МОДИФІКАЦІЇ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу типів і прийомів трансформацій соматичних фразеологічних одиниць у творах сучасної художньої літератури. Фразеологічним одиницям характерні як контекстуальні модифікації (порушення традиційної сполучуваності, актуалізація фразеологічного значення ФО у поєднанні з прямим значенням та інше), так і структурно-семантичні (субституція, експансія, редукція, координація, контамінація, граматичні модифікації).

Аналізуючи прийоми фразеологічних трансформацій на матеріалі відібраних творів сучасної художньої літератури виявлено контекстуальні (семантичні) модифікації соматичних фразеологізмів і структурні, зокрема комбіновані модифікації.

Серед структурно-семантичних модифікацій фразеологізмів із компонентом-соматизмом зафіксовано розширення компонентного складу усталених виразів, усічення компонентного складу, субституцію (заміну одного з компонентів).

Граматичні модифікації, виявлені під час дослідження, містять морфологічні зміни, синтаксичні перетворення з дієслівних у номінативні фразеологізми із компонентом-соматизмом і навпаки – з номінативних у дієслівні фразеологічні одиниці, трансформації з активного в пасивний стан і навпаки. Ще одним типом модифікацій цієї групи соматичних фразеологічних одиниць є еліпсис. Прийом контамінації, який полягає в тому, що автор може поєднувати з частковою видозміною два фразеологізми, переважно СФО-прислів'я або приказки, також зафіксований у досліджуваних художніх творах.

Семантичні модифікації за повного збереження узуальної структури фразеологізму представлено явищами подвійної актуалізації значення, або контекстуальної дефразеологізації.

Отже, сучасні художні твори багаті на різноманітні прийоми трансформацій соматичних фразеологічних одиниць, здійснюваних авторами навмисне, з метою зробити висловлення більш прагматично спрямованим.

Ключові слова: соматизм, фразеологічна одиниця із компонентом-соматизмом, структурно-семантичні модифікації, прагматика, авторська інтенція.

Постановка проблеми. Модифікації фразеологічних одиниць у творах сучасної художньої літератури, зокрема СФО (фразеологічних одиниць із компонентом-соматизмом), які становлять великий пласт фразеології англійської мови (близько 14 % від усього складу фразеологічного словника [1, с. 65]), є не тільки одним із способів автора збагатити, урізноманітнити лексику твору, а й маркером розвитку фразеологічного складу мови. Фразеологізми з компонентом-соматизмом активно використовують сучасні англійськомовні автори, що засвідчує відносно висока фразеологічна насиченість творів СФО (у середньому 0,58 СФО на 1 сторінку) [1, с. 147].

Функціювання СФО у художніх текстах тісно пов'язане з однією із центральних категорій прагматики – авторською інтенцією. Враховуючи специфіку цих одиниць, автор свідомо пристосовує їх до своєї комунікативної мети. Крім уведення в текст фразеологічних одиниць без зміни семантики і структури, автори досягають підсилення стилістичного ефекту шляхом видозміни, перетворення фразеологізму або створення нової СФО. За допомогою низки прийомів перетворення компонентного складу відбувається уточнення, підсилення експресії фразеологічної одиниці, актуалізується її внутрішня форма, що надає неповторності авторському стилю та додаткової виразності художньому твору.

Метою статті є розглянути прийоми фразеологічних трансформацій на матеріалі відібраних творів сучасної художньої літератури та їхній вплив на прагматику висловлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри досить всебічний аналіз функціювання фразеологізмів у текстах різних мов (М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, І.П. Задорожна, Ю.Ф. Прадід, Л.Г. Скрипник, І.Ю. Скрипнік, В.Д. Ужченко та інших), досі не здійснено комплексного дослідження трансформацій СФО в сучасних англійськомовних творах і питань, пов'язаних із появою нових СФО – авторських оказіоналізмів.

Функціонуючи в текстах, англійськомовні соматичні фразеологізми або відтворюються в стандартному вигляді (узуальний варіант), або підлягають структурним модифікаціям (оказіональні варіанти), коли структура фразеологізму змінюється (утинається, розширюється, змінює конфігурацію) чи утворюються внаслідок семантичних модифікацій, що реалізуються шляхом взаємодії буквального та фразеологічного значення одиниці зі збереженням стандартної структури [2].

У контексті одні компоненти значення ФО виходять на передній план, тоді як інші – деактуалізуються. Результатом цього стають авторські модифікації. Авторським (модифікованим) уважають таке вживання фразеологізму, за якого він зазнає певних лексичних, граматичних, семантичних або стилістичних змін, які не відповідають мовним нормам у певному соціумі [3].

Для фразеологізмів характерні всі типи фразеологічних модифікацій: контекстуальні (порушення традиційної сполучуваності, актуалізація фразеологічного значення ФО у поєднанні з прямим значенням, домінантна актуалізація прямого значення ФО на тлі образного, одночасна реалізація прямого та фразеологічного значень) та структурно-семантичні (субституція, експансія, редукція, координація, контамінація, граматичні модифікації, зміни в екстерному потенціалі актантів) [4].

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження слугували 15 творів сучасної англійської художньої літератури, з яких методом суцільної вибірки відібрано 1 322 окремих СФО (3 830 вживань) [1].

Аналізуючи прийоми фразеологічних трансформацій на досліджуваному матеріалі, зареєстровано як контекстуальні (семантичні) модифікації СФО, так і структурні, включно з комбінованими модифікаціями.

Серед **структурно-семантичних** модифікацій СФО фіксуємо такі:

1) розширення компонентного складу усталених виразів:

− *pull a (sympathetic, thoughtful) face* від *pull faces – кривлятися, робити гримаси, кривити обличчя [5, p. 18, 20, 94, 100];*

− *have one's (innocent) blood on one's hands – бути винуватим, що пролилася чиясь (безвинна) кров [6, p. 133];*

− *wait for the hot blood to cool (*авторське від *hot blood – гарячність, запальність, cold blood – холоднокровність) – чекати, щоб хтось запальний заспокоївся [6, p. 13];*

2) усічення компонентного складу:

− *iron fist (*від *СФО iron fist in a velvet glove – людина, яка лише здається люб'язною; люб'язність, за якою приховується непохитна рішучість; м'яко стеле, та твердо спати) – рішуча, жорстка людина [7, p. 52];*

− *with arms akimbo (*від *set one's arms akimbo – взяти руки в боки) [7, p. 23];*

3) субституцію – заміну одного з компонентів, коли нововведена лексема проєктується на пропущений компонент:

− *heart is in one's throat (*від *heart is in one's mouth) – злякатися, перелякатися; душа в п'ятах [6, p. 492];*

− *place a reward on one's head (place a price on one's head – оцінити чиюсь голову, встановити винагороду тому, хто доставить певну особу живою або мертвою) [7, p. 39];*

4) граматичні модифікації включають такі:

− морфологічні зміни, а саме – заміну однини іменника-компонента СФО на множину, наприклад: СФО *over one's head – понад чиєсь розуміння; через чиюсь голову* в тексті роману вживається у формі множини: *over one's heads [6, p. 467];*

− синтаксичні перетворення з дієслівних у номінативні СФО: *shake one's head – похитати головою (на знак несхвалення, сумніву, незгоди, суму) – She broke off at the emphatic shake of his head [Lustbader, p. 308]*; і навпаки – з номінативних у дієслівні фразеологічні одиниці: *(a) clear head – світла голова, ясний розум – Bourne took several deep breaths to clear his head, but he was still woozy from loos of oxygen [6, p. 45].*

Крім того, СФО мають у тексті різну граматичну структуру та можуть відбуватися трансформації з активного в пасивний стан і навпаки, наприклад, СФО *knit one's brows* вживається в тексті роману в *Past Perfect Active Voice – The young man's brows had knitted together in surprise [6, p. 106].*

Ще одним типом модифікацій цієї групи СФО є еліпсис, який зазвичай вживається задля досягнення динамічності і стислості вираження думки та напруженості дії: *Up your nose! (*від *hold up one's nose – дерти носа, гнути кирпу, високо нестися, зазнаватися) "Up your nose, Althalus!" Gebhel snorted. [8, p. 212].*

Також цікавим є прийом, коли в художніх творах для лаконізації мовлення та підвищення його експресивності автор може поєднувати з частковою видозміною два фразеологізми (контамінація), переважно СФО-прислів'я або приказки, наприклад: СФО *keep one's nose clean and on the grindstone [9, p. 102]* є авторським новотвором, а в лексикографічних джерелах зафіксовано дві окремі СФО: *keep one's nose clean – робити щось чесно, справедливо ставитися до когось; не викликати заздрощів, не наражатися на гнів керівництва; keep one's nose to the grindstone – продовжувати працювати важко та наполегливо над чимось [10].*

Семантичні модифікації за повного збереження узуальної структури фразеологізму представлено явищами подвійної актуалізації значення або і контекстуальної дефразеологізації. Наприклад, фразеологізоване переносне значення СФО *flesh and blood* у романі Стівена Кінґа деактуалізується, словосполучення вживається в контексті, де вказано, що істота-монстр поїдала плоть і кров у прямому сенсі:

He saw that reddish-gold stuff already growing along the deepest slashes – the ones the monster had inflicted ... He could feel a kind of fizzy sensation as whatever that stuff was fed on his flesh and blood [11, p. 123].

Як правило, елементи оточуючого контексту в таких випадках виступають актуалізаторами семантичних модифікацій СФО.

Висновки. Отже, аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що сучасні художні твори багаті на різноманітні прийоми трансформації СФО, здійснюваної авторами навмисне, з метою зробити висловлення більш прагматично спрямованим. Трансформації СФО в художніх творах сприяють ефективному досягненню запрограмованого прагматичного ефекту.

Під час аналізу функціювання СФО в художніх текстах важливою проблемою є розмежування узуальних і оказіональних варіантів, що залишається перспективою дослідження, адже варіантність СФО – це вияв системності фразеології, один із шляхів удосконалення і розвитку фразеологічного складу мови.

Література:

1. Тоненчук Т.В. Структурно-семантичний, ідеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 – «Германські мови». Чернівці, 2016. 284 с.
2. Скрипнік І.Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні характеристики : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 – «Германські мови». Харків, 2009. 20 с.
3. Бабич Н.Д. Стилістика фразеологічних одиниць. *Українська мова і література в школі.* 1979. № 11. С. 17–22.
4. Ковалюк Ю.В. Семантика та функції фразеологізмів з онімним компонентом у національних варіантах англійської мови : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 – «Германські мови». Чернівці, 2011. 20 с.
5. Kinsella S. Can You Keep a Secret? New York : Dial Press Trade Paperback, 2005. 368 p.
6. Lustbader E. The Bourne Legacy. New York : St. Martin's Paperbacks, 2005. 529 p.
7. Ludlum R., Shelby P. The Cassandra Compact. New York : St. Martin's Press, 2001. 448 p.
8. Eddings D., Eddings L. The Redemption of Althalus. New York : Del Rey Books, 2000. 704 p.
9. Bova B. Jupiter. London : Hodder & Stoughton, 2000. 444 p. (Grand Tour).
10. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. 2-ге вид., випр. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
11. King S. Dreamcatcher. New York : Scribner, 2001. 620 p.

Tonenchuk T. Modifications of the somatic phraseological units in fiction

Summary. The article deals with different types and techniques of transformations of the somatic phraseological units in the works of contemporary fiction. Both contextual modifications (violations of traditional connectivity, actualization of phraseological meaning of somatic phraseological units in combination with direct meaning, etc.) and structural-semantic ones (substitution, expansion, reduction, coordination, contamination, grammatical modifications) are typical for phraseological units.

Analyzing the techniques of phraseological transformations on the material of selected works of contemporary fiction revealed both contextual (semantic) modifications of somatic phraseologisms, as well as structural ones, including combined modifications.

Among the structural-semantic modifications of phraseologisms with a component-somatism, extension of the component composition of the set expressions, contraction of the component composition and substitution (replacement of one of the components) were recorded.

The grammatical modifications revealed during the study include morphological changes, syntactic transformations from verb to nominative phraseologisms with a component-somatism and vice versa, from nominative to verb phraseological units, transformations from active to passive voice and vice versa. Another type of modification of this group of somatic phraseological units is the ellipse. The concept of contamination, which means that an author can combine two phraseologisms with partial modification, mainly somatic phraseological units – proverbs or sayings, is also recorded in the studied works of fiction.

Semantic modifications while fully preserving the usual structure of phraseological unit are represented by the phenomena of double actualization of the meaning, or contextual dephraseologization.

Thus, contemporary works of art are rich in various techniques for the transformation of somatic phraseological units carried out intentionally by the authors, in order to make the expression more pragmatically focused.

Key words: somatism, phraseological unit with a component somatism, structural-semantic modifications, pragmatics, the author's intention.

УДК 811.111'366
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.22

Федоренко О. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
факультету іноземних мов
Львівського національного університету імені Івана Франка

ФРАЗЕОМАТИЧНІ КОМПЛЕКСИ З ДІЄСЛОВАМИ ***MAKE*** ТА ***DO***

Анотація. У статті викладено результати дослідження лексичної сполучуваності компонентів сталих дієслівно-іменникових сполучень (фразеоматичних комплексів) моделі *make + N* та *do + N*. Зроблено спробу проаналізувати й описати специфіку їхньої сполучуваності, семантичні характеристики та семантичні групи іменників, які потрапляють у сферу сполучуваності вказаних дієслівних операторів. Сполучуваність вивчалася з проєкцією на один із ключових напрямів сучасної лінгвістики – лексичну корпусну граматику (corpus-based lexico-grammar), що розкриває різноманітність форм лексичної та граматичної взаємодії.

Make і *do* означають активну відцентрову дію, скеровану від суб'єкта до середовища, проте семантичні параметри цих дієслів значно відрізняються. *Do* виражає абстрактну ідею дії («здійснити, виконати дію»), дієслово *make* позначає результативну дію («здійснити результативну дію, створити щось у результаті цієї дії»). Семантичне розмежування двох дієслів проявляється у плані їхньої сполучуваності. Дієслово *make* валентне до результативного додатка, дієслово *do* валентне до нерезультативного додатка процесуальної семантики і не валентне до результативного додатка, частотність якого вища.

Набір іменників абстрактної семантики, які допускають сполучення з оператором *make,* охоплює іменники із семантикою інформування, повідомлення, що позначають різні види повідомлень; іменники з семантикою звуковиявлення; іменники, що номінують результати інтелектуальних дій, наукового дослідження; іменники, що виражають результати фізичних дій; іменники із спільним семантичним компонентом зміни; іменники, що номінують результати діяльності людини, різні аспекти людських взаємин.

Лексичне наповнення сталих сполучень моделі *do + N* охоплює нерезультативні іменники, що номінують активну фізичну, фізіологічну, емоційну, інтелектуальну дію. Зафіксовано також іменники, у яких значення процесуальності розвивається в більш пізні епохи та існує як окремий ЛСВ поряд із ЛСВ непроцесуальної семантики.

Зазначено випадки синонімічного вживання операторів *do* і *make* з певними субстантивними компонентами. Ця субституттивна синонімія диференційована. Іменні лексеми поєднують кілька значень і номінують як процес дії, так і відповідний результат дії. Сполучуваність компонентів фразеоматичних комплексів семантично і граматично мотивована. Заповнення позиції іменного компонента зумовлене факторами лексичного порядку і програмується набором змістових ознак іменника і дієслова.

Ключові слова: фразеоматичні комплекси, сталі дієслівно-іменникові сполучення, лексична сполучуваність, предикативні іменники, дієслівні оператори, широкозначні дієслова.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сучасного мовознавства є дослідження лексичної сполучуваності слів і різних видів словосполучень. Посилення зацікавленості проблемами лексичної сполучуваності пов'язане з появою нових мовознавчих теорій, зокрема корпусної лексичної граматики (corpus-based lexico-grammar, lexical grammar), граматики мовних шаблонів (патернів) (pattern grammar), емергентної граматики (emergent grammar).

У сучасній англійській мові спостерігається активне вживання сталих дієслівно-іменникових сполучень (СДІС) нефразеологічного характеру, так званих фразеоматичних комплексів типу *to give a smile, to make a suggestion*, *to do research*, еквівалентних у плані змісту монолексемному дієслову (*to smile, to suggest, to research*). Вони становлять один із видів полілексемних одиниць (multi-word units) [1, с. 93], які є центральними у процесі оволодіння мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що найменш дослідженим аспектом залишається сполучуваність компонентів СДІС. Створення таких одиниць не є довільним і стихійним, а підпорядковується певним мовним закономірностям, які виявляються, зокрема, в їхньому лексичному складі. Стійкість сполучення ґрунтується на обмеженнях у виборі складових компонентів і використанні сполучення в готовому вигляді. Порівняно з вільними сполученнями, стійкі звороти – це готові до вжитку формули.

Мета статті – викласти результати дослідження лексичної сполучуваності компонентів фразеоматичних комплексів моделі *make + N* та *do + N*. Зроблено спробу проаналізувати й описати специфіку їхньої сполучуваності, семантичні характеристики та семантичні групи іменників, які потрапляють у сферу сполучуваності вказаних дієслівних операторів. Сполучуваність компонентів СДІС вивчалася з проєкцією на один із ключових напрямів сучасної лінгвістики – лексичну корпусну граматику (corpus-based lexico-grammar) [4], що розкриває різноманітність форм лексичної та граматичної взаємодії. Матеріалом для спостереження стали 453 СДІС, вибрані із творів сучасних англомовних авторів.

Виклад основного матеріалу. Інваріантне значення дієслова *make* – діяти так, щоб отримати результат, виражений у прямому додатку. Якщо make означає «здійснити результативну дію, створити щось у результаті цієї дії», то субстантивний компонент СДІС моделі *make + N* називає відповідний результат дії, наприклад: *decision* "*result* of deciding, judging" [3]. Набір іменників абстрактної семантики, які допускають сполучення з оператором *make* у складі СДІС, дуже широкий. Лексичне наповнення СДІС цієї моделі, як показало проведене дослідження, охоплює іменники таких семантичних груп:

1. Іменники із семантикою інформування, повідомлення, що номінують результати дій людей у процесі мовлення чи спілкування, позначають різні види повідомлень, людської мовної/знакової комунікації (82): *statement, assertion, accusation; admission, confession; answer, reply, response; announcement, declaration, proclamation, report; appeal, request; oath, pledge, promise; complaint, objection, protest; demand, claim; offer, proposal, recommendation, suggestion; remark, comment, compliment, joke* тощо.

Наприклад: […] her father *made the announcement* of his approaching death (Anderson). The boy *made* no *answer* (Lawson). They *made jokes* (Palmer).

2. Іменники із семантикою звуковиявлення (24): *clamour, clatter, din, murmur, noise, racket, roar; bark, crack, cry, shout, yell, grunt, moan, sneeze, sniff, snort, squeak, squeal, whistle* тощо.

Наприклад: The wind *makes* so much *noise* (Golding). […] the hens *made a* great *racket* (Anderson). The lion *made a* coughing *grunt* (Hemingway).

3. Іменники, що номінують результати інтелектуальних дій, наукового дослідження (55): *decision, resolution; choice, selection; assumption, conjecture, guess, hypothesis, presumption, supposition; conclusion, deduction, inference; assessment, judgment; forecast, prediction, prognosis; calculation; comparison, classification; experiment, investigation, study, research* тощо.

Наприклад: Ralph *made a decision* (Golding). He noted the subjects of the pictures, […] *made a calculation* of their values (Galsworthy).

4. Іменники, що виражають результати фізичних дій (80):

а) з домінуючою семою результату виконуваної дії (*"result of Ving"*): *cut, crack, incision, scratch, tear, wound; mark, impression; prick, puncture; smudge, spot.*

Наприклад: We could *make scratches* on bark (Golding).

б) назви одиничного акту чи процесу дії і явища, що виникло як результат даної дії (*"act, process or result of Ving"*), представлені іменниками із семантичним компонентом руху, пересування у просторі: *motion, move, movement; bolt, dart, dash, rush; blow, cut, push, stroke; bite, clutch, grab, snap, snatch; bounce, dive, jump; bow, step, stride; gesture, sign; rotation, turn; advance, approach; ascent, descent; march, retreat, withdrawal.*

Наприклад: Dave […] *made a dive* and *a grab* for the dog (Lawson). Eric *made a* detaining *gesture* (Golding). Ralph *made a step* forward (Golding).

5. Іменники із спільним семантичним компонентом зміни (22): *change, abatement, adaptation, adjustment, alteration, improvement, modification, reduction, reform, substitution, transformation.*

Наприклад: He again thought of his own affairs and definitely decided he would *make a change* in his life (Anderson).

6. Іменники, що номінують результати діяльності людини, різні аспекти людських взаємин (100): *achievement, progress, success; acquisition, purchase, bargain; compensation, repayment, restitution, reward; assault, attack, intrusion, invasion; contribution, donation; find, discovery, disclosure; gain, profit; investment, payment; mistake, blunder, error; visit* тощо.

Наприклад: He said it was a very common *mistake* that men *made* (Lawson). You'*ve made* some nice *purchases* lately, they tell me (Galsworthy).

Інваріантне значення дієслова *do* – найбільш загальне поняття дії. Воно є основою його використання у функції дієслівного оператора СДІС моделі *do + N*. Оскільки інваріантні значення дієслів *do* і *make* досить близькі одне до одного, доцільно розглянути сполучуваність компонентів СДІС моделі *do + N* у зіставленні з СДІС моделі *make + N*.

Make і *do* означають активну відцентрову дію, скеровану від суб'єкта до середовища, проте семантичні параметри цих дієслів значно відрізняються одні від одних. *Do* виражає абстрактну ідею дії: «здійснити, виконати дію»; "perform, carry out an action" [3]. *Make* – «здійснити результативну дію, створити щось у результаті цієї дії»; "form or produce something" [4]. Семантичне розмежування двох дієслів проявляється у плані їхньої сполучуваності у складі СДСС. Дієслово *make* валентне до результативного додатка. Дієслово *do* валентне до нерезультативного додатка процесуальної семантики і не валентне до результативного додатка, частотність якого вища.

Лексичне наповнення сталих сполучень моделі *do + N* охоплює нерезультативні іменники, наділені семою процесу дії (*"process, action of Ving"*), що номінують активну фізичну, фізіологічну, емоційну, інтелектуальну дію (65): *calculating, chopping, cleaning, cooking, crying, digging, pretending, reading, running, shooting, sleeping, talking, thinking, trading, travelling, typing, waiting, washing; act, deed, trick; addition, division, multiplication, subtraction, calculation, count, check, dance, examination, repair, research, study, revision, test, work; compliment, kindness, favour, service, disservice, evil, ill, injustice, wrong, good, justice, honour, credit, homage, reverence, damage, harm, hurt, injury, mischief, spoil*.

Наведемо приклади: I *did* some *calculating* (Marshall). He was the quietest and he had to *do the running* (Anderson). Talking and listening *did* her no *good* (Porter). No doubt she *had done* Gordon *an injustice* (Edwards). He is always *doing* little *favors* and telling about things to eat (Anderson).

Наявність ознаки процесуальності в субстантивного компонента є необхідною умовою його входження в СДІС моделі *do + N*. Серед субстантивних компонентів цієї моделі зафіксовано іменники, в яких значення процесуальності розвивається в більш пізні епохи та існує як окремий ЛСВ поряд із ЛСВ непроцесуальної семантики (25). Здебільшого це іменники генетично первинні щодо однокореневих дієслів, а також і такі, що взагалі не мають дериваційно спорідненого дієслівного відповідника. Наприклад, окрім значення "1. kind nature; being kind: *do something out of kindness*" [3], до лексико-семантичної структури іменника *kindness* входить значення "2. a kind act: *do sb a kindness*, perform a kind act: *He has done me many kindnesses*" [3]. Аналогічну картину спостерігаємо у випадку іменників *evil, justice, injustice, wrong*.

Картина сполучуваності іменних компонентів із функціональним дієсловом ускладнюється тим, що в деяких випадках дієслівні компоненти СДІС виявляють тенденцію до лексичної варіантності і мають здатність до взаємозамінюваності. Зазначено випадки синонімічного вживання операторів *do* і *make* у складі СДІС з наступними субстантивними компонентами: *research, study, check, examination, test, calculation, cleaning, repair, dive, bolt, transliteration, translation, review, revision.*

Ця субститутивна синонімія диференційована. Наведені вище іменні лексеми поєднують кілька значень і номінують як процес дії, так і відповідний результат дії. Тому вони і здатні сполучатися з операторами *do* та *make* у ролі субстантивного компонента СДІС. Якщо у складі СДІС моделі *do + N* у лексико-

семантичній структурі іменника домінує сема «процес дії», то у СДІС моделі *make + N* сема дієслівної дії поступається результативній семі, яка стає домінуючою. СДІС моделі *make + N* вказують на досягнення мети внаслідок виконання якоїсь дії, з їхньою допомогою підкреслюється результативність: […] she *made a* good thorough *cleaning* out in the basement and burned everything that should not have been there (Hemingway). Порівняйте: *do the cleaning* of offices, houses with payment by the hour or the day (OSDCE).

Висновки. Отже, неправомірно говорити про довільну взаємозамінність дієслівних компонентів, а тим більше про їхню десемантизацію як наслідок їхньої різнорідної сполучуваності із субстантивними компонентами. Проведене дослідження показало, що сполучуваність компонентів СДІС семантично і граматично мотивована. Заповнення позиції іменного компонента зумовлене факторами лексичного порядку і програмується набором змістових ознак іменника і дієслова. Компоненти СДІС моделі *make + N* об'єднуються на основі спільної для них ознаки – семи результативності. Дієслово активної дії *do* валентне до нерезультативного додатка процесуальної семантики, тому актуалізація ознаки процесуальності в субстантивного компонента є необхідною умовою його входження до СДІС моделі *do + N*.

Література:

1. Lewis M. The Lexical Approach. London, 1993.
2. Sinclair J.M. Collins Cobuild English Grammar. London, 1992.
3. Hornby A.S. Oxford Student's Dictionary of Current English. Oxford, 1984 (OSDCE).
4. Random House Webster's College Dictionary. New York, 1991. (RHWCD).

Fedorenko O. Phraseomatic complexes with the verbs *make* and *do*

Summary. The present paper has been mainly concerned with fixed non-idiomatic verbo-nominal phrases (phraseomatic complexes) correlated with monolexemic verbs consisting of verbs *make* and *do* and the noun. The study of lexical collocability of the component elements and their collocational properties is undertaken. An attempt is made to define and consistently indicate which nouns are used with which verbs on the basis of their meaning by establishing sets of nouns which collocate with *make* and *do*. Nominal components are classified according to their semantic structure. The study of collocability builds on one of the key areas of modern linguistics, namely corpus-based lexico-grammar that reveals the variety of forms of lexical and grammatical interaction.

Make and *do* both denote an active outward action, however, the semantic parameters of these verbs are significantly different. *Do* expresses an abstract idea of the action ("perform, carry out an action"), while the verb *make* indicates the resultative aspect of the action ("form or produce something"). The semantic distinction between the two verbs is manifested in their collocability. The verb *make* collocates with resultative nouns denoting the achieved results of actions, while the verb *do* collocates with non-resultative nouns of processual semantics and does not collocate with resultative nouns whose frequency of occurrence is much higher.

Abstract nouns which collocate with the operator *make* include nouns denoting various types of messages; sounds; nouns that nominate the results of intellectual actions; nouns expressing the results of physical actions; nouns with the common semantic component of change; nouns which nominate the results of human activities, different aspects of human relationships.

Phraseomatic complexes with the verb *do* contain non-resultative nouns that nominate active physical, physiological, emotional, and intellectual actions. Some nouns that collocate with the verb *do* in fixed verbo-nominal phrases have the processual meaning which develops later and exists as a separate lexico-semantic variant alongside the primary non-processual semantic variant.

There are also instances of synonymous usage of the verbs *do* and *make* with certain substantive components. Such synonyms, however, can be differentiated. Nouns that collocate with both verbs combine different meanings and may denote both the process and the result of the action. The undertaken analysis gives grounds to conclude that such collocations consist of elements that are joined in accordance with their semantic properties, their combinability is not arbitrary but semantically motivated.

Key words: phraseomatic complexes, fixed verbo-nominal phrases, collocability, predicative nouns, verbal operators, verbs of broad semantics.

УДК 811.133.1'373.7:58
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.23

Хайчевська Т. М.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри романських мов та інтерлінгвістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ РОСЛИННИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Анотація. Поглиблене вивчення будь-якої іноземної мови передбачає ознайомлення з тим пластом лексики, який містить у собі одиниці з унікальним етнокультурним компонентом, що формувався упродовж століть розвитку певного етносу. Розуміння фразеологізмів й уміння їх використовувати під час кроскультурної комунікації вказує, зокрема, і на високий рівень опанування іноземною мовою. Використання рослин як символів роду, життя, краси тощо можна спостерігати в багатьох культурах, однак кожний народ привносить щось специфічне. Варто зазначити, що різні аспекти французької фразеології вже ставали об'єктами лінгвістичних розвідок, однак значення рослинних компонентів потребує поглибленого дослідження. У статті зроблено спробу описати та проаналізувати семантику французьких фразеологізмів із рослинним компонентом. Матеріалом дослідження стали фразеологічні одиниці з назвами життєвих форм рослин та їхніх елементів *arbre*, *fleur racine*, *branche*, *tronc*, *feuille*, *épine* та назвами різноманітних рослин. Під час дослідження було виявлено, що одна з ключових фізичних ознак рослини, така як її розмір і зовнішній вигляд (форма, колір), смак або запах, роль, яку вони відіграють у рослинному світі, або як її використовує людина лежить в основі значення фразеологізму. Можна констатувати, що власне назви видів дерев, квітів чи плодів трапляються рідше, порівняно з назвами їхніх гіперонімів. Зокрема, було виявлено значну кількість фразеологізмів із рослинними компонентами *arbre, fleur* та *fruit*. Отже, *arbre* – дерево асоціюється зі знаннями, стабільним становищем у суспільстві, а в сукупності з компонентом *fruit* – плід часто передає результати діяльності або спільність генетичних ознак. Рослинний компонент *fleur* – квітка найчастіше асоціюється з красою, незайманістю, результатами роботи та з поважним ставленням до людини.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, семантика, рослинний компонент, ключова ознака, сталий вираз, прислів'я.

Постановка проблеми. Вивчення будь-якої іноземної мови передбачає ознайомлення з певними аспектами історії та культури носіїв цієї мови. Саме така специфічна інформація, характерна лише для певного етносу, часто лежить в основі фразеологізмів, які важко зрозуміти іноземцям. Тому вивчення фразеологічних одиниць дає змогу перейти від початкового на вищий рівень володіння іноземною мовою, осягнути багатство культурної спадщини народу.

Одні з перших розвідок у галузі французької фразеології XX століття належать Ш. Баллі [1] та його наступникам М. Ра, Ж. Марузо, П. Гіро та іншим, які було присвячено визначенню, що ж саме є фразеологізмом. У цей період з'явилися і перші сучасні фразеологічні словники французької мови. У середині XX століття проблеми фразеології розробляли і такі відомі лінгвісти, як В.Г. Гак і В.В. Виноградов. Із сучасних праць варто виділити працю І. Гонсалес, яка присвячена французькій фразеології, її розвитку та мультиаспектному опису французьких фразеологізмів [2]. Однак нашу увагу привернула праця одного з провідних радянських мовознавців А.Г. Назаряна, який присвятив вивченню французької фразеології багато цікавих досліджень. В одній із своїх робіт дослідник виділяє групу фразеологічних одиниць, пов'язаних із природою, які він поділяє на дві великі підгрупи: фразеологізми, що пов'язані живою та неживою природою [3, с. 268]. На нашу думку, класифікація, запропонована А.Г. Назяряном, є дуже цікавою, тому ми частково використали її у нашому дослідженні, а саме – поділ назв рослин відповідно до їхньої форми існування на дерева, кущі, квіти, трави та їхні елементи, доповнюючи тематичну класифікацію фразеологічних одиниць аналізом їхньої семантики.

Метою статті є опис французьких фразеологізмів із рослинним компонентом та аналіз їхніх семантичних особливостей.

Матеріалом дослідження є фразеологічні одиниці з рослинним компонентом, які було відібрано методом суцільної вибірки з фразеологічних словників сучасної французької мови [4–6].

Виклад основного матеріалу. Пропонуємо перш за все розглянути фразеологізми з рослинним компонентом *arbre* – *дерево*. О.В. Левченко доводить, що невіддільними компонентами культур багатьох народів є саме *дерево* та його частини. У цьому випадку йдеться про *дерево* як один із ключових символів із древніх язичницьких культур та про його зв'язок із християнськими символами [7, с. 552–554].

У французькій фразеології рослинний компонент *arbre* є дуже вживаним, зокрема у порівнянні з назвами видів дерев. Сталі вирази, прислів'я та приказки з цим компонентом віддзеркалюють досвід, набутий у різних сферах життя людини. Зокрема, широко використовуються фразеологічні одиниці давньогрецької та давньоримської міфології, наприклад: *l'arbre d'Apollon* символізує пов'язані з Аполлоном лавр або пальму, *arbre de Bacchus* (Бахус – бог виноградарства та виноробства) є символом виноградної лози. Деякі фразеологізми, що активно використовуються і в сучасній французькій мові, мають біблійне походження, наприклад: *l'arbre de la paix = дерево миру* або *оливкове дерево* (знак = позначає переклад, узятий зі словника [5]), гілка якого ознаменувала початок миру між людиною та Богом; у виразах *l'arbre de vie = дерево життя* та *l'arbre de la science du bien et du mal = дерево пізнання добра і зла*, *l'arbre de Noël = різдвяна ялинка* – дерево постає як один із

ключових християнських символів, тому цей фразеологізм має еквіваленти в багатьох мовах.

Значна частина фразеологізмів містять не лише один рослинний компонент *arbre*, але й іменники на позначення структурних елементів дерева, таких як *tronc – стовбур*, *écorce – кора*, *fruit – плід* тощо. Наприклад, вираз *il ne faut pas mettre le doigt entre l'arbre et l'écorce ≈ не потрібно пхати палець між деревом і корою* (знак ≈ позначає дослівний переклад Т. Хайчевської) має повчальний зміст і застерігає, що не потрібно втручатися в чужі (сімейні) справи або конфлікти, бо можна опинитися у незручній ситуації. А прислів'я, що містить ті ж самі рослинні компоненти, *il ne faut pas juger de l'arbre par l'écorce ≈ не суди дерево по корі* вчить не робити передчасних суджень, спираючись лише на зовнішній вигляд суб'єкта чи об'єкта.

Цікавими, на нашу думку, є фразеологізми, в яких рослинні компоненти *arbre* та *fruit* позначають виконану роботу (або людину, яка її виконує) та результати цієї роботи, наприклад: *c'est au fruit qu'on cannaît l'arbre = на дерево дивись, як родить, а на людину – як робить*; або *l'arbre ne tombe pas du premier coup ≈ не скоро діло робиться*; *le fruit le plus mûrs ne vous tombera pas tout seul dans la bouche ≈ найстигліший плід сам до рота не впаде*. А у фразеологізмі *couper l'arbre pour avoir le fruit ≈ зрізати дерево, щоб дістати плід* висміюється нерозважливе ставлення людини щодо виконання певного завдання.

На основі багаторічних спостережень генетичного зв'язку дерева та його плода проводяться аналогії щодо схожості між собою близьких родичів, що можна побачити на прикладі прислів'їв *le fruit ne tombe jamais lion de l'arbre/ de son tronc* або *tel arbre, tel fruit = яблуко від яблуні недалеко падає*. Хоча відсутність схожості між родичами (часто в негативному контексті) теж передається через вищезгадані рослинні аналогії: *le fruit pourri ne pourrit l'arbre = нема роду без вироду.*

Плід, як кінцевий етап розвитку квітки, привносить у семантику фразеологічних одиниць значення результату, здобутків або їхньої відсутності, наприклад: *avec fruit ≈ плідно*, *porter ses fruit ≈ приносити свої плоди*, *sans fruit ≈ безплідно, марно*. У прислів'ях *c'est au fruit qu'on connaît l'arbre ≈ про дерево судять по плодах, а про людину – по її ділах* та *on ne jette des pierres qu'à l'arbre chargé de fruits ≈ каміння кидають лише в дерево, на якому є плоди* саме досягнення людини породжують позитивне чи негативне ставлення до неї.

Крім того, причинно-наслідковий зв'язок між явищами також передається за допомогою рослинного компонента *fruit*, наприклад *les arbres plus vieux ont les fruits les plus doux ≈ у старших дерев плід ніжніший*, де вік дерева ототожнюється з дослідом людини, а плід дерева – з виконаною роботою.

Такі ознаки дерева, як його міцність, гнучкість і розмір, часто лежать в основі семантики фразеологізмів. У прислів'ї *l'arbre se redresse quand il est jeune ≈ молоде дерево нелегко зламати* або *il est facile de plier un jeune plant que redresser un arbre ≈ легко зігнути молоду рослину, ніж вирівняти дерево* гнучкість молодого деревця позначає здатність молодої людини до стійкості та здатності адаптуватися до різних умов; а французьку приказку *l'arbre souvent transplanté, donne rarement des fruits de qualité ≈ дерево, яке часто пересаджують, не дає гарних плодів* можна інтерпретувати по-різному, зокрема і як те, що відсутність стабільного становища в будь-якій сфері життєдіяльності людини є причиною незначних здобутків.

Значення виразу *il faut se tenir au tronc de l'arbre ≈ потрібно прийняти сторону сильного* ґрунтується на аналогії між міцністю та великим розміром стовбура, що дає прихисток від негараздів, і видатною або вагомою в певній галузі людиною, до якої варто дослухатися; *ce n'est que quand l'arbre est tombé qu'on peut voir sa hauteur ≈ тоді видно висоту дерева, коли воно впаде* – це прислів'я позначає, що усвідомлення значущості та цінності когось або чогось приходить лише після того, як його втрачено.

Відносно невелика кількість французьких фразеологізмів містить рослинний компонент із назвою дерева, зокрема *bambou – бамбук*, *sapin – ялина*, *chêne – дуб* та інші. Міцність деревини дуба та цінність цієї породи дерева є основними семантичними компонентами фразеологізмів, до яких входить іменник *chêne*, наприклад *solide/fort/robuste comme un chêne ≈ міцний/сильний/кремезний як дуб*. Тоді як ялина або її запах у французьких фразеологізмах асоціюється зі смертю, про що свідчать такі вирази: *sentir le sapin ≈ бути при смерті*; *s'habiller de sapin ≈ померти*; *sonner le sapin – передвіщати смерть*. Особливий колір деревини є однією з ознак рослини, на якій ґрунтується семантика фразеологізму, наприклад: *noir comme l'ébène ≈ чорний як чорне дерево* або *чорний як смола*, оскільки ебенове дерево ще називають чорним деревом.

Семантика фразеологізмів із рослинним компонентом *bambou – бамбук* пов'язана не із самим деревом, а з результатом удару бамбуковою тростиною: *avoir un coup de bambou ≈ зійти з розуму або дивно себе поводити*; *donner un coup de bambou à qn ≈ приголомшити когось*; *attraper un coup de bambou ≈ отримати сонячний удар або раптово відчути себе втомленим.*

Поява та значення фразеологізмів із рослинним компонентом *orme – в'яз* беруть початок з епохи Середньовіччя. У ті часи біля підніжжя дерева в'язу (бересту), під його розкішною кроною, селяни часто провадили місцеві суди, а довготривале очікування справедливого вироку сприяло появі сталих виразів із, наприклад: *l'avovat sous l'orme ≈ адвокат без практики (який марно чекає свого клієнта)* або *attendre sous l'orme ≈ довго і марно чекати* або *чекати з моря погоди.*

У виразах *secouer comme un prunier ≈ дуже сильно трясти* та *secouer le cocotier ≈ позбавитися людей малопродуктивних або людей поважного віку* семантика фразеологізмів вибудовується на одному зі способів збору плодів на прикладі іменників *cocotier – кокосова пальма* та *prunier – слива*. У синонімічних виразах *grimper au cocotier / à l'arbre ≈ вилізти на дерево* означає роздратувати, накручувати когось, коли людина здатна на необдумані вчинки.

Не менш цікавою є семантика фразеологізмів із компонентами, що позначають частини рослини, такі як *branche – гілка*, *feuille – листок*, *fleur – квітка*, *racine – корінь/коріння*. Оскільки коріння розглядається як основа рослини, то воно часто асоціюється з початком, першопричиною, першоджерелом різних явищ. Наприклад, у виразі *aller à la racine ≈ дивитися в корінь* йдеться про пошуки причини якогось явища, а *couper à/dans la racine ≈ знищити в корені* означає припинити щось на самому початку. У прислів'ї *l'envie est la racine ou tous les maux prennent origine* заздрість розглядається як початок усіх бід. Також причинно-наслідковий зв'язок передається за допомогою компонента *racine* у прислів'ї *le travail a des racines amères, mais des fruits sucrés ≈ праця має гіркий корінь, та солодкий плід*.

Окрім того, корінь також вказує на наявність певного зв'язку між об'єктами, що видно з виразу *se couper de ses*

racines ≈ відірватися від свого коріння, втратити зв'язок із навколишнім середовищем. Тоді як вираз *jeter/pousser/prendre des racines = укорінюватися, пустити корінь* є протилежним за значенням до попереднього та означає початок, закріплення чогось у певному середовищі.

Оскільки коріння є підземною частиною рослини, то семантика деяких фразеологізмів прив'язана до землі, а саме – до смерті і поховання, наприклад *manger l'herbe par la racine ≈ їсти траву з кореня* або *manger les pissenlits par la racine* у розмовному мовленні означає *померти, дати дуба*.

Наступним рослинним компонентом, який привернув нашу увагу, є *branche – гілка/гілля*. У французьких фразеологізмах цей іменник часто передає значення певної опори або відгалуження, зокрема вираз *être comme l'oiseau sur la branche ≈ бути як пташка на гілці* означає непевне, невизначене становище; а всім відома приказка *scier la branche sur laquelle on est assis ≈ рубати гілку, на якій сидиш* означає прийняти необдумане рішення, що може вплинути на стабільне становище. А часто вживане словосполучення *vieille branche = старий друг* також, як бачимо, асоціюється з надійною перевіреною опорою. У стійких словосполученнях *se ressaisir aux branches ≈ знову піднятися на ноги, оговтатись від чогось* та *s'accrocher aux branches/ être attaché (tenir) aux branches ≈ хапатися за всі можливості, використовувати всі засоби* гілля означає певні можливості, які сприяють покращенню становища.

Вираз *avoir de la branche* має два значення 1) належати до знатного роду; і як супутня ознака 2) мати елегантний або шикарний вигляд, звідси і похідне словосполучення *être branché* – бути одягненим за останнім писком моди.

У деяких фразеологізмах назва рослини ототожнюється з її гіллям, наприклад, у сталому виразі *joindre l'olive aux lauriers ≈ отримавши перемогу, виявляти миролюбство* гілка оливкового дерева символізує мир, а гілки лаврового дерева, сплетені у вінок, увінчують переможця. Схожу семантичну основу мають вирази *cueillir/récolter des lauriers /des palmes ≈ пожинати лаври, здобути слави* та *se réposer sous/sur ses lauriers ≈ спочивати на лаврах,* в яких пальмова та лаврова гілки асоціюються з перемогою та славою, значними досягненнями. А вираз *flétrir ses lauriers ≈ позбавити свіжості та блиску свої лаври* має протилежне значення і означає = *зганьбити себе, заплямувати свою честь*.

Семантичні особливості фразеологізмів із рослинним компонентом *feuille – листок/листя* базуються на певних ознаках і властивостях цього елемента рослини. Наприклад, у виразі *avoir les oreilles en feuilles de chou* (мати вуха як листя капусти) йдеться про форму вух, яка нагадує листя капусти – відстовбурчені вуха, а у виразі *avoir la feuille dure ≈ бути тугим на вухо, недочувати* іменник *feuille* також позначає вухо.

Не лише форма листя, але й спосіб його використання також відіграють роль у семантиці деяких фразеологізмів, наприклад у словосполученні *feuille de vigne* та *mettre une feuille de vigne à qch ≈ прикрити фіговим листком* виноградне листя ототожнюється з фіговим листям, оскільки вони схожі за формою і означають «прикрити свій сором».

Вегетативні особливості листя, його поява ранньою весною та осінній листопад лежать в основі кількох сталих виразів, наприклад *avant la feuille ≈ ранньою весною*, тобто коли ще немає листя; або *feuilles mortes ≈ опале листя*, *il s'en ira avec les feuilles ≈ він осені не переживе*.

У наступному прикладі *Qui a peur des feuilles n'aille pas aux bois ≈ Вовка боятися – в ліс не ходити* шелест листя, звук усім відомий, сприймається боягузом як загроза; у виразі *trembler comme la feuille ≈ сильно тремтіти, тремтіти як осиковий лист* проводиться аналогія між тим, як листя трясеться на вітру, й емоційним станом людини.

Ватро зауважити, що одним із значень іменника *feuille* є «листок паперу», тому семантика деяких фразеологізмів пов'язана саме з цим значенням, зокрема *feuille de chou ≈ бульварна газета, провінційна газета*, тобто нічого не варта публікація; *lire sous la feuille ≈ читати між рядків*.

Захисні елементи рослин, а саме колючки – *épines*, також входять у структуру багатьох фразеологічних одиниць. Семантичні особливості фразеологізмів із цим компонентом полягають у аналогії між тим, як колючка чи шип може травмувати людину, та певними труднощами, неприємностями, перепонами й іншим негативом, з якими вона може зіткнутися в повсякденному житті, наприклад: *avoir une épine au pied ≈ відчувати незручність або стурбованість*; *avoir une épine dans le cœur ≈ бути сумним, засмученим*; *les épines de la vie ≈ негаразди*; *marcher sur de épines ≈ бути у скрутному становищі*; *avoir ses épines ≈ мати свої неприємні сторони*. Водночас позбавлення від шипів, колючок вказує на полегшення становища, що ми бачимо на прикладі таких сталих виразів: *arracher / ôter / sortir / tirer une épine du pied = вивести когось зі скрутного становища*; *avoir une épine hors du pied ≈ позбавитися від чогось неприємного*.

У прислів'ї *Qui sème des épines recueille des chardons ≈ що посієш, те й пожнеш* або *посіє вітер, пожнеш бурю* компонент *épine* позначає необмірковані, легковажні вчинки, недобрі наміри, які можуть стати у майбутньому причиною багатьох проблем або *Qui sème des épines n'aille déchaux ≈ хто шипи сіє, босоніж не йде*. Також властивості цих рослинних компонентів переносяться і на людські стосунки *Epines et chardons piquent fort, mais mauvaise langue bien plus encore ≈ шипи та чортополох жалять сильно, а злий язик набагато сильніше*. Семантика прислів'я *il n'y a pas de rose sans épines ≈ у кожної троянди є колючки* ґрунтується на особливостях троянди як рослини і вчить, що немає абсолютного задоволення, зажди є певний негатив.

Квітка – fleur як елемент багатьох рослин входить до складу французьких фразеологізмів. Семантика фразеологізмів із цим рослинним компонентом ґрунтується на таких ознаках квітки, як її найвища позиція на рослині, її найпривабливіша, найкрасивіша, найніжніша частина.

У сталих виразах *à felur de qqch = на рівні чогось*, *à fleur d'eau = на поверхні води*, *fleur de pois = цвіт товариства, вершки суспільства* або *à fleur des ans (de l'âge) ≈ у розквіті літ* семантика рослинного компонента *fleur* вказує саме на вищу точку розвитку, краще становище чи позицію в житті людини. Водночас у деяких фразеологізмах квітка асоціюється з негативними ознаками людини, наприклад: *fleur de nave(t) / de tourte = телепень, бовдур*.

Традиція вітати чи зустрічати з квітами людину лежить основі семантики фразеологізмів *jetter/ semer des fleurs à qn ≈ розхвалювати, звеличувати когось* або *jetter des fleurs sur les pas de qn ≈ всипати квітами чийсь шлях, полегшити комусь життя*. А відсутність квітів під час церемоній вказує на скромність, наприклад: *ni (sans) fleurs ni couronnes ≈ просто, без пишності (про похорон)*.

Крім того, квітка часто асоціюється з незайманістю та чистотою дівчини, що можна простежити на прикладі таких сталих виразів, як *fleur de Marie ≈ розм. невинність, незайманість*, *passer fleur ≈ розквітнути, дозріти (про дівочу красу)*, *perdre sa fleur ≈ втратити незайманість.* Ніжність і легкість квітки також лежать в основі значення фразеологізмів, наприклад *comme une fleur ≈ витончено, майстерно*, *partir comme une fleur ≈ піти з легкою душею* або *fleur bleue ≈ сентиментальна, чутлива людина.*

У порівнянні з компонентом *fleur* назви рослин-квітів у фразеологізмах трапляються значно рідше. Колір квітки є основою значення у виразах *rouge comme un coquelicot / une pivoine ≈ червоний як мак / як півонія* або *avoir des marguerites dans le cresson ≈ мати сиве волосся*, де білий колір маргаритки асоціюється із сивиною; *teint de lis ≈ дуже білий, блідий колір шкіри*. Ніжність як ознака квітки пояснює значення виразу *timide comme une violette ≈ сором'язливий мов фіалка*.

Той факт, що мак є дикою рослиною і спеціально не культивується, пов'язаний із семантикою сталого виразу *batifoler et cueillir des coquelicots ≈ байдики бити*, а в біблійному виразі *jeter des marguerites devant les pourceaux ≈ розсипати перла перед свинями* схожа семантика – робити марну справу, роботу, яку ніхто не оцінить.

Нами було виявлено, що найбільша кількість фразеологізмів із назвами квітів містить компонент *rose – троянда.* Така ознака троянди, як її красива квітка, асоціюється з чимось приємним, із задоволенням, наприклад: *cueillir les rores de la vie ≈ насолоджуватися усіма благами життя* або *être dans ses roses ≈ бути в радісному настрої.* З іншого боку, шипи троянди – це труднощі чи негативні сторони певного явища, наприклад: *c'est pas des roses ≈ це складно* або *être sur les roses ≈ бути в скрутному становищі*. У прислів'ї *il n'est si belle rose qui ne devienne gratte-cul ≈ немає гарної троянди, яка б не стала шипшиною* йдеться про те, що все змінюється і втрачає з часом свою красу.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що у французькій мові є велика кількість фразеологізмів, до структури яких входять рослинні компоненти, а саме – іменники на позначення життєвих форм рослин *arbre*, *fleur*, *racine, branche*, *feuille*, *fruit*, *épine* та їхні назви. Такі ознаки рослини, як її розмір і зовнішній вигляд (форма, колір), смак або запах, роль, яку вони відіграють у рослинному світі, лежать в основі семантики фразеологічних одиниць. Можна констатувати, що власне назви видів дерев, квітів чи плодів трапляються рідше, порівняно з назвами їхніх гіперонімів. До переліку досліджуваних фразеологізмів увійшли сталі вирази і крилаті фрази, першоджерелом яких є Біблія та антична література, а також французькі прислів'я та приказки, вирази розмовного мовлення, арготизми. Варто зауважити, що у випадку арготизмів розуміння кожного окремо взятого компонента виразу не передає семантики всього виразу і потребує більш детального вивчення. Прислів'я та приказки значно легше зрозуміти й інтерпретувати, оскільки вони є результатом багаторічних спостережень за царством рослин та людини і втілюють мудрість народу.

Вивчення фразеологізмів узагалі та з рослинним компонентом зокрема дає змогу поглибити оволодіння іноземною мовою, оскільки саме цей пласт лексики містить найбільше національно-культурної інформації. А їхньому активному використанню у мовленні сприятимуть уже існуючі в пам'яті мовця асоціації, адже в українській фразеології також дуже часто трапляються назви рослин.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у порівнянні французьких та українських фразеологізмів із рослинним компонентом, зокрема у труднощах, пов'язаних із тлумаченням і перекладом цих фразеологічних одиниць.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Изд-во ин. лит-ры, 1961. 393 с.
2. Gonzalez I., Rey A. La phraséologie du français. Toulouse : Presses Universitaires du Mirail, 2002. 231 p.
3. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. Москва : Высшая школа, 1987. 288 с.
4. Новый большой французско-русский фразеологический словарь / Гак В.Г. и др. Москва : Рус. яз. – Медиа, 2005. 1625 с.
5. Українсько-французький і французько-український фразеологічний словник (близько 12 000 фразеологічних одиниць) / Венгренівська М.А. та інші. Київ : Генеза, 2000. 276 с.
6. Locutions phraséologiques. URL: http://www.linternaute.fr/expression/langue-fran%C3%A7aise.
7. Левченко О.П. Рослинна символіка у фразеологічних системах (лінгвокультурологічний аспект). *Од слова путь верстаючи й до слова...*: збірник на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак, доктора філологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 552–566.

Khaichevska T. Semantic peculiarities of phraseological units with vegetable component (on the French language material)

Summary. Thorough study of any foreign language foresees the acquaintance with the layer of vocabulary which contains units with unique ethnocultural component, which was formed during centuries of the development of certain ethnos. Understanding of phraseologies and skills and its usage at the process of crosscultural communication points out high level of mastering of foreign language. Usage of plants as a symbol of birth, life, beauty and so on can be seen at many cultures, but every nation adds something special. It is worth pointing out that different aspects of French phraseology have become already the objects of linguistic searching but the sense vegetable components needs deep investigation. It was made an attempt at the article to describe and analyze the semantics of French phraseologies with vegetable component. Phraseological units with the names of plant, life-forms and elements *arbre*, *fleur racine*, *branche*, *tronc*, *feuille*, *epine* and the names of different plants became the material of the investigation. It was determined at the process of investigation that one of the key physical plant characteristic is its size, form and colour, taste or smell, role that it plays at vegetable world or how it is used by people lays at the base of the phraseological sense. It must be underlined that the names of trees, flowers or fruits can be met not often with the comparison with the names of its hyperonyms. There were distinguished a great number of phraseologies with vegetable components *arbre*, *fleur* and *fruit*. So *arbre* – tree is associated with knowledge, stable place at society and the component *fruit* – with the results of activity or community of the genetic qualities. Vegetable component *fleur* – flower very often associates with beauty, virginity, results of activity and respectable treatment to a person.

Key words: phraseological unit, semantics, vegetable component, key sense, stable expression, proverb.

УДК 811.133.1'367.335
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.24

Хірочинська О. І.,
старший викладач кафедри романських мов та інтерлінгвістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

МІСЦЕ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО РЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена характеристиці безсполучникового речення як одиниці синтаксису. Розглянуто питання місця безсполучникового речення в загальній класифікації складного речення. Проаналізовано наявні підходи до інтерпретації безсполучникових конструкцій у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці. Акцентовано особливу увагу на аналізі їхніх структурно-семантичних особливостей у французькій мові.

Проаналізовано складні речення закритої та відкритої структури. Встановлено, що безсполучникові речення закритої структури становлять окремий тип, у якому зняте протиставлення сурядного та підрядного зв'язку та відсутні специфічні засоби його вираження.

Наведено приклади існування у французькій мові синтаксичної підрядності, яка немаркована сполучником. Порівняльний аналіз безсполучникових речень із відношенням сурядності та складнопідрядних речень дав змогу встановити, що вони мають чимало спільних рис.

Зроблено спробу простежити в усному мовленні межу між сполучниковими реченнями з відношенням сурядності та безсполучниковими реченнями з відношенням підрядності. Встановлено, що безсполучникові речення з відношенням сурядності ближчі до складносурядних речень, ніж до безсполучникових із відношенням підрядності, як і безсполучникові речення з відношенням підрядності ближчі до складнопідрядних, ніж до безсполучникових із відношенням сурядності.

На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що немає достатніх підстав розглядати безсполучникові речення як особливий структурно-семантичний тип складного речення, який можна було б протиставити сполучниковим реченням. Досліджено, що у французькій мові безсполучникові речення порівняно зі сполучниковими характеризуються цілою низкою специфічних особливостей, які можуть стати предметом теоретичних досліджень і повинні враховуватись у викладанні французької граматики.

Ключові слова: складне речення, сполучниковий зв'язок, безсполучниковий зв'язок, сурядність, підрядність, зіставлення, структура, семантика.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці немає вдосталь розроблених теорій, присвячених проблематиці безсполучникового зв'язку. Питання про природу безсполучникового речення є одним із найбільш важливих і спірних у синтаксисі, оскільки безпосередньо пов'язане з проблемою визначення меж складного речення. З вивченням безсполучникового речення пов'язаний особливий комплекс загальнотеоретичних питань, як, наприклад, співвідношення сполучникових і безсполучникових сурядних структур; перегляд статусу цілої низки лексичних одиниць у структурі безсполучникового складного речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній романістиці проблема безсполучникового зв'язку висвітлювалася у працях G. Antoine, G. Galichet, A. Martinet, M. Mahmoudian, J. Pinchon та інших. При цьому безсполучниковість розглядалась або як просте зіставлення предикативних одиниць, або як стилістичний варіант сполучникових складносурядних речень. Сьогодні спостерігається неабиякий інтерес до цієї теми серед закордонних лінгвістів, а саме: L. Emirkanian, M. Hobaek Haff, H. Pinkster, M. Ruppli та інших. Є низка спеціальних досліджень, присвячених проблемам, які пов'язані з особливостями безсполучникового зв'язку. У слов'янському мовознавстві відомі фундаментальні дослідження О.М. Пєшковського, Н.С. Поспєлова, Є.М. Ширяєва, Л.Д. Беднарського, О.Г. Руднєва, А.Б. Шапіро, В.А. Бєлошапкової, В.Г. Гака, Є.А. Реферовської, Н.Ю. Шведової, А. Сеше та інших учених, присвячені різнобічному опису безсполучникових речень.

Мета статті полягає в дослідженні безсполучникового зв'язку на матеріалі французької мови та визначенні місця безсполучникового речення в системі складного речення в організації дискурсу.

Виклад основного матеріалу. З безсполучниковим реченням пов'язаний цілий комплекс складних і спірних питань, серед яких – встановлення меж між складним безсполучниковим реченням і поєднанням простих незалежних речень. Інше не менш складне питання – визначення місця безсполучникового речення в системі складного речення.

Безсполучникове речення не має, як відомо, єдиного трактування не тільки в спеціальних теоретичних працях, а й у граматиках і навчальних посібниках. Воно розглядається як різновид складносурядного та складнопідрядного речення, як третій тип складного речення або як особливий синтаксичний тип, який протиставляється сполучниковому складному реченню загалом. Відповідно, немає одностайності й щодо самої класифікації складного речення.

Сьогодні, на думку переважної більшості синтаксистів, безсполучникове речення вважається самостійним структурно-семантичним типом складного речення, зі своїми специфічними ознаками та характером відношень його складових компонентів. Така думка відображена в багатьох дослідженнях вітчизняних лінгвістів і трапляється й в інших мовах, зокрема у французькій (статті, кандидатські дисертації). Водночас слід зазначити, що деякі лінгвісти, протиставляючи безсполучникові речення сполучниковим, вважають, що сурядний і підрядний зв'язок можна простежити лише в реченнях сполучникового типу, тоді як у безсполучниковості такої різниці немає, оскільки компоненти безсполучникового речення вступають у такі відношення, які не збігаються з відношеннями складно-

сурядних і складнопідрядних речень. Ось чому пропонується така класифікація складного речення: поділ складних речень на сполучникові / безсполучникові; поділ складних речень за ознакою сурядності / підрядності, що є можливим лише в сполучникових реченнях; нарешті, поділ складних речень на структурно-семантичні типи. Деякі синтаксисти вносять модифікації в цю класифікацію. Наприклад, В.А. Білошапкова вважає основним синтаксичним протиставленням відкритість / закритість структури, у якій виокремлюються безсполучникові речення. При цьому в межах закритої структури безсполучниковий зв'язок чітко протиставляється сполучниковому та утворює недиференційований тип синтаксичного зв'язку. І, навпаки, у відкритих структурах протиставлення безсполучникового зв'язку сполучниковому не є суттєвим [2, с. 186]. Отож таке виділення безсполучникових речень в особливий структурно-семантичний тип складного речення обмежується сферою речень закритої структури.

Варто зауважити, що у французьких граматиках безсполучниковим реченням (як і складним реченням загалом) приділяється значно менше уваги. Звичайним для них є виділення трьох типів складного речення: складносурядних *(coordination)*, складнопідрядних *(subordination)* і зіставних *(juxtaposition)*. Терміном «зіставлення» французькі граматисти хочуть підкреслити, що, на відміну від складносурядних і складнопідрядних речень, синтаксичний зв'язок у цьому типі речень не позначений спеціальним формальним засобом, а виражений тільки розміщенням речення одне біля одного: *je suis venu, j'ai vi, j'ai vaincu*. Отже, термін «зіставні речення» (propositions juxtaposées) відповідає в загальних рисах українському терміну «безсполучникове речення», проте його використання для позначення певного типу складного речення не можна вважати вдалим, оскільки цей термін застосовується й до складних слів, а також він не має досить чіткого змістового наповнення, навіть на рівні синтаксису, оскільки ним позначаються й компоненти єдиного безсполучникового речення та поєднання окремих самостійних речень (граматики, словники).

Крім терміна *juxtaposition,* у зарубіжних граматиках в тому ж (або близькому) значенні використовуються терміни *parataxe* та *asyndète* [5, с. 92]. Спроби розмежувати всі три терміни стосовно безсполучникового зв'язку не вирішують, однак, проблему безсполучникового речення як синтаксичної одиниці.

Питання про те, яке місце посідає безсполучникове речення в загальній класифікації складного речення, пов'язане з низкою труднощів. Вирішення цього питання залежить від того, яка ознака складного речення визнається головною. Одні вважають, що це тип синтаксичних відношень між складовими компонентами складного речення, інші – наявність / відсутність формального засобу зв'язку. У першому випадку безсполучникове речення не протиставляється сполучниковому, а розглядається як його різновид. У другому – воно виділяється в самостійний тип.

Незважаючи на те, що концепція безсполучникового речення як особливого типу складного речення має велику кількість прихильників, вона все ж не є безсуперечною та єдино можливою. Т.Д. Грінштейн уважає, що слід поставити під сумнів тезу про те, що відношення сурядність / підрядність виділяється лише в сполучниковому реченні та замінюється «загальним недиференційованим» або «особливим» видом зв'язку в безсполучниковому [5, с. 118].

У французькій мові, як і в багатьох інших, є різні типи безсполучникових структур, компоненти яких пов'язані явним відношенням сурядності. Наприклад, у реченнях: *Elle se poudra, remit du rouge sur ses lèvres (G. Simenon) Il respirait profondément, allongeait son pas peu à peu (F. Sagan) Il était effaré, n'osait pas répondre (G. Simenon)* і т.п. є всі ознаки сурядного зв'язку: рівнофункціональність компонентів, відкритість структури, однакові модально-часові форми дієслів, можливість підстановки сполучника *et*. Однак деякі лінгвісти схильні розглядати перерахування як особливу структуру, протиставлену як сурядності, так і безсполучниковості [3, с. 13] До того ж не всі безсполучникові речення характеризуються відношенням перерахування. Це можна простежити в зіставних реченнях типу: *La lampe de la salle à manger restait allumée, celle de la chambre éteinte (G. Simenon),* у яких також можливий сполучник *et.* Важливо підкреслити, що безсполучникові речення, які пов'язані сурядним відношенням *(elle se poudra, remit du rouge…)*, мають ще одну ознаку сурядного зв'язку, характерну для французької мови – можливість невживання в другому компоненті особового суб'єктного займенника, який є обов'язковим під час відношення підрядності.

Отже, немає підстав виключати відношення сурядності зі сфери безсполучниковості (хоча в безсполучникових реченнях сурядний зв'язок має деякі специфічні особливості, зокрема менше семантичне розмаїття).

З іншого боку, було б важко заперечувати існування у французькій мові складних безсполучникових речень із суто підрядним зв'язком. Наприклад: *Vienne l'été, le rossignol s'arrête (Duhamel) ; Maintenant le voudrais-tu, tu ne le pourrait pas (F. Mauriac); Qu'elle le voulût ou non, elle était à lui (L. Aragon).* Необхідно зауважити, що елемент *que* не є сполучником, він виконує функцію формальної ознаки умовного способу *(subjonctif)*.

У вищезгаданих і подібного типу реченнях ознакою підрядних відношень є семантика складного речення (чітко виражена умовна та допустова (концесивна) залежність), інверсія підмета (не тільки іменника, а й займенника), особливі модально-часові форми дієслова, закритість структури.

Можна, отже, безумовно стверджувати, що відсутність сполучника не є ознакою недиференційованого синтаксичного зв'язку на рівні складного речення, як вважають деякі лінгвісти, та сама собою не усуває можливості підрядності. Остання досить чітко виражається іншими формальними засобами (наприклад, інверсією займенникового підмета, яка є неможливою за сурядності). Синтаксична підрядність, немаркована сполучником, є цілком реальним фактом і визнається багатьма синтаксистами [8, с. 102], звідси й широко поширений термін «безсполучникове підрядне».

Отже, в межах безсполучникового речення цілком чітко виділяються відносини сурядності та підрядності, а тому твердження про їх відсутність, навіть якщо йдеться тільки про замкнуті структури, не має досить вагомих підстав. Очевидно, що класифікація складного речення (як і будь-яких інших одиниць) повинна ґрунтуватися на єдиному принципі. На цій підставі запропоноване більшістю лінгвістів виділення трьох типів – складносурядного, складнопідрядного і безсполучникового речення – не можна визнати вдалим, оскільки в його основі лежать різні критерії: характер відношення компонентів і наявність / відсутність формального засобу зв'язку.

Н.М. Васильєва вважає, що більш послідовною була б дихотомічна класифікація, тобто виділення двох основних типів: або 1) складносурядного і 2) складнопідрядного речення, а всередині кожного – сполучникового та безсполучникового типів, або 1) сполучникового і 2) безсполучникового речень із подальшим розподілом того та іншого на складносурядні та складнопідрядні [2, с. 12]. Щодо питання, якій із цих двох класифікацій віддати перевагу, то це залежатиме від того, як зазначалось раніше, яка з ознак складного речення матиме більшу розмежувальну силу, а саме – характер синтаксичних відношень або наявність / відсутність формального засобу зв'язку.

Що стосується французької мови, то варто, найімовірніше, вибрати першу ознаку не тільки тому, що сурядність / підрядність є основним синтаксичним протиставленням, але найперше через те, що обидва відношення характеризуються на рівні складного речення комплексом особливих структурних і семантичних ознак. Сукупність цих ознак протиставляє складні речення одне одному чіткіше, ніж одна тільки ознака наявності / відсутності сполучника. Звернімося до фактів. Безсполучникові речення з відношенням підрядності та складнопідрядні речення мають чимало збігів у своїх найбільш загальних рисах.

1. Характер семантичних відношень: усі види обставинних значень, типові для безсполучникових речень, можливі й у складнопідрядному сполучниковому реченні з тією лише відмінністю, що кількість їх у безсполучниковому реченні є більш обмежена. Переважно це умовні й допустові, рідше часові відношення. Наприклад:

N'eût été sa toilette verte, on l'eût pris pour un magistrat (A. France);

Le maître se retournait-il, le bruit cessait (P. Vaillant-Couturier);

C'est qu'il vait des raisons, si vagues soient-elles, de suspecter le stomatologiste aux cheveux roux (G. Simenon);

Qu'il ouvrit ou fermât ses paupières dans le noir, il les voyait là, devant lui… (R. Merle);

A certains moments, il aurait préféré qu'elle lui pose des questions, fussent-elles embarassantes (G. Simenon).

Ці та інші подібні до них безсполучникові речення можуть бути перетворені на відповідні сполучникові:

Si ce n'est pas sa toilette verte, on l'aurait pris (on l'eût pris) pour un magistrat. Dès que le maître se retournait, le bruit cessait.

... qu'elle lui pose des questions, quelque embarassantes qu'elles fussent.

2. Закритість структури – складне речення складається лише з двох компонентів.

3. Нефіксована позиція підрядного компонента, зокрема можливість інтерпозиції (третій приклад).

4. Обов'язкове вживання особового суб'єктного займенника в підрядному компоненті за відсутності іменного підмета.

5. Можливість вживання в підрядному компоненті таких модально-часових форм, які в сучасній французькій мові можуть використовуватися тільки в підрядному реченні – форми минулих часів *subjonctif* (четвертий і п'ятий приклад).

Н.М. Васильєва вважає єдиною відмінністю безсполучникового речення від складнопідрядного інверсію підмета в підрядному реченні, що в цьому випадку виступає замінником підрядного сполучника, компенсуючи його відсутність [3, с. 18].

Отже, розрізняючись за ознакою наявності / відсутності сполучника, безсполучникові речення з відношенням підрядності та складнопідрядні речення збігаються водночас за низкою інших ознак.

Безсполучникові речення з відношенням сурядності та складнопідрядні речення мають теж чимало спільних рис:

1. Сполучниковий зв'язок, неускладнений жодним обставинним значенням (оскільки і в безсполучникових реченнях із підрядним зв'язком, коло семантичних відношень тут більш обмежене, ніж у сполучникових реченнях). Наприклад: *Il ne se leva pas, ne salua pas (G. Simenon).*

Elle devanait amicale, faisait venir du thé, posait des questions (F. Sagan).

2. Відкритість структури. Порівняйте речення типу: *Il observa Maigret, hésita, fit encore le tour de l'étroite pièce, gromniela (G. Simenon);*

Son complet est neuf, son linge neuf, ses chaussures neuves (G. Simenon).

3. Можливість вживання тільки дійсного способу, найчастіше однакових часових форм. Вживання умовного способу *subjonctif* (тільки у формі теперішнього часу) обмежується реченнями типу: *Que les uns s'occupent du bouton, les autres du tissu (G. Simenon).*

4. Можливість невживання особового займенника-підмета другим і наступними компонентами.

Отож, очевидною є співвідносність такого типу безсполучникових речень із сполучниковими реченнями із сурядним сполучником *et*, який майже у всіх випадках може входити до складу безсполучникових речень. Водночас не тільки не змінюється характер відношень, але, на відміну від речень із підрядним зв'язком, не змінюється і структура складного речення, порівняйте: *Il ne se leva pas et ne salua pas. Que les uns s'occupent du boutons et les autres du tissu.* Здебільшого обидві конструкції (сполучникова та безсполучникова) взаємозамінні. Їх співвідношення може варіюватися залежно від стилю мовлення.

Усе вищесказане дає змогу зробити висновок, що безсполучникові речення з відношенням сурядності ближчі до складносурядних речень, ніж до безсполучникових із відношенням підрядності. Так само безсполучникові речення з відношенням підрядності ближчі до складнопідрядних, ніж до безсполучникових із відношенням сурядності. До аналогічного висновку приводить низка досліджень на матеріалі інших мов, наприклад О.В. Гулиги на матеріалі німецької мови, Я. Светліка і Я. Бауер на матеріалі слов'янських мов. Заперечуючи, зокрема, віднесення безсполучникових і складносурядних речень до двох різних типів, Я. Бауер [1, с. 170] зазначає, що за такої класифікації, крім інших її недоліків, неможливе історичне вивчення складного речення.

Межа між безсполучниковими реченнями з відношенням сурядності та безсполучниковими реченнями з відношенням підрядності є ще більш чіткою в усному мовленні, де обидва типи безсполучникових структур чітко розрізняються інтонацією [10, с. 301].

Висновки. Матеріал французької мови показує, що немає достатніх підстав розглядати безсполучникові речення як особливий структурно-семантичний тип складного речення, який би протиставлявся сполучниковим реченням.

За своїми формальними ознаками безсполучникові речення мають спільні риси з або складносурядними, або складнопідрядними реченнями. Семантичні відношення, властиві безсполучниковим реченням, також характеризують рівною мірою складносурядні та складнопідрядні речення.

Виділення безсполучникових речень в окремий самостійний тип складного речення ускладнює їх класифікацію внаслідок існування в безсполучникових реченнях різних синтаксичних структур, що призводить також до труднощів практичного характеру, оскільки синтаксичне розмаїття безсполучникових речень не дає можливості аналізувати їх за певними схемами. Виокремлення ж безсполучникових структур у межах складнопідрядних і складносурядних речень усуває значною мірою ці труднощі, оскільки створює під час аналізу складного речення можливість спиратися на єдиний критерій – сурядний / підрядний зв'язок.

Водночас не можна не визнати, що у французькій мові (як і в інших мовах) безсполучникові речення порівняно зі сполучниковими характеризуються цілою низкою специфічних особливостей, які можуть стати предметом теоретичних досліджень і повинні враховуватися у викладанні французької граматики.

Література:

1. Бауэр Я. Структурные типы славянского предложения и их развитие. *Языкознание в Чехословакии.* Москва : Прогресс, 1978. С. 163–180.
2. Белошапкова В.А. Современный русский язык. Синтаксис: учебник. Москва : Высшая школа, 1977. 248 с.
3. Васильева Н.М. О принципах анализа сложного бессоюзного предложения. *Теоретические вопросы романо-германской филологии*. Горький, 1976. С. 11–24.
4. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
5. Гринштейн Т.Д. Категория соположения в современном французском языке : дисс. … канд. филол. наук :10.02.05. Москва. 1973. 215 с.
6. Дмитришина Г.А. Бессоюзные сложные предложения (на материале современного французского языка) : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.05. Воронеж, 1972. 28с.
7. Карцевский С.О. Бессоюзие и подчинение в русском языке. *Вопросы языкознания*. 1961. №2. С. 34–41.
8. Переплетчикова Н.Е. Сложные предложения с пояснительными отношениями в современном французском языке : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.05. Ленинград. 1985. 171 с.
9. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва : Яз. славян. культуры А. Кошелев, 2001. 510 с.
10. Pinchon J. Juxtaposition et coordination. *Le Français dans le monde*. Paris, 1981. № 159. P. 52–53.

Khirochynska O. Place of the conjunctionless sentences in the complex sentence system

Summary. The article deals with the characterization of a conjunctionless sentence as a unit of syntax. The question of the place of a conjunctionless sentence in the general classification of a complex sentence is considered. Existing approaches of interpretation of conjunctionless constructions in national and foreign linguistics are analyzed. Special attention is paid to the analysis of their structural and semantic particularities in the French language.

The complex sentences of closed and open structure are analyzed. It was specified that conjunctionless sentences of the close structure are a separate type, which eliminates the coordiantion and subordiantion contraposition, and there are no specific means of its expressing.

Examples are given of the existence in French of a syntactic subordination that is unmarked by a conjunction. Comparative analysis of conjunctionless sentences with the relation of coordination and subordinate clauses has revealed that they have many similarities.

An endeavor has been made to trace in verbal speech the boundary between conjunctive clauses with a relation of coordination and conjunctionless sentences with a relation of subordination. It was established that the conjunctionless sentences with relation of coordination are closer to the co-ordinated sentences, than to the conjunctionless sentences with a relation of subordination as conjunctionless sentences with a relation of subordination are closer to the subordinate clause than to the conjunctionless sentences with the relation of coordination.

On the basis of the conducted research it is concluded that there is no sufficient reason to consider conjunctionless sentences as a special structural-semantic type of complex sentence that could be opposed to the conjunctive clause. It has been explored that in French, conjunctionless sentences are characterized by a number of specific particularities, which can be the subject of theoretical research and must have regard in the teaching of French grammar.

Key words: complex sentence, syndesis, asyndeton, juxtaposition, structure, semantics.

УДК 811.133.1'42.373
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.25

Tsymbal I. V.,
PhD, enseignante
Département de théorie, pratique et traduction du français
Université technique nationale d'Ukraine "Institut polytechnique Igor Sikorsky de Kiev"

PARTICULARITES LEXIQUES ET GRAMMATICALES DES BILLETS DE BLOGUES SCIENTIFIQUES FRANCOPHONES

Анотація. Стаття присвячена дослідженню лексико-граматичних особливостей постів франкомовних наукових блогів на прикладі мережі наукових блогів, створеної агенцією Agence Science-Presse (Канада). Визначено поняття наукового блогу, проаналізовано його цілі. Пости, дописи франкомовних наукових блогів мають характеристики науково-популярних статей (логічна послідовність викладу інформації, велика кількість наукових термінів, наявність схем, рисунків, таблиць тощо) і ненаукових блогів (поєднання літературного та розмовного мовлення, використання експресивних засобів тощо). Проаналізовано назви та зміст постів франкомовних наукових постів, виявлено їхні характерні особливості (вживання займенників «ми», «я», запитання у назві постів, що закликають читачів до дискусії, пошуку відповідей на них, тощо). Алюзії, ідіоматичні вирази, метафори та інші експресивні засоби роблять науковий пост більш «живим», привабливим для читача. На лексичному рівні в текстах наукових блогів присутні як загальнонаукова і вузькоспеціалізована термінологія, так і вирази, характерні для розмовного мовлення.

Розглянуто особливості вживання наукових термінів, неологізмів та англіцизмів у постах франкомовних наукових блогів. Виявлено значний вплив англійської мови на франкомовну наукову блогосферу. Велика кількість англіцизмів у досліджених постах франкомовних наукових блогів, з одного боку, пояснюється тим, що їхніми авторами є здебільшого франкомовні канадійці, а з іншого – впливом англомовної блогосфери. Зазначено тенденцію до адаптування англіцизмів з урахуванням лексичних, морфологічних і граматичних особливостей французької мови.

Франкомовні наукові блоги характеризуються використанням часів, найбільш уживаних у розмовному мовленні, таких як Présent, Imparfait і Passé Composé. Теперішній час умовного способу Conditionnel présent вживається для позначення припущення, неперевіреної інформації. На відміну від ненаукових блогів, які містять орфографічні, пунктуаційні, граматичні помилки, що пояснюється зниженням нормативності письмової форми інтернет-дискурсу, пости наукових блогів вирізняються грамотністю їхніх авторів.

Ключові слова: франкомовні наукові блоги, блогосфера, пост, англіцизми, наукові терміни.

Introduction. Les technologies informatiques ont rapidement envahi nos vies, en conquérant tous les domaines d'activité. Grâce à des blogues en ligne, des scientifiques du monde entier partagent des informations, favorisant ainsi la connaissance scientifique. Les lectreurs, de leur côté, apprennent l'information à laquelle ils s'intéressent sans se lever de leur place. Par conséquent, l'intérêt des chercheurs pour l'étude des blogues et de leur contenu s'est accru.

L'analyse des recherches et des publications récentes montre que les linguistes modernes examinent les caractéristiques linguistiques, culturelles, cognitives des blogues, analysent les aspects sociolinguistiques de la communication des blogues. Contrairement au discours de la blogosphère anglophone dont les particularités compositionnelles, lexicales, stylistiques sont pleinement étudiées, on trouve peu de recherches sur les particularités linguistiques des blogues francophones: celles d'O. Dagbaeva qui prête son attention aux caractéristiques linguistiques des blogues francophones de France, Canada et Afrique du Nord [4]. Les recherches d'E. Pavlova sont consacrées à l'étude des caractéristiques lexicales et grammaticales des blogues francophones dans différents espaces de blogues internationaux (twitter, tumbler, live journal) et des réseaux sociaux (Instagram, Facebook) en langue française [5].

Pourtant, malgré la grande quantité et variété d'étude sur les blogues, aucune profonde recherche sur le matériel des blogues scientifiques francophones n'a été menée auparavant.

Le but de l'article est d'étudier et analyser les particularités linguistiques – lexicales et grammaticales – des blogues scientifiques francophones et notamment celles des billets de blogue publiés dans le cadre du réseau de L'Agence Science-Presse. En 2005, L'Agence Science-Presse (Montréal, Canada) a créé le premier réseau de blogues rédigés par des scientifiques en langue française "Science! on blogue".

Blog ou la forme francisée "blogue" (abréviation de l'anglais *weblog*, carnet de bord sur le Web) est un site Web sur lequel un internaute tient une chronique personnelle ou consacrée à un sujet particulier [11]. On appelle posts, articles, billets ou notes les textes généralement courts, condensés, affichés chronologiquement, publiés sur un blog [8].

Quant au blogue scientifique, c'est un format spécial de communication Internet où les blogueurs tiennent compte des problèmes professionnels, analysent les actualités dans les domaines scientifiques, partagent leur expérience professionnelle et donnent des conseils aux lecteurs.

Les blogues scientifiques est une source d'information dont les objectifs sont nombreux et varient selon leur contenu (carnet ou projet de recherche, réflexions et débats, échanges entre chercheurs sur les travaux scientifiques et d'autres):

– "le premier objectif du blog de science ... est souvent de se rendre visible et d'être lu, ou du moins remarqué. Dans un monde académique où les personnes se jugent en fonction de leurs mérites, faire la démonstration de son expertise sur un blog peut aider à être reconnu comme digne d'intérêt. Si un blogueur se prend à susciter les commentaires de ses lecteurs et interagir en ligne avec eux, il peut facilement glisser vers le réseautage" [7; 4];

– les blogueurs partagent leur expérience, communiquent avec leurs collègues par le biais des commentaires; en créant des réseaux

ils rencontrent des gens ayant des intérêts scientifiques similaires; le blogue permet à la communauté scientifique d'interagir, de collaborer et de participer sur une étude, un sujet en cours de discussion, d'apporter des propositions, des solutions;

− les blogues scientifiques donnent l'accès facile à l'information des domaines de science différents et permet de vulgariser les connaissances scientifiques;

− du point de vue pédagogique, grâce au blogue l'enseignant peut communiquer ses réflexions sur un sujet ayant rapport avec le contenu d'un cours et ainsi intéresser ses étudiants qui passent beaucoup de temps sur Internet;

− les blogues scientifiques permettent de développer la réflexion et le dialogue entre les producteurs de science et les citoyens connectés pour mieux communiquer la science.

D'après O. Dagbaeva les blogueurs se caractérisent par:

1) la possession de plusieurs styles de discours et leur utilisation active; la transition d'un style à un autre est déterminée par les objectifs de l'auteur du blog;

2) la combinaison de langage littéraire et de langage familier, qui indique la nature informelle des blogues;

3) l'utilisation du jargon informatique associé à l'environnement Internet et à la blogosphère;

4) l'utilisation de l'argot des jeunes, étant donné que la grande majorité des blogueurs sont ceux de moins de 35 ans [4].

Par contre, les blogues scientifiques différent beaucoup des blogues non-scientifiques: des mots et expressions familiers et argotiques, des abréviations typiques du français parlé et souvent utilisés dans les blogues francophones sont rares dans les billets scientifiques [5].

Ainsi que les articles scientifiques publiés dans des journaux et revues, les bloguers illustrent leurs billets avec statistiques accompagnées de schémas, tableaux et infographie.

Comme les blogues étaient d'abord conçus comme les journaux personnels, leur language et plutôt simple, phrases et paragraphes courts qui visent à attirer le lecteur. Le billet est généralement divisé en plusieurs parties partagées de sous-titres et mises en gras pour faciliter la perception de l'information par les lecteurs.

Dans cet article nous analysons les billets de blogues du site Agence Science-presse dont les domaines sont très variés (médecine, biologie, environnement, technologie etc.).

En analysant les textes des blogues écrits et surtout leurs titres on constate que:

1. les blogueurs s'adressent souvent aux lecteurs en utilisant le pronom personnel "nous" afin de s'approcher d'eux: "Le champ magnétique terrestre, cette force invisible qui nous protège".

Contrairement au style proprement scientifique auquel l'emploi du pronom personnel "je" n'est pas propre, le style des blogues, tenant beaucoup des journaux personnels, l'admet. Ainsi le blogueur donne son opinion en entamant la discussion (eg. "Je ne me risquerai donc pas à entrer dans les détails de la nouvelle mouture utilisée dans cette étude"), partage son expérience etc.

2. Les blogueurs posent une question à laquelle ils répondent eux-mêmes (eg. "Le bitcoin au-dessus des lois ? Faux") ou laisse la question ouverte ("Comment fonctionne le "cerveau" d'AlphaGo?") en attirant ainsi l'attention et en incitant au dialogue.

3. On recourt à l'allusion – (eg. "De battre le cœur s'est arrêté, puis fut greffé" – allusion au film de 2005, réalisé par Jacques Audiard "De battre mon coeur s'est arrêté"; "D'amour et de neige fraîche" – à l'expression "Vivre d'amour et d'eau fraîche". Le titre du billet "Le méthane me monte au nez" fait allusion à une expression idiomatique "La moutarde lui monte au nez" qui désigne que la colère gagne cette personne. On trouve également les allusions aux phrases prononcées par les célèbres héros de la littérature mondiale: eg."VIH: Allaiter ou ne pas allaiter, voilà la question!" nous rappelle la phrase célèbre prononcée par le héro de William Shakespeare, Hamlet: "Être ou ne pas être: telle est la question"; "Dessine-moi une étoile", à la phrase "Dessine-moi un mouton"du Petit Prince d'Antoine de Saint-Exupéry. "Il était une fois un fleuve... et nous"(par la phrase "Il était une fois ..." commencent plusieurs contes).

4. On utilise des expressions idiomatiques (eg. "L'éolien *a le vent en poupe*" (signifie "avoir de la chance, être favorisé par les circonstances"), jeux de mots (eg. "La science, *comme sci, comme ça***");** des phraséologismes (eg. "Le Soleil *fait la pluie et le beau temps* sur la Terre").

Selon A. Aleksieiev, les métaphores, comparaisons, questions rhétoriques, expressions idiomatiques et d'autres procédés expressifs servent à renforcer la logique de l'information présentée sans en tirer aucun effet esthétique [1; 416]. Quant aux billets de blogues scientifiques, les procédés nommés ci-dessus ne renforcent pas que l'information mais rendent le texte plus expressif, "vif" et attirant à l'internaute.

Étant donné que les lecteurs des blogues scientifiques n'appartiennent principalement pas au cercle des savants et donc le sens de certains termes leur serait inconnu, l'auteur du billet explique la signification du terme en un mot ou en une phrase: "L'obésité se traduit par une trop grande quantité en *tissus adipeux (gras)*" ou ***"La paréidolie***, **c'est quand le cerveau nous fait voir des choses familières à partir de formes abstraites. ...** *Une paréidolie (du grec ancien para-, "à côté de", et eidôlon, diminutif d'eidos, "apparence, forme") est un phénomène psychologique, impliquant un stimulus vague et indéterminé, souvent visuel, plus ou moins perçu comme reconnaissable"*. L'auteur rajoute les notes expliquant le sens des termes clés en bas du billet ou même laisse le terme sans explication (eg. "D'un phénomène qui se termine toujours, en bout de ligne, par la gestion de nos vieilles voies cérébrales ***noradrénergiques*** *ou dopaminergiques*!").

Les abbréviations propres au style scientifique sont également répandues dans les billets de blogues scientifiques (eg. "Malheureusement, cette trop grande production d'insuline est accompagnée d'une production d'*hormones de croissance (IGF)* ..."). L'auteur soit déchiffre l'abbréviation au début de l'article (eg. La "flatline", comme on dit en anglais pour désigner le tracé plat de *l'électroencéphalogramme (EEG)*..."), soit laisse l'abbréviation sans déchiffrer en expliquant le sens du terme au cas où le déchiffrement ne dira rien au lecteur (eg. "... les "pompes" qui maintiennent ces gradients de concentrations ioniques à l'origine de cette différence de potentiel ont besoin d'*ATP*, petite molécule qui constitue la monnaie énergétique de base du neurone").

Les néologismes sont assez rares dans les billets de blogues scientifiques, par contre on y en trouve quelques: **"Que l'information consommée au quotidien est produite par le numérique, pour *les numéricains"*. Numéricain est un néologisme décrivant une personne née après 1974 et qui a grandi dans un environnement numérique; synonyme des termes natif numérique, native**

numérique et enfant du numérique, traduits de l'anglais digital natives [6].

Ou encore un néologisme *la bidulologie* (qui provient du mot "bidule – chose dont on ne sait pas exactement le nom ou qu'on ne tient pas à préciser davantage") correspond à la science des commentaires sur les nouvelles technologies de consommation de masse [6].

Les anglicismes sont omniprésents dans les blogues francophones ce qui peut s'expliquer par la prévalence de l'anglais sur Internet, ainsi que par l'influence de la culture de masse anglophone. En ce qui concerne les blogues scientifiques francophones, l'abondance des anglicismes peut s'expliquer par le fait que plusieurs recherches sont faits par les savants anglophones introduisant des termes dans des domaines de science différents qui parfois ne trouvent pas d'equivalents français. Dans ce cas, les blogueurs francophones:

1. Utilisent le terme anglais en expliquant son sens (eg. "L'effet psychologique principal derrière les essais clients gratuits est l'endowment effect. Le terme français est "effet de simple possession". L'endowment effect désigne la situation où **la possession d'un produit augmente sa valeur perçue"**) ou en donnant son equivalent français direct (eg. dark Web – Web obscur, Deep Web –Web profond, onion sites – sites ognions etc.).

Ou, au contraire, ils introduisent le terme anglais après celui français – "Avoir la possibilité avec un simple mouvement du doigt (*"**pull-to-refresh**"*, en anglais) de rafraîchir le contenu de notre écran pour voir si on a reçu d'autres nouveaux statuts Facebook...".

2. Donnent l'equivalent français du terme anglais entre parenthèses, dans la même phrase ou dans les phrases qui suivent: "*Les fake news, ou infox*, sont devenues en quelques mois un sujet politique extrêmement populaire. Ces *"fausses nouvelles"* apportent typiquement de l'information discordante au sujet d'un phénomène". *"Pacemaker (un stimulateur cardiaque)"*.

3. Expliquent le sens de l'anglicisme en ajoutant les notes en bas de la page (eg. *Hack-back*: riposte cybernétique à une intrusion persistante et non autorisée dans des systèmes informatiques. Même si le terme hack-backest plus courant, nous avons fait le choix d'utiliser dans ce texte l'équivalent français, soit "cyber-riposte").

4. Laissent certains anglicismes sans explication ni sans equivalent français: "Montrer, afin de réduire le binge drinking, la photo d'un joyeux groupe d'amis avec des bières à la main a pour effet de donner envie de consommer de l'alcool". "Votre campagne de communication mérite-t-elle un petit *brainstorming*". "*3 heures de jetlag* = 1,5 points d'IMC en plus" etc.

D'un côté ce fait peut s'expliquer par ce que la majorité des internautes qui lisent les blogues sont jeunes gens étudiant à l'école ou université, et par conséquent, connaissant plus ou moins la langue anglaise. D'un autre côté plusieurs de ces anglicismes sont complètement entrés dans la langue française et n'exigent plus d'explications supplémentaires.

Pourtant, ce dernier procédé peut provoquer des ambiguïtés, ainsi le titre du billet "Blogues: *trolls* à la poubelle" est incompréhensible pour les personnes ignorant que le mot anglais "troll" signifie non seulement "ésprit malveillant du folklore scandinave, habitant les montagnes ou les forêts" mais aussi "une personne qui poste des messages tendancieux sur les forums internet afin d'alimenter les polémiques" [9].

On note la manière de franciser les termes anglais en y attribuant les articles définis et indéfinis (le respeaking, le Big Data), en formant les noms, les adjectifs (*Googleux, spammeur, wikipédien)* ou les verbes *(googler, tweeter, troller*) à partir des noms selon les règles de formation de ces parties du discours.

Par contre on trouve des équivalents français des mots anglais, tels que l'égo-portrait ou l'auto-portrait au lieu de "selfie", "dent intelligente" au lieu de "smart tooth" (une invention qui permettrait aux médecins et dentistes d'évaluer les habitudes d'un patient).

On constate également la tendance de remplacer l'adjectif anglais "smart" par celui français "intelligent" (une dent intelligente, un téléphone intelligent, un cellulaire intelligent, une chaussette intelligente).

Afin d'éviter certains anglicismes les auteurs les remplacent dans le même billet par les équivalents français (eg. *"gadget" – "engin", "appareil" etc.*).

Il arrive que la terminologie pour désigner en français les termes spécifiques anglais est encore en évolution. C'est le cas du terme *"respeaking"*. "Dans les milieux francophones, "sous-titrage vocal" ou "sous-titrage en direct" sont employés. Or, il n'y a plus de sous-titres lorsque cette technique est utilisée pour transcrire en différé. C'est pourquoi des efforts sont réalisés pour normaliser le terme "redite" comme identificateur unique en français" [12].

Les blogueurs non-scientifiques se caractérisent par une combinaison de langage littéraire et de langage familier. Quant aux blogues scientifiques, le langage familier est propre aux blogues à l'usage des enfants et des adolescents (eg. *"La malbouffe* et le pays de l'obésité, c'est un cliché répandu à propos des États-Unis". "Mes deux plus jeunes (12 et 7 ans), sont quant à eux, beaucoup plus enclins à r*endre les armes face au moindre pépin").*

Par ailleurs, on rencontre parfois les mots qui ne seraient compréhensible que pour les personnes plus âgées. C'est ainsi que dans la phrase "Au milieu de ce *gloubiboulga* est apparu il y a peu le concept, popularisé par Donald Trump, de fake news, infox en français, désignant la divulgation d'informations erronées ou traitées de manière partiale" le mot "gloubi-boulga" désignant un gâteau immangeable et, par analogie, un mélange désagréable ou incompréhensible, ne serait clair qu'aux générations des années 70–80 car il provient de l'émission de télévision "L'Île aux enfants" diffusée en France à la fin des années 1970 et au début des années 1980. En plus, seuls les Français comprendraient ce mot.

Les blogues sont caractérisés par l'utilisation des temps du langage parlé. Ainsi, dans les blogues écrits il y a une prédominance de Présent, Imparfait et Passé Composé.

"En 1998 *paraissait* un article intitulé "The Extended Mind" qui allait faire grand bruit dans le milieu des sciences cognitives". Ici l'imparfait, dit historique, accompagné d'un complément circonstanciel de temps, marque un fait accompli.

Comme le style scientifique se caractérise par la condensation des structures et des formes verbales jouant le rôle de compléments d'objets indirects, le participe présent, le gérondif, typiques pour les articles scientifiques, sont également présents dans les billets de blogues scientifiques [1; 416]. Eg. "Un champ de recherche multidisciplinaire qui a pour objectif la compréhension de fonctions du cerveau *ayant* une expression dans les comportements individuels et sociaux". "L'ironie de la chose *étant* ici que si ces longues durées nous sont si difficiles à appréhender, c'est justement parce que l'évolution a ajusté notre cerveau pour qu'il soit à l'aise avec la temporalité d'une vie humaine, soit quelques décennies, et pas des millions d'années".

Les blogueurs emploient le conditionnel présent et passé de doute exprimant un fait douteux, incertain – affirmation atténuée: eg.

"Les premiers vertébrés (des poissons primitifs) *seraient* alors *apparus* il y a un peu plus de 5 jours".

Il est à noter que si les blogues non-scientifiques se caractèrisent par la présence des fautes d'orthographe, ponctuation, celles grammaticales ou lexicales due à leur spécificité informelle, c'est inadmissible pour les blogues scientifiques ayant un caractère éductif.

Conclusions. Notre recherche a montré que les blogues scientifiques ont des traits communs avec des articles de vulgarisation scientifique et des blogues non-scienifiques. D'un côté, c'est la présentation de l'information scientifique, résultats des recherches dans les domaines différents etc. et, d'un autre côté, le caractère informel, la manière attractive d'intéresser l'internaute afin de l'approcher du monde scientifique.

Au niveau lexical, les textes des blogues scientifiques contiennent des termes spécialisés, des abréviations spécifiques de même que des expressions familières. L'écriture du billet de blogues varie selon le domaine de science, l'objectif de l'article (analyse des résultats, présentation d'une nouvelle invention scientifique etc.), le style personnel de son auteur.

Un grand nombre d'anglicismes dans les billets de blogues scientifiques francophones s'explique, d'une part, par le fait que leurs auteurs sont principalement des Canadiens francophones et, d'autre part, par l'influence de la blogosphère anglophone. Il existe la tendance à franciser les termes anglais, en tenant compte des caractéristiques lexicales, morphologiques et grammaticales de la langue française.

Étant donné que les blogues présentent un intérêt particulier pour les linguistes, on envisage d'étudier plus profondément les particularites lexiques des billets de blogues scientifiques des domaines concrets (par exemple, informatique).

Littérature:

1. Алексєєв А.Я. Нариси з порівняльної стилістики французької мови. [фр.] : навч. посібник для факультетів іноземних мов університетів. Вінниця : «Нова книга», 2010. 456 с.
2. Гермашева Т.М. Исследование лингвистических и паралингвистических характеристик блог-дискурса.² *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2010. № 126.
3. Горшкова Е.И. Блог как вид интернет-коммуникации : автореф. дисс. … канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2013. 23 с.
4. Дагбаева О.И. Лингвистические особенности франкоязычных блогов Франции, Канады и Северной Африки : автореферат дисс. … канд. филол. наук. Москва, 2016. 21 с.
5. Павлова Е.С. Лексическо-грамматические особенности франкофонных блогов. *Исследования молодых учёных. Филологические науки*. 2019. №7(15). URL: https://mgpu-media.ru/issues/issue-15/philological-science/blog-features.html?showall=&limitstart=.
6. Agence Science Presse. URL: https://www.sciencepresse.qc.ca/blogues.
7. Blanchard A. Les blogs de science dans la recherche et la médiation scientifique: pourquoi, comment et pour qui? Michel Netzer. Les sciences en bibliothèque, Éditions du cercle de la librairie. 2017. 265 p. URL: https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01527122/document.
8. Blog personnel de Franck Vidal. URL: http://www.franckvidal.fr/pages/les-blogs-scientifiques/35050291.html.
9. Dictionnaire français. URL: https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr.
10. Lapointe P., Drouin J.N. Science, on blogue! Editions MultiMondes. 2007. 295 p.
11. Larousse.fr: encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne. URL: https://www.larousse.fr.
12. Le respeaking: un nouveau métier. URL: https://www.sciencepresse.qc.ca/blogue/dire/2019/12/13/respeaking-nouveau-metier.

Tsymbal I. Lexical and grammatical features of French scientific blog posts

Summary. The article is devoted to the study of lexical and grammatical features of French scientific blogs posts on the example of a network of scientific blogs created by the agency L'Agence Science-Presse (Canada). The author has defined the concept of a scientific blog, has analyzed its objectives. French scientific blogs posts have characteristics of popular science articles (logical sequence of presentation of information, a large number of scientific terms, diagrams, figures, tables, etc.) and of non-scientific blogs (combination of literary and spoken languages, use of expressive means, etc.). The titles and content of French scientific blogs posts are analyzed, their characteristic features are revealed (use of pronouns "we", "I", questions in the title of posts that invite readers to discussion, to search for answers, etc.). Allusions, idiomatic expressions, metaphors and other expressive means make the scientific posts more "lively", attractive to the reader. At the lexical level, the texts of scientific blogs present both scientific general and specialized terminology, as well as expressions characteristic of spoken language.

The author has examined the peculiarities of the use of scientific terms, neologisms and Anglicisms in the French scientific blogs posts and has revealed a significant influence of English on the French scientific blogosphere. On the one hand, the large number of Anglicisms in the researched posts of French scientific blogs is explained by the fact that their authors are mostly French-speaking Canadians and, on the other hand, it is explained by the influence of the English blogosphere. There is a tendency for the adaptation of English loan words, taking into account the lexical, morphological and grammatical features of the French language.

French scientific blogs are characterized by the use of such tenses as Présent, Imparfait and Passé Composé. The conditional mood (Conditionnel present and Conditionnel passé) is used to indicate unconfirmed information. Unlike non-scientific blogs that contain punctuation, grammatical and typing errors, that are explained by a decrease in the normative nature of the written discourse, the posts of scientific blogs differ in the linguistic competence of its authors.

Key words: French scientific blogs, blogosphere, post, English loan words, scientific terms.

УДК 821.111-3.09Мак'юєн:81'367'38
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.26

Чайковська Н. М.,
аспірант кафедри англійської мови та літератури
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
викладач кафедри іноземних мов
Вищого державного навчального закладу України
«Буковинський державний медичний університет»

СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИСУ РОМАНІВ ІЄНА МАК'ЮЕНА (НА ОСНОВІ РОМАНІВ «НА БЕРЕЗІ» ТА «СПОКУТА»)

Анотація. Синтаксис є одним з елементів формального вираження індивідуального стилю автора. Характерні риси організації тексту певного автора відрізняють його від іншого та роблять його твори унікальними. Саме тому аналіз використання певних синтаксичних конструкцій і синтаксичних стилістичних засобів, побудови речень і синтаксичних утворень вищого порядку є невіддільним у процесі вивчення манери написання творів письменником. Комплексний аналіз синтаксичного рівня художнього твору передбачає визначення його структурних, функціональних і семантико-прагматичних властивостей.

Синтаксис – розділ граматики, що вивчає способи поєднання слів в прості словосполучення, речення, синтаксичні конструкції та текст. Речення є одним із ключових одиниць мови, яке несе в собі основну інформацію про феномен, що описується, а його своєрідна форма справляє особливе враження на читача, надає певного сенсу предметам, явищам, подіям. Клаузи різних типів зв'язку (сурядного та підрядного) поєднуються та міксуються в межах матриці одного складного речення, а також часто являють собою частини цілих синтаксичних стилістичних фігур для досягнення основної мети автора – впливу на емотивну сферу реципієнта.

Сучасні мовознавчі розвідки акцентують увагу радше на стилістичну семантику, ніж на формально-граматичний підхід до вивчення стилістичного рівня ідіостилю письменника. Все більш популярними стають поняття «стилістичний синтаксис» та «експресивний синтаксис», адже саме синтаксична будова дає змогу реалізувати можливості стилю автора.

Предметом нашого дослідження стали синтаксичні конструкції романів представника англійського постмодернізму Ієна Мак'юена «Спокута» (2001) та «На березі» (2007). Структурна організація романів представлена складними реченнями, наповненими стилістичними синтаксичними фігурами, що покликані реалізувати комунікативну мету автора.

Ключові слова: ідіостиль, постмодернізм, синтаксис, речення, клауза, стилістичний комунікативний тип, сурядність, підрядність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням синтаксису речень, складних зокрема, займалося чимало вчених XX–XXI ст.: А. Савченко, О. Александрова, О. Крилова, Р. Квірк (R. Quirk), І. Вихованець, Г. Гаврилова, В. Дресслер, Г. Золотова, Н. Новікова, А. Приходько, М. Венгренівська та інші. Проблеми синтаксису складного речення розглядалися вченими з погляду традиційного граматичного, представниками якого є Ю. Левицький, Н. Лаптєва, Г. Ліч (G. Leech), Ф. Палмер (F. Palmer) та С. Вайслер (S. Weisler), структурного: І. Распопов, та генеративного підходів: І. Буніятова, О. Мітреніна, Р. Фрейдін (R. Freidin), Л. Геґеман (L. Haegeman) і Ф. Карлсон (F. Karlsson) [1, с. 4]. Дослідження вчених синтаксису в цей період спрямоване на встановлення взаємозв'язку формального вираження складного речення з комунікативною метою автора, співвідношення їхніх граматичних і семантичних властивостей. Л. Астахова, Г. Почепцов, Н. Гладуш, Ф. Бацевич, І. Сусов та інші вчені у своїх працях розвивають ідею складного речення як одиниці комунікативно-синтаксичного рівня ідіостилю автора.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість праць присвячених синтаксису як одній з основних ознак індивідуального стилю письменника, творчість і характерні риси ідіостилю англійських постмодерністів, зокрема Ієна Мак'юена, потребують подальшого та глибшого вивчення.

Метою статті є комплексний аналіз структурних і стилістичних особливостей романів Ієна Мак'юена як частини дослідження ідіостилю письменника.

Виклад основного матеріалу. Предметом нашого дослідження стали романи сучасного англійського письменника-постмодерніста Ієна Мак'юена «На березі» та «Спокута». Об'єкт дослідження – стилістичні конструкції та утворення, їхні структурні та стилістичні особливості.

Говорячи про синтаксис художнього твору, перше, про що треба згадати, – це довжина речень. Для автора тут немає жодних обмежень. Речення можуть бути прості і складні, поширені і непоширені, повні і неповні. Середня довжина речень у романах Ієна Мак'юена – 17,1: «На березі» – 19,9, «Спокута» – 14.3. Нижчий коефіцієнт довжини речень у романі «Спокута» пов'язаний із більшою кількістю діалогів, структура речень яких простіша. Роман «На березі» – це переважно потік свідомості автора, реалізований у думках персонажів. Проте найдовше речення знайдене в романі «Спокута», і воно складається із 131 слова: *So he would go back the way he had come, walk back through the reverses of all they had achieved, across the drained and dreary marshes, past the fierce sergeant on the bridge, through the bombed-up village, and along the ribbon road that lay across the miles of undulating farmland, watching for the track on the left on the edge of the village, opposite the shoe shop, and two miles on, go over the barbed-wire fence and through the woods and fields*

to an overnight stop at the brothers' farm, and next day, in yellow morning light, on the swing of a compass needle, hurry through that glorious country of little valleys and streams and swarming bees, and take the rising footpath to the sad cottage by the railway [2, с. 262].

Речення можуть бути різного комунікативного типу. Кожне з них має свою власну комунікативну цінність і виконує певну естетичну функцію в художньому творі. Експресивність речення залежить від його структури, порядку слів і цілих клаузів. Учені виділяють три основні стилістичні типи речень: вільне (loose), періодичне (periodic) і збалансоване (balanced) речення [3, с. 116].

Вільне речення (a loose sentence) складається з декількох клауз, сурядних чи підрядних. Такі речення характерні для неофіційних розмов і письма, адже ідеї йдуть одна за одною в такому порядку, в якому вони з'являються в думках автора, вільно і без жодних особливих засобів. Ці речення є найменш виразними [3, с. 116]. Наприклад: *However, the Quinceys worked hard at pretending to be amused or liberated, and this boded well for* The Trials of Arabella*: this trio clearly had the knack of being what they were not, even though they barely resembled the characters they were to play* [2, с. 10]; *The couple had driven away in a small car belonging to Florence's mother and arrived in the early evening at their hotel on the Dorset coast in weather that was not perfect for mid July or the circumstances, but entirely adequate: it was not raining, but nor was it quite warm enough, according to Florence, to eat outside on the terrace as they had hoped* [4, с. 3–4]. В обох прикладах сенс розгортається лінійно, а складні синтаксичні стилістичні фігури відсутні.

Протилежним є періодичне речення (a periodic sentence), в якому основна ідея висловлюється в самому кінці. Такі речення є характерними для емотивної прози. За своєю структурою це можуть бути складносурядні, складнопідрядні чи надзвичайно поширені речення. Ці речення містять у собі саспенс (suspense), який полягає у навмисному перенесенні завершення думки з метою дотримання інтриги. Наприклад: *Unable to push her tongue against the word, Briony could only nod, and felt as she did so a sulky thrill of self-annihilating compliance spreading across her skin and ballooning outward from it, darkening the room in throbs* [2, с. 14].

Основна його мета – створення невпевненості, підсилення напруги та тривоги читача. Найпоширенішими способами реалізації саспенсу є такі:

1. вживання прислівникових та уточнюючих фраз перед словом, до якого вони належать: *Even in her anger, she had wanted to show him just how beautiful she was and bind him to her* [2, с. 81]; *Out in the corridor, in silver dishes on candle-heated plate warmers, waited slices of long-ago roasted beef in a thickened gravy, soft boiled vegetables, and potatoes of a bluish hue* [4, с. 4–5].

2. вживання підрядного речення перед головним: *If such a place existed, she was not worthy of it* [2, с. 115]; *When she was before the music stand in the rehearsal room in London, or in her room at her parents' house in Oxford, with Edward sprawled on the bed, watching and desiring her, she held herself gracefully, with back straight and head lifted proudly, and read the music with a commanding, almost haughty expression that stirred him* [4, с. 15].

3. вживання вставних слів і речень у межах одного речення так, що кульмінація думки виявляється в кінці речення: *The scene by the fountain, its air of ugly threat, and at the end, when both had gone their separate ways, the luminous absence shimmering above the wetness on the gravel – all this would have to be reconsidered* [2, с. 113]; *In the grand view of things, the peaceful, prosperous times England was experiencing now were rare, and within them his and Florence's joy was exceptional, even unique* [4, с. 13].

4. вживання дієприкметникових і дієприслівникових конструкцій перед підметом: *Shoulder to shoulder, half standing, half sitting, they faced their childhood home* [2, с. 108–109]; *Rising from his plate, mingling with the sea breeze, was a clammy odour, like the breath of the family dog* [4, с. 19]. Такі різні типи саспенсу використовуються для того, щоб уникнути монотонності в тексті [3, с. 116–117].

Третій стилістичний тип речення – «збалансоване речення» (the balanced sentence). Воно складається із двох і більше частин, які є рівносильними та незалежними між собою [3, с. 116–117]. В процесі аналізу такі речення теж виявлені в романі Ієна Мак'юена. Наприклад: *It was wrong to open people's letters, but it was right, it was essential, for her to know everything* [2, с. 113]. *These were matters beyond words, beyond definition* [4, с. 21]. «Збалансоване речення» будується на основі паралелізму, вжитого для підкреслення та емоційного підсилення протилежних (у першому прикладі) чи подібних (у другому) структур. Такими структурами можуть бути цілі клаузи: сурядні та підрядні, а також прислівникові фрази, звороти та вставні слова.

Синтаксична організація романів представлена переважно складними реченнями з чисельною предикацією, поєднанням сурядних і підрядних зв'язків між клаузами у межах одного речення. Структурні типи складних речень визначені на основі типів їхніх синтаксичних зв'язків. Складносурядні речення, клаузи яких поєднані за допомогою сполучників сурядності чи без сполучників, в англійській мові виділяються за типами зв'язку між його частинами [5, с. 391–400]:

1) складносурядні речення з вільними (нейтральними) взаємозв'язками між їхніми клаузами. Зміна позицій частин такого речення не впливає на його семантичну структуру чи комунікативну мету. В романах Ієна Мак'юена такі взаємозв'язки представлені переважно сполучником **and**, але також асиндетативно: *She liked them; she had looked after her cousin's little boys on occasions and enjoyed herself* [4, с. 8]; *Mayhem and destruction were too chaotic for her tastes, and she did not have it in her to be cruel* [2, с. 5].

2) складносурядні речення з протиставними взаємозв'язками між його частинами. Позиція клауз фіксована через їхню семантичну залежність, характер самого сполучника та наявність інших сполучників, окрім основного. Формальним вираженням таких зв'язків у проаналізованих романах є сполучник **but**: *Edward had never cared for classical music,* ***but*** *now he was learning its sprightly argot – legato, pizzicato, con brio* [4, с. 14]. *Normally, she would have been involved in these preparations,* ***but*** *they happened to coincide with her two-day writing bout and the beginnings of the front-of-house construction* [2, с. 8].

Проте залежно від реалізації вищезазначених факторів, а також залежно від сполучника можна виділити такі групи складносурядних речень, які Ієн Мак'юен широко використовує у своїх романах:

а) складносурядні речення з анафоричними займенниками, клаузи яких поєднуються сполучником **"and"** і семантично залежать від іменника або іншого повнозначного слова, що

виконує певну функцію в першій клаузі: *But what troubled her was unutterable, and she could barely frame* ***it*** *for herself* [4, с. 7]; *Briony was hardly to know it then, but* ***this*** *was the project's highest point of fulfillment* [2, с. 4];

б) складносурядні речення з роз'єднальними сполучниками: **or, either…or:** *She wanted a husband for the sake of respectability, or to please her parents, or because it was what everyone did* [4, с. 135]; *Either she saw, or she did not see* [2, с. 170];

в) складносурядні речення з детермінованими зв'язками мають чітко виражені відношення між його клаузами. Це можуть бути часові: *Initially he used the place as a bolt-hole from Camden Town, and then in the early nineties he moved there to live alone* [4, с. 164]; причинно-наслідкові: *Another was a passion for secrets: in a prized varnished cabinet, a secret drawer was opened by pushing against the grain of a cleverly turned dovetail joint, and here she kept a diary locked by a clasp, and a notebook written in a code of her own invention* [2, с. 5]; чи часово-допустові відношення: *Whereas her big sister's room was a stew of unclosed books, unfolded clothes, unmade bed, unemptied ashtrays, Briony's was a shrine to her controlling demon: the model farm spread across a deep window ledge consisted of the usual animals, but all facing one way – toward their owner – as if about to break into song, and even the farmyard hens were neatly corralled* [2, с. 5].

Традиційно, складнопідрядне речення складається з незалежної клаузи та щонайменше одного підрядного (залежного) речення, поєднаних сполучниками підрядності чи відносними займенниками. Ознаками складнопідрядного речення є його поліпредикативна структура, підрядний тип зв'язку між клаузами та наявність однорідних клауз або послідовно залежних одних від одного частин, які поєднані за допомогою сполучників, сполучних займенників, прислівників або ж без них. Граматичні засоби зв'язку між клаузами виражають логічно-граматичні взаємозв'язки, сформовані в межах складнопідрядного речення [5, с. 409–418].

Основною характеристикою номінативних підрядних речень є їхня властивість виконувати функцію іменника або номінативної частини мови: підметові клаузи виконують функцію підмета, присудкові – предикатива до дієслова-зв'язки, а додаткові – додатка у матриці складнопідрядного речення. Номінативні підрядні речення є залежними від інших клауз і втрачають сенс без них, а саме речення стає неповним. Формально в проаналізованих романах вони представлені сполучниками *that, whether* та відносними займенниками та прислівниками *who, what, which, whom, where, when, how, why.*

Підметові підрядні речення досить часто спостерігаються в романах Ієна Мак'юена самостійно (тобто складнопідрядне речення характеризується тільки одним типом підрядного зв'язку) чи в поєднанні з іншими типами підрядних і сурядних зв'язків у межах одного складного речення. Структурно підметові речення можуть замінювати підмет у двоскладному реченні зі складеним номінативним присудком зі словами-зв'язками *be* чи *seem* (або ж їхніх семантичних еквівалентів). Наприклад: *What she was objecting to was Lola's "because"* [2, с. 13]; *Whether he really wanted it, or dared refuse it, was another matter* [4, с. 17]; *That a girl so brittle and domineering should be brought this low by a couple of nine-year-old boys seemed wondrous to Briony…* [2, с. 118].

Другий тип підметових речень становлять поширені тематичні підметові речення, які представлені займенником (неозначеним або відносним) або іменником, визначеним означальним реченням і виконують функцію підмета в складному реченні. Прикладами можуть послугувати такі речення: *It was the hard tapering tip of this alien muscle, quiveringly alive, that repelled her* [4, с. 29]; *Everything that impeded him had to be outweighed, even if only by a fraction, by all that drove him on* [2, с. 226].

Предикативні підрядні речення в матриці складного речення виконують функцію іменної частини складеного іменного присудка, дієслово-зв'язка якого є в головному реченні. Наприклад: *It was what lay behind this near-joyful feeling* [2, с. 118]; *That was why he had to leave them* [2, с. 238]; *An incidental discovery was that even legendary success brought little happiness, only redoubled restlessness, gnawing ambition* [4, с. 13]; *It was as though the young woman had entered a convent.* [4, с. 43]. Під час дослідження виявлено, що формально предикативне підрядне речення поєднується з головним за допомогою цілої низки сполучників, які залежать від підмета в головному реченні: *that, what* – пояснення, *why* – причина, *as though* – порівняння. Структурно складнопідрядні речення з підрядним предикативним поділяються на два типи: 1) Підрядні предикативні речення можуть слідувати головному, підмет якого виражений самостійною іменною частиною мови, значення якої досить загальне, наприклад *news*. В такому значенні підрядне речення розкриває суть підмета: *Her other news was that her sister Hermione was still in Paris but thinking of relocating to Nice…* [2, с. 278]; 2) Також підрядні предикативні речення можуть бути частиною складеного іменного присудка, який слідує підмету, вираженого неозначеним займенником *it, this* чи *that*: *…it was what her father expected of her* [2, с. 103].

Додаткові підрядні речення за своїм номінальним характером схожі до підметових і предикативних речень, але виконують функцію додатку в складнопідрядному реченні. З головним реченням вони можуть бути поєднані безсполучниково або за допомогою сполучників, корелятивних слів, з'єднувальних займенників і прислівників. Наприклад: *It would not have helped her to know that Edward in his dreamlike state had never seen her looking lovelier* [4, с. 27]. *He could not believe that the twins were in danger* [2, с. 143].

На відміну від попередніх типів номінальних підрядних клауз, атрибутивні підрядні речення слідують не за дієсловом, а за іменником, займенником чи числівником, які вони визначають. Часто вони можуть бути замінені дієприслівниковими та дієприкметниковими конструкціями (participial structures), які виконують функцію означення. Наприклад: 1) *But suddenly the house had spilled its contents into a night which now belonged to a half-comic domestic crisis* [2, с. 144]; 2) *It was torture to remain in the room with someone who knew her like this* [4, с. 106]; 3) *But hidden drawers, lockable diaries and cryptographic systems could not conceal from Briony the simple truth: she had no secrets* [2, с. 5]; 4) *The garden vegetation rose up, sensuous and tropical in its profusion, an effect heightened by the grey, soft light and a delicate mist drifting in from the sea, whose steady motion of advance and withdrawal made sounds of gentle thunder, then sudden hissing against the pebbles* [4, с. 5].

За своєю семантичною структурою означальні клаузи можуть бути 1) аппозитивними (appositive clause), 2) приєднаними до означувального слова, яке має узагальнене абстрактне поняття (*someone*), за допомогою відносного займенника (*who*); 3) обмежувальними (restrictive clauses) які тісно пов'язані з означувальним словом, визначають та уточнюють його, а також є ключовими у матриці складнопідрядного речення;

та 4) описові (descriptive clauses), які містять додаткову інформацію про означуване слово та не впливають на загальний зміст складного речення [5, с. 419–426].

Адвербіальні підрядні речення класифікуються залежно від своєї функції, семантики, частково від способу з'єднання з головним реченням і структури самого речення. Основним критерієм класифікації є, безумовно, їхня функція в реченні. У романах Ієна Мак'юена представлено різні типи адвербіальних підрядних клауз:

− місця: *The twins had come with reluctance from the pool where they had been for three hours without a break* [2, с. 11]. *Wherever he was going he surely would not make it* [2, с. 216];

− часу: *It was not easy, especially at night in bed, or in the mornings as he woke, or in the long afternoons, or in the hours before lunch, or after supper, during the hours before bed* [4, с. 20–21]; *Even before it landed, just short of the water's edge, he wheeled to face her again* [4, с. 156];

− способу дії: *Their meals and bedtimes were supervised as if they were new girls at Roedean* [2, с. 269] (адвербіальна клауза, яка визначає присудок і модифікує ціле головне речення); *Because you stopped in the doorway and looked around at everyone as though you owned the place* [4, с. 58] (адвербіальна клауза супутніх обставин, яка набуває порівняльного значення);

− умови: *If only the silence that followed had been a few seconds longer, her guilt might have had time to rise up against her, and she might have added something less unkind* [4, с. 144]; *It's not straightforward, unless there's hard new evidence* [2, с. 335];

− допусту: *Her purity of spirit would never be in doubt, though she moved through a blemished world* [2, с. 10]; *The wine was from France, though no particular region was mentioned on the label…* [4, с. 5];

− мети: *Florence and Edward arrived well before the others so that she could give him a tour of the Hall* [4, с. 124]; *Again, Cecilia shifted her position so that she was on the other side of her brother* [2, с. 112].

− причини: *She never could quite get the full measure of her own ignorance, because in some matters she thought she was rather wise* [4, с. 142]; *Since she was able to show them the precise location of Robbie's attack on Cecilia, they all wandered into that corner of the bookshelves to take a closer look* [2, с. 179–180].

− наслідку: *He had shifted position, so now she saw his outline clearly against the dying glow on the water behind him* [4, с. 147]; *It was a child, … and therefore it must be Briony…* [2, с. 93].

Висновки. Отже, у статті охарактеризована стилістична організація речень і типологія складного речення. Багатство та різноманіття синтаксичних конструкцій у романах Ієна Мак'юена свідчать про глибину стилю письменника. Використання складних синтаксичних одиниць, зокрема клауз різних типів, та речення різних комунікативно-стилістичних типів дають змогу автору охарактеризувати реалії та взаємозв'язки сучасного світу, їхню експресивність і динамічність.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в ще глибшому вивченні синтаксису романів, зокрема синтаксичних стилістичних фігур, та аналізі формальної реалізації потоку свідомості автора на синтаксичному рівні.

Література:

1. Плоткіна М.Г. Синтаксис складного речення в романах Дж. Остін: структурний та функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – «Германські мови» ; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2010. 20 с.
2. McEwan I. Atonement. London : Vintage, 2002. 371 p.
3. Лотоцька К. Стилістика англійської мови : навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 254 с.
4. McEwan I. On Chesil Beach. London : Vintage, 2007. 166 p.
5. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов : навч. посібник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 464 с.

Chaikovska N. Structural and stylistic features of Ian Mcewan's novels (based on the novels "On Chesil Beach" and "Atonement")

Summary. Syntax is one of the elements of the formal expression of the author's individual style. Characteristic features of the organization of the text of a certain author distinguish it from another and make his works unique. That is why the analysis of the use of certain syntactic constructions and syntactic stylistic means, the construction of sentences and syntactic formations is essential in the process of studying the manner of writer's creative work. A comprehensive analysis of the syntactic level of a work of art involves determining its structural, functional, and semantic-pragmatic properties.

Syntax is the study of principles and ways to combine words into simple phrases, sentences, syntactic constructions, and text. The sentence is one of the key units of the language, which carries the basic information about the phenomenon that is described, and its peculiar form makes a special impression on the reader, gives a certain meaning to objects, phenomena, and events. Clauses of various types of communication (complex and compound) are combined and mixed within the matrix of a single complex sentence, and often represent parts of the entire syntactic stylistic figures in order to achieve the author's main goal – to influence the recipient's emotional sphere.

Modern linguistic research focuses on stylistic semantics rather than a formal grammatical approach to the study of the stylistic level of the writer's idiostyle. The concepts of "stylistic syntax" and "expressive syntax" are becoming more and more popular, because it is the syntactic structure that allows implementing the author's style features.

The subject of our research is the syntactic constructions of the novels of the representative of English postmodernism Ian McEwan "Atonement" (2001) and "On Chesil Beach" (2007). The structural organization of novels is represented by composite sentences filled with syntactic stylistic figures that are designed to realize the author's communicative goal.

Key words: idiostyle, postmodernism, syntax, sentence, clause, stylistic communicative type, parataxis, hypotaxis.

УДК 811.111+81'37+81'373
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.27

Чернега С. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови і літератури
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

СТАНОВЛЕННЯ ПАНТЕОНУ ГЕРМАНО-СКАНДИНАВСЬКИХ БОГІВ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. У статті розглядається становлення та особливості пантеону германо-скандинавських богів, досліджуються семантичні і функціональні особливості германських теонімів на матеріалі давніх міфів, засвідчених на давньоісландській мові XII–XIII ст. («Старша Едда») і давніх англійських текстах. У роботі було проведено комплексний етимологічний, структурно-семантичний і функціональний аналіз германських теонімів. Останні розглядалися як системні елементи лексико-семантичної групи у межах онімічного простору, які мають свої структурно-семантичні особливості.

Системний аналіз показав, що давньогерманські міфологічні тексти вирізняються широкою теонімічною синонімією. Різноманітність теонімів у давньогерманських текстах багато в чому визначається поліфункціональністю відповідних богів, а також численними випадками їхньої метаморфози і травестування.

Етимологія основних давньогерманських теонімів походить від загальноіндоєвропейських коренів, про що свідчить наявність теонімічних аналогів у багатьох мовах індоєвропейської сім'ї.

Германські теоніми мають досить широке асоціативне поле, що знаходить відображення у відповідному наборі ознак, які становлять семантичний портрет конкретних богів. Серед семантичних ознак переважають індикатори соціальних ролей богів, хоча деякі семантичні ознаки свідчать про їхній антропоморфний вигляд.

Переважне число германських теонімів виконують не лише номінативно-ідентифікуючу, але і характерологічну функцію, що робить їх інформативно дуже місткими лексичними одиницями.

Семантичні ознаки, що становлять семантичний портрет богів, виокремлювали на основі семантичного аналізу самих теонімів, прямих кваліфікаторів і атрибутивних комплексів, а також на основі міні-, мезо- і макротексту, де семантичні ознаки визначаються за допомогою ізотопічних рядів, а також на основі розшифровування кеннінгів.

Ключові слова: германський теонім, пантеон германо-скандинавських богів, «Старша Едда», функціональний аспект, семантичний портрет.

Постановка проблеми. В останні десятиліття активізуються дослідження в галузі діахронічної германістики та семантики. Однак, незважаючи на велику зацікавленість дослідників цією проблемою, багато питань, які пов'язані з її рішенням, ще не досить досліджені і потребують подальшого розгляду. У зв'язку з цим діахронічні дослідження Н.Д. Арутюнової, В.Г. Гака, Т.В. Гамкрелідзе, В.В. Іванова, В.Д. Каліущенка, Н.І. Козак, В.В. Левицького, В.Г. Таранця, О.Д. Огуйя, А.А. Уфімцевої, Л.Н. Ягупової мають величезне наукове значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням давньогерманських текстів присвячені роботи Ж. Дюмезіля, Є.М. Мелетинського, М.І. Стеблін-Каменського, С. Стурлусона, О.М. Фрейденберга.

Значна увага приділяється особливостям теонімів у різних мовах: чуваській та марійській (В.В. Іванова), лезгинській (Ф.Р. Нагієв), тюркських мовах, а саме карачаєво-балкарській (Б.Х. Мусукаєв) та ін.

Основоположником вивчення германської міфології є Я. Ґрімм [1]. Як представник романтичної теорії, Я. Ґрімм уважав, що германські боги є вищим проявом релігійної творчості народу, а германські підземні духи, карлики, ельфи, велетні та інші – наступним потворним розвитком вищої ідеї – божества. У роботі В. Шварца [2] було виявлено, що так звана нижча міфологія (охоплює карликів, велетнів і ельфів) генетично є більш давнім утворенням, ніж так звана вища міфологія, що включає богів.

Серед учених, які займаються дослідженнями індоєвропейських міфологій, найбільшою популярністю користується Ж. Дюмезіль, автор трифункціональної теорії [3]. В її основі покладена ідея про те, що спочатку боги індоєвропейців мали групуватися за трьома функціями: магічна влада, військова сила, родючість (тобто пантеон являв собою проєкцію соціуму, яким він бачився Дюмезілем). Зокрема, відомо, що боги, пов'язані зі сферою родючості, володіли здебільшого магічною функцією (найчастіше – військовою). Проте широта ерудиції і глибокий аналіз французького вченого збагатили науку багатьма цінними висновками.

Мета статті. Головною метою роботи є комплексний аналіз становлення пантеону германо-скандинавських богів та його особливостей.

Виклад основного матеріалу. У германський пантеон, який відображається в давніх текстах, входять такі боги: Одін (він уособлює владу, мудрість, магію, зокрема військову, він – покровитель воїнів, господар вальхалли), Тор (громовик із військовими й аграрними функціями, головний борець із велетнями і світовим змієм), Тюр (старий індоєвропейський небесний бог, покровитель військових зборів і поєдинків), Хеймдалль (страж богів і світового древа), Хьонір, Улль (бог – стріл із лука і лижник), Бальдр (юний бог, який відіграє роль ритуальної жертви), Ньйорд уособлює родючість, море і судноплавство, Хьод (сліпий бог, вбивця Бальдра), Фрейр (уособлює родючість, світло), Локі (міфологічний шахрай і насмішник, батько хтонічних чудовиськ, посередник між богами і велетнями), Брагі (бог-скальд) і деякі інші.

Є також і юні боги Відар, Валі, Магні та Моді, які функціонують головним чином як месники за батьків і братів; Хермод, який

намагається повернути брата Бальдра з царства смерті Хель. Вілі та Ве згадуються тільки як брати Одіна і 'сини Бора', а Од – як чоловік Фрейї, якого часто-густо ототожнюють з Одіном.

Богині (що мають переважно стосунок до родючості й діторородіння) – це перш за все Фрігг, Фрейя, Сів, Ідунн, а також мисливиця і лижниця Скаді, іноді згадуються Гевьон і Фулла.

Боги і богині Півночі не являють собою мертві форми. Вони існуватимуть доти, як вказано в піснях «Старшої Едди», доки їхній народ, їхні нащадки житимуть у Мідгарді. Боги не мертві, вони забуті більшістю людей. Вони в очікуванні того часу, коли спогади про них оживуть у душах і серцях їхнього народу.

Головне божество скандинавів, глава північногерманського пантеону – могутній і загадковий бог *Óðinn* 'Одін'. *Óðinn* 'Одін' розподіляє перемоги і поразки вікінгів, коли ті б'ються. Полеглих у битві воїнів він приймає у Вальгаллу – світлицю вбитих, де воїни проводять час у бенкетах і битвах. Час від часу *Óðinn* 'Одін' виводить своїх підданих на полювання і мчить разом із ними по небу – цей сюжет дав початок так званому «Дикому полюванню» – повір'ю, яке було поширене по всій Європі в Середні віки.

Найпопулярнішим мотивом, пов'язаним із *Þorr* 'Тором', є так звана «рибна ловля». У міфах *Þorr* 'Тор' постає противником страшного світового чудовиська – змія Ермунганда. *Þorr* 'Тор' намагається вивудити його з води, але зробити це зовсім не легко, адже для цього потрібно майже перевернути світ. Цей мотив користувався у стародавніх скандинавів особливою популярністю.

Інший цікавий персонаж скандинавської міфології – бог-ошуканець *Loki* 'Локі'. Це найпідступніший і найвиверткіший з усіх богів, який у своїх інтересах часто підводить своїх побратимів, але іноді й допомагає їм.

Ж. Дюмезіль бачив у різних індоєвропейських традиціях рудименти фігури трикстера, що найбільш яскраво представлені в германському божестві Локі. Ці риси також властиві і грецькому Гермесу, іранському Аріману, а також низці індоєвропейських героїв (Одіссей – у греків, Сирдон – в осетинів, Брікрен – у кельтів) [3].

Локі – ініціатор убивства сонячного бога Бальдра, яке може призвести зрештою до руйнування світу. На свободу вириваються страшні чудовиська, багато з яких породжені тим же Локі. Боги б'ються з ними і гинуть у боротьбі. Земля переживає всесвітній потоп, а на довершення до всього з'явився з вогняної країни велетень Сурт, який спалює все, що залишилося після потопу. Проте загибель світу не остаточна – він повинен відродитися. Сини богів знову повинні заселити те місце, де колись стояло їхнє місто Асгард. Також і люди повинні відродитися від єдиної пари, яка вціліла у священному гаю [4].

«Трикстер – це колективний образ тіні, сукупність усіх нижчих рис характеру в людях», – підкреслив учений [5, с. 354]. У більшості історій Локі потрапляє в біду (одноособово або разом із іншими асами, вплутуючи й інших богів), але сам і рятує становище. Здебільшого інші аси пасивні й лише спостерігають за подіями. Загальна схема таких сюжетів – нерозумна або імпульсивна поведінка Локі, загальне нерозуміння події, потім ускладнення ситуації і порятунок становища, який Локі сам і здійснює. Саме Локі вміє використовувати хитрість, підступність та обман на користь асам.

Карл Ґустав Юнґ у своїй статті «Психологія образу трикстера» говорить, що цьому архетипу властива «любов до підступних розіграшів і злих витівок, здатності змінювати подобу, його подвійна природа – наполовину тваринна, наполовину божественна, схильність до всіляких мук... » [6, с. 338]. Це якраз і є найяскравішими рисами чи то аса й побратима Одіна, чи то жахливого демона, який прикидається другом – Локі.

Сучасні язичники вважають, що Локі потрібно шанувати на ритуалах нарівні з іншими богами, тому що ображений Локі діє так, як описує "Lokasenna" – лається, псує з усіма відносини і, звичайно, псує свято. Адже саме так може діяти Тінь – щось витіснене в підсвідомості як неправильне, аморальне, непевне. Те, що витісняється, стає сильнішим і в результаті підриває загальний порядок свідомості (або світопорядок у глобальному сенсі) загалом. Так сталося і з Локі й тим світом, частиною якого він був, вважають прихильники його культу.

Велика Богиня *Freyja* – єдиний жіночий персонаж, образ якої сягає корінням щонайменше в неоліт, коли вона володіла воістину глобальною, космічною природою. Безумовно, в патріархальному індоєвропейському суспільстві відбулося зниження ролі Великої Богині. Вона втратила свою небесну іпостась. З цього приводу навіть виник спеціальний пояснювальний міф, що оповідає про її зраду Богові Грому з Богом Земних Сил і перетворення після цього в хтонічну богиню (балти, германці).

У процесі еволюції образ Великої Богині піддався розщепленню на численні самостійні персонажі (унаслідок зазначеної поліфункціональності ролі жінки). Це богиня, що уособлює безпосередньо землю (грецька – Гея, індійська – Пріттхіві, скандинавська – Єрд, балтійська – Земес мате); богиня долі; покровителька сім'ї та шлюбу (грецька – Гера, італійська – Юнона, скандинавська – Фрігг, слов'янська – Лада, індійська – Лакшмі); богиня-матір (кельтська – Богиня Дану, хеттська – Ханнаханна); богиня священного вогню (грецька – Гестія, італійська – Веста, скіфська – Табіті); покровителька лісу (грецька – Артеміда, італійська – Діана); покровителька родючості (грецька – Деметра, італійська – Церера, скандинавська – Фрейя); богиня ремесел (здебільшого жіночих – ткацтва тощо, грецька – Афіна, італійська – Мінерва, кельтська – Бригіта); богиня любові (грецька – Афродіта, скандинавська – Фрейя); богиня війни (кельтська – Морріган, скандинавська – Фрейя, індійська – Дурга), вісниця смерті (грецькі еринії, етруська – Ванф, кельтські банши, скандинавські валькірії, балтські вели, слов'янські віли).

Жіночі божества долі зазвичай групувалися в тріади (грецькі мойри, італійські парки, скандинавські норни, балтські Лайма, Декла і Карта). Зооморфна символіка Великої Богині була різноманітна – птахи (сова, голуб, зозуля), змії, риби, комахи (бджола, метелик, скорпіон).

Досить природно, що основним середовищем поклоніння Великій Богині та її персоніфікації були жінки. Природна віра в чаклунські та пророчі здібності жінок – культ Богині, був тісно пов'язаний із магією. Після християнізації відбулося її вторинне розщеплення, цього разу за принципом «благе» – «шкідливе». Негативний початок послужив основою для формування образу «відьми» (дві жінки – «діва» і «відьма»). Загальновідомі гоніння на відьом у Пізнє Середньовіччя. Водночас ціла низка функцій образу і атрибутів Великої Богині була поширена на шанування багатьох жіночих персонажів християнської релігії.

Пантеон давньогерманських богів розділений за функціями на три частини, які утворюють одне ціле. Першою функцією є судження, розум, міра і закон (їх утілює *Tyr* 'Тіу-Тюр'),

а також інтуїція, натхнення і трансформація (їх утіленням є *Óðinn* 'Одін-Вотан'). Другою функцією є сила (зазвичай фізична), могутність і енергія (їх утілює *Þorr* 'Тунар-Тор'). Він і його рід належать до богів-воїнів. До третьої функції належать творення, благополуччя, фізичне здоров'я і природні цикли (їх утілюють у собі Господь і Пані – *Freyr* і *Freyja* 'Фрейр і Фрейя'). Вони належать до богів і богинь ремісників і селян, до ванів, які мають власну магію, селяни також можуть бути й воїнами [7].

Якщо велике значення мали Одін, Тор і Фрейр, то в оповідних міфах головними діючими особами є Одін, Тор і Локі, які виступають насамперед у ролі культурних героїв: Одін – як культурний герой – творець і шаман (жрець), Тор – як героїчний борець, який огороджує богів і людей від чудовиськ, Локі – як негативний варіант культурного героя – міфологічний шахрай-трикстер. В Одіна підкреслюється розум (у його синкретичному розумінні, що включає магічну силу і підступність), у Тора – фізична сила і богатирська лють, у Локі – хитрість і крутійство. Відповідно, Тор виступає як головний противник велетнів і морового змія, Одін – як добувач священного меду і рун, носій мудрості, магії та пророцтв, а Локі – як вічний «добувач» (за допомогою трюків) міфологічних цінностей у карликів для богів, у богів – для велетнів і т. ін. – такий собі оператор їх вічної «циркуляції».

Спостерігається функціональне пересічення, коли функції іноді збігаються, але є диференційні особливості. Збігання функцій декількох богів іноді призводить до висування одного з них на перші ролі, тоді як інші йдуть у тінь.

Наприклад, і Одін, і Тор є богами неба і війни. Паралелізм усувається тим, що Одін – бог військової магії та військової дружини, покровитель героїв і сіяч розбрату між ними, а Тор – бог-богатир, що моделює озброєний народ, захисник «своїх» (богів і людей) від «чужих» – різних демонів; Одін – бог неба як господар військового «раю», а Тор зведений до спеціалізованого громовика.

Локі виступає як комічний дублер Одіна в космогонії та його демонічний противник в есхатології. У них обох є шаманські риси, але шаманські мандри Локі обмежені горизонтальною проєкцією, тоді як образ Одіна тісно пов'язаний зі світовим древом. Він витіснив у цьому громовика Тора і конкурує зі стражем богів Хеймдаллем, який спочатку, ймовірніше, був тотожний світовому древу Іггдрасилю. Умовно Одіна і Локі можна співвіднести як біле і чорне шаманство. Як позитивний творець, Одін – батько асів, а Локі – батько хтонічних чудовиськ; Одін – господар небесного царства мертвих для обраних, а Локі – господар підземного царства мертвих і таємний винуватець першої смерті (смерті Бальдра), яка є одіничним жертвопринесенням (реальний убивця Хьод).

У процесі еволюції скандинавської міфології дуже суттєвим було найбільше висування на перший план Одіна і всього одіничного комплексу як небесної військової міфології. Одін при цьому витісняв спадкоємця індоєвропейського бога неба Тюра і частково індоєвропейського громовика Тора як небесних богів. Скандинавську міфологію пронизують есхатологічні мотиви, принаймні в її «еддичній» стадії. Деякі мотиви (напр., пов'язані з шаманізмом, рибальською культурою) можуть вважатися наслідком контакту із саамсько-фінським оточенням. Образи головних богів скандинавського пантеону – *Óðinn* 'Одін', *Þorr* 'Тор', *Freyr* 'Фрейр', *Loki* 'Локі', *Heimdallr* 'Хеймдалль', *Týr* 'Тюр', *Njörþr* 'Ньйорд' виріз-няються різноманітними функціями і характерами. Богині – *Freyja* 'Фрейя', *Iðunn* 'Ідунн', *Sif* 'Сів' також володіють індивідуальними рисами. Наприклад, *Sif* 'Сів' вирізняється золотим волоссям, що викували для неї карлики-цверги.

Є велика кількість інших богів і богинь, їхня відмінність полягає в тому, що їм відведено виконувати лише окремі специфічні функції або ж вони тісно пов'язані з релігійною активністю виключно в домашньому побуті. Останні об'єднані в групи, такі як діси, альви. Діси (дісл. *disir*) – божественні істоти, що допомагають під час пологів, які сприяють плодючості землі або ж такі, як карлики-цварги тощо. Альви (дісл. *alfar*) у скандинавській міфології нижчі природні духи (спочатку, можливо, й душі мертвих), які мали стосунок до родючості, в «Старшій Едді» вони протиставляються вищим богам-асам [8]. І нарешті, існують божества, які виконують виключно міфологічну, космологічну функцію. Такі божества наприклад *Baldr* 'Бальдр' (Бальдр – бог, який входить до числа асів, смерть якого в історії Асгарда є переломним моментом), можуть мати велике значення, але одночасно вони не можуть бути предметом релігійного культу в тому вигляді, в якому вони сприймаються. Відомо про цілий пантеон або «родину» північних богів і богинь. Цей пантеон об'єднав у собі весь спектр архетипів людського досвіду і потенціалу.

Висновки. Отже, в основі давньогерманських міфологічних текстів лежать сюжети, пов'язані з діями різних сакральних суб'єктів, насамперед богів, які наділені багатьма антропоморфними властивостями.

Протягом століть образи богів зазнавали різних змін. Відбувалося як розщеплення первинних образів богів, так і їх злиття, що призвело до дублювання і змішування низки їхніх функцій.

Трансформації образів богів призвели до ускладнень їхньої ідентифікації на певних етапах розвитку міфології, що отримало відображення в порушенні їх чіткої теонімічної репрезентації в досліджуваних текстах.

Під час дослідження системи міфологічних персонажів та їхніх функцій доволі продуктивним видається архетипний підхід К.Ґ. Юнґа, а також соціологічний підхід, за якого дії міфічних персонажів, їхні взаємини розглядаються як специфічне відображення реальних суспільних процесів і явищ.

Література:

1. Grimm J. Deutsche Mythologie. Berlin : Verlag M / Schroder, 1934. 61 s.
2. Schwartz F.L.W. Der heutige Volksglaube und das alte Heidentum mit Bezug auf. Книга по требованию, 2012. 172 с.
3. Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев / пер. с фр. ; АН СССР, Ин-т востоковедения. Москва : Наука, 1986. 234 с.
4. Свєточева С.М. Лексична репрезентація імені бога Локі в германському міфологічному дискурсі. *Сучасна германістика : теорія і практика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ : Біла К.О., 2012. С. 43–44.
5. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов. Езиковедски изследования в чест на акад. Стефан Младенов. София, 1957. С. 523–539.
6. Юнг К.Г. Душа и миф. Киев : Port Royal, 1996. 383 с.
7. Таранець В.Г. Трипільський субстрат: походження давньоєвропейських мов : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 276 с.
8. Топоров В.Н. Митра. Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2 тт. / гл. ред. С.А. Токарев. Москва : Советская энциклопедия, 1988. Т. 2. С. 154–157.
9. Стурлусон С. Младшая Эдда. Ленинград : Наука, 1970. 253 с.

10. Стеблин-Каменский М.И. Старшая Эдда. Древнеисландские песни о богах и героях. 1963. 255 с.
11. Vries J. de. Altnordisches etymologisches Wörterbuch. 2. Aufl. Brill ; Leiden ; Boston ; Köln, 2000. 689 s.

Chernega S. Formation and peculiarities of the pantheon of the German and Scandinavian gods

Summary. This article focuses on the formation and peculiarities of the pantheon of the German and Scandinavian gods, discusses the semantic and functional features of Germanic theonyms based on the material of ancient myths of the 12th – 11th centuries ("Poetic Edda") and ancient English texts. The comprehensive etymological, semantic and functional analysis of the Germanic and Scandinavian theonyms with the help of different methods and technologies was carried out, special attention being paid to the systematic approach to the investigation. The latter were considered as systemic elements of the lexical-semantic group within the framework of the onymic space, having their own structural-semantic peculiarities.

System analysis shows that ancient Germanic mythological texts are distinguished by broad theonymous synonyms. The variety of theonyms in ancient Germanic texts is largely determined by the multifunctionality of the gods, as well as by numerous cases of their metamorphosis and travesty.

The etymology of the main ancient German theonyms goes back to common Indo-European roots, as evidenced by the presence of theonymous names in many languages of the Indo-European family.

The ancient Germanic theonyms have a very broad associative-semantic field, which is reflected in the corresponding set of semantic peculiarities, which make up a specific semantic portrait of the gods, the indicators of social role predominating. Nevertheless, some semantic features testify to the anthropomorphic image of the gods mentioned. The vast majority of German theonyms perform not only nominatively identifying, but also characterological functions, which makes them informatively very capacious lexical units.

The semantic features that make up the semantic portrait of the gods were singled out on the basis of a semantic analysis of theonyms themselves, direct qualifiers and attributive complexes, as well as on the basis of mini-, meso- and macrotext, where semantic peculiarities are determined by using isotopic series, as well as on the basis of decoding of kenning.

Key words: Germanic theonym, pantheon of German and Scandinavian gods, "Poetic Edda", functional aspect, semantics.

УДК 811.133.1'23
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.28

Шевченко М. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ В РИТОРИЦІ ПРЕЗИДЕНТА ФРАНЦІЇ ЕММАНЮЕЛЯ МАКРОНА В ПЕРІОД СОЦІАЛЬНИХ ПРОТЕСТІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню комунікативно-прагматичного потенціалу засобів впливу в риториці президента Франції Емманюеля Макрона в період соціальних протестів. В умовах затяжного протестного руху «жовтих жилетів», що набув політичного забарвлення, перед владою Франції постала необхідність у налагодженні ефективного діалогу з мітингувальниками, щоб тримати під контролем ситуацію і зробити більш сприятливими настрої в суспільстві. У своїх прямих зверненнях до народу президент Франції використовує політичний тип дискурсу кооперативної спрямованості з вираженим політико-ідеологічним акцентом.

У межах політичного різновиду дискурсу діють особливі механізми мовленнєвого впливу на реципієнта, яким із високим ступенем ймовірності гарантоване автоматично правильне сприйняття аудиторією завдяки ефективному використанню ретельно підібраних технік, стратегій, риторичних прийомів тощо.

Для того, щоб справити певний ефект на аудиторію, кооперативний тип політичного дискурсу має базуватися на переконливій системі цінностей. Висловлювання Макрона значною мірою засновані на традиційних французьких цінностях, а також на нових, пов'язаних із майбутнім. Експлуатується ідеологема позитивного образу об'єднаної Франції, що ґрунтується на непорушних ідеях рівності, справедливості, братерства. Крім того, президент має звичку часто апелювати до так званих «макронівських» цінностей: закон, спокій, республіканський порядок, повага, дружба, діалог, згуртованість, обов'язки, солідарність, гідність.

До ефективних засобів переконання та підсвідомого залучення на свій бік аудиторії слід віднести використання в дискурсі експліцитних знаків інтеграції, лексем на позначення спільності, реалізацію топосу сильного лідера, гаранта збереження державних цінностей, вживання інтенсифікаторів. Використання стратегії солідаризації, стратегії консолідації, тактики вилучення інформації дає можливість досягти сприятливого перлокутивного ефекту повідомлення.

Ключові слова: політичний дискурс, кооперативний тип дискурсу, стратегія, ідеологема, консолідація.

Постановка проблеми. Будь-який мовець, що вдається до використання політичного різновиду дискурсу, намагається оптимізувати мовленнєвий вплив на реципієнта, якомога повніше використовуючи маніпулятивний, сугестивний потенціал мови. З огляду на це увиразнюється й необхідність вивчення механізмів і варіацій сприйняття політичного дискурсу цільовою аудиторією.

Політичний дискурс оперативно віддзеркалює еволюційно-трансформаційні зміни в суспільстві, він також може бути тим чинником, який запускає ці перетворення, зупиняє їх або якісно змінює. Дослідження потужного психолінгвістичного та прагматичного впливу цього дискурсу не втрачає своєї актуальності, адже він безперервно циркулює в інформаційному просторі держави як соціально-політичного інституту суспільства, постійно якісно оновлюється завдяки реакції на суспільні зміни й виступає засобом оприлюднення, популяризації політичних ідей, дискутування, інформування тощо.

Вивченням потенціалу мови в контексті влади і соціальної дійсності займалися А.М. Баранов, А.Д. Бєлова, Р. Водак, Т. ван Дейк, О.Й. Шейгал, Г.М. Яворська, П. Чілтон, Н. Фейерклаф та інші. Визначальною рисою студій політичного дискурсу є зорієнтованість на розкриття механізму конструювання ідеологічних установок, під впливом яких перебуває соціум. Дослідження стратегій їх створення перебуває у фокусі постійної уваги сучасної лінгвістики.

Метою статті є вивчення комунікативно-прагматичних засобів риторичного впливу, що структурують дискурс президента Франції Емманюеля Макрона в період соціальних протестів.

Наприкінці 2018 року Францію охопила хвиля громадянського невдоволення. Події розгорталися доволі стрімко – відбувалося блокування дорожнього руху, траплялися сутички демонстрантів із поліцією, випадки вандалізму, пограбувань. Початкове невдоволення підвищенням цін на пальне переросло у неприйняття загального соціально-політичного курсу країни та у вимагання відставки чинного президента Франції Емманюеля Макрона. До протесту «жовтих жилетів» приєднались радикальні маргінальні рухи, ситуація ускладнювалась. Справедливі вимоги були змішані з подекуди неприпустимим свавіллям. Бурхливий вияв негативних настроїв у суспільстві призвів до введення надзвичайного стану, оскільки криза набувала загрозливих масштабів. Ці обставини, безперечно, є ключовими для розуміння екстралінгвістичного контексту тієї довготривалої комунікативної ситуації, у якій досі перебуває французький президент.

Одне з перших звернень до населення країни з приводу протестів [1], ретельно підготовлене з урахуванням несприятливих настроїв у соціумі, тривало 13 хвилин і було покликане переконати та заспокоїти французів. Також було необхідно запропонувати компроміси в цій загостреній ситуації та запевнити людей у кращому майбутньому. Це було вкрай важке завдання, адже президентський виступ зібрав біля екранів дуже

різнорідну аудиторію: як критично налаштованих, роздратованих учасників протестного руху, так і наляканих, занепокоєних безладами, грабунком, зазіханнями на приватну власність простих громадян, які засуджували радикальну поведінку «жовтих жилетів». Тож риторика президента мала задовольнити демонстрантів і одночасно заспокоїти всіх громадян, вселити віру у налагодження ситуації і, відповідно, створити мирний настрій в країні.

Змішаний тип цільової аудиторії робить більш лабільною систему обраних стратегій впливу і змушує поєднувати елементи різних типів дискурсу для досягнення сприятливого перлокутивного ефекту політико-ідеологічного повідомлення.

Для звернення до громадян під час панування негативних настроїв у суспільстві найбільш ефективним у психолінгвістичному плані видається кооперативний тип дискурсу з відповідними стратегіями і тактиками, який і використовується французьким президентом у поєднанні з класичним політичним дискурсом.

У межах політичного дискурсу зазвичай стверджується певна система цінностей – соціальних, соціально-психологічних ідей і поглядів. Ця система у висловлюваннях Макрона значною мірою базується на цінностях минулого або традиційних французьких цінностях, а також на нових, пов'язаних із майбутнім. Традиційний девіз «Свобода, рівність, братерство», наріжний камінь ідеалів французької Республіки, що походить із часів Французької революції, починає звучати по-іншому, на новий лад, адже має відповідати новим вимогам часу.

Ідея свободи постійно присутня у президентській риториці. Макрон нагадує співгромадянам, що там, де панує насильство, свобода припиняє існувати: Quand la violence se déchaîne, la liberté cesse. У промовах очільника країни часто лунають словосполучення «наша свобода» (notre liberté), «жити вільно» (vivre libre), «бути вільним громадянином» (être un citoyen libre), адже це фундаментальна цінність для французької нації.

Рівність у Макрона стає синонімом Справедливості. Оскільки одним із головних закидів «жовтих жилетів» до уряду є несправедливість – несправедливість тарифів, реформ, нерівність ставлення правління до різних прошарків суспільства – присутність лексичної одиниці «justice» і похідних від неї стає неминучою. Одним із першочергових завдань, що стоять перед президентом під час цієї соціальної кризи, є показати, що забезпечення справедливості в країні є одним із пріоритетних напрямів його політичного курсу. Ідея справедливості знаходить своє вираження по кілька разів у межах однієї промови: C'est la simple justice. Nous voulons des règles plus justes. La justice et l'efficacité du pays [1]. Варіювання повторів ідеї у різних виразах впливає на колективне уявлення і створює психологічний ефект навіювання та автоматичного засвоєння інформації.

Ідея братерства втілюється в застосуванні стратегії солідаризації з аудиторією, яка є важливим складником кооперативної орієнтації дискурсу загалом. Значну психолінгвістичну роль в актуалізації цієї стратегії виконує використання експліцитних знаків інтеграції [2; 7]. Це насамперед маркер «я свій», що апелює до спільної національної належності. Інклюзивний займенник *nous* у тексті промови, лексеми на позначення спільності (*notre, ensemble*) підсвідомо створюють в аудиторії відчуття солідарності, взаємної причетності, єдності з президентом. Лексеми, які експліцитно висловлюють ідею об'єднання, наприклад: *nous tous français, se ressembler,* notre seule bataille; топос обов'язку, що виражається різними граматичними формами, наприклад "Nous sommes à la tâche", а також дієсловом повинності «мусити» в 1 особі множини (devoir): Nous ne devons pas nous arrêter là. Nous devons nous rassembler et aborder ensemble toutes les questions essentielles à la Nation. Nous devons renouer avec notre projet collectif. Він виражає ідею залучення до спільної справи, необхідність працювати нарівні, пліч-о-пліч, що сприяє зміцненню національної французької ідеї братерства.

Коли йдеться про покращення економічних показників, створення нових робочих місць, підприємств, президент із вдячністю вказує на спільність цих досягнень. Навмисна гіперболізація успіху сприяє реалізації стратегії консолідації. Особисті й присвійні займенники відіграють при цьому сугестивну роль, урівнюючи, консолідуючи суспільство разом із урядом, президентом, верхівкою влади: Tout cela, *nous* l'avons fait ensemble. Car ces bons chiffres qui font chaque jour la France plus forte sont d'abord *les vôtres*, le fruit de *votre* travail, des risques pris par *nos* entrepreneurs, *nos* artisans, *nos* commerçants, *nos* agriculteurs, du génie créatif de *nos* inventeurs et de *nos* artistes.

Слід зазначити, що президент не ховається за узагальнюючим займенником "nous", а навпаки – часто акцентує особисті переконання, міркування, використовуючи особовий займенник "je": Je n'oublie pas qu'il y a une colère, je la ressens comme juste. Je prends ma part de cette responsabilité. Так реалізується топос сильного лідера, гаранта збереження державних цінностей, який не боїться відповідальності. Топос сили проявив себе також у таких рішучих ключових словах на позначення майбутніх кроків уряду, як *réponse rapide et forte, mesures fortes, instructions rigoureuses.* Сила висловлювань підкреслюється використанням інтенсифікаторів, наприклад *profondément, plus que tout*.

У намаганні розгорнути безконфліктний тип дискурсу мовець часто змушений вдаватись до тактики вилучення інформації. Наприклад: Un peuple qui se divise à ce point, qui ne respecte plus ses lois et l'amitié qui doit l'unir est un peuple qui court à sa perte. Президент умисно оминає серйозні причини, що призвели до такого стану речей, відводить від них увагу аудиторії, щоб наголосити на наслідках, закликати до відновлення почуття національної єдності, змусити аудиторію задуматися над тим, до чого призводять безлади, на які зважилися «жовті жилети» протягом загострення страйків.

Окрім того, що президент закликає до поваги традиційної системи цінностей, у своєму дискурсі він створює також ідеалізований образ французької європейської спільноти. Вона заснована на актуальних саме для цієї політичної ситуації спільних цінностях, до яких він апелює: *закон, справедливість, спокій, республіканський порядок, повага, дружба, діалог, згуртованість, обов'язки, солідарність, гідність.* Ці цінності називають істинно макронівськими, адже він часто до них закликає [6].

У промовах французького президента образ Франції часто постає ідеалізованим – як місце, де все буде по справедливості і діти сучасних громадян будуть жити краще. Тут знаходить свій прояв комунікативна тактика прогнозування позитивного майбутнього [7]: Nous voulons bâtir une France du mérite, du travail, une France où nos enfants vivront mieux que nous. Неозначений артикль une забезпечує розуміння того, що це місце поки що існує лише в потенціальності, створює ефект відокремлення від реальності. Вимальовується ідеологема позитивного образу

об'єднаної Франції, саме до цього майбутнього слід рухатися французькій спільноті.

Висновки. Дискурс Емманюеля Макрона переважно будується на традиційних французьких цінностях із залученням нових європейських орієнтирів. Експлуатується ідеологема позитивного образу об'єднаної Франції, що найкращим чином зараз відповідає вимогам часу і внутрішньої політичної ситуації. Так звані «макронівські» цінності постійно перебувають у центрі уваги, це такі поняття, як закон, спокій, республіканський порядок, повага, дружба, діалог, згуртованість, обов'язки, солідарність, гідність.

Використання в дискурсі експліцитних знаків інтеграції, лексем на позначення спільності, реалізація топосу сильного лідера, ефективне вживання інтенсифікаторів працюють на справлення потрібного комунікативного ефекту на цільову аудиторію. Використання стратегії солідаризації, стратегії консолідації, тактики вилучення інформації дає можливість досягти сприятливого перлокутивного ефекту повідомлення. Слід зазначити, однак, що розв'язання цього соціального конфлікту є ще далеким від завершення, оскільки поступки, отримані від уряду за досить довгий час страйків, протестанти вважають все ж таки недостатніми.

Перспективи дослідження вбачаються у можливості подальшого поглибленого аналізу риторики президента Франції з позиції психолінгвістики з метою оцінки когнітивних механізмів впливу сучасного французького політичного дискурсу.

Література:

1. Verbatim: Le discours d'Emmanuel Macron face aux "gilets jaunes". URL: https://www.lemonde.fr/politique/article/2018/12/10/le-verbatim-de-l-allocution-televisee-du-president-de-la-republique_5395523_823448.html.
2. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : монография. Волгоград : Перемена, 2000. 368 с.
3. Баран Г.П. Об'єктивація концепту recession/рецесія у сучасному англомовному політичному інтернет-дискурсі: лінгвокогнітивний, семіотичний та комунікативно-прагматичний аспекти : дис. … доктора філол. наук : 10.02.04 ; Херсонський державний ун-т. Херсон, 2015. 230 с.
4. Vœux 2020 aux Français. URL: https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/12/31/voeux-2020-aux-francais.
5. Allocution d'Emmanuel Macron: il reprend "des thèmes qui sont fondamentaux chez lui". URL: https://www.francetvinfo.fr/culture/patrimoine/incendie-de-notre-dame-de-paris/allocution-d-emmanuel-macron-il-reprend-des-themes-qui-sont-fondamentaux-chez-lui-analyse-bruno-cautres_3401415.html.
6. Lettre aux Français. URL: https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/01/13/lettre-aux-francais.
7. Кравченко В.Л. Семантичні та лінгвопрагматичні характеристики концепту *Європа* у сучасному англомовному політичному дискурсі : автореф. дис. … канд. філол. наук. Київ, 2007. 20 с.

Shevchenko M. Communicative and pragmatic means of influence in the rhetoric of the president of France Emmanuel Macron during the period of social protests

Summary. The article has been devoted to the study of the communicative and pragmatic potential of the means of influence in the rhetoric of the president of France Emmanuel Macron during the period of social protests. As long as the protracted yellow vests movement gained political direction the necessity of the effective dialogue with the protesters raised before the French president and government. There was a need to keep the situation under control and to make public sentiment more favorable. In his direct appeals to the society Emmanuel Macron uses the political type of discourse with the cooperative focus and strong ideological mark.

The political type of discourse uses particular mechanisms of the language influence on the recipient. There is a high level of warranty that these mechanisms will be successfully perceived by the auditory due to the effective use of carefully selected techniques, strategies, rhetoric methods.

To make an effect on the auditory the cooperative type of discourse should base on the convincing system of values. Macron's rhetoric primarily is built on the traditional French values and on the new ones that focus on the future. The ideological positive image of France united is effectively exploited. France leans on the inviolable ideas of the equality, justice and fraternity. Moreover the president often appeals to the so called "macronian" values: law, peace, republics order, respect, friendship, dialogue, cohesion, responsibilities, solidarity, dignity.

To the effective means of the persuasion and subconscious auditory management belongs the use of the explicit integration marks in the discourse, the use of lexemes that designate commonality, the realization of the strong leader topos, the use of the intensifiers. The solidarity strategy, the strategy of consolidation, the tactics of information elimination give an opportunity to make more convenient perlocution message effect.

Key words: political discourse, cooperative type of discourse, strategy, ideological image, consolidation.

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.29

Ахмад И. М.,
кандидат филологических наук,
доцент кафедры теории, практики и перевода английского языка
Национального технического университета Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АССОЦИАТИВНО СВЯЗАННЫХ ЛЕКСЕМ

Анотація. У статті досліджуються особливості актуалізації тимчасових значень у лексемах, асоціативно-семантично пов'язаних із назвами частин доби. У ній обґрунтовуються принципи включення лексем до складу асоціативно-семантичних груп, визначається роль контексту у виявленні асоціативно-семантичних зв'язків кауземи з рефлексемами. Також розглянуто чинники, що впливають на актуалізацію в контексті тих чи інших елементів значення слова. Об'єктом аналізу виступають слова з темпоральною і квалітативно-темпоральноою семантикою. Розглядаються такі об'єднання, як асоціативне поле, асоціативно-семантичне поле, асоціативно-семантична група, асоціативно-семантична структура, досліджувані в рамках лексичної, комунікативної та когнітивної семантики, лінгвостилістики. Також простежується історія вивчення вербальних асоціацій, визначаються чинники, що зумовлюють їх виникнення. Асоціативно-семантична група посідає особливе місце. Вона формується як на основі причинно-наслідкових зв'язків реалій навколишнього світу, так і з урахуванням смислових взаємодій лексем у мові. Склад і структура цієї парадигми зумовлені семантичною структурою вихідного слова. Ґрунтуючись на схожості номінованих реалій, рефлекси, що представляють семантичний атрибут, загальний для кауземів, у межах цієї парадигми, розподілені за денотативними зонами. Кожний із членів АСГ може виглядати як каузема щодо інших слів. Отже, формується асоціативно-семантична група другого рівня, рефлекси другого рівня діють як збудники АСГ третього рівня і так далі. Разом члени АСГ усіх рівнів, прямо або побічно семантично пов'язані з вихідною кауземою, утворюють асоціативно-семантичну структуру.

У результаті дослідження було визначено склад і архітектуру асоціативно-семантичної структури з кауземою «ранок». Він поєднує в собі рефлекси двох рівнів, які семантично пов'язані з кауземою через тимчасові, якісно-часові і якісно-об'єктивні ознаки. Асоціативний зв'язок лексем зумовлений відношеннями явищ об'єктивного світу.

Ключові слова: асоціативно-семантична група, каузема, рефлексема, сема, семантичні ознаки.

Распространение антропоцентризма в языкознании стало одним из определяющих факторов, вызвавших активное развитие психолингвистики, что способствовало внедрению новых методов и методик исследования национального языка, в том числе и его лексической системы, а также привело к разработке новых подходов к структурированию словарного состава. Одной из таких методик является заимствованная лингвистами у психологов методика свободного ассоциирования, с помощью которой изучается глубинная семантика языковых единиц, анализируются семантические процессы, выявляется специфика языковой личности и национальной языковой картины мира и т. п.

Как отмечает А. Залевская, «идея ассоциации является почти столь же извечной, как и проблема мышления» [6, с. 18]. Несмотря на то, что сам термин *ассоциация* вошел в научный обиход в конце XVII в. благодаря Дж. Локку, о трех типах «сцепления» представлений – по сходству, по контрасту, по смежности в пространстве и во времени – говорил еще Аристотель.

Первые попытки классифицировать ассоциации, определить их механизм также относятся к XVII в. и связаны с именами Р. Декарта, Т. Гоббса, Б. Спинозы, Д. Гартли, Дж. Милля, Д. Юма и др. В лингвистике об ассоциациях одними из первых заговорили представители психологического направления, в частности В. Вундт, согласно которому наиболее важным законом изменения значения является закон ассоциаций, которые сводятся к трем основным процессам: связи *по подобию*, *связи по смежности* во времени и пространстве и *изменению несовместимых элементов* [3]. Г. Шпербер отмечал, что при изучении структуры лексического значения слова значительную помощь может оказать экспериментальная психология, с ее интересом к ассоциативным связям слова [7, с. 23]. Ученый одним из первых обратил внимание на необходимость объединения собственно лингвистических и психологических методов изучения семантики языковых единиц. В дальнейшем лексическое значение с опорой на законы ассоциации изучали также Ст. Ульльманн, Э. Велландер и др.

Говоря о внимании лингвистов к законам ассоциации, нельзя не вспомнить и Ш. Балли, который отмечал, что «языковая система представляется нам в виде обширной сети постоянных мнемонических ассоциаций, весьма сходных между собой у всех говорящих субъектов, – ассоциаций, которые распространяются на все части языка от синтаксиса, стилистики, затем лексики и словообразования до звуков и основных форм произношения» [1, с. 30–31]. Среди отечественных лингвистов следует вспомнить А. Потебню, который говорил о существовании систем слов, объединенных на основе ассоциативно-психологических связей: «<…> различные восприятия при известных условиях ассоциируются, соединяются между собою, так что одно, которое мы вспомнили, приводит на память другие» [10, с. 50].

Одним из первых психологический и лингвистический анализ ассоциаций объединил Д. Диз. Он использовал ассоциативный эксперимент при изучении семантической структуры слов, при этом ввел в научный обиход понятие «ассоциативное значение». Согласно его теории, именно ассоциативная связь

лексем определяет «глубинную структуру лексикона» [6, с. 20]. По мнению А. Леонтьева, выделяемые в ходе ассоциативного эксперимента факторы объединения слов являются ни чем иным, как семантическими компонентами лексем, что свидетельствует о единстве психологической природы семантических и ассоциативных особенностей слов [6, с. 20].

Идеи Д. Диза развивали в своих исследованиях Дж. Миллер, А. Леонтьев, Д. Слобин, Дж. Грин, С. Эрвин-Трипп и др. В дальнейшем ассоциативный эксперимент все чаще стали использовать в лингвистике для обнаружения парадигматических и синтагматических связей между словами, выявления семантических компонентов, определения строения внутреннего тезауруса человека и т. п. Многие исследователи (как лингвисты, так и психологи, психолингвисты) предлагали свои классификации ассоциаций (А. Гвоздев, О. Иванова, А. Клименко, А. Леонтьев, А. Лурия, И. Роднева, Ю. Самарин, Т. Слама-Казаку, Н. Уфимцева, Е. Шубин, Г. Щур и др.). Идея о том, что слова в нашем сознании объединяются в определенные группы, отражая системность явлений окружающего мира, в дальнейшем нашла свое продолжение в тематических классификациях лексем (И. Слесарева, А. Смирницкий, Т. Токарева, Ф. Филин, Д. Шмелев, Г. Щур и др.)

Среди наиболее известных исследователей вербальных ассоциаций нельзя не упомянуть М. Покровского, который, изучая роль ассоциаций в организации лексикона человека, отмечал, что в сознании человека слова объединяются на основе их сходства по форме и содержанию, а также их противоположности. Кроме того, именно сходные ассоциации, по мнению ученого, обусловливают сходные изменения в семантике слов. Он неоднократно обращал внимание на тот факт, что словесные ассоциации во многом обусловлены экстралингвистическими факторами: особенностями психики человека, историей и культурой народа, связями предметов во внеязыковой действительности и т. д. [8].

Изучение семантической близости ассоциативно связанных слов является достаточно актуальным направлением в лингвистике и в настоящее время. Более того, в рамках лингвистической семантики возникло особое направление – ассоциативная семантика. Ученые выявляют принципы классификации ассоциативно связанных единиц языка, их типологию, семантические отношения между ассоциантом и ассоциатами и т. п. Благодаря развитию данной отрасли науки о значении слова в научный обиход вошли понятия *ассоциативный ряд* (далее – АР), *ассоциативное поле* (далее – АП), *ассоциативно-семантическое (ассоциативно-смысловое) поле* (далее – АСП), *ассоциативно-образное семантическое поле* (далее – АОСП), *ассоциативно-семантическая группа* (далее – АСГ) и др.

Цель нашего исследования – выявить особенности таких объединений слов, а также направления лингвистики, в рамках которых эти объединения исследуются.

Как известно, понятие *ассоциативное поле* ввел в научный обиход Ш. Балли. Он же предложил различать ближние и дальние ассоциации: «<…> Небо скорее наводит на мысли о звезде, туче, синем и т. д., чем о дороге или доме» [1, с. 57] (в современной лингвистике в таком случае говорят о семантическом пространстве между ассоциантом и ассоциатом). В. Порциг оперировал термином *ассоциативный ряд*, который, по мнению ученого, образуется на основе сочетаемости слов в речи [15, с. 181].

В дальнейшем лингвисты по-разному рассматривали группы ассоциативно связанных слов: и как составляющие семантического поля [7; 9], и как само семантическое поле, и как семантическое окружение слова [4]. Мы не можем согласиться с таким подходом, поскольку понятие ассоциативного поля шире, чем понятие семантического поля, которое, как известно, объединяет лексемы, имеющие общий семантический признак.

Под ассоциативным полем в лингвистике в настоящее время понимают «совокупность ассоциатов, т. е. реакций на слово-стимул» [5]. Как и любая полевая структура, АП состоит из ядра, которое образуют наиболее частотные реакции, и периферии. Возникновение ассоциаций обусловлено как собственно лингвистическими (специфика лексического значения; стилистическая маркированность; грамматические особенности; фонетическая оформленность слов и т. п.), так и экстралингвистическими факторами (творческая активность языковой личности; тематическая и ситуативная ориентация лексических единиц и т. д.) [5].

Ассоциативное поле имеет четкую структуру: ассоциаты распределяются в соответствии с так называемыми ассоциативными линиями, которые образуются в ядре поля и находят продолжение на периферии. Выделяют три типа таких линий:

− семантические, в которых стимул и реакция связаны определенным типом семантических отношений;

− грамматико-словообразовательные (в терминологии Н. Бутенко), либо ассоциативно-деривационные (в терминологии М. Кочергана), в которых с учетом грамматических свойств слова-стимула образуются слова, связанные с ним различными словообразовательными отношениями;

− синтагматические, в которых стимул вызывает реакции, образующие с ним естественные словосочетания в пределах определенного контекста [4].

Наряду с понятием АП лингвисты все чаще оперируют понятием *ассоциативно-семантическое (ассоциативно-смысловое) поле.* Е. Сергеева определяет его как «поле, в котором вокруг общего семантического признака объединяются не только единицы, включающие в семантическую структуру данный признак, но и единицы, ассоциативно с ним связанные» [12, с. 34]. При этом концепт рассматривается как инвариантное значение АСП [12, с. 33]. Согласно Л. Чурилиной, АСП – это «проекция концепта на индивидуальный лексикон, в состав которого входят все лексические единицы, составляющие ближайший контекст имени концепта» [14].

Чаще всего ассоциативно-семантические поля концептов попадают в поле зрения ученых в связи с изучением идиостиля того или иного автора, индивидуально-авторского осмысления концепта, в связи с чем возникает понятие ассоциативно-смыслового поля текста. Как отмечает В. Рожков, «АСП возникает на основе ассоциативного поля писателя, которое отличается своеобразием, и представляет связи в национальной концептосфере иначе, в соответствии с замыслом писателя. АСП – инструмент концептуального анализа текста и в какой-то мере концептосферы писателя, степень соответствия концептосферы и отдельных концептов текста и писателя может быть различной» [11]. В процессе чтения в сознании читателя происходит «ассоциативное развертывание текста», которое, согласно Н. Болотновой, представляет собой сложно организованную «сеть ассоциатов в сознании читателей,

стимулированных текстовыми структурами разного типа (прежде всего лексическими), включая ключевые слова, стимулированные его лексической структурой» [2, с. 36]. Иными словами, АСП является средством декодирования и толкования текста [11].

Ассоциативные связи лексем лежат в основе формирования *ассоциативно-образного семантического поля*, под которым понимают «объединение единиц лексико-фразеологического уровня на основании общности метафорически переосмысленного физического признака материальных объектов (представляющего свойства физического порядка, воспринимаемые органами чувств), входящего в семантику целого комплекса образных средств в различных аспектах образной интерпретации этого признака» [16, с. 198].

В рамках семасиологии рассматривает ассоциативно-семантические связи лексем Т. Слива. Наряду с общепризнанными она выделяет новые типы лексических парадигм – *ассоциативно-семантическую группу* (члены которой являются частью ассоциативного поля, но она включает в себя только те (грамматически однородные) лексемы, в семантической структуре которых представлены одинаковые семы) и *ассоциативно-семантическую структуру* (объединение членов ассоциативно-семантических групп разных уровней, ассоциативно и семантически связанных как непосредственно, так и опосредованно с исходным словом-вершиной) [13].

Таким образом, ассоциативно-семантические объединения лексем различного типа исследуются в рамках лексической семантики как форма парадигматической организации лексики; лингвостилистики для анализа образного (метафорического либо метонимического) использования языкового знака, направленного на реализацию эстетической функции языка; коммуникативной семантики в связи с процессами порождения и восприятия текста; когнитивной семантики как средство вербализации концептуальной картины мира и т. д.

В перспективе предполагается изучение ассоциативно-семантических связей членов различных тематических, лексико-семантических групп, слов разных частей речи.

Литература:

1. Ахмад И. Квалитативно-предметные рефлексемы названий частей суток. Система і структура східнослов'янських мов : збірник наукових праць / ред. : Ю. Кравцова ; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім.М.П. Драгоманова, 2017. Вип. 12. 310 с.
2. Ассоциативно-семантические корреляции лексемы «утро». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Серія «Філологічні науки». Вип. 44. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 378 с.
3. Ассоциативно-семантические объединения слов: их специфика и сфера исследования. *Духоўная спадчына Усходняга Палесся :* зборнік навуковых артыкулаў / рэдкал. : А. Воінава (гал. рэд.) та інш. ; М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2018. 274 с.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва, 2001. 415 с.
5. Болотнова Н. Филологический анализ текста : пособие для филологов : в 4-х ч. Ч. IV : Методы исследования. Томск : ТГПУ, 2003. 119 с.
6. Вундт В. Введение в психологию. Москва : КомКнига, 2007. 168 с.
7. Гоцинець І. Поняття «асоціативно-семантичне поле» у різних галузях лінгвостилістики. *Рідне слово в етнокультурному вимірі :* збірник наукових праць / Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 285–293.
8. Жеребило Т. Словарь лингвистических терминов и понятий. Назрань : Пилигрим, 2016. 610 с.
9. Залевская А. Слово в лексиконе человека: Психолингвистические исследования. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. 208 с.
10. Левицкий В. Семасиология : монография для молодых исследователей. Винница : Нова книга, 2012. 680 с.
11. Покровский М. Избранные работы по языкознанию. Москва, 1959. 381 с.
12. Попова З., Стернин И. Лексическая система языка. Воронеж, 1984. 148 с.
13. Потебня А. Мысль и язык. Москва : Лабиринт, 1999. 300 с.
14. Рожков В. Метафорическая художественная картина мира А. и Б. Стругацких (на материале романа «Трудно быть богом») : дис. … канд. филол. наук: 10.02.01. Новосибирск, 2007. 228 с.
15. Сергеева Е. Религиозно-философский дискурс В.С. Соловьева : лексический аспект. Москва : Директ-Медиа, 2013. 169 с.
16. Слива Т. Ассоциативно-семантическая группа как форма парадигматической организации лексики (на материале названий сезонов в русском языке). Киев : Изд-во НПУ имени М.П. Драгоманова, 2011. 272 с.

Ahmad I. Linguistic analysis of associated lexemes

Summary. The article investigates the features of actualization time values in lexemes, associative and semantically associated with the names of the day. It summarizes the principles of inclusion of lexemes in the associative-semantic groups, defines the role of context in identifying associative-semantic relationships of kauzeme with reflexeme. Also the factors affecting the actualization in the context of certain elements of the word are analyzed. The object of the analysis is the words with temporal and qualitative-temporal semantics. Associations such as associative field, associative-semantic field, associative-shaped semantic field, associative-semantic group, associative-semantic structure, studied in the framework of lexical, communicative and cognitive semantics, linguistic stylistics are considered. The history of the study of verbal associations is also traced, the factors determining their occurrence are determined. The associative-semantic group occupies a special place among traditionally distinguished lexical paradigms. It is formed both on the basis of cause-effect relations of the realities of the surrounding world, and taking into account the semantic interactions of lexemes in the language. The composition and structure of this paradigm is due to the semantic structure of the original word. Based on the similarity of the nominated realities, the reflexes that represent the semantic attribute common to the kauzemes, within the given paradigm, are distributed along the denotative zones. Each of the members of the ASG can appear as a kauzeme in relation to other words. Thus, an associative-semantic group of the second level is formed, the second-level reflexes act as causative agents for the ASG of the third level and so on. Together, the members of ASGs of all levels, directly or indirectly semantically related to the original kauzema, form an associative-semantic structure.

As a result of the research, the composition and architecture of the associative-semantic structure with the kauzeme «утро» was determined. It combines reflexes of two levels that are semantically related to the kauzeme through temporal, qualitative-temporal and qualitative-objective features. The associative connection of lexemes is conditioned by the relations of the phenomena of the objective world.

Key words: associative-semantic group, kauzeme, reflexeme, seme, semantic feature.

УДК 81
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.30

Гаджиева Т. И.,
доктор философии по филологии, доцент
Бакинского инженерного университета

КОГНИТИВНЫЙ АНАЛИЗ СИНТАКСИЧЕСКИХ ПАРАЛЛЕЛИЗМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ АШУКСКОЙ ПОЭЗИИ)

Анотація. Стаття присвячена когнітивному аналізу структурно-інформативного значення поетичного синтаксису класичної ашугської поезії. Для вираження поетичного мислення носіїв мови вивчення того, якою мірою мовні одиниці, слова і можливості мови використовуються під впливом ментальних думок, становить основну змістовну лінію дослідження. Відзначається, що використання синтаксичного паралелізму в класичній ашугській поезії є результатом виразу поетичного мислення на етапах порівняння, аналізу, синтезу, розуміння й осмислення. У статті розглядається синтаксичний паралелізм, заснований на матеріалі класичної ашугської поезії, щодо металінгвістики і когнітивної лінгвістики, яка є її складовою частиною, а психологічні та когнітивні аспекти, що становлять паралелізм, пояснюються окремо. Оскільки наявна металінгвістічна закономірність у формуванні синтаксичного паралелізму. Ця закономірність тісно пов'язана з механізмом організації тексту, методами конструювання та семантичною прогресією пропозицій, що слідують одна за одною. Дослідження й аналіз цієї закономірності також сприяють вирішенню інших проблем літературної мови, сприяють кращому розумінню мовних і психічних (металінгвістичних), мовних і когнітивних відношень. Повнота, неоднорідність, загальний компонент, заперечення, детермінація, правильна спрямованість та інші структурні форми синтаксичного паралелізму – це когнітивні мовні коди, створені поетичним мисленням у мові. Наукові результати, отримані завдяки дослідженню, полягають ув тому, що синтаксичний паралелізм зміщується від феномену мислення до феномену мови і представляється найбільш придатною структурою для передачі знань, що виникають на основі психологічних паралельних порівнянь. Це також сприяє красі змісту і форми, тому синтаксичний паралелізм можна назвати мовною призмою й інструментом стилю.

Ключові слова: поетичний синтаксис, ашугської поезія, синтаксичний паралелізм, когнітивний аналіз, поетична система, поетичне мислення.

Поэтический синтаксис представляет собой многогранную гетерогенную систему литературного языка и его составляющих. Именно этот фактор делает актуальным когнитивный анализ связи единиц и средств, вовлеченных в структуру литературного текста и его формулировку. Тот факт, что язык является средством выражения мысли как многофункционального явления, – научная реальность, а формирование информационной структуры возникает в результате мышления. В связи с этим актуальным является когнитивный анализ структурно-познавательного значения поэтического синтаксиса классической ашугской поэзии. Согласно В. фон Гумбольдту, «язык – это самая основная деятельность человеческого духа, которая пронизывает все области сознания и мышления» [1, с. 75]. Наличие функциональных стилей и стилевых показателей в языке является философской необходимостью. Тот факт, что поэтическое мышление имеет закодированные языковые единицы, также является реальностью. С этой точки зрения можно сказать, что синтаксический параллелизм в поэтическом языке имеет особый эффект благодаря сочетанию когнитивного и коммуникативного мышления. Сравнительное восприятие события, вещи и состояния в когнитивном мышлении создает параллель высказываний в коммуникативном мышлении. В психологическом контексте синтаксический параллелизм представляется наиболее подходящей структурой для передачи знаний, которая формируется на основе параллельных сравнений, что приводит к красоте как содержания, так и формы.

Таким образом, синтаксический параллелизм реализуется благодаря тому, что феномен мышления происходит в форме языкового феномена. «При анализе текста более уместно принимать философские и диалектические материальные законы» [2, с. 280]. С этой точки зрения синтаксический параллелизм можно назвать инструментом лингвистического приема и стиля. Важно использовать гармонию и параллелизм предложений и членов предложений в поэзии, на соответствующем уровне красоты и стиля.

Источником параллелизма, лежащего в основе языка поэзии, является языковая призма, основанная на психологическом параллелизме, являющемся феноменом мышления. Ожидание единицы такого же размера или адаптация звука на основе рифмы в окончаниях – сама по себе схема параллелизма, создающая гармоничный фон значения и содержания. Параллели, состоящие из звуков, слов, фраз или сочетаний, которые появляются на таком фоне, изобилуют способом выразить стихотворение и увеличить его выразительную силу. На них строится удачное выражение поэтического значения и содержания. В стихах Гурбани, Аббаса Туфаргана, Хесте Гасыма параллели особенно предпочтительны среди приемов, которые они используют, поскольку они имеют тенденцию прояснять значение и отношения, а также путем рассмотрения ситуаций.

Большинство из них основаны на последовательности простых и сложносочиненных предложений. Поэзия не выходит за рамки грамматических стандартов разговорного языка для установления параллельности предложений. Ашуги пересекают правила языка в их собственных индивидуальных значениях. Синтаксические единицы сбалансированы и пропорциональны расположению экспрессивных выражений в той же форме выражения. Такой прием мысли называется синтаксическим параллелизмом в лингвистике. Стиль

синтаксического параллелизма является предварительным условием, по сути, концепцией, которая относится к структуре языка, особенно к синтаксису. Это использовалось в языке с древних времен как грамматический и поэтический инструмент. Синтаксический параллелизм сыграл ключевую роль в построении предложений. Таким образом, предложения, которые используются параллельно для связывания компонентов бессоюзных сложных предложений, синтаксические параллели выполняют функции как связывания, так и закрытия текста. Параллелизм – это замкнутый цикл, функционирующий как внутренняя единица текста и создающий блокировку на основе модели, требующую самовозвращения: Ovçu olan bəslər alıcı quşu,Sərraflar tanıyar qiymətli daşı (Хесте Гасым).

Восприятие является примером действия. Отражение объективности в человеческом разуме требовало представления перед суждением. После сравнения роли семантического вводного связующего эстафета передается закрытому суждению. Когнитивный анализ параллелизма показывает, что сравнительный анализ и синтез в когнитивной фазе познания становится доминирующим на следующей стадии познания. Когда рассматриваем параллели синтаксических структур в фольклоре, становится ясно, что синтаксический параллелизм вызван психологическим параллелизмом в том, как естественное явление взаимодействует с людьми. В основе этого события лежит анимистическое мировоззрение, которое является общей категорией для всех народов мира. Структуры предложений, которые проявляются в психологических параллелях, чаще выражаются в пословицах и баяты. Как и в случае с этими фольклорными примерами, основная сущность психологического параллелизма в ашугской поэзии – взаимодействие человека с природой.

На этом этапе сопоставимые образы не имеют прямого отношения друг к другу, их содержание отличается, но конструкция и синтаксическая структура параллельны. За стихами, основанными на принципе психологического параллелизма, следует большинство перечислений, сравнений и типологии, основанных на предложениях с одинаковой синтаксической структурой:

Ay ilən gün bir-birinə çatılı,Sevdiciyim yağnan-bala qatılı [6, c. 205].

Ay həzarat, ay camaat,Dağa qar düşdü, qar düşdü.Özüm qaldım qürbət eldə,

Yada yar düşdü, yar düşdü [4, c. 125].

В примерах на первый взгляд отмечаются различия во мнениях и семантические несоответствия между предложениями. Тем не менее, контентное разнообразие предназначено для сравнения и приближения в первом примере, при этом сравнивая и дополняя второй пример. Как выясняется, идея предмета по-разному интерпретируется в параллельных предложениях, а общая идея делится на предложения, выражающие определенное значение. Хотя ни одно из событий не связано друг с другом, параллелизм обеспечивает основу для сравнительно более эмоциональных рассуждений. Примеры психологического параллелизма чаще встречаются в ашугской поэзии, чем во внутритекстовых параллелях. Психологический параллелизм наблюдается и в других типах синтаксического параллелизма. Это видно из приведенных нами примеров.

Языково-речевые параллелизмы между синтаксическими параллелизмами в ашугской поэзии более актуальны. Поскольку когнитивные и коммуникативные функции языка различаются в зависимости от языка, также желательно классифицировать синтаксические параллелизмы, исходя из этого когнитивного аспекта. Языковые параллелизмы являются примерами, которые обычно принимаются и используются. С когнитивной точки зрения они являются основными выражениями как продукт коллективного мышления. Такие выражения, составляющие основную линию стихотворений дидактического содержания и широко используемые в общегосударственном языке, отражают образ и искусство языка, а также единство ашугской поэзии.

Некоторые примеры параллелизма, встречающиеся в стихотворениях дидактического содержания, до сих пор используются в нашем языке как пословицы, поговорки или устойчивые выражения. Ритм и интонация, создаваемые последовательными и в основном простыми предложениями, возможно, синтаксическими конструкциями речи во время написания стихотворения, придают тексту особую эмоциональную окраску и устраняют однообразие предложений, подсказки преувеличивают семантику повторяющегося текста. Такое ритмичное, гармоничное расположение слов и последовательностей в предложениях создает совершенный текст, который выражает определенные мысли, создавая различные значения:

Almaq olmaz nanəcibin qızını,Çəkmək olmaz bədəsilin nazını [5, c. 21].

Zibil təpə olmaz, küllük dağ olmaz [5, c. 23].

Приведенные образцы являются примерами когнитивных знаний в языке и определенной формы содержания. В примерах, иллюстрирующих концепцию сравнений, два простых сравнительных предложения разрабатываются параллельно с их стилем. Как мы уже упоминали, ашугская поэзия очень распространена по сравнению с методом параллелизма. В одном из предложений существует различие во мнениях, а в следующем выражается параллельное мнение. В основе этих типов синтаксических единиц лежит психологический параллелизм. Таким образом, предложения, которые создают параллели, используются параллельно, чтобы сравнить предмет с целью сравнения одной мысли с другой.

Со словами «мусор», «пепел», «гора», «холм» функции и разумные логические и психологические корреляции этих понятий встречаются и сравниваются. В этих параллелях, которые полностью компенсируют назначение стиля, грамматические недостатки не проявляются. Обычно, когда два простых сравнительных предложения используются параллельно, одно из них сокращается. В приведенных выше примерах все предложения и грамматические элементы полностью параллельны.

Речевые параллели в стихах прагматичны и имеют номинативные, выразительные и убедительные особенности познания:

Təbib birdi, dərd minbirdi, yara yüz! [6, c. 101].

Köç-köç oldu, kəcavələr düzüldü,Axdı eyni yaşı, üzə süzüldü [4, c. 115].

Mən bu yerdə nə aşnayam, nə yadam,Yar yanında nə qəmginəm, nə şadam [4, c. 116].

Поэтический субъект, чувство, возбуждение, эмоция и настойчивость, убедительность относятся к воспринимаемому названию события, ситуации, вещи. Подобные понятия,

которые понимаются в одной и той же последовательности мышления, имеют одинаковую синтаксическую структуру.

Внутритекстовые параллелизмы и параллелизмы внутри предложений являются одними из самых ритмичных параллелизмов ашугской поэзии. Форма, в которой одна или несколько параллелей работают внутри предложения, встречается чаще в поэзии. Хотя симметрия не нарушается во время развития одной параллели в предложении, третий параллельный компонент часто демонстрирует колебания числа членов, то есть неполный параллелизм. В этих случаях первые две параллели объединяются с одним и тем же значением, а третий соединяется с прежним значением с другими. Такие параллели часто являются наиболее выраженными в семантическом перечислении: *Iran gəzdim, Turan gəzdim, görmədim* [6, с. 28]. Первый и второй аспекты параллелизма объединяются с помощью перечисления, оба являются взаимоисключающими с третьей стороной. Параллели, выражающие близость или различие через сопоставление, в состоянии достичь их цели, в результате описаны проблемы и заботы ашугов. Стоит отметить, что когнитивный анализ различных эмоций в синтаксическом параллелизме оправдывает идею О. Маскальской о том, что «все литературное наследие может стать сложным объектом ряда наук как одного из самых разнообразных и ярких результатов человеческой деятельности» [3, с. 44]. Параллели в стихах основаны на значениях ашуга-образа. Здесь перечислено существование чувства собственного достоинства, взаимосвязанности и сходства. Параллели выражают доверие, волю и непобедимость. В целом, в этом типе полигонального параллелизма значение перечисления заслуживает внимания, в контексте происходит обобщение, и различные события объединяются в одну синтаксическую единицу.

Одним из типов синтаксического параллелизма, который возникает из когнитивного аспекта ашугской поэзии, является последовательный и безусловный параллелизм. Партнерство является наиболее удобной структурой для использования многоточия, языка, используемого для избегания плеоназма и тавтологии. Общие параллели в стихах, кажется, являются результатом когнитивной точности, и эта функция опирается на контент, предикат, которые выражают движение:

Oğullar atanı, qızlar ananı,Gəlinlər də qaynananı bəyənməz [4, с. 168].

Mən sənə can dedim, sən də mənə can [4, с. 167].

Qara zülfü kəmənd olan,Ləbləri dolu qənd olan,Başdan-ayağa bənd olan,

Sənəti, sərvəti neylər?! [4, с. 136].

Примеры также имеют параллельные семантические отношения с языковыми единицами, генерирующими текст, и параллели, которые полностью формируют текст и завершают текст общим словом и предложением.

Как видно, примеры параллелизма в основном имеют множество членов, и такие параллели важны для передачи эмоций. Числовой показатель – это ключевая особенность, которая позволяет дифференцировать представителей одного пола с синтаксическим параллелизмом. Так, сосуществование слова в предложении или тексте не может рассматриваться как параллелизм. Потому что односторонность не дает возможности для параллелизма, что важно при параллелизме. Те же однородные члены предложения могут иметь параллелизм, так что слова в его структуре имеют одинаковые грамматические отношения. Двойственный параллелизм чаще выражается на обычном разговорном языке. Из-за более широкого значения в художественном стиле полигональный параллелизм отличается от двойственного параллелизма.

Поскольку полигональный параллелизм является более сильным в сравнительной семантике, он иногда служит для создания обобщения или наоборот, и для интеграции различных установок и событий в одну синтаксическую единицу (баяты, или стихотворение). В поэзии полигональный параллелизм играет роль качества, которое характеризует художественность. Часто элемент в параллельных компонентах повторяется много раз ради стиля. Эту особенность следует упомянуть как характеристику ашугской поэзии.

Когнитивный анализ синтаксического параллелизма, одного из основных поэтических стихов, показывает, что эти типы обеспечивают последовательность и сплоченность в тексте как ключ к ашугской поэзии. Довольно сложные идеи выражаются в параллельных конструкциях с точностью, без использования слов и тщательного предвосхищения ритмических требований и почти такие же типы предложений формируются как синтаксические модели ашугской поэзии.

Итак, поэтический синтаксис классической ашугской поэзии имеет характерную художественную модель, потому что он реализуется через органическое единство структурных и информативных значений языка. Эта модель основана на психологических параллелях, интенсивности и выразительности, которые являются феноменом мышления. При изучении связей языка и сознания было принято, что объем и содержание понятий формируют структуру, функционирование, смысловые оттенки и универсальность языковых единиц. Использование синтаксического параллелизма в классической ашугской поэзии является результатом выражения поэтического мышления на этапах сравнения, анализа, синтеза, понимания и переосмысления. Полнота, неоднородность, общий компонент, отрицание, детерминизм, прямолинейность и другие структурные формы синтаксического параллелизма – это когнитивные языковые коды, созданные поэтическим мышлением в языке.

Литература:

1. Гумболтьдт В. фон. Избранные труды. Москва : Прогресс, 2000, 400 с.
2. Звегинцев В. Предложение и его отношение к языку и речи. Москва : Изд-во МГУ, 1976, 307 с.
3. Москальская О. Грамматика текста. Москва : Высшая школа, 1981, 183 с.
4. Гальперин И. О понятии «текст». *Проблемы общего и германского языкознания.* Москва : Изд-во МГУ, 1974. С. 67–72.
5. Abdullayev A. Text, meaning and understanding: a communicative cognitive approach. UMN. Minncapolis, 1998, 188 p.
6. Chomsky N. Form and the meaning in natural language. New-York : Wiley, 1969, 211 p.
7. Данет Ф. Гаузенбласк. Проблематика уровней с точки зрения структуры высказывания и системы языковых средств. Единицы разных уровней грамматического строя и их взаимодействия. Москва : Наука, 1969, С. 225–227.
8. “Abbas və Gülgəz” dastanı. Azərbaycan dastanları toplusu. II cild. Bakı : Yazıçı, 1962. S. 113–174
9. Ustad aşıqlar. Xəstə Qasım. Bakı : Gənclik, 1975. 65 s.
10. Qurbani. Bakı : BDU nəşriyyatı, 1990. 280 s.

Hajiyeva T. Cognitive analysis of syntactic parallelism (on the material of the Azerbaijan classic ashuk poetry)

Summary. The article is devoted to a cognitive analysis of the structurally-informative meaning of the poetic syntax of classical ashug poetry. To express the poetic thinking of native speakers, the study of the extent to which linguistic units, words and speech capabilities are used under the influence of mental thoughts is the main content line of the study. It is noted that the use of syntactic parallelism in classical ashug poetry is the result of the expression of poetic thinking at the stages of comparison, analysis, synthesis, understanding and comprehension. This article discusses syntactic parallelism based on the material of classical ashug poetry in relation to metalinguistics and cognitive linguistics, which is its integral part, and the psychological and cognitive aspects that make up parallelism are explained separately. For the metalinguistic regularity exists in the formation of syntactic parallelism. This pattern is closely related to the mechanism of organization of the text, design methods and the semantic progression of sentences following one after another. The study and analysis of this pattern also contributes to the solution of other problems of the literary language, determines a more complete understanding of linguistic and mental (metalinguistic), speech and cognitive relations. Completeness, heterogeneity, common component, denial, determination, correct orientation and other structural forms of syntactic parallelism are cognitive language codes created by poetic thinking in a language. The scientific results obtained as a result of the study are that syntactic parallelism shifts from the phenomenon of thinking to the phenomenon of language and seems to be the most suitable structure for the transfer of knowledge arising from psychological parallel comparisons. It also has the beauty of content and form, and therefore syntactic parallelism can be called a language prism and style tool.

Key words: poetic syntax, ashug poetry, syntactic parallelism, cognitive analysis, poetic system, poetic thinking.

УДК 811.512.145'367.52
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.31

Карашаєва Д. З.,
асистент кафедри тюркології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНСТРУКЦІЇ РЕЧЕНЬ З НЕПРЯМОЮ МОВОЮ В КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню конструкцій речень з непрямою мовою в кримськотатарській мові. Дослідженню синтаксичної будови кримськотатарської мови присвячені наукові праці вітчизняних мовознавців А. Іслямова, Е. Акмоллаєва, Л. Селенділі. Проте низка проблем, серед яких і питання принципів побудови непрямої мови, досі залишаються нерозв'язаними. У статті особлива увага приділяється дослідженню синтаксичної моделі непрямої мови – складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним, а також вивченню конструкцій, за допомогою яких здійснюється введення чужої мови в авторську. На відміну від прямої мови, що передає чуже висловлювання з усіма експресивними елементами, непрямою мовою здебільшого передається лише основний зміст, висловлений автором. Для передання непрямою мовою різних за метою висловлювання типів речень у кримськотатарській мові використовуються складні синтаксичні конструкції. Проблема вивчення непрямого мовлення ускладнює процес розуміння й вивчення складнопідрядних речень з підрядним з'ясувальним як для студентів, що вивчають кримськотатарську мову як іноземну, так і для носіїв мови, котрі володіють рідною мовою на початковому рівні. Крім того, відсутність ґрунтовних знань з теми непрямого мовлення в кримськотатарській мові обумовлює некоректне використання сполучника "ki", за допомогою якого доволі часто утворюють кальки з української та російської мов. Наприклад, речення «*Мені сказали, що він учора не приходив*» перекладають кримськотатарською як "*Maña ayttılar* ***ki****, o tünevin kelmedi"* замість правильного варіанта "*Maña tünevin kelme****geni aqqında****/kelme****genini*** *ayttılar"*. У статті розглянуто синтаксичні структури побудови непрямого мовлення в кримськотатарській мові на прикладах сучасних художніх творів. Актуальність теми обумовлена недостатньою вивченістю принципів і конструкцій побудови непрямого мовлення. Об'єктом дослідження є непряма мова в навчальних підручниках і сучасних художніх творах кримськотатарською мовою. Предмет дослідження – мовні засоби реалізації різних типів речень у вигляді непрямого мовлення.

Ключові слова: кримськотатарська мова, непряма мова, пряма мова, складнопідрядні речення, складне речення.

Постановка проблеми. Конструкції з чужим мовленням у кримськотатарській мові є складними синтаксичними конструкціями. Відсутність поглиблених досліджень конструкцій складних речень у кримськотатарській мові значно ускладнює опанування й викладання кримськотатарської мови на середньому й просунутому рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення прямої й непрямої мови в кримськотатарському мовознавстві розглядалася неодноразово. У дослідженнях Е. Акмоллаєва [1], А. Іслямова [4], А. Алієвої [2] увага приділяється визначенню термінів "köçürilme laf" (пряма мова) й "qıya laf" (непряма мова) з наведенням прикладів кримськотатарською мовою, а також правилам пунктуації прямої мови, яка здебільшого повторює правила пунктуації в російській мові. У статті А. Алієвої [2] також розглядається проблема визначення терміну «напівпряма мова», який означає поєднання прямої мови з непрямою. Однак саме питання утворення непрямої мови залишається відкритим.

Метою статті є виокремлення й аналіз конструкцій непрямого мовлення на прикладі художніх творів сучасної кримськотатарської літератури.

Насамперед розглянемо спільні принципи побудови непрямого мовлення незалежно від того, яким типом речення передано пряме мовлення.

1. **Порядок слів.**

У реченні з непрямою мовою слова автора виражаються головним реченням, а пряма мова – підрядним з'ясувальним, що займає типову позицію перед присудком.

Пряма мова:

Amet: "Men yarın kelmeycegim", – dedi. (Амет сказав: «Я завтра не прийду».)

Непряма мова:

Amet yarın kelmeycegini ayttı. (Амет сказав, що завтра не прийде.) – речення підрядне з'ясувальне.

2. **Синтаксичні трансформації.**

У разі перебудови прямої мови в непряму підмет трансформується в означення, виражене іменником з додаванням афікса генітива, а присудок – у додаток, виражений віддієслівним іменником з додаванням відносного афікса й афікса акузатива (**-nı/-ni**) або післяйменника aqqında.

Пряма мова: *Ali ondan: "Oğlu****ñ*** *qayda oqu****y****, ya?"* – dep soradı. (Алі спитав у нього: «Де навчається твій син?»)

Непряма мова: *Ali ondan oğlu****nıñ*** *qayda oqu****ğanını*** *soradı.*

*Ali ondan oğlu****nıñ*** *qayda oquğa****nı aqqında*** *soradı.*

(Алі спитав у нього, де навчається його син.)

У цьому прикладі в реченні з прямою мовою підмет **oğluñ** (твій син) змінюється в непрямій мові на **oğlunıñ** (його сина), а присудок **oquy** (навчається) – на **oquğanını** або **oquğanı aqqında** (про його навчання). Якщо у прямій мові до підмета додається афікс присвійності, то він також зміниться за побудови непрямої мови залежно від того, як змінюється суб'єкт, до якого звертається автор:

однина	I	*Ali **menden** oğlumnıñ qayda oquğanı aqqında soradı.*	Алі спитав у **мене**, де навчається **мій** син.
	II	*Ali **senden** oğluñnıñ qayda oquğanı aqqında soradı.*	Алі спитав у **тебе**, де навчається **твій** син.
	III	*Ali **ondan** oğlunıñ qayda oquğanı aqqında soradı.*	Алі спитав у **нього**, де навчається **його** син.
множина	I	*Ali **bizden** oğlumızınıñ qayda oquğanı aqqında soradı.*	Алі спитав у **нас**, де навчається **наш** син.
	II	*Ali **sizden** oğluñızınıñ qayda oquğanı aqqında soradı.*	Алі спитав у **вас**, де навчається **ваш** син.
	III.	*Ali **olardan** oğlunıñ qayda oquğanı aqqında soradı.*	Алі спитав у **них**, де навчається **їхній** син.

У разі побудови непрямої мови до кореня дієслова, що виступає присудком, додається афікс давноминулого (**-ğan**) або майбутнього (**-acaq**) часу та афікс присвійності залежно від об'єкта, який виконує дію у прямій мові:

однина	I	*Ali ondan **menim** qayda oquğan**ım** aqqında soradı.*	Алі спитав у нього, де **я** навчаюсь.
	II	*Ali ondan **seniñ** qayda oquğanı**ñ** aqqında soradı.*	Алі спитав у нього, де **ти** навчаєшся.
	III	*Ali ondan **oniñ** qayda oquğan**ı** aqqında soradı.*	Алі спитав у нього, де **він** навчається.
множина	I	*Ali ondan **bizim** qayda oquğanı**mız** aqqında soradı.*	Алі спитав у нього, де **ми** навчаємося.
	II	*Ali ondan **siziñ** qayda oquğanı**ñız** aqqında soradı.*	Алі спитав у нього, де **ви** навчаєтесь.
	III	*Ali ondan **olarnıñ** qayda oquğan**ı** aqqında soradı.*	Алі спитав у нього, де **вони** навчаються.

Якщо у прямій мові присудок виражено предикативами **bar** (є) та **yoq** (немає) або схожими за значенням дієсловами, то в разі утворення непрямої мови до підмета не додається афікс генітива:

Пряма мова: *Ağam mañа: "Evde çay yoq" – dedi.*

(Мій брат сказав мені: «Дома нема чаю».)

Непряма мова: *Ağam mañа evde **çay** olmağanını söyledi.*

(Мій брат сказав, що в домі нема чаю.)

Пряма мова: *Amet bizge: "Tükkanda ötmek qalmadı" – dedi.*

(Амет сказав нам: «В магазині не залишилося хліба».)

Непряма мова: *Amet bizge tükkanda **ötmek** qalmağanını dedi.*

(Амет сказав нам, що в магазині не залишилося хліба.)

3. Вставні слова, вигуки та звертання в прямій мові не переносяться в непряму мову:

Пряма мова: *Yolcu menden: "Qaydan kelesiñ, qardaşım?" – dep soradı.*

(Подорожній запитав у мене: «Звідки будеш, брате?»)

Непряма мова: *Yolcu menden qaydan kelgenimni soradı.*

(Подорожній запитав у мене, звідки я буду.) [3, с. 57].

Залежно від типу речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне), яким виражено пряму мову, розрізняють три основні конструкції з'ясувального речення в непрямому мовленні.

1. Для виокремлення конструкцій, що використовуються для побудови розповідного й загального питального речень у непрямому мовленні, розглянемо приклади з художніх творів і навчальних підручників:

Пряма мова: *Amet: "Men yarın mında olmaycağım", – dedi.* (Амет сказав: «Мене завтра тут не буде».)

Непряма мова: *Amet özüniñ yarın mında **olmaycağını** aytti.* (Амет сказав, що його завтра тут не буде.) [3, с. 57].

Приклади використання непрямої мови: *"Qaydan **kelgenlerini**, köyde nasıl **olğanını** ve daa çoq şey sorap olarnen laqırdı etti"* («Він розмовляв з ними, розпитуючи, звідки вони приїхали, як живеться в селі й ще багато іншого») [6].

*"Sabe ve Devletovnıñ hizmetkarı Dora, niayet aşnıñ **azır olğanını** ve artıq ziyafetke başlamağa vaqıt **kelgenini** gizliden şorbacığa añlatıp kettiler"* («Сабе й Дора, служниця Девлетова, йшли тишком, розмовляючи про те, що нарешті їжа готова й уже час починати частування») [6].

*"Mudirniñ evge **ketkenini** ve eki saattan soñ tekrar **kelecegini** bildirdi".*

(«Він повідомив, що директор пішов додому й повернеться через дві години».)

Таким чином, конструкцію речення в минулому й теперішньому часах можна побудувати за допомогою такої формули:

корінь дієслова + афікс давноминулого часу (-qan/-ken/-ğan/-gen) + відносний афікс + акузатив (-nı/-ni).

Конструкція для вираження майбутнього часу складається з таких елементів:

корінь дієслова + афікс майбутнього часу (-acaq/-ecek/-ycaq/-ycek) + відносний афікс + акузатив (-nı/-ni).

Якщо присудок у прямій мові виражено іменником або модальним дієсловом (kerek, mecbur, zarur тощо), то непряма мова утворюється за допомогою допоміжного дієслова ol- (бути) та додаванням відповідних афіксів (***olğanını***/***olacağını*** для минулого/майбутнього часу):

*"O, artıq bütün yol boyu <...> özünden neler sorulacağını, ne kibi cevaplar bermek **kerek olğanını** tüşüne edi"* («Протягом усього шляху вона думала про запитання, які, можливо, поставлять їй, і відповіді, які вона має дати») [6].

2. Побудова альтернативного питання у непрямому мовленні відрізняється складеною конструкцією.

Пряма мова: *O menden: "Toplaşuv olacaqmı?" – dep soradı.*

(Він спитав у мене: «А збори будуть?»)

Непряма мова: *O menden toplaşuvnıñ **olıp-olmaycağını** soradı.*

(Він спитав у мене, чи будуть збори) [4].

Приклади використання непрямої мови: *Onlar tükkan öglerinіñ **sipirilip-sipirilmegenini** teftişleryler* (Вони перевіряють, чи підметено перед магазином) [3, с. 49].

*"Şimdi şeerde Seyid-Ahmet akaynıñ köydeşlerini körsem, onlardan qayıq **yasalıp-yasalmağanını** sorayım"* (Якщо я зараз у місті побачу односельців Сеїд-Ахмет-акая, то спитаю в них, чи вже побудовано човен) [3, с. 21].

На основі прикладів можна вивести таку формулу побудови альтернативних питань у непрямій мові в теперішньому й минулому часах:

корінь дієслова + дієприслівниковий афікс на -p/-ıp/-ip – корінь дієслова + афікс дієслівного *заперечення* (-ma/-me) + афікс давноминулого часу (-qan/-ken/-ğan/-gen) + відносний афікс + акузатив (-nı/-ni).

Формула альтернативного питання в непрямій мові в майбутньому часі така:

корінь дієслова + дієприслівниковий афікс на -p/-ıp/-ip – корінь дієслова + афікс дієслівного заперечення (-ma/-me) + афікс майбутнього часу (-acaq/-ecek/-ycaq/-ycek) + відносний афікс + акузатив (-nı/-ni).

3. Наказовий спосіб у непрямій мові виражається віддієслівним іменником, що утворюється шляхом додавання афіксів -ma/-me:

*"Pavel Tarasoviç oña bölük müdiri Şabşalnı çağır**masını** rica etti"* («Павло Тарасович попросив його викликати начальника відділу Шабшала») [6].

Пряма мова: *Oca talebege: "Qapını qapat" – dep rica etti.*

(Учитель попросив учня: «Закрий двері!»).

Непряма мова: *Oca talebege qapını qapat**masını** rica etti.*

(Учитель попросив учня закрити двері).

Конструкція побудови наказового способу у непрямій мові має такий вигляд:

корінь дієслова + афікс віддієслівного іменника (**-ma/-me**) + відносний афікс + акузатив (**-nı/-ni**).

Проаналізувавши речення в художніх творах кримськотатарською мовою, ми виокремили особливості побудови непрямої мови й порівняли конструкції для вираження непрямою мовою різних типів речень за метою висловлювання. Виявили, що для побудови розповідних і загальних питальних речень використовуються конструкції на **-ğanı aqqında/-ğanını** для минулого й теперішнього часів та **-(y)cağı aqqında / (y)cağını** для майбутнього часу; для альтернативних питань – **-ip … -mağanını/-maycağını** та конструкції з віддієслівними іменниками на **-ma/-me** з афіксом присвійності й оформленим додатком для вираження наказу або прохання. На нашу думку, вивчення цих особливостей має полегшити розуміння принципів побудови складнопідрядних речень з підрядним з'ясувальним у кримськотатарській мові загалом.

Література:

1. Акмоллаев Э. Къырымтатар тилининъ амелияты: синтаксис / Э. Акмоллаев. – Ташкент : Укъитувчи, 1989. – С. 134–135.
2. Алиева А. Прямая речь в крымскотатарском языке: структура, модели, пунктуация / А. Алиева. *Культура народов Причерноморья*. 2012. № 224. С. 41–44.
3. Ипчи У. Мени дуадан унутманъыз... / У. Ипчи. Акъмесджит : Таврия, 2003. 156 с.
4. Ислямов А. Татар тилининъ грамматикасы: синтаксис / А. Ислямов. Симферополь : КъАССР девлет нешрияты, 1940. С. 51.
5. Меметова А. Кримськотатарська мова : підручник для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою / А. Меметова та ін. – Чернівці : Букрек, 2017. С. 141.
6. Алядин Ш. Иблиснинъ зияфетине давет [Електронний ресурс] / Ш. Алядин. URL: https://medeniye.org/ru/node/616 (дата звернення 16.02.2020).
7. Odabaş A. Unutmaycaq [Електронний ресурс] / A. Odabaş. URL: https://anayurt.com/sites/default/files/books/Abibulla%20Odabash%20-%20Unutmaycaq%20lat.pdf (дата звернення 16.02.2020).

Karashaieva D. Constructions of indirect speech in Crimean tatarian language

Summary. The article deals with the syntactic structures of constructing indirect speech in the Crimean Tatar language using examples of contemporary works of art. Here types of construction for expressing indirect speech in various ways are distinguished.

The relevance of the study is expressed by the lack of study of the principles and constructions of indirect speech. In the researches of E. Akmollaev [1], A. Islyamov [4], A. Memetova [5], A. Aliyev [2]. Attention is paid to the definitions of the terms "direct speech" and "indirect speech" with examples of the Crimeatatarian language, as well as the rules of punctuation of the direct speech, which largely repeats the rules of punctuation in the Ukrainian language. The problem of learning indirect speech complicates the process of understanding and learning complex contractual sentences with contractual explanatory for both students learning Crimeatatarian as a foreign language and for native speakers, who know language on a basic level. The purpose of the article is to distinguish and analyze constructions of indirect speech on the example of works of art of contemporary Crimeatatarian literature. The subject of the study is indirect speech in Crimeatatarian textbooks and works of art. The subject of the study is linguistic means of implementation of different types of sentences in the form of indirect speech.

Having analyzed the sentences in the works of art, written in Crimeatatarian language, we distinguished the features of constructing the indirect speech and compared the constructions for expressing the indirect speech of different types of sentences for the purpose of expression. We have found that constructions of *-ğanı aqqında / -ğanını* for past and present tense and *-cağı aqqında / -cağını* for future tense are used to construct narrative and general interrogative sentences; for alternative questions - *-ıp ... -mağanını / -maycağını* and constructions with verb nouns *-ma / -me* with affix affinity and a designed application for expressing an order or request. In our opinion, the study of these features should make it easier to understand the principles of constructing compound sentences with contractual interpretative in the Crimean Tatar language as a whole.

Key words: Crimean Tatar language, indirect speech, compound sentence, syntax, verb affixes.

УДК 81'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.32

Кійко Ю. Є.,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ІНФОРМАЦІЙНА СТРУКТУРА ТЕКСТУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню сучасних поглядів на інформаційну структуру в мовознавстві. Під цією терміносполукою традиційно розуміють послідовність компонентів у мовних одиницях, які виконують, насамперед, комунікативну функцію. Такими одиницями в мові виступають речення і текст. Вони різняться рівнем складності й обсягом інформації.

У статті критично проаналізовано й зіставлено основні підходи до інформаційної структури в лінгвістичній царині. У фокусі уваги дослідника перебувають такі теорії, як Questio-theory, Rhetorical structure theory, Centering theory, фрактальна теорія, теорія макроструктур Т. ван Дейка, розвідки Е. Агріколи, Т. Шредера, С. Гакль-Реслер та інші. Автор також детально зупиняється на терміні «тема» як центральному понятті в інформаційній структурі тексту.

Через надзвичайно надмірні обсяги інформації в сучасному високотехнологічному суспільстві, з одного боку, і брак часу в учасників комунікації, з іншого боку, є об'єктивна необхідність встановлення «золотої середини» при побудові ефективного спілкування. При цьому варто враховувати комплементарні підходи до інформаційної структури тексту.

У сучасних медійних жанрах різних лінгвокультур добре викристалізовується фрактальна будова тексту. За фрактальною теорією, у кожному тексті відбувається різномасштабне повторення вихідного змісту повідомлення (початковий фрактал) із можливими тематичними відхиленнями на наступних рівнях тематичного розгортання (проміжний і кінцевий фрактали). Для медійних жанрів характерна переважно трифрактальна структура, яка цілком корелює з етапами сприйняття медіатексту адресатом.

Ключові слова: інформаційна структура тексту, тема, жанр, медіатекст, фрактальність.

Постановка проблеми. У процеси роботі з текстом будь-якого жанру неодмінно постає питання його структурування, оскільки послідовність викладу, як і сама форма подачі інформації, відчутно впливає на сприйняття і розуміння реципієнтом прочитаного. Особливо актуальним це видається для медіатекстів, де адресатом виступає широка гетерогенна публіка, фонові знання якої значно різняться.

Мета статті – критично висвітлити сучасні підходи до інформаційної структури текстів, насамперед медіатекстів як найбільш частотних для середньостатистичного носія мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під інформаційною структурою розуміють зазвичай розподіл інформаційних компонентів у послідовності мовних знаків (лексем, синтаксем тощо). У науковій літературі цієї царини поширені такі три пари термінів, як *тема – рема*, *топік – коментар* і *фокус – фон*. Ці терміни по-різному тлумачать і використовують, що призводить часом до певного перетину їхніх значень. З поняттями *тема, топік* і *фон* пов'язують у різних підходах такі ознаки, як «відоме», «попереднє згадування», «незначна комунікативна важливість інформації», в той час як *рема, коментар* і *фокус* характеризують такими ознаками, як «нове», «невідоме», «особлива комунікативна важливість інформації» [15].

М.Я. Блох пропонує виокремлювати такі чотири типи інформації: 1) фактуальна, 2) інтелективна, 3) емотивна, 4) імпресивна [1]. Фактуальна інформація – це предметне відображення фактів і явищ дійсності, що, наприклад, характерно для інформаційних медіатекстів. Інтелективна інформація – це відображення зв'язків і відношень між ними, що здійснюється актом аналізу та синтезу діяльності свідомості. Цей вид інформації притаманний аналітичним медіатекстам. Емотивна інформація пов'язана з прямим відображенням емоційного стану адресанта. Такий тип інформації можна зустріти в медійному тексті «читацький лист». Імпресивна інформація – це, насамперед, вплив висловлювання на адресата, спонукання до дії. Ця інформація може виражатися експліцитно й імпліцитно, наприклад, у рекламних і аналітичних текстах.

З прагматичного погляду в кожному повідомленні, яке виражають переважно реченням чи текстом, можна виділити предмет повідомлення й інформаційний зміст цього повідомлення. Предметом виступає об'єкт дійсності, явище, про яке щось повідомляють. Його часто співвідносять із ключовим словом. Решта у повідомленні – це вже нова інформація про цей предмет. Такий поділ пов'язують з інтенцією мовця, адже він намагається щось повідомити про певний референт.

З формального погляду речення як центральна комунікативна одиниця складається з того, що вже згадували, і того, про що кажуть уперше. У мовах, де є артиклі (наприклад, англійська, німецька), це добре простежується в разі використання означеного та неозначеного артиклів. При першому згадуванні використовують неозначений артикль (нова інформація), а при наступному – означений (відома інформація).

Іншими важливими формальними засобами вираження інформаційної структури є порядок складників та інтонація. Зазвичай речення починають із тематичної частини (відомого) і завершують рематичними елементами (новим). Порушення порядку складників може бути зумовлене комунікативною інтенцією адресанта. Адже, як показують психолінгвістичні експерименти, адресат частіше звертає увагу на початок і кінець повідомлення, тому саме ці так звані «сильні» позиції треба використовувати для передачі головної інформації. У мовленні важливі компоненти можуть виділятися також просодичними засобами. Так, головний наголос у реченні маркує його нову, рематичну частину [10, с. 203].

При комунікативному підході до інформаційної структури виходять із того, що адресант у своїх діях орієнтується на адресата. Мовець виділяє в кожному реченні два складники: відоме і нове для адресата. Це спостереження йде ще від Г. фон дер Габеленца [7], який увів поняття «психологічний суб'єкт» і «психологічний предикат». Під першим терміном він розуміє те, **про що** має думати адресат, а під другим – те, **що** адресат має думати про «психологічний суб'єкт».

Центральне місце в науковій літературі з інформаційної структури посідає робота К. Ламбрехта «Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus and the Mental Representations of Discourse Referents» [12]. К. Ламбрехту завдячують чітким поділом між формальним кодуванням інформаційної структури (синтаксисом і інтонацією) та їх семантичною і прагматичною інтерпретацією. Автор визначає інформаційну структуру як компонент граматики, який відповідає за прагматичне структурування пропозицій. Під пропозицією він розуміє «концептуальні репрезентації інформації» [12, с. 3]. Пропозиції кодують мовними виразами. Ці вирази адресант оформлює синтаксично й інтонаційно згідно зі своїми припущеннями про інформаційні потреби адресата. За К. Ламбрехтом, інформаційна структура відповідає за те, щоб такі концептуальні репрезентації інформації залежно від контексту передавалися різними граматичними структурами. Так, наприклад, пропозицію нім. *Katja hat angerufen* (укр. *Катя подзвонила*) можна виразити такими структурами (наголос передано великими літерами): 1) KATJA hat angerufen. 2) katja hat ANgerufen. 3) ANgerufen hat katja. 4) Es war KATJA, die angerufen hat.

У перерахованих прикладах зазначена пропозиція закодована різними граматично-просодичними структурами. Вибір структури залежить від ситуації, тобто від припущення адресанта щодо інформаційних потреб адресата. Для опису відношень між інформацією і структурою речення К. Ламбрехт вводить два типи інформаційно-структурних категорій. Перший тип пов'язаний зі статусом референтів, їх активізацією й ідентифікацією. Тут автор враховує когнітивну модель У. Чейфа [5], в якій розрізняють активні, напівактивні й неактивні референти для адресата. Під референтом К. Ламбрехт розуміє ментальні репрезентації сутностей [12, с. 37]. Другий тип інформаційно-структурних категорій (топік і фокус) описує відношення між мовним кодуванням референтів й інформаційними намірами адресанта. У комунікації, на думку К. Ламбрехта, відбуваються два процеси: мовне посилання на референти й організація інформаційного потоку.

У писемній і усній формах комунікації використовують різні прийоми фокусування. Прикладами невербального фокусування інформації на письмі є, окрім самої селекції інформації, різноманітне технічне виділення потрібного компонента, як-от: розмір і вид шрифту, колір, дизайн тощо. Вербальними засобами виділення інформації виступають фонетичні (просодичні, насамперед, наголос), граматичні (порядок слів, певні синтаксичні конструкції) та лексичні (фокусувальні прислівники, частки тощо) засоби.

Ключовим поняттям інформаційної структури тексту є тема. У повсякденному житті поняття «тема» має досить широке тлумачення через свою багатозначність. Під темою (гр. *θέμα* «те, що лежить в основі») розуміють зазвичай головну думку, предмет розмови. Є різні підходи до тлумачення теми тексту. Це може бути пропозиція, предмет, питання, головна думка, інформаційне ядро і т. п. Розглянемо стисло основні підходи до цієї проблеми.

Під темою переважно розуміють предмет тексту, що виражається через основне питання до тексту: «Про що йдеться в тексті?» Тема тексту певним чином пов'язана з його жанром і може бути виражена окремою лексемою, словосполученням, одним чи кількома реченнями або сформульована питанням [13]. Тема інструктивного тексту оформлюється здебільшого словосполученням, як-от: *Заміна мастила*. Тема дескриптивного тексту виражається часто предметом опису на кшталт *Зима*. Для аргументативних текстів тема може бути оформлена питанням (*Бути чи не бути?)* або ж певним закликом, гаслом автора (*Геть нові ціни!)*. Для наративних текстів можливості для тем досить різноманітні, оскільки розповіді присвячуються різним видам діяльності, наприклад, *Один день мого перебування в Гамбурзі.*

Із зазначеним підходом пов'язана так звана *Quaestio*-теорія, згідно з якою кожне речення і текст розглядають як відповідь на запитання [18]. В основу теорії покладена теза, що тексти створюють для вирішення певного комунікативного завдання, яке виражається через запитання – відкрито або приховано. Запитання закладає інформаційну структуру, каркас відповіді, оформлену реченням чи текстом. Кожну комунікативну одиницю поділяють на топік і фокус. Топік складається з компонентів, які містяться в запитанні. Фокус же містить інформацію, про яку запитують. Як окреме речення, так і цілий текст можна розглядати як відповіді на підзапитання головного *Quaestio*. Теорія *Quaestio* поєднує античні традиції риторики і сучасні підходи (інтенція, тема-рематичний поділ Празької функціональної школи). *Quaestio* задає референційні рамки структури тексту, зразок перебігу думок, інформації. Складність тексту полягає в тому, що в ньому можна виділити щось головне і щось другорядне. Х. фон Штутерхайм запропонувала теорію *Questio*, насамперед, для наративних текстів. Ті речення, що відповідають на основне запитання, вважається головною інформацією, інші – другорядні.

Зазначений підхід має свої плюси і мінуси. Питання прив'язують і виражають переважно в заголовку тексту. Але якщо для коментарів чи аналітичних статей така постановка питання виправдана, то для інформаційних текстів цього замало. Адже для них є універсальне питання «Що нового / сталося?», яке не може задовольняти критиків такого підходу.

Тема тексту часом виражається окремим її предметом. Вона може визначатися узагальнено з сукупності предметів, що розглянуто в тексті, які ще називають субтемами, мікротемами тощо. Так, якщо в тексті йдеться про окремих членів сім'ї Петренків, то узагальненою темою тексту може бути «Сім'я Петренків».

Предмет тексту часом не є конкретним об'єктом дійсності. Він може виражати якусь пропозицію, яка не завжди перебуває на поверхні тексту. Її логічно виводять із синтаксичних конструкцій у тексті. Пропозиційно це відбувається за описаними Т. ван Дейком [6, с. 46–49] макроправилами *відкидання*, *селекції*, *генералізації* та *конструювання*.

Т. ван Дейк виходить із того, що утворення макроструктури тексту відбувається лінійно від меншого до більшого. Критики такого підходу [4] зазначають, що визначення теми тексту є складнішим процесом, який вимагає загальної інтерпретації тексту, а не простих механічних дій, тобто йдеться

про поєднання дедуктивного й індуктивного підходів. Теорія макроструктур Т. ван Дейка може бути виправдана для логічно побудованих текстів, наприклад, інформаційних текстів.

Інший метод виокремлення теми запропонував Е. Агрікола [3]. Під темою тексту чи частини тексту він розуміє поняттєве ядро як концентровану абстракцію загального текстового змісту у формі вербальної логічно-семантичної репрезентативної структури змістового комплексу з предикатів і актантів. Інформаційне ядро містить, таким чином, ущільнений зміст тексту, що досягається «редукцією і концентрацією». Протилежним явищем можна вважати «розгортання» теми.

У центрі цього складного і досить формалізованого методу багаторівневого аналізу покладено фокусування уваги на актантах: для всіх актантів, тобто складників окремих пропозицій, складають ізотопічні (лексико-семантичні) ланцюжки. В результаті аналізу мають залишитися лише ті пропозиції, де трапляються актанти головних ізотопічних ланцюжків. Подальша редукція відбувається за принципом важливості, коли залишаються лише так звані «інтеракційні вузли» (атрактори за синергетичним підходом), тобто пропозиції, в яких найкраще проявляються наскрізні зв'язки між текстовими актантами. Для виявлення таких зв'язків пропозиції переводяться в спрощені предикативні базові форми. Ущільнення відбувається, з одного боку, через уніфікування членів ізотопічного ланцюжка, а з другого боку – через спрощення і узагальнення відношень всередині пропозиції або між ними.

Для складних текстів Е. Агрікола запропонував додатково гіперпропозицію, яка має підсумовувати текстеми (пропозиції). Тут спостерігаємо певну подібність до теорії Т. ван Дейка та диктемної моделі М.Я. Блоха.

Теорії Т. ван Дейка й Е. Агріколи критикують, насамперед, через суб'єктивність виведення основної інформації [13, с. 41]. Але, як це не парадоксально, визначення теми тексту залежить від адресата, його когнітивних можливостей розпізнати те, що хотів або планував передати адресант. Для медійних текстів, наприклад, розуміння теми як згустку інформації є цілком прийнятним.

Поділ на головну і другорядну інформацію не варто плутати з комунікативною важливістю. Під нею Х. фон Штутерхайм розуміє особливо важливі частини тексту, які можуть бути як серед головної, так другорядної інформації [18]. Яскравим прикладом виокремлення інформації за важливістю є звичне використання читачем різнокольорових маркерів у процесі аналізу тексту. Важливі місця помічають переважно червоним кольором, решту – іншими кольорами залежно від вподобань.

Головну і другорядну інформацію розрізняють також завдяки різним лексичним маркерам. Так, другорядна інформація подається через такі маркери, як *до речі*, *між іншим*, а головна – через *хотів би наголосити, що* <...>, *важливим є те, що* <...> тощо.

Останнім часом, насамперед, в електронних формах фіксації для розрізнення інформації послуговуються різними типографічними засобами, наприклад, розмір, підкреслення, курсив, шрифт тощо. Це значно полегшує адресату сприйняття інформації.

Медійні інформаційні тексти побудовані за відомим принципом запитань: *хто, що, коли, чому, як*. Тому їх будують як послідовність відповідних інформаційних блоків. У процесі впорядкування інформації важливу роль відіграють такі два аспекти: 1) когнітивний, коли автор хоче полегшити реципієнту опрацювання інформації, що спостерігається в новинних текстах; 2) риторичний, коли адресант хоче якомога ефективно досягти своєї мети, вразити реципієнта. Це простежується в аналітичних жанрах авторитетних медіавидань, а також у статтях бульварної преси.

Автори сучасних друкованих видань намагаються поєднувати ці моменти, інформуючи читацьку аудиторію. Перший можна розглядати як такий, що орієнтований виключно на читача, а другий – як естетичний.

Оригінальну теорію структури тексту запропонував німецький науковець Т. Шредер [16], перевіривши її на матеріалі газетних текстів. В основу покладена ідея про текст як комплексну дію в руслі прагмалінгвістики. Автор запропонував розрізняти два базові типи зв'язків між підтемами: підпорядкування і координація. Під підпорядкуванням Т. Шредер розуміє тематичну залежність. Координація має кілька підвидів: доповнення (виклад за аспектами), тематичне перерахування (розкладання на предмети) і тематичне продовження (відтворення перебігу подій). Тут є теж певна суб'єктивність оцінки окремих дій і водночас можливий перетин кількох дій в одній мовленнєвій формі. Але разом із тим простежується ідея відомого польського вченого Є. Куриловича про структурний паралелізм між мовними одиницями: текст як завершений мовний знак можна розкладати на менші складники, подібно до речення, слова, морфеми. Однак ці складники не такі однозначні при інтерпретації, як одиниці нижчих рівнів.

Останнім часом в процесі аналізу текстової структури медійного тексту намагаються враховувати й формальну сторону – дизайн тексту. Адже типографічно виокремлені структурні одиниці тексту мають на меті виконувати певну функцію, що допомагає реципієнту оптимально сприймати інформацію. Тут йдеться про семіотичний підхід, коли текст розглядається як комплексний знак. Оригінальний комплексний підхід запропонувала С. Гакль-Реслер [9, с. 7], яка проаналізувала форму і зміст так званих *soft news* на матеріалі німецьких регіональних газет. Науковець виводить узагальнений алгоритм аналізу.

1. *Опис візуальної побудови тексту*: довжина тексту; візуальні одиниці (макроструктурні одиниці): заголовок, проміжний заголовок, легенда до фото, типографічний зачин, абзац.

2. *Функціонально орієнтована тематична класифікація*: головна тема; функція «вступ»; доповнювальні й уточнювальні субтеми; функції «доповнення» і «уточнення»; додаткові теми: функції «доповнення», «уточнення».

3. *Зв'язок між структурою тексту і його дизайном*: функціонально-тематичне виокремлення вербальних макроструктурних одиниць; синтаксично-семантичне виокремлення вербальних макроструктурних одиниць (критерії: когерентність, ізотопія, референція мовця, актора, місця і часу); функціонально-тематичне і синтаксично-семантичне виокремлення таких візуальних текстових одиниць, як абзац і зачин; співвідношення між вербальними макроструктурними одиницями і такими візуальними текстовими одиницями, як абзац і зачин.

При функціонально-тематичному аналізі новинного повідомлення С. Гакль-Реслер оперує такими поняттями, як головна тема, другорядна тема і субтеми. Під головною темою розуміють таку тему повідомлення, яка виконує центральну функцію тексту і вводиться в заголовку та зачині. Другорядна тема ієрархічно рівноправна до головної або, відповідно, до субтеми. Субтеми виводять із теми (як головної, так і друго-

рядної), тобто є ієрархічно нижчого рангу. При цьому авторка розрізняє конкретизувальні та доповнювальні субтеми. У першій йдеться про уточнення окремих аспектів основної теми без тематичної зміни, а в другій відбувається тематична зміна.

Іншу оригінальну теорію – *Rhetorical structure theory* – запропонували комп'ютерний спеціаліст В. Манн і мовознавець С.А. Томпсон [14]. Теорія розроблена для автоматичного генерування тексту. Науковці ставили перед собою завдання з'ясувати, чи можна виділити інформацію в базах даних і виразити її у звичайних текстах. Зазначена теорія ґрунтується на припущенні, що тексти складаються з компонентів і базуються на певних правилах побудови. Це означає, що текст можна розкласти на частини, частини знову на частини і так далі до рівня окремих висловлювань. Наприклад, дисертація складається з розділів, далі йдуть підрозділи, пункти, підпункти, надфразові єдності, які називаються в цій теорії текстовими блоками, де частини мають сильний зв'язок між собою. Очевидність такого поділу можна отримати з простого спостереження за розгортанням тексту, де використовують частки, сполучники, як-от: *же, але* тощо. Поділ тексту на частини не завжди однозначний, оскільки відсутні правила такого поділу. В абзацах подібно до речень присутня ядерність текстових зв'язків, тобто є головні сегменти (ядро), без яких текст не буде когерентним, і залежні (периферія), без яких можна обійтися. Науковці запропонували при цьому два десятки когерентних відношень, які теж не завжди однозначні.

Інша прикладна текстова теорія *Centering* [8] виникла в 80-х роках XX століття як модель для локальної когеренції речень. Вона описує, як із допомогою займенників й інших форм вираження вводять і підтримують дискурсивні відношення в тексті. В теорії йдеться, насамперед, про вдалий добір референційних висловлювань і їх синтаксичної реалізації. В основу зазначеної теорії покладена ідея про те, що текст легше сприймається, якщо в ньому завжди є центральний дискурсивний предмет, на який спрямовується увага реципієнта і з яким пов'язані інші предмети. Оскільки власні назви, певні позначення і займенники за центристською теорією несуть різне інформаційне навантаження про об'єкти дискурсу, тому адресант має намагатися в кожному реченні тексту вибирати такі форми реалізації референційних висловлювань, щоб читач міг легко визначати головний об'єкт. На підтвердження цієї тези американські дослідники провели численні психолінгвістичні експерименти [11]. При вимірюванні часу для прочитання тексту встановлено, що текст швидше читається, якщо для головного об'єкта дискурсу в реченнях використовують займенник. Підтверджено також гіпотезу, що позиція підмета в реченні відіграє важливу роль для фокусування основної уваги читача. Якщо увагу переводять на новий предмет, то для цього використовують повні іменникові конструкції, навіть у позиції підмета, що ефективніше, ніж займенник.

У медіатекстах як складних семіотичних утвореннях з погляду реципієнта візуально виокремлюються такі макроструктурні складники різного обсягу, як заголовковий блок, лід, сам текст статті та світлина. Світлина в сучасній медіапрактиці є факультативною і може виконувати кілька функцій: привернення уваги, візуалізація, унаочнення тощо. Найперше, що впадає в очі респонденту при сприйнятті тексту, – це типографічно виділений заголовок із/без світлини. На них лягає основне «функціональне навантаження» медіатексту: привернути увагу і стисло передати головне, центральне повідомлення в інформаційних текстах і зацікавити в аналітичних. Цей макроструктурний компонент тексту ми вважаємо початковим фракталом (термін Б. Мандельброта), головна ідея якого полягає в тому, що структура цілого відображена в його частинах. Властивостями фракталів уважають неординарну структуру на всіх шкалах, наближену самоподібність, дробову метричну співвимірність та рекурсивність, оскільки в ньому закодоване за мовними нормами інформаційне ядро повідомлення, що в ідеалі має містити відповіді на базові питання адресата ХТО, ЩО, ДЕ, КОЛИ, ЧОМУ, ЯК [2].

Вербалізується початковий фрактал зазвичай за принципом мовної економії через такі синтаксичні конструкції, як речення чи словосполучення, рідше слово, що залежить від жанрової належності медіатексту. Наступним за послідовністю сприйняття йде лід, в якому розгорнуто повторюють інформацію початкового фрактала. Другий макроструктурний складник тексту є проміжним і за своїм інформаційним наповненням повторює початковий фрактал, але вже на новому рівні, коли реципієнт отримує достатньо відомостей про подію і може теоретично припинити подальше ознайомлення з новиною. Проміжний фрактал оформлюють одним абзацом із кількох синтаксичних конструкцій. Останній макроструктурний компонент конвенційного медіатексту, який можна виокремити, – це решта тексту, який адресат не завжди читає до кінця. Він оформлений як послідовність кількох абзаців, в яких вже максимально розгорнуто повторюють згадану в попередньому фракталі інформацію.

Висновки. Питання інформаційної структури тексту вельми важливе при роботі з будь-яким текстом, а особливо з медіатекстом. Через надзвичайно велику кількість інформації в сучасному високотехнологічному суспільстві, з одного боку, і брак часу в адресантів / адресатів, з іншого боку, варто шукати «золоту середину» вдалої і корисної для усіх сторін комунікації. У тематичному розгортанні медійних текстів добре простежується фрактальність текстової структури, адже перехід від однієї до іншої теми здійснюється поступово, циклічно, коли кожен наступний елемент додає щось нове до попереднього. Через інформаційне збільшення обсягу тексту відбувається ускладнення цілої системи. Циклічний принцип, як відомо з фізіології, лежить в основі життєдіяльності будь-якого організму. Через це й когнітивні процеси (пам'ять, породження і сприйняття інформації) побудовані за фрактальним принципом. Окреслений теоретичний підхід до інформаційної структури становитиме підґрунтя для подальшого аналізу різножанрових текстів із прикладною метою.

Література:

1. Блох М.Я. Диктема в уровневой структуре языка. *Вопросы языкознания*. 2000. № 4. С. 56–67.
2. Кійко Ю.Є. Інформаційна структура медіатекстів з фрактальної перспективи. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. № 73. С. 65–70.
3. Agricola E. Textstruktur – Textanalyse – Informationskern. Leipzig : Verlag Enzyklopädie, 1979. 109 S.
4. Brinker K., Cölfen H., Pappert St. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. 8. Aufl. Berlin : Schmidt, 2014. 188 S.
5. Chafe W. Cognitive constraints on information flow. *Coherence and Grounding in Discourse* / R. Tomlin (ed.). Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 1987. P. 21–51.

6. Dijk van T.A. Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung. Tübingen : Niemeyer, 1980. 284 S.
7. Gabelentz von der G. Ideen zu einer vergleichenden Syntax – Wort- und Satzstellung. *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*. 1868. Nr. 6. S. 376–384.
8. Grocz B., Joshi A., Weinstein S. Attention, Intentions, and the Structure of Discourse. *Computational Linguistics* 21. 1995. Nr. 2. S. 203–226.
9. Hackl-Rößler S. Textstruktur und Textdesign. Textlinguistische Untersuchungen zur sprachlichen und optischen Gestaltung weicher Zeitungsnachrichten. Tübingen : Narr, 2006. 225 S.
10. Halliday M.A.K. Notes on transitivity and theme in English. *Journal of Linguistics*. 1967. 3, Part 2. S. 199–244.
11. Hudson S., Tanenhaus M., Dell G. The effect of the Discourse Center on the local coherence of a discourse. *Proceedings of the Eighth Annual Conference of the Cognitive science Society*, Amherst, Massachusetts, 5–17 August 1986. Lawrence Erlbaum, 1986. P. 96–101.
12. Lambrecht K. Information structure and sentence form: Topic, Focus, and the Mental Representations of Discourse Referents. Cambridge: Press, 1994. 388 p.
13. Lötscher A. Text und Thema. Studien zur thematischen Konstituenz von Texten. Tübingen : Niemeyer, 1987. 309 S.
14. Mann W.C., Thompson S.A. Rhetorical Structure Theory: toward a functional theory of text organization. *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. 1988. 8/3. S. 243–281.
15. Musan R. Informationsstruktur. Heidelberg: Winter, 2010. 100 S.
16. Schröder T. Die Handlungsstruktur von Texten. Tübingen: Narr, 2003. 276 S.
17. Stede M. Korpusgestützte Textanalyse. Grundzüge der ebenenorientierten Textlinguistik. Tübingen: Narr, 2007. 207 S.
18. Stutterheim von Chr. Einige Prinzipien des Textaufbaus: empirische Untersuchungen zur Produktion mündlicher Texte. Tübingen: Niemeyer, 1997. 385 S.

Kiyko Y. Discourse structure in modern linguistics

Summary. The article is devoted to illumination of modern views on discourse and information structure in linguistics. This term is traditionally understood as a sequence of components in linguistic units that perform mainly a communicative function. Such units in the language are sentence and text. They differ in the level of complexity and the amount of information.

The main approaches to the discourse and information structure in modern linguistics are analyzed and compared in this article. The researcher's attention is focused on such theories as Questio-theory, Rhetorical structure theory, Centering theory, fractal theory, macrostructure theory of T. van Dijk, investigations of E. Agricola, T. Schroeder, S. Hackl-Roessler and others. Great attention is paid by the author to the term "theme" as a central concept in the information structure.

Due to the extremely excessive amounts of information in today's high-tech society, on the one hand, and the lack of time for communication participants, on the other, there is an objective need to establish "the golden mean" in effective communication creating. Thus, the existing complementary approaches to information and discource structure should be taken into account.

In modern media genres of different linguistic cultures the fractal structure of text is well crystallized. According to fractal theory, in each text there is a large-scale repetition of the original content of the message (initial fractal) with possible thematic deviations at the following levels of thematic unfolding (intermediate and final fractals). For media genres, there is a predominantly three-fractal structure that is correlated completely with the stages of the recipient's perception of media text.

Key words: discourse structure, information structure, topic, text type, media text, fractality.

УДК 81:39
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.33

Косович О. В.,
завідувач (професор) кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «МОВА» ТА «НАЦІОНАЛЬНИЙ ДУХ» У ФІЛОСОФІЇ МОВИ В. ФОН ГУМБОЛЬДТА

Анотація. У цій статті обговорюється одне з головних положень філософії мови В. фон Гумбольдта, простежуються становлення подібної ідеї в більш ранніх творах німецької класичної філософії, а також плідність її впливу на подальший розвиток не лише лінгвістики, але й гуманітарного знання загалом. У рамках цього наукового дослідження визначаються обставини вживання та морфосемантичні форми ієрархічних відношень у сучасному словнику, розкриваються відношення, які підтримують ці дискурсивні реалізації з організацією нової лексики. Зазначається, що, розвиваючись, суспільство вдосконалює мову. Прогрес мови так само нескінченний, як і розвиток самого суспільства. Мова – живий організм, і в мовленні кожної людини вона набуває неповторних індивідуальних особливостей. Так само, як немає двох людей з однаковими рисами обличчя, так немає двох манер вираження думки, що є повністю тотожними. Є справедливим твердження В. фон Гумбольдта, що мова не може складатися з окремих слів; вся мова повністю і у всіх її зв'язках має бути закладена в людині. Отже, в мові не існує нічого одиничного, кожен її окремий елемент є лише частиною цілого, і людина є людиною лише завдяки мові, що отримало розмаїте тлумачення тільки в лінгвістів XX ст., які взяли за основу своїх теорій поняття системи і структури, а також уже в наш час у тих мовознавців, які надають вивченню мови всеохоплююче антропологічне значення.

В. фон Гумбольдт приділяє велике значення співвідношенню понять «національний дух» і «мова». Загалом ідея зв'язку між мовою і національним характером є однією з найяскравіших рис мовної філософії В. фон Гумбольдта. Поняття творчої діяльності, що притаманна людині і втілюється в мові, різним чином реалізується в характерних властивостях того чи іншого народу, те, що нині можна співвіднести з національним характером. Всі інші положення лінгвістичної концепції вченого є похідними від цієї тези. Специфіку нації як духовної форми людства В. фон Гумбольдт вбачав головним чином у мові. Мова представляє створення нації, але водночас вона нею керує, формуючи і визначаючи національний характер. Для мовців нації мова стає способом освоєння світу, виникнення і формування ідей, імпульсом для розвитку духовної діяльності людства.

Ключові слова: мова, філософія мови, національний дух, світобачення, мовна картина світу.

Постановка проблеми. В. фон Гумбольдт – німецький філолог, філософ, мовознавець, один із засновників лінгвістики як науки. Він розвинув учення про мову як безперервний творчий процес і «внутрішню форму мови» як вираження індивідуального світобачення народу, істотно визначив шлях і напрям розвитку німецької (і ширше – європейської) гуманітарної думки своєї епохи.

Метою статті є аналіз співвідношення понять «мова» та «національний дух» у філософії В. фон Гумбольдта, а також процесів становлення цих понять у більш ранніх творах німецької класичної філософії, а також плідності її впливу на подальший розвиток не лише лінгвістики, але й гуманітарного знання загалом.

Виклад основного матеріалу. Величезний науковий потенціал теоретичної спадщини В. фон Гумбольдта змушує знову і знову звертатися до цього імені. Його роботи з лінгвістики, історії, філософії містять питання, відповіді на які прагнуть знайти представники сучасних гуманітарних наук. В.О. Звегінцев порівнює В. фон Гумбольдта з нескореною гірською вершиною, що піднімається над висотами, які вдалося подолати іншим дослідникам [8]. В.П. Даниленко абсолютно обґрунтовано заявляє, що всі дороги в сучасній лінгвістиці ведуть до В. фон Гумбольдта, причому інші голоси його не тільки не заглушають, а навпаки, роблять значнішим [7, с. 7].

Дійсно, незважаючи на те, що вчений жив і творив на рубежі XVIII–XIX ст., актуальність його робіт викликає постійне зацікавлення та є основою для багатьох сучасних досліджень у лінгвістиці. Коло інтересів цього видатного вченого є надзвичайно широким: лінгвістика, філософія, літературознавство, теорія мистецтва, державне право. Він також домігся успіхів на дипломатичній ниві і заявив про себе як великий державний діяч. Його життя збіглося з класичним періодом філософії і літератури в Німеччині. «На Канті він виріс, творчо увібравши дух його філософії, Фіхте і Гегелю протистояв, із Шеллінгом у чомусь перегукувався, Гете і Шиллер були його особистими друзями і вихователями художнього смаку» [4, с. 7]. Саме спілкування з кращими представниками свого часу, особлива духовна атмосфера цього спілкування вплинули на розвиток ідей В. фон Гумбольдта.

Дослідники, які вивчають спадщину В. фон Гумбольдта як у галузі філософії мови, так і в галузі історії та естетики, часто згадують І.Г. Гердера й І. Канта. Від І.Г. Гердера В. фон Гумбольдт успадкував вивчення проблеми походження і генеалогії мови, порівняльного вивчення мов та їх класифікації, а також проблеми ролі мови в загальному розвитку духу. І.Г. Гердер висловив припущення про можливість такої філософії розуму, яка буде відтворена з різних мов земної кулі. В. фон Гумбольдт поглиблює цю думку міркуванням, значення якого зводиться до того, що мова є такою формою втілення духу та ідеї, без існування якої для нас не було б ані духу, ані ідеї [10, с. 347].

У своїй творчості І.Г. Гердер впритул підійшов до проблеми «народного характеру», «душі народу», сучасною інтерпретацією якої є проблема національного менталітету. Розвиваючи ідеї Дж. Віко, І.Г. Гердер стверджував, що традиції, що неявно

містяться в мові і звичаях, створюють ту органічну єдність, яка дає людським групам властиве їм відчуття ідентичності. «Саме І.Г. Гердер увів поняття «Volk» (народ) – спільноти людей, загальну мову та історичні традиції якого формують розумові процеси його членів і служать сутнісними ресурсами їх розвитку» [9, с. 37]. Виникнення мови І.Г. Гердер пов'язав із розвитком культури. Розвиваючись, суспільство вдосконалює мову. Прогрес мови так само є нескінченним, як і розвиток самого суспільства. Мова живе; в мовленні кожної людини вона набуває неповторних індивідуальних особливостей. Так само, як немає двох людей з однаковими рисами обличчя, так немає двох манер вираження думки, що є повністю тотожними. Відмінності в кліматі та інших зовнішніх умовах накладають свій відбиток на вимову. Та й не тільки на вимову; основний зміст мови – словниковий запас – значною мірою залежить від способу життя людей.

У своїх роботах І.Г. Гердер фактично ототожнює поняття «душа народу», «народний характер», «дух народу». Він підкреслює залежність душі народу не тільки від клімату і ландшафту, а й від впливу способу життя, виховання, політичного ладу та етнічної історії. Саме народний дух утворює основу суспільства, одухотворяючи культуру народу і знаходячи своє вираження в мові, звичаях, цінностях і традиціях. За І.Г. Гердером, народний дух, який представляє собою природжений і самостійно випрацюваний характер народів, є однією з головних рушійних сил історичного розвитку нації. Важливою є думка про крайню складність у розумінні психологічних особливостей тих чи інших народів. Філософ зазначає: «Треба жити одним почуттям із нацією, щоб відчути хоча б одну з її схильностей» [3, с. 274]. Для розуміння душі народу необхідно вивчати все його життя. І першорядну роль у цьому відіграє вивчення усної народної творчості, оскільки саме світ фантазії, виражений у фольклорі, відображає найкращим чином народний дух.

Але не завжди В. фон Гумбольдт приймає твердження І.Г. Гердера. Так, лінгвістична робота В. фон Гумбольдта «Про порівняльне вивчення мов стосовно різних епох їх розвитку» стала відповіддю на роботу І.Г. Гердера «Трактат про походження мови». У цій праці йдеться, що походження мови − поступовий процес. В. фон Гумбольдт ж наполягає на ідеї, що мова не може складатися з окремих слів, оскільки «з метою того, щоб людина дійшла до розуміння хоча б одного єдиного слова як членороздільного звука, який означає певне поняття, вся мова повністю і у всіх її зв'язках має бути закладена в ній. У мові не існує нічого одиничного, кожний її окремий елемент виявляє себе лише як частина цілого... Людина є людиною лише завдяки мові» [5, с. 307]. Це твердження отримало розмаїте тлумачення тільки в лінгвістів XX ст., які взяли за основу своїх теорій поняття системи і структури, а також уже в наш час у тих мовознавців, які надають вивченню мови всеохоплююче антропологічне значення.

Проблеми, порушені І.Г. Гердером, В. фон Гумбольдт переносить на ґрунт більш суворого філософського аналізу, вирішивши запропонувати свої способи вирішення цих питань. Він користується переважно філософською і психологічною термінологією І. Канта, яку він вводить у роботи не як готові схеми розподілу та обробки матеріалу, а радше як евристичний прийом, як допоміжний опорний пункт, що дає йому змогу більш-менш фіксованим терміном відтворити власну думку [10, с. 346]. В. фон Гумбольдт помірно користувався термінологією І. Канта, приймаючи критицизм й ідеалізм тільки в значенні загального ідейного спрямування.

В. фон Гумбольдт не є послідовником Г.В. Гегеля, але за сміливістю задуму, широтою охоплення думки, глибиною проникнення він має стояти поруч із Г.В. Гегелем. Таким є міркування відомого філософа Г. Шпета, який вважає, що філософія мови В. фон Гумбольдта покликана завершити собою систему філософії Г.В. Гегеля. Але сприйнята в заданому ним тоні його філософія мови мала бути не простим доповненням до філософії права, історії, релігії, мистецтва, а мала б стати центральною проблемою філософії духу, що реалізує в мові всі інші конкретні проблеми філософії мови [10, с. 347]. У своїх роботах Г.В. Гегель вживає поняття «дух раси» і «дух народу». Дух раси є результатом розпаду планетарного життя людства, залежно від природно-кліматичних умов, на окремі людські спільноти. У результаті виділяються негритянська, кавказька, монгольська, малайська, американська, європейська раси. Г.В. Гегель є прихильником європоцентризму, згідно з яким Європа є найвищою точкою суспільного прогресу. Європейський дух підпорядковує зовнішній світ своїми цілями з енергією, яка забезпечує йому панування над рештою світу. «Тут панує ... нескінченне прагнення до знань, яке є чужим для інших рас» [2, с. 72]. Раси розпадаються на народні духи, що розрізняються способом життя, формами тіла, але особливо інтелектуальними і моральними особливостями. Національні відмінності, на думку Г.В. Гегеля, є не менше міцнішими, ніж расові, причому вихідною передумовою відмінностей між душами народів виступають географічні чинники. «Незмінність клімату, всієї сукупності властивостей і особливостей країни, в якій та чи інша нація має своє місце перебування, сприяє незмінності її характеру» [2, с. 72].

Оцінюючи специфіку душі народу, Г.В. Гегель дотримується діалектичного принципу. Він використовує цей принцип, оцінюючи французів, англійців, виокремлюючи у цих націй як сильні, так і слабкі риси; особливо є цікавими його міркування про співвітчизників. Про німців йде слава як про глибоких, але часто неясних мислителів. Німці хочуть зрозуміти внутрішню природу і закономірний зв'язок речей, мають високий ступінь систематичності аналізу, але при цьому впадають у формалізм довільного зовнішнього конструювання. Перш ніж діяти, німець ретельно визначає план діяльності, але це призводить до повільності на початковому етапі діяльності. «Живучи потаємною глибиною своєї душі, – розмірковує філософ, – німці завжди охоче говорили про свою вірність і чесність, проте вони часто виправдовували цей субстанційний для них спосіб мислення» [2, с. 81]. Г.В. Гегель є вершиною німецького класичного ідеалізму. Тому історія для нього – «прогрес духу в свідомості свободи», що послідовно реалізується через «дух» окремих народів.

Продовжуючи роздуми своїх великих попередників, В. фон Гумбольдт приділяє велике значення співвідношенню понять «національний дух» і «мова». Підкреслимо, що ідея зв'язку між мовою і національним характером є однією з найбільш яскравих рис мовної філософії В. фон Гумбольдта. Поняття творчої діяльності, властивої людині втілюється в мові, різним чином реалізується в характерних властивостях того чи іншого народу, те, що нині можна співвіднести з національним характером. Всі інші положення лінгвістичної концепції вченого є похідними від цієї тези. Специфіку нації як духовної форми

людства В. фон Гумбольдт вбачав головним чином у мові. Мова представляє створення нації, але водночас вона нею керує, формуючи і визначаючи національний характер. Для мовців нації мова стає «органом осягнення світу, виникнення і формування ідей, імпульсом для розвитку духовної діяльності людства» [6, с. 369]. В. фон Гумбольдт визнає «дух народу» причиною мовного розмаїття, а також стверджує, що мова розвивається за законами духу: «Мова народу є його духом, і дух народу є його мовою, і складно уявити собі щось тотожне». В. фон Гумбольдт приходить до поняття «образ думок народу» в розумінні, подібному до сучасного психологічного поняття «образ світу». Мова ж є способом бачити світ, світобачення. «Мова – це світ, що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини» [5, с. 304]. Отже, різні мови за своєю суттю, за своїм впливом на пізнання і на почуття є насправді різними світобаченнями [6, с. 370].

Таким чином, говорити мовою, на думку В. фон Гумбольдта, − це не просто розповідати, це передавати те, як ти бачиш світ. Звертаючись до людини, ми тим самим звертаємося до її образу світу, пов'язаного з мовою. «Люди розуміють один одного не тому, що передають співрозмовнику знаки предметів, і навіть не тому, що взаємно налаштовують один одного на точне і повне відтворення ідентичного поняття, а тому, що взаємно зачіпають один в одному одну й ту саму ланку ланцюга чуттєвих уявлень і початків внутрішніх понять, торкаються одних і тих самих клавіш інструменту свого духу, завдяки чому в кожного спалахують у свідомості відповідні, але не тотожні смисли. Лише в цих межах, що допускають широкі розбіжності, люди сходяться між собою в розумінні одного і того самого слова» [5, с. 165]. Отже, спілкування є можливим, тільки якщо це дозволяє культура, тобто пам'ять про подібний досвід.

Питання про взаємозв'язок і взаємозалежність мови і «національного духу» є невіддільним від іншої центральної проблеми лінгвістичної концепції В. фон Гумбольдта, а саме зв'язку мови і мислення. Зв'язок мови та мислення є настільки безумовним, що «мова є обов'язковою передумовою мислення і в умовах повної ізоляції людини» [5, с. 76]. Необхідна взаємозумовленість, і взаємовплив мови і мислення є тим фактором, який робить людину людиною, відрізняючи її від решти природи. Вище ми вже зупинялися на особливому погляді В. фон Гумбольдта на походження мови. Він вважає, що виникнення мови не може відбуватися за окремими шматками або окремими словами, кожен елемент мови проявляє себе лише як частина цілого. Ця теза отримала різне тлумачення в лінгвістів в XX ст., областю дослідження яких стала ментальна проблематика.

Величезний внесок у галузь дослідження ментальних процесів зробила німецька школа «психології народів» В. Вундта. В. Вундт обґрунтовує необхідність створення народної психології – *Volkerpsichologie* [1]. Уже В. фон Гумбольдт ввів цей термін для позначення наукових досліджень національного *Geist* – «духу народу», тобто того, що ми нині назвали б вивченням національного характеру, що тісно пов'язаний із вивченням менталітету. Проблеми народної психології В. Вундт пов'язував із тими психічними продуктами, які створюються громадським характером суспільного життя, а отже, не піддаються поясненню в рамках однієї лише індивідуальної свідомості, оскільки вони припускають взаємодію багатьох. «Індивідуальна свідомість абсолютно не здатна дати нам історію розвитку людської думки, оскільки вона зумовлена попередньою історією, щодо якої саме вона не може дати нам ніякого знання» [9, с. 42]. Будучи переконаним, що для дослідження психічних, ментальних функцій потрібне врахування історичного розвитку, В. Вундт доходить висновку, що психологія має бути генетичною, що досліджує людську свідомість у розвитку, має використовувати методи етнології, прийнятої як наука про походження народів. Мову, звичаї і міфи В. Вундт вважав трьома основними проблемами психології народів. Ці складники підпадають під дію законів духовного розвитку, і в них виявляються своєрідні психологічні закони. По суті, мова, міфи, звичаї є зовнішнім виявленням (формою) внутрішнього стану душі народу. Мова містить загальну форму присутніх у душі народу уявлень, міфи таять у собі первинний чуттєвий зміст цих уявлень, а звичаї є тим, що виникає на основі цих уявлень і почуттів стратегії волі, тобто загальноприйнятими зразками поведінки.

Ведучи мову про співвідношення мови і «національного духу» у творчості В. фон Гумбольдта, необхідно зазначити, що ця ідея поклала початок цілому напряму в сучасному мовознавстві. Вважаючи мову проявом «національного духу», неогумбольдтіанство прагне показати, що люди, які розмовляють різними мовами, по-різному сприймають дійсність і діють у ній; отже, «картина світу» («образ світу») залежить від особливостей мови, що і визначає характер розумової діяльності людини. І європейська (Л. Вайсбергер), і американська (Е. Сепір, Б. Уорф) гілки неогумбольдтіанства підкреслюють неповторну своєрідність концептуальних систем, що лежать в основі тієї чи іншої мови. Одну з тез цього принципу, що кожна мова є унікальною завдяки зафіксованій у ній картині світу, поділяє більшість лінгвістів.

Отже, ключові ідеї В. фон Гумбольдта, а також ідея про зв'язок «національного духу» та мови, національного мислення та мови істотним чином збагатили лінгвістику XIX і XX ст. Відродження гумбольдтовських ідей особливо відчутне в Німеччині, США, Україні. Отже, без перебільшення можна сказати, що лінгвофілософська концепція В. фон Гумбольдта є скарбницею глибоких і плідних ідей, що є особливо актуальними на сучасному етапі розвитку науки.

Література:

1. Вундт В. Проблемы философии народов. Тексты по истории социологии XIX–XX вв. URL: https://bookap.info/clasik/vundt/.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия духа : монография. Москва : Директ-Медиа, 2012. 854 с. URL: http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=36079 (дата обращения: 23.02.2020).
3. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. 2-е изд., испр. Санкт-Пентербург : Центр гуманитарных инициатив, 2013. 760 с.
4. Гулыга А.В. Немецкая классическая философия (2-е изд.). Москва : Рольф, 2001. 416 с.
5. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию : Пер. с нем. / Общ. ред. Г.В. Рамишвили; Послесл. А.В. Гулыги и В.А. Звегинцева. Москва : ОАО ИГ «Прогресс», 2000. 400 с. URL: https://www.rulit.me/books/izbrannye-trudy-po-yazykoznaniyu-read-213842-1.html.
6. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс. 1985. 450 с. URL: http://booksshare.net/index.php?id1=4&category=philosophy&author=gumboldt-v&book=1985.
7. Даниленко В.П. Вильгельм фон Гумбольдт и неогумбольдтианство. Москва, 2010. 216 с.

8. Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX вв. Москва : Прогресс, 1984. 466 с. URL: http://psychotransling.ucoz.com/_ld/0/93_zvegintsev.pdf.
9. Коул М. Культурно-историческая психология: наука будущего. Москва : Когито-центр, 1997. 431 с.
10. Шпет Г. Искусство как вид знания. Избранные труды по философии культуры. Москва : Росспэн, 2007. 712 с.

Kosovych O. The correlation of the notions "language" and "national spirit" in the language philosophy of W. von Humboldt

Summary. The article highlights one of the main propositions of the language philosophy by W. von Humboldt, the emergence of such ideas is revealed in earlier works of German classical philosophy, as well as the fruitfulness of its influence on the further development not only of linguistics, but also of the humanities knowledge in general. In this research the circumstances of use and morphosemantic forms of hierarchical relations in the modern dictionary are determined, the relationships that support these discursive realization with the organization of new vocabulary are revealed. It is noted that in its development the society improves the language. The progress of language is as infinite as the development of the society. Language is a living organism, and in the speech of every person it has unique individual characteristics. Just as there are not two people with the same facial features and there are not two manner of expression, that are completely identical. The statement by W. von Humboldt that language can not consist of separate words is absolutely right; the whole language completely and in all its relationships should be inherent in man. And, consequently, in language nothing is isolated, every single element is only part of the whole, and man is man only through language. This statement has received diverse interpretation not only by linguists of the XX-th century, who had based their theories on the concepts of system and structure, and even in our time, by those linguists who give to the language learning a comprehensive anthropological value.

W. von Humboldt, attaches great importance to the relationship between the concepts of "national spirit" and "language". In general, the idea of the connection between language and national character is one of the striking features of the language philosophy by W. von Humboldt. The concept of creative activity, which is inherent in man and is embodied in the language, is realized by various ways in the characteristics of a people, that now can be correlated with the national character. All other statements of linguistic concept of scientist are derived from this thesis. In opinion of W. von Humboldt the specificity of the nation as a spiritual form of humanity is provided mainly in the language. Language is the creation of the nation, but at the same time it manages it, shaping and defining national character. For speakers of the nation it becomes a way of mastering the world, the emergence and formation of ideas, the impetus for the development of humanity spiritual activity.

Key words: language, philosophy of language, national spirit, world view, language world picture.

УДК 81'22:004.93
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.34

Махачашвілі Р. К.,
доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

Бахтіна А. О.,
викладач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

ЕМПІРИЧНИЙ МЕТОД У ДОСЛІДЖЕННІ ПОЛІЛАТЕРАЛЬНОСТІ EMOJI

Анотація. У статті йдеться про семіотичну систему – мову emoji, яка подається з кута зору полілатеральності, що вперше уводиться в дослідження й експлікується авторами як категорія, яка відображає у знакові emoji різнобічне, багатовекторне відтворення емоцій за допомогою логіко-структурного, лексико-граматичного, морфологічного та ін. засобів. Експлікується аналіз emoji за умови застосування емпіричного методу. Сам метод розкривається у статті з позиції неопозитивізму, субстратом якого є раціональний підхід до експерименту.

Значну увагу приділено у статті поясненню концепції «мовних ігор» Л. Вітгенштайна та синтезу цієї концепції з ігровими функціями знаків emoji, що зумовило елімінацію поняття «громадянське суспільство» з його складниками ідентифікації (генотипом, психотипом, традицією, релігією) та масштабну промоцію поняття «мережевого суспільства» (М. Кастельс) – суспільства, яке ґрунтується на горизонтальних соціальних зв'язках, головну роль у якому відіграють не ієрархічні моделі, а соціальні мережі. Причиною цієї трансгресії виявлено перенесення знакових систем у комп'ютерне буття.

Апелюючи до того, що основний підхід у нашому дослідженні – логіко-семантичний, висновлено, що подібний сцієнтистський напрям належить до «антропологізації» формальних наук – логіки та математики. Тому авторами статті проведено експеримент і сформовано гіпотезу дзеркального фізикалістського відтворення форми та змісту знака. Прикладами слугували знаки природної (китайської) та штучної (emoji) мов: ієрогліфічний знак, що є іманентним зразком логіко-когнітивної усії знака, та знак emoji – піктографічне зображення сонця. На основі цього експерименту простежено синкретичність і закономірність формальної подібності знаків протягом їх еволюції. Останнє для формального підтвердження виведено за допомогою формули «речення зведення» Р. Карнапа.

Таким чином, зроблено висновок про необхідність дослідження у структурі emoji логічного синтаксису у синтезі з його моделлю у природних мовах на основі емпіричного методу.

Ключові слова: emoji, полілатеральність, емпіричний метод, комп'ютерне буття, знак, «мовні ігри», дедуктивна теорія.

Постановка проблеми. Поєднання логічного і семантичного різновидів неопозитивізму зумовлене специфікою нашого дослідження. Будь-яка мова – це знакова система. Проте природні мови (системи) недосконалі. На початку XX ст. на цьому акцентував лінгвіст Ф. де Сосюр [10], дослідивши мовний знак як білатеральний. Згодом білатеральність знака з різних кутів зору бралася за основу в доктринах представників телеологічного і прагматичного підходів до дослідження мови та мовлення (школи глосематиків, дескриптивісті, позитивістів). Тому емпіричний метод як субстрат сцієнтистського експерименту є фундаментальним у дослідженні полілатеральності emoji. Безперечно, в емпіризмі ми звертаємося до чуттєвого досвіду в теорії пізнання, однак за основу беремо його третю форму позитивізму – неопозитивізм, який має раціональний, а не чуттєвий базис. А отже, орієнтуємося на логіко-семантичний підхід до досліджуваного об'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представники методу в лінгвістиці й аналітичній філософії: Р. Карнап, Г. Райхенбах, Б. Рассел, К. Поппер, Л. Вітгенштайн, Я. Лукасевич, Ф. Вайсманн, К. Гедель та ін. Упродовж останніх років з означеної теми з'явилися праці таких лінгвістів і філософів, як І. Біскуб, А. Васютин, Р. Махачашвілі, Д. Островська, А. Синиця та ін.

Метою статті є системний аналіз особливостей емпіричного методу в дослідженні полілатеральності emoji, що дозволить простежити логіко-семантичний підхід під час аналізу трансгресії знаків із природних мов у штучні.

Виклад основного матеріалу. Логік і філософ Л. Вітгенштайн увів поняття «мовних ігор» (Sprachspiel) з огляду на недосконалість природних мов. Скажімо, його питання: «Чи можуть різні люди відчувати однаковий біль?» [4, с. 66] експлікується трансформацією мовних конструкцій для вираження болю. Звідси – орієнтація на «індивідуальну мову», оскільки різні люди відтворюють у мові та мовленні ментальні характеристики, запрограмовані структурою мислення. Зауважимо, що людський мозок копіює структуру тільки однієї мови (генетичної), незважаючи на володіння людиною двома і більше іноземними мовами. Відтак, якщо діалог відбувається між людьми однією мовою, це не означатиме, що вони відображають структуру знакової системи діалогу. Генетично (ментально – у Л. Вітгенштайна) вони структурують, а відповідно, і сприймають та інтерпретують текст по-різному.

І це розрізнення відбувається через утворену структурою генетичної мови нейронну сітку в мозку людини. Враховуючи те, що нейронна сітка певної мови має власну будову схеми, не схожу зі схемами будь-яких інших мов, концепція «мовних ігор» Л. Вітгенштайна підтверджується, і кожна людина диференційно виражатиме біль, у т. ч. в межах однієї мови. Власне, унікальність будови нейронних сіток і стала передумовою створення штучного інтелекту, детермінованого енною кількістю штучних мов. Першою такою сіткою є телеграфна азбука Морзе (*Morse code*, «морзянка»), запропонована в 1838 р. американським винахідником Семюелом Морзе. «Морзянка» відтворювала графічні знаки за допомогою комбінації крапок і тире, корелятом чого є математичний двійковий код – 0/1 – класичний цифровий код, який використовується для генерування цифрового контенту.

У свою чергу, зазначена вище сентенція є першопричиною оперативної еволюції цифрових технологій та елімінує поняття «громадянське суспільство» з його складниками ідентифікації (генотипом, психотипом, традицією, релігією), а отже, й «індивідуальну мову». Натомість масштабно поширюється поняття «мережевого суспільства» (М. Кастельс) – суспільства, яке ґрунтується на горизонтальних соціальних зв'язках, головну роль у якому відіграють не ієрархічні моделі, а соціальні мережі [3]. У зв'язку з останнім відбувається трансгресія комунікації на всіх рівнях мовної структури, запропонованої свого часу представником структурної лінгвістики Е. Бенвеністом [2]. Причиною цієї трансгресії є перенесення знакових систем у комп'ютерне буття (КБ) – складну, багатовимірну сферу синтезу дійсності, людського досвіду та діяльності, опосередкованих новітніми цифровими та інформаційними технологіями; техногенну дійсність, складову частину техносфери буття [9, с. 36]. У свою чергу, знакові системи комунікації в КБ відображають у денотатах більше, ніж дві сторони усії – (від давньогр. *οὐσία*) – у новогрецькій мові термін тлумачиться для позначення сутності та природи якоїсь речі [5, с. 225]. Зокрема, йдеться про **emoji** – (від яп. картинка і 文字 – знак, символ; яп. вимова [emodʑi]) – особливі мовні ідеограми, нефонетичні, багатомодальні писемні знаки для вираження широкого спектру людських емоцій у текстах різних цифрових медіа [3]. У зв'язку з мультимодальністю комп'ютерних знаків вважаємо за необхідне ввести в дослідження emoji термін **«полілатеральність»** – (від давньогрец. πολύ – багато; від лат. latus – сторона) – категорія, яка відображає у знакові emoji різнобічне, багатовекторне відтворення емоцій за допомогою логіко-структурного, лексико-граматичного, морфологічного та ін. засобів. Відтак посилюється необхідність застосування та дослідження такої послідовності таксонів у їх синергії:

мова (свідомість) ↔ метамова (логіка/штучні знакові системи = мислення) ↔ семантика (інтерпретація + значимість (σημαντικός) = знаковість (σήμα) денотата. Усе зазначене вище й окреслюється в емпіричний метод дослідження з погляду логіко-семантичного підходу.

Зовнішніми ознаками emoji є гномічні (міміка, жести) та психологічні (почуття, відчуття) властивості. Проте базисом (внутрішньою ознакою) emoji є його структура – Unicode. Внутрішня ознака a priori має сцієнтистський напрямок дослідження, не адіафоризуючи зовнішні ознаки, а навпаки, синтезуючи в собі всі властивості. Усе це, власне, і є експлікацією алгоритму генерування та розпізнавання знаків emoji в КБ.

Необхідність емпіричного методу в дослідженні полілатеральності emoji передбачається «антропологізацією» (Б. Картер) формальних наук, передусім логіки та математики. Антропний принцип Б. Картера полягав у врахуванні людського фактору в наукових процесах і явищах, що зумовило антропологічно-екзистенційний спосіб проблематизації з прагматичною направленістю та значущістю наукових результатів [6]. Emoji є ідеальним прикладом «антропологізованого» штучного знака, оскільки першорядно відображає почуття й емоції людини. На антропному принципі акцентували свою увагу і представники неопозитивізму, спираючись на недосконалість природних мов: вивчення людського суспільства необхідно проводити науковими методами.

Звернемо увагу, що емпіричні знання не тотожні чуттєвим, оскільки в будь-якому разі залежать від раціональної обробки чуттєвих даних. Вираження останніх, у свою чергу, передбачає визначення логічної категорії. Таким чином, є необхідність досліджувати у структурі emoji логічний синтаксис у синтезі з його моделлю у природних мовах. Для підтвердження зазначеної вище гіпотези подаємо приклад трансгресії структуралістської схеми Л. Єльмслєва [8, с. 109] (рис. 1) у схему логіко-семантичної візуалізації emoji «посмішка» (рис. 2):

Рис. 1

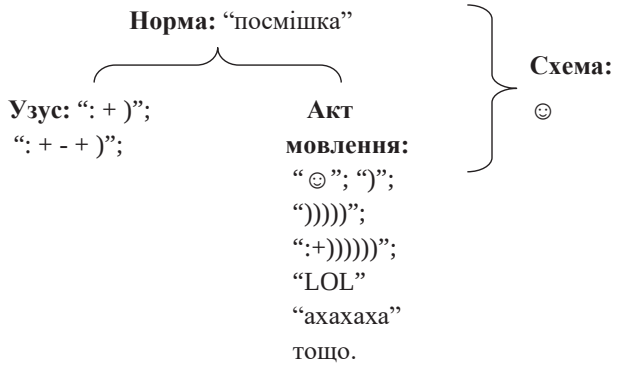

Рис. 2

Трансгресія природної мови в emoji відбувається таким чином. Схемою, синкретичним піктографічним символом, у цьому разі є сам згенерований і втілений у КБ emoji, оскільки потенційно відображає найвищий синтаксичний рівень, закодований у символ. Нормою буде поняття «посмішка», матеріальне втілення якого якраз не залежить від лексеми. Узус є топографічною конструкцією штучного знака на основі природних. Акт мовлення, у свою чергу, надає варіанти відтворення граматики природних мов і штучної їх схематизації у КБ – від мовних виразів до Unicode.

Застосування в нашому дослідженні емпіричного методу передбачається у співвідношенні гіпотези з уже відомими науці емпіричними фактами, як і з тими, які будуть встановлені в ході експерименту. А це означає також застосування

дедукції в гіпотезі емпірично висновлених умовиводів, через що гіпотеза є більш вірогідною, якщо нею можна пояснити велику кількість явищ за умови конкретизації кожного елемента певного явища. Назвімо цей емпірично-есенційний процес, за Р. Карнапом, *дедуктивною теорією* [7, с. 27].

Спираючись на організацію дедуктивної теорії у використанні нами емпіричного методу в дослідженні, побудуємо гіпотезу дзеркального фізикалістського відтворення форми та змісту знака. За приклад візьмемо ієрогліфічний знак, що є іманентним зразком логіко-когнітивної усії знака, та знак emoji – піктографічне зображення сонця. Лінія послідовності дзеркального відображення в Р. Карнапа отримало назву «речення зведення» [7, с. 25–26], що експлікує таке: поняття можуть зводитися до предикатів спостереження за допомогою редукційних речень – «речень зведення». У нашому дослідженні спробуємо звести предикати як смислові експліканти (пояснення взаємозалежності знаків з об'єктами (знаками) у природній (китайській) і штучній (emoji) мовах (рис. 3).

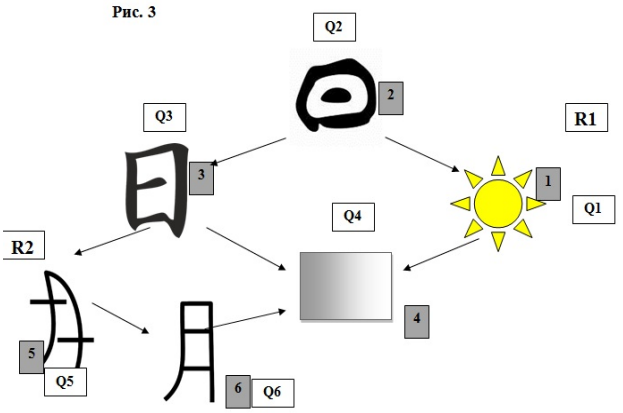

Рис. 3

На схемі відтворена ієрогліфічно-іконічна репрезентація об'єкта «сонце». Прийомом експерименту емпіричного спостереження пояснюємо іконографічне зображення сонця, де коло – це кваліа від об'єкта спостереження (позначення сенсорних, чуттєвих явищ будь-якого роду, наприклад, кваліа червоного яблука – червоність) [6].

У давньокитайській мові, з огляду на вірування давніх китайців, сонце позначалося як центр Всесвіту (2). Варто зауважити, що принцип створення ієрогліфічного письма a priori покладався на емпіричний метод. Учений і каліграф епохи династії Тан Юй Шинань про винахід Цан Цзе засвідчив: «Він створив шість видів ієрогліфічних рисок, узявши за зразок контури гір і потоків, річок і морів, сліди дракона та змії, птахів і звірів» [11, с. 5].

Пізніше відбулося спрощення ієрогліфіки: коло змінилося на фігуру, що має прямі кути (3). Спрощення сприяло розширенню лексико-семантичного поля китайської мови. Наприклад, давньокитайський ієрогліф на позначення місяця (5) змінився за допомогою додавання нових елементів (елементів неповного місяця) до ієрогліфа «сонце» (6). Прямокутна фігура на схемі (4) – ключова. У китайській мові – це фігура-субстрат у генеруванні ієрогліфа; загалом за умови фізикалістського відтворення об'єкта тінь від сонця утворюється за допомогою прямокутної форми. Це пов'язано з давнім астрономічним приладом ґномоном. Його основною конструкцією є вертикальний стовп, який, власне, і відкидав тінь від сонця на поверхню Землі. Відтак за різної довжини та широти прямокутних фігур тіні можна було визначити час. А отже, у фізикалістському сприйнятті кваліа від кола (сонця) – це прямокутна фігура. За всіх цих умов і згенерувалася логічна послідовність дзеркального відображення «сонця».

Таким чином, наша схема синтезує емпіричне (чуттєве) й емпіричне (логіко-семантичне), утворюючи закономірність трансгресії візуалізації поняття за допомогою «речень-зведень» (експлікантів). Зобразимо сказане вище формулою логічного слідування Р. Карнапа [7, с. 31], де Q – експериментальна умова; R – «якщо ми реалізуємо експериментальні умови». Таким чином, виводимо формулу:

$$(R1)\ Q1 \supset (Q2 \supset Q3 \supset Q4)$$
$$(R2)\ Q5 \supset (Q6 \supset Q4)$$

Висновки. Отже, за допомогою емпіричного методу в дослідженні полілатеральності emoji в комп'ютерному бутті можемо з'ясувати багатовекторність мовного знака як за граматичними категоріями природної мови, так і за логічним синтаксисом цифрового кодування оптичного символа. Синкретичність комп'ютерного знака дозволяє розгорнути в лінійному просторі та фракталізувати його кодифікацію від Unicode до мовних виразів і мовленнєвих актів. Активізуючи й інші методи дослідження, емпіричний передбачає орієнтацію на прагматику мови, що дозволяє дослідити об'єкт у формалістському і когнітивному аспектах одночасно.

Література:

1. Бахтіна А. Логіко-семантична реконструкція оповідання Хуана Хосе Арреоли «Стрілочник»: оусія дихотомії «істина-хиба». *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність.* 2018. № 12. С. 5–16.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 446 с
3. Больше чем смайлики. 2015. URL: http://apptractor.ru/marketing-monetization/emoji.html (дата звернення: 20.10.2015).
4. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus / пер. з нім. Є. Поповича. Київ : Основи, 1995. 229 с.
5. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 1. Київ : Дух і Літера, 2009. 576 с.
6. Зайцев И. Квалиа и парадигма функционализма.
7. Карнап Р. Преодоление метафизики логическим анализом языка / пер. А.В. Кезина. *Вестник Московского университета. Серия 7 Философия*. № 6. 1993.
8. Лингвистические вопросы алгоритмической обработки сообщений / АН СССР, Ин-т языкознания ; отв. ред. : Р.Г. Котов, К.И. Курбаков. Москва : Наука, 1983. 248 с.
9. Махачашвілі Р.К. Динаміка англомовної інноваційної логосфери комп'ютерного буття : автореф. дис. … докт. філол. наук : 10.02.04. 2013. 42 с.
10. Соссюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике / пер. с фр. ; общ. ред., вступ. ст. и коммент. Н.А. Слюсаревой. Москва : Прогресс, 1990. 280 с.
11. Софронов М.В. Китайский язык и китайская письменность. Москва, 2007. 60 с.
12. Фреге Г. Логика и логическая семантика. Москва : Аспект Пресс, 2000. 512 с.

Makhachashvili R., Bakhtina A. Empirical method in the study of emoji polylaterality

Summary. The article tackles a semiotic system of emoji language, approached from a polylateral point of view. Polylaterality is introduced and argued as a reflection of multifaceted, poly-oriented emotion depiction in an emoji sign via logico-structural, lexico-grammatical, morphological and other means. Emoji analysis is explicated with the application of an empirical method. The empirical method is presented in the article through the lense of neopositivism, grounded on the rational approach to an experiment.

Central attention is paid to the explanation of the concept of "language games" by L. Wittgenstein and the synthesis of this concept with the ludic functions of emoji signs, that led to the elimination of the concept of "civil society" with its components of identification (genotype, psychotype, tradition, religion), and large-scale promotion of the concept of "Network society" (M. Castels) – a society based on horizontal social ties, in which social networks overlay the hierarchical models. This transgression is caused by the transfer of sign systems into computer being.

Given the main approach in our study being logico-semantic, it is concluded that a similar scientistic direction belongs to the "anthropologization" of the formal sciences – logic and mathematics. Therefore, the authors of the article conducted an experiment and formed the hypothesis of a mirror physical reproduction of the shape and content of a sign. Examples were drawn from the signs of natural (Chinese) and artificial (emoji) linguistic systems: a hieroglyphic sign that is an immanent model of the signifier cognitive pattern, and an emoji sign of a pictographic image of the sun. On the basis of this experiment, the syncreticity and regularity of the formal similarity of signs during their evolution were traced. The latter, in turn, is derived for formal confirmation using the formula of "summary sentence" by R. Carnap.

Thus, a conclusion is derived that there is a need for research in the structure of emoji logical syntax in synthesis with its model in natural languages based on empirical method.

Key words: emoji, polylaterality, empirical method, computer being, sign, "language games", deduction theory.

УДК 81'367.635+811.161.1+81'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.35

Мініна Н. С.,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Анісенко О. В.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ПАРТИКУЛЯТИВІВ І СПІВВІДНОСНИХ СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИХ ВАРІАНТІВ СЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ)

Анотація. У статті представлений алгоритм розмежування партикулятивів та інших позиційних семантико-граматичних варіантів на прикладі слів *один, всё, просто*. Оскільки подібний аналіз доцільно застосовувати з урахуванням особливостей функціонування слів у конкретних контекстах, то у статті подано розгляд партикулятивів і відповідних семантико-граматичних варіантів слів з огляду на їхнє функціонування у сучасних російськомовних віршованих текстах.

Основною ознакою партикулятива як еквівалента частки є здатність виділяти і посилювати значення інших слів, що відрізняє їх від інших семантико-граматичних варіантів. Як замінники часток, партикулятиви реалізують функції, типові для цієї категорії службових слів. Ключовою функцією часток є їх здатність виступати «відокремлювачами» інших слів, предикативних одиниць, речень. У цьому разі самі частки можуть залишатися неактуалізованими. Партикулятиви також можуть виконувати функцію підсилення в тексті. Однак, на відміну від часток, ці слова зазвичай актуалізують свою внутрішню форму у віршованих текстах. Використання партикулятивів є прийомом актуалізації, «подвійного виділення» мовних одиниць у поетичному тексті: прийом привертає увагу читача і до виділеної службової одиниці, і до партикулятиву.

Дослідницький матеріал, поданий у статті, показав, що найбільшу складність становить розмежування двох позиційних семантико-граматичних варіантів слова *просто*: *просто*, яке має адвербіальну семантику (прислівник); *просто*, що має партикулярну семантику (партикулятив). Слово *всё* може проявляти партикулярну семантику і функціонувати в поетичних текстах як партикулятив, займенник, прислівник. Базова грамматична ідея слова *один* – числівникова, але контекстуально воно функціонує і в інших значеннях (як займенник, партикулятив). Алгоритм відокремлення слів-партикулятивів і їхніх семантико-граматичних еквівалентів передбачає використання граматичного і контекстуального аналізу, а також методу синонімічної субституції. Оскільки партикулятиви *всё, просто, один* є елементами текстоутворення в ряді поетичних текстів окремих російськомовних авторів XX–XXI ст., то алгоритм їх відокремлення є актуальним питанням. Він може бути використаний для лінгвопоетичного аналізу інших службових слів і їхніх еквівалентів.

Ключові слова: граматична категорія, партикулятив, частка, партикологія, морфологія, службові слова.

Постановка проблеми. Функціонування частин мови у різних дискурсах має свої закономірності. Так, наприклад, поетична мова сприяє розвитку багатозначності слів. Дослідження поетичного функціонування партикулятивів, на наш погляд, пов'язане з необхідністю відмежування їх від співвідносних позиційних семантико-граматичних варіантів слів. Ми виходимо з того, що партикулятиви є еквівалентами часток і в поетичному функціонуванні виконують функції частки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання перехідності у межах різних частин мови розглядалося багатьма провідними лінгвістами. Засади теорії перехідності було системно описано у В.В. Бабайцевої [1], проблеми омонімії, полісемії та міжчастиномовної перехідності детально розглядав у своїх наукових працях В.В. Віноградов [3]. У 80-х рр. минулого століття з'явилися окремі дослідження із проблеми міжчастиномовної омонімії службових слів, а пізніше у роботах О.П. Кушлик [4] і Л.В. Бондаренко [2] розглядалися процеси перехідності й омонімії часток. Нині поняття партикулятива є загальноприйнятим, але різні дослідники визначають цей термін по-різному. У нашій роботі ми, за С.О. Педченко, визначаємо партикулятиви як «проміжні транспозити, функціональні еквіваленти часток» [7, с. 126–127].

Метою статті є надання алгоритму відокремлення партикулятивів і їх позиційних семантико-граматичних варіантів слів. Матеріалом для дослідження слугуватимуть сучасні російськомовні віршовані тексти, об'єктом дослідження є слова-партикулятиви *один, всё, просто*. Ми будемо виходити з постулатів позиційної теорії М.В. Панова. На думку дослідника, слово в різних позиціях набуває функції інших частин мови, зберігаючи елемент значення вихідної частини мови.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві спроби опису і розмежування контекстуальних варіантів слова *один* із різною семантикою було зроблено Т.М. Ніколаєвою [5]. Дослідник виділяє такі типи акцентно-семантичних структур зі словом *один*: 1) там, де передається значення *один*, подібне до артикля (будь-яка позиція, будь-який член речення). Реалізується значення специфічної невизначеності, тобто невизначеності конкретного об'єкта, відомого тому, хто говорить, але не тому, хто слухає; 2) *один* є числівником, назвою конкретних лексем із числовим значенням; 3) значення «тільки» з власними назвами,

займенниками, абстрактними іменниками. Значення обмеженості виділяє об'єкт із класу однорідних предметів, іменник при ньому визначений або має генералізоване значення; 4) обмежувальне значення накладається на значення числівника *один* і виникає значення «тільки один»; 5) а. словосполучення з іменниками абстрактного значення, «абсолютне втілення будь-якої якості (*один* може бути елімінованим без порушення сенсу); б. словосполучення з лексемами конкретного поєднання, одне фонетичне слово, «один і той самий» [5, с. 5].

Якщо розглядати це слово з погляду позиційної теорії М.В. Панова, можна говорити про те, що всі наведені вище приклади вживання слова *один* є позиційними семантико-граматичними варіантами слова *один*. Таким чином, контекстуально це слово виступає в різних значеннях, хоча граматична ідея цього слова – числова. Партикулярне значення слова *один*, на наш погляд, найбільш чітко проявляється у третьому значенні, де воно набуває семантики, близької за значенням до обмежувальної частки *только*. Такий позиційний варіант цього слова ми визначаємо як партикулятив.

Слово *один* функціонує як числівник, коли використовується в числовому значенні та називає число конкретних обчислюваних лексем (число один). У поетичному тексті прикладів такого числового значення слова *один* небагато. Наприклад, у вірші Л. Зубкової слово *один* має числове значення і функціонує як числівник: *Мы делили апельсин, / Много нас, а он* ***один*** (Л. Зубкова). Слово *один* функціонує як займенник-прикметник у випадках, коли воно має прономенальну семантику, тут воно подібне за значенням до займенників *некий, какой-либо*. У класифікації Т.М. Ніколаєвої воно визначається як те, що подібне до значення артиклів у германських мовах. Розглянемо приклад такого функціонування слова *один*: *Жил-был художник* ***один*** */ домик имел и холсты. / Но он актрису любил, / ту, что любила цветы* (А. Вознесенський). Слово *один* функціонує як партикулятив у поетичному тексті, коли передає обмежувальне значення. У таких випадках відбувається посилення його партикулярної семантики, яку можна зіставити з обмежувальної часткою *только*: *И нежный мальчик Домби-сын! / Веселых клерков каламбуры / Не понимает он* ***один*** (О. Мандельштам). Тут *один* за своїм значенням зближується із часткою *только*.

Слово *всё* також може проявляти партикулярну семантику і функціонувати в поетичних текстах як партикулятив. Воно також має кілька позиційних семантико-граматичних варіантів. Слово знаходиться в парадигмі займенника *весь* і є формою середнього роду, 3 особи однини. За відсутності іменника, що визначається, цей займенник бере на себе функції, характерні для займенника, – додатка або підмета. Таким чином, позиція, коли *всё* – займенник, визначається відсутністю іменника, який визначається. За нашими спостереженнями, це регулярно відбувається в позиції підмета, коли *всё* співвідноситься з дієсловом-присудком в особі та числі: *В тебе* ***всё*** *дразнит*, ***всё*** *поет*, / *Как итальянская рулада* (О. Мандельштам). У наведеному прикладі дієслова *дразнит* і *поет* мають форму 3 особи однини, координуючись із підметом *всё*.

У синтаксичній позиції, коли *всё* є додатком, воно буває розташованим дистантно або контактно щодо присудка. У цьому разі відповідне дієслово керує займенником *всё*, що виконує синтаксичну функцію, характерну для іменника: ***Всё*** *снова выстроить – нелегкий срок, / Как зиму выстоять, хоть и знакома…* (Б. Окуджава).

У деяких позиціях слово *всё* виступає як прислівник. Прислівники – це невідмінювані слова. Головною ознакою, яка визначає позицію слова *всё* у функції обставини, є відсутність форм узгодження. М.В. Панов говорить про позицію прислівника так: «Граматична ідея прислівника – воно позначає ознаку ознаки. Тому його звичайне місце – біля дієслова (процесуальної ознаки)» (переклад наш – *Н. М., О. А.*) [6, с. 147]. Зважаючи на відсутність у прислівників форм узгодження і будь-яких інших відмінюваних форм, насамперед враховується його семантика. У словниках знаходимо такі значення прислівника *всё*: «всегда, постоянно; до сих пор» [8, с. 97]. Можемо говорити про те, що використання слова *всё* як прислівника визначається позицією біля дієслова, яке називає процесуальну ознаку, його ознакову характеризацію, відсутністю форм узгодження (на відміну від використання *всё* як займенника) і наявністю сем «постійно», «досі» (що відрізняє його від використання *всё* як частки). Звернімося до такого прикладу: ***Всё*** *глядеть бы на смуглые главы / Херсонесского храма с крыльца / И не знать, что от счастья и славы / Безнадежно дряхлеют сердца* (А. Ахматова). У наведеному прикладі позиція слова *всё* може бути визначена як функція прислівника, оскільки воно характеризує ознаку дієслова і має значення «постійно».

Крім розглянутих позиційних варіантів, слово *всё* може виступати в поетичному тексті як партикулятив. Ця позиція легко відмежовується від номінативної позиції, оскільки партикулятиви як еквіваленти часток не мають форм словотворення. Однак із цієї ж причини труднощі становить розмежування *всё*-прислівника і *всё*-партикулятива. Граматична позиція слова *всё* співвідноситься з його семантикою в контексті. Слід все ж зазначити, що цей критерій є недостатньо чітким і в словниках немає єдиної позиції щодо слова *всё*: воно визначається або як прислівник, або як частка.

Для відокремлення позиційних лексико-семантичних варіантів слова *всё* як прислівника і партикулятива ми виходимо з відмінності їхніх функцій. Прислівники називають ознаку дії, стану, якості [9, с. 398], тоді як партикулятиви як функціональні еквіваленти часток, зокрема із підсилювальним значенням, виступають у функції виокремлення [9, с. 439]. У наведеному нами поетичному контексті можлива синонімічна заміна (субституція) слова *всё* на прислівник *всегда, постоянно*. Якщо в тексті можлива подібна заміна зі збереженням загального сенсу, ми відносимо слово *всё* до розряду прислівників. Якщо ж така заміна неможлива і слово *всё* виконує функцію виокремлення, підсилювальну функцію, ми вважаємо, що цей позиційний семантико-граматичний варіант є партикулятивом. Ґрунтуючись на цьому підході, у наведеному нижче прикладі слово *всё* ми визначаємо як частку, оскільки семантично воно означає «наростання ознаки» і виконує функцію посилення, а заміна на прислівники *всегда, постоянно* неможлива: ***Всё*** *бледней лазурный остров-детство, / Мы одни на палубе стоим* (М. Цветаева).

Слово *просто* також має кілька позиційних семантико-граматичних варіантів. Це слово може функціонувати як прислівник, партикулятив, сполучник. Для розмежування цих варіантів ми досліджуємо функції поданих слів у контексті, зіставляючи їх із функціями частин мови.

Аналізований поетичний матеріал вказує на те, що в поетичному функціонуванні найбільшу складність становить розмежування двох позиційних семантико-граматичних варіантів слова *просто*: 1) *просто* з адвербіальною семантикою (прислівники); 2) *просто* з партикулярною семантикою (партикулятива).

Щоб визначити слово в контексті як партикулятив, ми виходимо з того, що основною ознакою партикулятива як еквівалента частки є здатність виділяти та посилювати значення інших слів, що відрізняє цей варіант від інших семантико-граматичних варіантів. Прислівник *просто*, у свою чергу, може бути відокремлений від партикулятива *просто* шляхом синтаксичної заміни (субституції) на інший, близький за значенням прислівник *легко*. Відокремлення слова *просто*, яке функціонує як партикулятив, і *просто*-сполучника ґрунтується на відмінності функцій сполучника і частки. Сполучник *просто* використовується для з'єднання речень, висловлює протиставлення, зіставлення, вживається у допустовому значенні [8]. Партикулятив *просто* не виражає синтаксичні відносини, але має семантику «всього лиш», яка, у свою чергу, не властива сполучнику *просто*. Наведемо приклад поетичного функціонування *просто* як частки: *Послушайте, не ускоряйте бег, / банальным славословьем вас не трону: / ведь я не экскурсант, Нева Петровна, / я* ***просто*** *одинокий человек* (Б. Окуджава). У цьому разі слово *просто*, на наш погляд, є партикулятивом, оскільки, по-перше, неможлива його заміна на прислівник *легко*, по-друге, слово в контексті не виконує функцію приєднання речення, проявляється посилювальна функція, а також семантика «лише, лиш».

Висновки. Функціонування граматичних одиниць у поетичних текстах має свої закономірності, оскільки поетична мова сприяє збільшенню смислів і розвитку багатозначності поетичного слова. Оскільки партикулятиви є елементами смислоутворення у поетичних текстах багатьох сучасних російськомовних авторів, то алгоритм їх відокремлення є актуальним питанням. Розмежування слів-партикулятивів і їхніх семантико-граматичних еквівалентів передбачає використання граматичного і контекстуального аналізу, методу синонімічної субституції. Наведений у статті алгоритм може бути використаний у рамках лінгвопоетичного аналізу інших службових слів і їхніх еквівалентів. Алгоритм доцільно застосовувати з урахуванням особливостей функціонування партикулятивів у різних типах текстів.

Література:

1. Бабайцева В.В. Переходные конструкции в синтаксисе. Конструкции, сочетающие свойства двусоставных и односоставных (безличных именных) предложений. Воронеж : Центр. Чернозем. кн. изд., 1967. 392 с.
2. Бондаренко Л.В. Склад та комунікативні функції вторинних часток : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 2005. 18 с.
3. Виноградов В.В. О грамматической омонимии в современном русском языке. *Русский язык в школе*. 1940. № 1. С. 1–12.
4. Кушлик О.П. Омонімія незмінних класів слів : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2000. 20 с.
5. Николаева Т.М. Словосочетания с лексемой «один». Форма, значения и их контекстная маркированность. *Синтаксис текста*. Москва : Наука, 1979. С. 134–152.
6. Панов М.В. Позиционная морфология русского языка. Москва : Наука, Школа «Языки русской культуры», 1999. 275 с.
7. Педченко С.О. Модально-експресивний потенціал видільних та вказівних партикулятивів. *Філологічні науки: збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.* 2009. Вип. 1. С. 122–129.
8. Словарь наречий и служебных слов русского языка / авт.-сост. В.В. Бурцева. Москва : Рус. яз. Медиа, 2005. VIII, 750 с.
9. Тихонов А.Н. Современный русский язык. (Морфемика. Словообразование. Морфология). Москва : Цитадель-трейд, 2002. 464 с.

Minina N., Anisenko O. Special features of distinguishing between equivalents of particle and their semantic and grammatical variants of words (in the modern Russian poetical texts)

Summary. The article presents the algorithm for distinguishing equivalents of particles from other positional semantical and grammatical variants of words *один, всё, просто*. Since this analysis is advisable to apply taking into account the features of their functioning in specific contexts, the article presents the research of functioning of the equivalents of particles and other semantical and grammatical units within the modern Russian poetic texts.

A key function of equivalents of particles is their ability to accentuate and amplify other words, predicative units, sentences. As the equivalents of particles, they perform their typical functions. However, in this case particles remain non-accentuated while the equivalents of particles usually actualize their internal form in poetic texts. Using of the equivalents of particles serves as a "double emphasis" technique in poetic texts. This technique attracts the reader's attention both to the distinguished significant unit and to the equivalent of a particle. The functioning of grammatical units in poetry has its own objective laws, as poetic language contributes to the increment of meanings and the development of the polysemy of the poetic word.

The researched material presented in the article showed that the most difficult issue in is the distinction between two positional semantical and grammatical variants of a word *просто*: *просто* with adverbial semantics (of adverb); *просто* with particular semantics (of the equivalent of a particle). The word *все* tend to possess the adverbial semantics and, on the other hand, it may function as an equivalent of a particle, a pronoun, an adverb. The basic grammatical idea of a word *один* is numerical, but it has different contextual functionings (as a pronoun and as an equivalent of a particle). The algorithm for distinguishing equivalents of particles from other positional semantical and grammatical variants involves performing of grammatical, contextual as well as synonymical substitution techniques. As the equivalents of particles function as the elements of text-formation in the number of poetic texts of certain Russian-speaking authors of the 20th – 21st centuries, the algorithm of their distinguishing seems relevant and can be used for linguistic and poetic analysis of other functional words and their equivalents.

Key words: grammatical category, equivalent of particle, particle, particology, morphology, functional words.

УДК 81'373.7
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.36

Назарчук Р. З.,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

Бабяк С. А.,
студентка кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗООМОРФНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ: СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІР

Анотація. У статті проаналізовано семантичні особливості фразеологічних одиниць української й англійської мов із зоокомпонентами *собака / dog*, *вовк / wolf*, *кіт / cat*, *бик / bull*, а також виявлено культурно-національну специфіку стереотипізації поведінки тварин.

Вибір об'єкта наукового зацікавлення зумовлено експресивною природою анімалістичних фразем, яка залежить від уявлень і переконань етносу. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному зіставному описі зооморфних фразеологічних одиниць та особливостей їх семантизації в українській та англійській мовах.

Виявлено, що зоокомпонент *собака / dog* (33,33% і 22,58% від усіх проаналізованих фразеологічних одиниць в українській і англійській мовах відповідно) представники етногруп асоціюють зі злиденністю, агресивністю, підступністю, відразою, а також позитивно аксіологізують за вірність, кмітливість, досвідченість, талан, удачу та вправність.

Полісемантичність притаманна зоонімові *вовк / wolf* (30% і 27,42% від усіх проаналізованих фразеологічних одиниць в українській і англійській мовах відповідно), який символізує лицемірство, ненажерливість, злість, відчай, голод, байдужість, агресивність, підступність, злиденність. Представники українського етносу асоціюють зоонім також із досвідченістю та кмітливістю.

Фразеологічні одиниці із зоокомпонентом *кіт / cat* (16,67% і 37,1% від усіх проаналізованих фразеологічних одиниць в українській і англійській мовах відповідно) репрезентують негативний зміст, а саме: лінощі, жадібність, злиденність, лицемірство, відразу, неспокій, боягузтво, пихатість, слабкість і цинічність.

Зоонім *бик / bull* (20% і 12,9% від усіх проаналізованих фразеологічних одиниць в українській і англійській мовах відповідно) потрактовано здебільшого позитивно. Спостережено асоціації з дужістю, відвагою, працьовитістю, а також упертістю й нетактовністю.

Проаналізовані контексти й виявлені особливості семантики зооморфних фразеологічних одиниць засвідчують етнокультурну специфіку мовної свідомості українців та англійців.

Ключові слова: етнокультура, етнофразеологія, фразеологічна одиниця, зоокомпонент, семантика.

Постановка проблеми. Етнокультурні тлумачення семантики фразеологічних одиниць (далі – ФО) посідають чільне місце в колі зацікавлень лінґвістів-сучасників, адже уможливлюють окреслення історично зумовлених ціннісних орієнтирів певних етносів, визначення загальнолюдських пріоритетів, переосмислення етичних норм поведінки, виявлення самобутності й колориту національної спільноти. Фразеофонд будь-якої мови, виражаючи глибинний рівень колективної свідомості (сукупність настанов етноколективу відчувати, сприймати світ певним чином), формує чи не найвагомішу компоненту мовної картини світу. Отож сьогодні актуальним видається дослідження й опис семантики ФО, особливо в зіставному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному мовознавстві традицію вивчення фразеології в етнокультурному аспекті започаткували ще О. Потебня, Б. Грінченко, М. Костомаров, М. Сумцов та ін., і сьогодні українська лінґвістика має значні досягнення у згаданій галузі (праці Б. Ажнюка [1], І. Голубовської [2; 3], М. Жуйкової [5], О. Каракуці [6], О. Левченко [8], О. Майбороди [9], Г. Онуфрійчук [11], В. Ужченка [14] та ін.). У сучасних антропоцентричних лінґвістичних студіях (когнітивній семантиці, етнолінґвістиці, лінґвокультурології, антропологічній лінґвістиці тощо) ФО були об'єктом вивчення в ракурсі семіотичного, структурного, концептуального, текстово-інтерпретаційного, лінґводидактичного аналізу, асоціативного експерименту, когнітивного тестування, корпусного інструментарію (назвімо лише деяких авторів: Ж. Краснобаєва-Чорна [7], В. Мокієнко [10], О. Селіванова [12], В. Телія [13], Р. Бенчес [15], Р. Ґіббс і Н. Наяк [17], С. Ґлюксберґ [18], З. Ковечес [19], Дж. Райт [20], К. Феллбавм [16] та ін.).

Різноаспектні студіювання фразем як кодів культури мають очевидні здобутки, проте, наскільки нам відомо, зооморфні ФО української й англійської мов не ставали об'єктом зіставного дослідження, що й визначає актуальність нашої роботи. Тож **мета розвідки** – проаналізувати семантичні особливості згаданих ФО (із-поміж обраних зоокомпонентів – ***собака / dog, вовк / wolf, кіт / cat, бик / bull***), а також їхню лінґвокультурну поведінку.

Виклад основного матеріалу. Первісний релігійний світогляд, маючи у своїй основі культ природи, породжував відповідно сакральне світосприйняття. Спостереження людей за рослинним і тваринним світом призводили до виникнення мовних одиниць, які через порівняння, персоніфікацію, символізацію поєднували поведінкові, звичаєві особливості, фізичні та психічні ознаки людини й риси інших живих істот, що засвідчують зооморфні ФО.

1. Собака (пес, цуцик) і Dog.

В українській і англійській етнофразеології одиниці з базовим компонентом ***собака / dog*** передають як негативні, так

і позитивні якості. Обидва етноси асоціюють тварину зі злиденністю й агресивністю (окрім того, українці – ще й із підступністю, а англійці – з відразою). Позитивно собака аксіологізований за вірність, кмітливість, досвідченість (український етнос) і талан, удачу та вправність (англійський етнос). Наприклад:

– **злиденність**: *багатий як пес кудлатий, босий як пес, голодний як цуцик, дражнити собак, жиє як пес, хвіст собачий*. Напр.: *Влада – гетьман. А гетьман, що ви собі думаєте – хвіст собачий? Гетьман – монарх* [ГРАК]; *die like a dog, lead a dog's life*. Напр.: *Mark's been leading a dog's life since he was fired from the job* [Id];

– **агресивність, оскаженілість**: *боятися як скаженого собаки, злий як собака, підшитий собаками*. Напр.: *О, дурненька Солошка співає! – кричали вони й мерщій тікали до хати, щоб не зустріла вона де їх, бо боялися її, як скаженої собаки* [СУМ]; *(as) mean as a junkyard dog*. Напр.: *Her dad is usually a pretty nice, chilled out guy, but he gets as mean a junkyard dog when he's been drinking* [FreeD];

– **підступність:** *потайна собака.* Напр.: *Підлазить хитрун, та потайна собака, як чорт під монастир* [ГРАК];

– **відраза:** *dressed (up) like a dog's dinner, yard dog*. Напр.: *Look at that fool, all dressed up like a dog's dinner. Who told him that patterned suit was a good idea?* [FreeD]; *Is that lousy yard dog hanging around the neighborhood again?* [FreeD];

– **відданість**: *вірний як собака, собачими очима дивитись*. Напр.: *Колісник пихтів, одпихався, а вона, як навісна, то одскакувала від його, то, прискакуючи, горнулася, мов вірна собака* [СУМ];

– **кмітливість, метикуватість**: *собачий нюх*. Напр.: *Голодував і не ловив дрижаків ночами, бо, скориставшись собачим нюхом, відразу пропустив облавників мимо себе* [ГРАК];

– **досвідченість**: *битий собака, з'їсти собаку*. Напр.: *Управитель пана, бита собака, послухав хлопцевої мови, подивився на нього та й промовив на Шевченкове прохання: «Не оддамо ми тебе маляру, бо нам самим таких треба»* [СлUA];

– **талан, удача**: *be like a dog with two tails, lucky dog*. Напр.: *Mary's been like a dog with two tails ever since she got her promotion* [FreeD];

– **управність**: *the whole team and the dog under the wagon*. Напр.: *In our house, our mother was the whole team and the dog under the wagon – she worked for our keep, kept the house in order, and made sure my brothers and I were always doing our best in school* [BNC].

2. Вовк і Wolf.

Негативні риси характеру хижака (зокрема лицемірство та ненажерливість) засвідчує семантика ФО обох досліджуваних мов:

– **лицемірство**: *вовк в овечій одежі (шкурі), крадеться як (неначе) вовк (до ягняти)*. Напр.: *Хто тільки не позирав на ту справдешню сутність народної душі зизим оком. Які тільки вовки в овечих шкурах не догризалися до серця національної свідомості…* [СФСУМ]; *wolf in sheep's clothing, a wolf in a lamb's skin*. Напр.: *Don't trust Dana — she's a wolf in sheep's clothing who will try to steal your position if given the chance* [FreeD];

– **ненажерливість**: *як (мов, ніби) (голодні) вовки на вівцю кинутися*. Напр.: *Паничі й панни кинулись на маринад, як голодні вовки на вівцю, хоч їх Навроцька й не припрошувала* [ГРАК]; *eat like a wolf, wolf down (something)*. Напр.: *I hate the way he wolfs down his food at dinner so he can leave the table as quickly as possible* [FreeD].

Для українців вовк також постає символом злості, відчаю, неуцтва, голоду та байдужості. Англійська етнофразеологія описує тварину як агресивну, підступну та злиденну:

– **злість**: *вовча думка, дивитися (позирати) вовком*. Напр.: *Поручик позирав вовком, наливаючись скаженою люттю* [СФСУМ];

– **відчай**: *завити (вити) вовком, хоч вовком вий (труби)*. Напр.: *На узбіччі дороги, спиною обпершись об стовбур, роззиравсь я на осінню Яблунівку, вродливу, мов молодиця уповні літа, і така мене брала досада, хоч вовком вий, хоч скачи гопки, хоч на небо дерися!* [ГРАК];

– **голод**: *вовк кишки догризає, голодний як вовк, побачити вовчу звізду*. Напр.: *Розбудимо Ніну, зготуємо. якесь вариво, бо в мене вовк уже кишки догризає* [ГРАК];

– **байдужість**: *хоч вовк траву їж*. Напр.: *Кожен потихеньку якось перебереться на той бік – і добре! А після мене, мовляв, хоч вовк траву їж!* [СУМ];

– **агресивність**: *buy (a / one's) wolf ticket, man is a wolf to man*. Напр.: *Don't buy his wolf ticket – I know for a fact that he carries a knife and would be all too happy to put it to use* [BNC];

– **підступність**: *feed (someone) to the wolves, throw (someone) to the wolves*. Напр.: *In the face of the scandal, the administration has been feeding to the wolves anyone they can use to deflect blame from themselves* [FreeD];

– **злиденність**: *keep the wolf from the door*. Напр.: *Both the man and his wife must work long hours just to keep the wolf from the door* [Id].

Водночас давня українська традиція засвідчує шанобливе ставлення до вовків. Язичницькі вірування трактували тварину як собаку волхвів, пов'язували її з Перуном, вовчий тотем був поширений на всіх теренах України (див. про це, напр., [4]). Семантика аналізованих ФО показує, що український етнос асоціює вовка з досвідченістю та кмітливістю:

– **досвідченість**: *бачити (узнати) смаленого вовка, з'їсти вовка, морський вовк, старий (стріляний) вовк*. Напр.: *Перед ним суворі екзаменатори, бувалі морські вовки, екзаменують тебе на далекі плавання* [СФСУМ];

– **кмітливість**: *упіймати (впіймати, вхопити) вовка за вухо*. Напр.: *От бачите, який він... Наче окропом налитий... Цей не пропаде, цей зуміє впіймати вовка за вухо!* [СУМ].

3. Кіт (кішка, котеня) і Cat (kitten).

Усі досліджені ФО із зоокомпонентом ***кіт / cat*** репрезентують негативно оцінюваний етносами зміст. У свідомості українців кіт насамперед пов'язаний із лінощами, жадібністю, злиденністю, лицемірством, представники англійської лінгвокультури акцентують на його боягузтві, пихатості, слабкості, цинічності тощо. Наведемо приклади якостей, властивих тварині за даними ФО:

– **лінощі**: *(ще й) кіт не валявся, минеться (минулася, закінчиться) котові (коту) масниця* [*не все коту масниця*]. Напр.: *Не все коту масниця, муситиме й пісну юшку похлебтати* [ГРАК];

– **жадібність**: *(як) кіт до сала, як (мов, ніби) кіт на сало*. Напр.: *Коли хто в простенькій одежі, то він [писар] на тих і не дивиться, а все поглядає як кіт на сало тільки на жупанних* [СУМ];

– **злиденність, мізерність**: *і кішки нема чим годувати*. Напр.: *А в мене грошей котові на сльози, тільки закінчив*

агрошколу [ГРАК]; *і котові на сльози нема (немає, не вистачить) [мов (як) кіт наплакав; як у кота сліз]*. Напр.: *В них там орної землі і котові на сльози нема, єдиний заробіток біля колії* [СУМ];

– **лицемірство**: *в кота й мишу (мишку) гратися*. Напр.: *І раптом вирішив не грати в кота-мишки, а піти ва-банк* [ГРАК];

– **відраза**: *смакує як котеняті редька, як кіт табаку*. Напр.: *Дід знав, що смерть його за плечима, і думав своєю смертю спасти від смерті міщан. Вишневецького він ненавидів, а польську панщину любив, <…> як кіт табаку* [Словопедія];

– **неспокій**: *a cat on a hot tin roof, be like a cat on hot bricks*. Напр.: *She's waiting for the doctor to call with her test results, so she's been like a cat on a hot tin roof all day* [FreeD];

– **боягузтво**: *like a cat in a strange garret, scaredy-cat*. Напр.: *Greg called Joanne a scaredy-cat because she didn't want to go exploring in the woods after dark* [FreeD];

– **пихатість**: *as conceited as a barber's cat, be the cat's whiskers (pajamas), like the cat that got the cream, the cat that ate the canary*. Напр.: *After her promotion, Janet spent the rest of the day looking like the cat that got the cream* [FreeD];

– **слабкість**: *(as) weak as a kitten*. Напр.: *After that bout with flu she was weak as a kitten* [BNC];

– **цинічність**: *cat's paw*. Напр.: *I thought that Jake really loved me, but in the end, I was just a cat's paw so he could stir up jealousy in his ex-girlfriend* [FreeD].

4. Бик (бичок, бугай, віл) і Bull.

В українській та англійській етнофразеології зоофразема з базовим компонентом ***бик / bull*** передає зазвичай позитивні якості: дужість і відвагу (спільні ознаки), працьовитість (в українській мові), а також деякі негативні: впертість (спільна властивість), захланність (українські ФО) і нетактовність (англійські ФО):

– **дужість**: *здоровий як бик (бичок, бугай, віл), скрутить волові шию (роги)*; *(as) strong as a bull*. Напр.: *You should get Bert to help you move all this furniture — he's as strong as a bull* [FreeD];

– **відвага**: *брати (взяти) бика за роги, приступити до бика*. Напр.: *Машиніста дали Терещенкові просто тому, що це була смілива й розумна людина; він і читав дещо, мислив, і в той час, коли його товариші не насмілювалися, – він прямо приходив і брав бика за роги* [СФСУМ]; *take (grab) the bull by the horns*. Напр.: *The British government will have to take the bull by the horns and tackle the inflation* [Id];

– **працьовитість**: *гнеться як віл у ярмо, захекався (задихався) як віл у борозні, працює (робить) як (чорний) віл, тихий як робочий віл, тягне як віл воза*. Напр.: *А робив Грицько як той віл цілий день: спав на голій землі або колодях* [СУМ];

– **упертість**: *як віл на рогатину*; *bull-headed*. Напр.: *We've got a bull-headed new boss in the office who thinks her way of doing things is the only correct one* [FreeD];

– **захланність**: *як віл до браги*. Напр.: *Гребу горіхи,.. допався до добра як віл до браги* [ГРАК];

– **нетактовність**: *a bull in a china shop*. Напр.: *The president has been attacking foreign ministers and even the people in his own party like a bull in a china shop. This has not only led to a lot of criticism but people have started alienating from him* [Id].

Висновки. Отож, більшість із розглянутих ФО із зоокомпонентами ***собака / dog, вовк / wolf, кіт / cat, бик / bull*** виявилися полістереотипними. Одні й ті самі представники фауни актуалізують різний зміст у межах кожного досліджуваного етноколективу. Тлумачення особливостей семантики зооморфних ФО української й англійської мов виявляє глибинні риси колективної свідомості відповідних етносів і має значні перспективи практичного застосування в царині лінгвокультурології, етнопсихолінгвістики, а також лінгводидактики.

Умовні скорочення:

ГРАК – Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, М. Крук, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк. Київ, Осло, Єна, 2017–2019. URL: uacorpus.org.

СлUA – СЛОВНИК.ua. URL: https://www.slovnyk.ua.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. URL: http://sum.in.ua

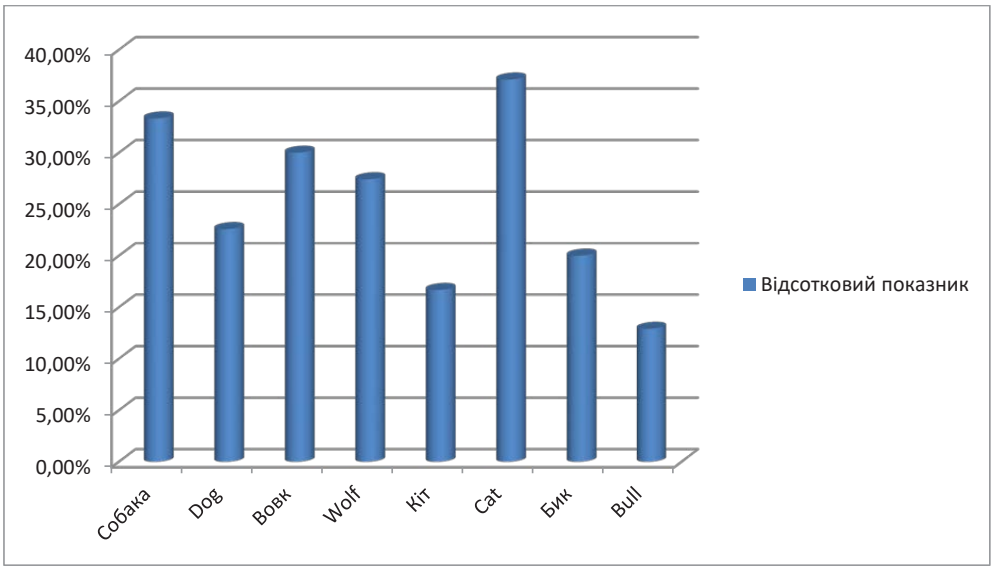

Рис. 1. Зоокомпоненти у ФО української й англійської мов

СФСУМ – Ярещенко А.П., Бездітко В.І., Козир О.В. та ін. Сучасний фразеологічний словник української мови. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2010. 640 с.

BNC – British National Corpus. URL: https://www.english-corpora.org/bnc.

FreeD – The free dictionary. URL: https://www.thefreedictionary.com.

Id – The idioms. URL: https://www.theidioms.com.

Література:

1. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні : монографія. Київ : Наук. думка, 1989. 136 с.
2. Голубовська І.О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин». *Мовознавство*. 2003. № 6. С. 61–68.
3. Голубовська І.О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності. *Мовознавство*. 2004. № 2–3. С. 66–74.
4. Давидюк В. Первісна міфологія українського народу. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. 324 с.
5. Жуйкова М. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2007. 416 с.
6. Каракуця О. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01; Харківський держ. Педагогічний ун-т ім. Г. Сковороди. Харків, 2002. 212 с.
7. Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна концептологія: концепт ЖИТТЯ в українській фраземіці : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2009. 201 с.
8. Левченко О. Фразеологічна символіка: лінґвокультурологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 353 с.
9. Майборода О. Українська фразеологія як джерело народознавства : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01; Харківський держ. Педагогічний ун-т ім. Г. Сковороди. Харків, 2002. 18 с.
10. Мокиенко В.М. Загадки русской фразеологии. Санкт-Петербург : Авалон, Азбука-классика, 2007. 256 с.
11. Онуфрійчук Г. Людина в українській етнофразеології: біполярна опозиція «ЛЮДИНА – ТВАРИНА». *Мовознавство*. 2015. № 5. С. 67–74.
12. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія. Київ – Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
13. Телия В. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 286 с.
14. Ужченко В. Східноукраїнська фразеологія. Луганськ : Альма-матер, 2003. 362 с.
15. Benczes R. The Semantics of Idioms: a Cognitive Linguistics Approach. *The Even Yearbook*. 2002. № 5. P. 17–30.
16. Fellbaum Ch. How flexible are idioms? A corpus-based study. *Linguistics*. 2019. № 57 (4). P. 735–767.
17. Gibbs R.W., Nayak N.P. 'Why Idioms Mean What They Do'. *Journal of Experimental Psychology.* 1991. № 120. P. 93–95.
18. Glucksberg S. Understanding Figurative Language: From Metaphors to Idioms. Oxford : Oxford University Press, 2001. 144 p.
19. Kövecses Z. Metaphor in Culture: Universality and Variation. New York : Oxford University Press, 2005. 334 p.
20. Wright J. Idioms Organiser: Idioms Organised by Metaphor, Topic and Key Word. London : Language Teaching Publications, 2000. 296 p.

Nazarchuk R., Babiak S. Zoomorphic phraseological units of the Ukrainian and English languages: a semantic dimension

Summary. The article analyses semantic features of phraseological units with zoonym components, namely *собака / dog*, *вовк / wolf*, *кіт / cat*, *бик / bull*, in the Ukrainian and English languages. The article also reveals the cultural and national specificity of animal behaviour stereotyping.

The object of scientific interest is due to the expressive nature of animalistic phrasemes which depends on the ideas and beliefs of the ethnic group. The scientific novelty of the research is a comprehensive comparative description of zoomorphic phraseological units and features of their semantisation in the Ukrainian and English languages.

It has been revealed that the zoonym component *собака / dog* (33.33% and 22.58% of all the analysed phraseological units in Ukrainian and English respectively) is associated with destitution, aggressiveness, insidiousness, disgust and also positively axiologised by the representatives of ethnic groups for loyalty, mental agility, experience, good fortune, luck and dexterity.

Polysemy is inherent in the zoonym *вовк / wolf* (30% and 27.42% of all the analysed phraseological units in the Ukrainian and English languages respectively) which symbolises hypocrisy, voracity, anger, despair, indifference, aggressiveness, insidiousness, destitution. The representatives of the Ukrainian ethnic group also associate the zoonym with experience and mental agility.

Phraseological units with the zoonym component *кіт / cat* (16.67% and 37.1% of all the analysed phraseological units in Ukrainian and English respectively) represent negative content, namely idleness, greediness, destitution, hypocrisy, disgust, anxiety, cowardice, arrogance, weakness and cynicism.

The zoonym *бик / bull* (20% and 12.9% of all the analysed phraseological units in the Ukrainian and English languages respectively) is generally interpreted in a positive way. There have been observed associations with strength, courage, diligence and also stubbornness, tactlessness.

The analysed contexts and revealed semantic features of zoomorphic phraseological units attest to the ethnocultural specificity of the Ukrainian and English linguistic consciousness.

Key words: ethnoculture, ethnophraseology, phraseological unit, zoonym component, semantics.

УДК 811.111.367.625-026
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.37

Савчин Н. Б.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ РУХУ (НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ДЕНА БРАУНА «ЯНГОЛИ І ДЕМОНИ)

Анотація. У статті здійснено системний аналіз функціонування дієслів руху на прикладі художнього твору Дена Брауна «Янголи і Демони» на рівні лексико-семантичних зв'язків, з'ясовано явище «дієслів руху» в англійській мові, описано їх класифікації за різними критеріями та встановлено особливості вживання в англійському творі та творі-перекладі.

Дієслова руху – це група дієслів, які позначають фізичне переміщення в просторі живих істот і неживих предметів (як самостійне, так і каузативне). Для позначення руху дієслів використовуються два терміни: «дієслова руху» і «дієслова переміщення». В одних випадках їх вживають як рівнозначні, в інших – як нерівнозначні, а часом об'єднують ці два поняття в один термін, називаючи їх «дієсловами руху» та «переміщення». Стосовно української мови, то важко уніфікувати дієслова руху, оскільки вони зумовлені багатозначністю лексем на позначення руху. Семантичне значення дієслів руху може змінюватися залежно від контексту, а також від префіксів, які додаємо, тому треба звертати особливу увагу на значення дієслова, щоб правильно зрозуміти текст.

На відміну від української мови, в англійській мові дуже розгалужена класифікація дієслів руху. Існують різні критерії, за якими їх класифікують, такі як темп руху, напрямок руху, характер руху, просторове переміщення. Дієслово може мати декілька значень одночасно, одне з яких – первинне значення, а інші вторинні. На значення дієслова також впливає постфікс, із якими його вживають.

В українській мові дієслова руху мають вужчу класифікацію, ніж в англійській. Українські лінгвісти стверджують, що дієслова руху можуть охоплювати просторові, часові концепти та концепти способу переміщення. Такий вид дієслів може вживатися як у прямому значенні, так і в переносному. Для українських дієслів руху характерне вживання префіксів, які змінюють значення дієслова. Відмінною рисою дієслів руху англійської мови є їх вживання у фразеологічних одиницях, де вони можуть деколи повністю втрачати своє первинне значення.

Дієслова руху в англійській мові об'єднують із дієсловами переміщення, натомість в українській мові думки лінгвістів різняться. Одні пропонують вживати один термін, інші – два. Дієслова руху в обох мовах можна класифікувати за різними критеріями, проте класифікація дієслів руху в англійській мові є більш розгалуженою.

Ключові слова: дієслова руху, лексико-семантична класифікація, лексема, сема.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що лексико-семантична класифікація дієслів руху належить до кола основних проблем, існує багато підходів стосовно поділу дієслів на лексико-семантичні групи. Тому на сьогодні є чимала кількість семантичних класифікацій дієслів у різних мовах, зокрема в англійській.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «дієслова руху» в англійській мові вже є добре дослідженим, існує багато художніх творів, сповна насичених ними. Проте досі ще в англійській мові немає праць, присвячених аналізу дієслів «руху» у художньому творі Дена Брауна «Янголи і Демони». Вона досить вагома і потребує ґрунтовного аналізу та узагальнення, що й визначило актуальність досліджуваної проблеми. Різні її аспекти вивчали Н.І. Дичка, Н.Б. Іваницька, О.С. Манько, Г.І. Олекса, О.О. Бердіна та інші науковці.

Мета статті – здійснити системний аналіз функціонування дієслів руху на прикладі художнього твору Дена Брауна «Янголи і Демони» на рівні лексико-семантичних зв'язків, з'ясувати явище «дієслів руху» в англійській мові, описати їх класифікації та встановити особливості вживання в англійському творі та творі-перекладі.

Виклад основного матеріалу. Дієслова руху та розташування – це слова, які означають механічне переміщення чи знаходження одних тіл відносно інших у просторі й часі у певному напрямі, певним способом, певним темпом і в певному середовищі. Н.І. Дичка виділяє такі диференціальні семантичні елементи у семантичному полі «рух»: конкретизована направленість, швидкість руху, середовище пересування, стан суб'єкту, який рухається, спосіб пересування, звуковий ефект від руху, характер руху [7, с. 1]. Тому одне дієслово можна описувати з погляду на різні семантичні елементи. Лексико-семантичне поле (ЛСП) дієслів «руху» в англійській мові має опорне дієслово "to move" зі значенням "to make something to move from one place or position to another" [8, с. 155].

Лінгвісти стверджують, що у лексико-семантичній групі дієслів «руху» найчастіше реалізуються відношення суб'єкт-дія. Щоб краще зрозуміти семантичне значення дієслова «руху», потрібно розглянути комунікативну ситуацію руху.

О.О. Бердіна стверджує, що комунікативна ситуація руху включає такі елементи:

1) суб'єкт руху, яким є сам предмет чи істота, що рухається (Si – Subject independent);

2) об'єкт руху, тобто предмет чи істота, у напрямку до якого здійснюється переміщення (Od – Object dependent). Слід зауважити, що об'єкт руху, як елемент ситуації руху, не є обов'язковим;

3) характер або спосіб пересування, тобто рух певної якості (Mm – Manner of Movement);

4) напрямок руху, що фіксує просторово-локальні характеристики руху (в тому числі і векторні) з урахуванням місця, до якого здійснюється) рух (Dm – Direction of Movement);

5) ставлення мовця до процесу руху, тобто характеристика руху з боку учасників комунікації (Em – Evaluation of Movement) [5, с. 7].

На основі аналізу загальнотеоретичних лінгвістичних праць Ш. Баллі, П. Робера, Р. Халліга, З.У. Блягоза, В.Г. Гака та інших учених, які безпосередньо та опосередковано здійснювали дослідження цього явища, визначено, що дієслова руху позначають будь-який рух незалежно від його характеру: фізичний, біологічний, хімічний.

Протиставляючи рухові поняття «спокій», деякі лінгвісти (Ш. Баллі, П. Робер) відносили до цієї групи дієслова, які, не передаючи переміщення як такого, означають, що суб'єкт, все ж перебуває не у статичному стані: *run, break, vibrate, shiver, rub, palpitate, bend, respire, twist, stoop*. Дієслова типу *jerk, rock, screw up* означають рух частин суб'єкта або об'єкта, тобто поза ними відбуватися не можуть. Дієслова ж типу *go, fly, tread, pass* показують фізичний рух у просторі. У їх лексичному змісті, крім загальної ідеї пересування, виражена характеристика відповідних ознак руху: темпу, способу, фази, середовища та іншого. Тому доцільно включити до категорії «руху» категорію «переміщення», оскільки друга має ширше значення.

В англійській мові дієслова руху є досить поширеними, оскільки вони відображають великий спектр дій об'єкта. Автор розглядає класифікацію дієслів руху на основі роману Дена Брауна «Янголи і Демони».

Дієслова в англійській мові можна поділити за фазами пересування об'єкта у просторі:

1) дієслова, які маркують лише медіальну фазу, тобто в кожний конкретний момент вказаного часового інтервалу суб'єкт знаходився в одному й тому ж стані. Наприклад: *Wearily, he returned his empty mug to the kitchen and* ***walked*** *slowly to his oak-paneled study* [1, с. 3]. *Відніс до кухні порожнє горня і неквапно* ***пішов*** *до кабінету, обшитого дубовими панелями* [6, с. 5]. Англійський тлумачний словник подає таке значення дієслова "to walk" – to move or go somewhere by putting one foot in front of the other on the ground, without running [2, с. 1751] (рухатися або йти кудись, пересуваючи одну ногу перед іншою по землі, не бігаючи). Автор розглядає комунікативну ситуацію руху в цьому реченні: 1) суб'єкт руху – he; 2) об'єкт руху – oak-paneled study; 3) характер руху або спосіб пересування – slowly. В українській мові перекладач вживає дієслово «пішов»;

2) дієслова, які вказують на початкову чи кінцеву межу стану. Наприклад, *Stunned, Langdon* ***collapsed*** *in a chair* [1, с. 4]. *Приголомшений, Ленгдон* ***упав*** *на стілець* [6, с. 6]. Дієслово "to collapse" вживають у значенні "to sit or lie down and relax, especially after working hard" [3, с. 290] (сидіти або лягти і розслабитися, особливо після напруженої роботи). У цьому реченні дієслово вказує на кінцеву межу стану. Стосовно комунікативної ситуації, то суб'єкт руху – Langdon; об'єкт руху – in a chair. В українській мові перекладач вживає дієслово «упав». Цим він показує, що Ленгтон був дуже виснажений;

3) дієслова, які здатні поєднувати дві фази – медіальну і одну з обрамлюючих. Наприклад, *He* ***led*** *Langdon* ***across*** *the tarmac toward the plane* [1, с. 6]. *Він* ***підвів*** *Ленгдона ближче до літака* [6, с. 8]. Дієслово "led across" має значення "to go with or in front of a person or an animal to show the way or to make them go in the right direction" [2, с. 884] (йти з (або) перед людиною чи твариною, щоб показати їй шлях, або направити їх у правильному напрямку). У цьому випадку рівномірний рух відбувається до кінцевої точки. Комунікативну ситуацію становлять такі складники: 1) суб'єкт руху – he; 2) об'єкт руху – toward the plane. В українському варіанті теж використовують дієслово «підвів», яке є відповідником до англійського.

В. Рикалюк-Прийдун [12] пропонує інший, але схожий варіант класифікації. Всі дієслова цієї категорії вона пропонує називати дієсловами спрямованого руху. За її класифікацією існує чотири типи дієслів:

1) дієслова, які позначають рух, спрямований до кінцевої точки. Наприклад: *Sixty-four minutes had passed when an incredulous and slightly air-sick Robert Langdon* ***stepped down*** *the gangplank onto the sun-drenched runway* [1, с. 7]. *Через 64 хвилини Роберт Ленгдон, якого трохи нудило від польоту,* ***зійшов з*** *трапа на залиту сонцем злітну смугу, недовірливо роззираючись* [6, с. 11]. Дієслово "to step down" має значення "to lift your foot and move it in a particular direction; to move short distance" [1, с. 534] (підняти ногу і перемістити її в певному напрямку; переміщуватися на невелику відстань). Автор розглядає комунікативну ситуацію руху у цьому реченні: 1) суб'єкт руху – Robert Langdon; 2) об'єкт руху – the sun-drenched runway. В українському перекладі використовують дієслово «зійшов»;

2) дієслова, у яких актуалізується початковий пункт руху. Наприклад, *When Kohler and Langdon* ***emerged from*** *the rear of CERN's main complex into the stark Swiss sunlight, Langdon felt as if he'd been transported home* [1, с. 12]. *Коли Колер і Ленгдон* ***вийшли через*** *інші двері з головної будівлі ЦЕРНу на яскраве швейцарське сонце, Ленгдонові на мить здалося, що він перенісся на батьківщину* [6, с. 17]. *To emerge – to come out of a dark, confined or hidden place* [3, с. 500] (вийти з темного, замкнутого або прихованого місця). Суб'єктами руху є Kohler and Langdon (Колер і Ленгдон), які виходять із ЦЕРНу. В українському варіанті перекладач використовує дієслово «вийшли через», переклавши прийменник "from" як «через»;

3) дієслова, у яких зазначено рух від однієї точки до іншої, тобто вказується маршрут. Наприклад: *The guard* ***traced*** *a line with his finger from St. Peter's Square across the Tiber River and up into the heart of old Rome* [1, с. 137]. *Гвардієць* ***накреслив*** *пальцем пряму від майдану Святого Петра через Тібр і далі – аж до самого серця Старого Рима* [6, с. 115]. Якщо розглянути комунікативну ситуацію, то є початкова точка відправлення – майдан Святого Петра, кінцева точка – Старий Рим і проміжна точка маршруту – Тібр. Дієслово "to trace" в англійській мові має декілька значень. Першим значенням слова є "to find or discover sb/ sth by looking carefully for them/it" [1, с. 1659] (знайти або відкрити когось / щось, уважно вивчивши їх / його). Автор вжив дієслово у його четвертому значенні – "to draw a line or lines on surface" (намалювати лінію або лінії на поверхні). В українському варіанті перекладач вживає дієслово «накреслив», але з іменником «пальцем» доцільніше вжити дієслово «показав»;

4) складають дієслова зі змістовим компонентом *cross* або *pass*, які у своїй структурі містять також локативний компонент маршруту і відношення до орієнтира. Наприклад: *You just* ***crossed*** *six time zones, the pilot offered* [1, с. 8]. *Ви* ***перетнули*** *шість часових поясів, – нагадав пілот* [6, с. 12]. To cross – to pass from one side to the other [3, с. 366] (переходити з одного боку на інший). В перекладі вжито дієслово «перетнули».

О.С. Манько та М.М. Юрковська [9] пропонують класифікацію дієслів руху за критерієм просторового переміщення і поділяють їх на чотири групи:

1) дієслова, які позначають переміщення на землі. Наприклад: *The pilot* ***escorted*** *Langdon to a black Peugeot sedan in a parking area beside the control tower* [1, с. 8]. *Пілот* ***повів*** *Ленгдона до чорного «пежо», що стояв на автостоянці позаду диспетчерської вежі* [6, с. 12]. Дієслово "to escort" означає "to go with sb or to protect or guard them or to show them the way" [3, с. 520] (йти з ким-небудь або захищати, або охороняти їх, або показувати їм шлях). Автор розглядає комунікативну ситуацію руху у цьому прикладі: 1) суб'єкт руху – The pilot; 2) об'єкт руху – a black Peugeot sedan. Перекладач пропонує вжити дієслово «повів»;

2) дієслова, які позначають переміщення у повітрі. Наприклад: *Last month a stripper from Oklahoma had promised Langdon the best sex of his life if he would* ***fly down*** *and verify the authenticity of a cruciform that had magically appeared on her bed sheets* [1, с. 3]. *Минулого місяця якась стриптизерка з Оклахоми пообіцяла Ленгдонові найкращий у світі секс, якщо він* ***прилетить*** *до неї й підтвердить автентичність хреста, який дивом проступив на її постелі* [6, с. 4]. Дієслово "to fly" має значення "to move through air or space" [2, с. 603] (рухатися по повітрю або простору);

3) дієслова, які позначають переміщення у воді. Наприклад: *The object was not on the bottom of the container as he expected, but rather it* ***was floating*** *in the cente – suspended in midair – a shimmering globule of mercury like liquid* [1, с. 35]. Об'єкт був не на дні контейнера, як він очікував, а ***плавав*** десь у центрі – блискуча крапелька рідини, схожої на ртуть [6, с. 45]. "To float" означає "to move slowly on water or in the air" [2, с. 598] (повільно рухатися по воді або в повітрі). З семантичного значення дієслова ми розуміємо, що об'єкт повільно рухався по поверхні води;

4) дієслова, які позначають переміщення у декількох площинах. Наприклад, Kohler's wheelchair ***stopped*** short at the top of the hill [1, с. 22]. Інвалідне крісло різко ***зупинилося*** на вершині пагорба [6, с. 26]. Словник пропонує таке значення дієслова "to stop" – "to no longer move" [2, с. 1542] (більше не рухатися). Вживаючи це дієслово, автор має на увазі, що людина рухалась у якійсь площині, а потім зупинилася, тобто змінила площину свого руху.

Було виявлено, що у своїх працях Г.І. Олекса [10,11] пропонує поділяти дієслова відповідно до характеру руху на:

1) дієслова поступального руху. Наприклад: *Leonardo told her he had to* ***leave*** *for a while and get their new home settled in Switzerland, but he promised to send for her in six months* [1, с. 28]. *Леонардо сказав, що мусить на якийсь час її* ***залишити****, щоб влаштуватися в Швейцарії, але обіцяв, що забере через шість місяців* [6, с. 25]. Словник пропонує таке визначення дієслова "to leave" – "to go away from a place without taking somebody / something with you" [3, с. 438] (піти з місця, не взявши з собою когось / щось). Перекладач використовує дієслово «залишити», що повністю відповідає дієслову в англійському варіанті;

2) дієслова коливального руху. Наприклад: *As the mist rose all around him, he wondered if it was the cold or the fear that was causing the gun in his hand to* ***shake*** [1, с. 179]. *Його огорнув туман, і він застановився, від чого* ***тремтить*** *пістолет у руці – від холоду чи від страху?* [6, с. 177] "To shake" означає "to move or make somebody / something move with short quick movements from side to side or up to down" [2, с. 1421] (рухатись або примушувати когось / щось рухатися короткими швидкими рухами з одного боку в інший або зверху до низу). В українському варіанті тексту використовують дієслово «тремтіти», яке має таке значення як і в оригіналі;

3) дієслова обертального руху. Наприклад: *She started to* ***spin****, gun raised, but she knew she was too late* [1, с. 162]. *Вона різко* ***повернулася*** *з пістолетом у руці, однак знала, що запізно* [6, с. 152]. У словнику дієслово "to spin" означає "to turn round and round; to make something to do this" [2, с. 1504] (обертатися і крутитися; змусити щось обертатия). Щоб підсилити емоційне забарвлення речення, перекладач використовує прислівник «різко», який у цьому випадку описує характер руху об'єкта.

Дієслова руху можна поділити за темпом руху на три категорії [7, с. 2]:

1) дієслова з семою, яка вказує на швидкий темп руху. Наприклад: *He* ***raced*** *to the open doorway of the chopper and stood in the raging wind, gazing down at the lights of Rome below* [1, с. 219]. *Він* ***кинувся*** *до відчинених дверей, у які вривався різкий прохолодний вітер, і подивився вниз на вогні нічного Рима* [6, с. 209]. Словник пропонує два значення дієслова "to race" – 1) to compete against somebody/something to see who can go faster or the fastest, do something first; 2) to move very fast; to move somebody / something very fast [2, с. 1264]; 3) змагатися з кимось / чимось, щоб побачити, хто може рухатися швидше чи найшвидше, зробити щось першим; 4) рухатися дуже швидко; змусити когось / щось дуже швидко рухатись. У романі автор вживає дієслово "to race" у його другому значенні. В українській мові використовують дієслово «кинутися», щоб підкреслити швидкість і різкість руху;

2) дієслова із семою, які позначають повільний темп руху. Наприклад: *The army became famous across the land as protectors – skilled executioners who* ***wandered*** *the countryside slaughtering any of the enemy they could f*ind [1, с. 7]. *Ці вправні воїни* ***мандрували*** *країною, безжально вбиваючи усякого ворога, що траплявся їм на шляху* [6, с. 11]. "To wander" – "to walk slowly around or to a place, often without any particular sense of purpose or direction" [2, с. 1753] (ходити повільно навколо або йти повільно до місця, часто без особливої мети або напрямку). Український відповідник «мандрували» теж має сему, яка вказує на те, що об'єкти рухалися повільно;

3) дієслова з семою, яка вказує на нейтральний темп руху. Наприклад: *She walked into Kohler's office and* ***went*** *to the metal box on his wall behind his desk* [1, с. 46]. *Вона увійшла до кабінету Колера і* ***наблизилась*** *до металевої скриньки на стіні за його столом* [6, с. 49]. Дієслово "went" утворилося від дієслова "to go", що означає "to move from one place to another; to move somewhere in order to get a particular place; to move in particular way" [3, с. 330] (переходити з одного місця в інше; рухатися кудись, щоб опинитись у конкретному місці; рухатися у певному напрямку). Комунікативна ситуація: 1) суб'єкт руху – she; 2) об'єкт руху – the metal box. В українському варіанті вживають дієслово «наблизилась».

В англійській мові дієслова руху можуть вживатися з різними постфіксами, які змінюють значення дієслова. Автор розглядає вживання дієслова "to go" з різними постфіксами. Первинне значення дієслова – "to move from one place to another; to move somewhere in order to get a particular place; to move in particular way" [2, с. 330] (переходити з одного місця в інше; рухатися кудись, щоб опинитися у конкретному місці; рухатися

у певному напрямку). *As the pictures* ***went by****, the guard fought off a daydream* [1, с. 20]. *Картинки змінювали одна одну, й охоронець з усіх сил намагався не втрачати пильності* [6, с. 23].

"To go by" означає "to pass" (проходити). *Vetra had plenty of enemies in the scientific world, Kohler* ***went on*** [1, с. 21]. *Ветра мав чимало ворогів серед наукової громади, –* ***знову заговорив*** *Колер* [6, с. 24]. "To go on" означає "to continue to do something" (продовжувати робити щось). *The hole led to a steep and narrow stairway that* ***went*** *straight* ***down*** [1, с. 158]. Під ними було видно вузькі сходи, що ***вели*** круто ***вниз*** [6 , с. 146]. "To go down" означає "to move down to a lower level or place" (перейти на нижчий рівень або місце). В англійській мові кожен постфікс має своє значення, яке повністю змінює первинне значення дієслова.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що в англійській мові дуже розбудована класифікація дієслів руху. Їх класифікують за різними критеріями, такими як темп руху, напрямок руху, характер руху, просторове переміщення. Дієслово може мати декілька значень одночасно, одне з яких – первинне значення, а інші вторинні. На значення дієслова також впливає постфікс, з якими його вживають.

Література:

1. Brown D. "Angels and Demons" published by Pocket Books. Series Robert Langston № 1. United States, 2000. 616 p.
2. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford University Press; 7th edition, 2005. 1780 p.
3. Lea D. Oxford Learner's Thesaurus. Oxford University Press; 2008. 1024 p.
4. Бачишина О. Дієслово як виразник просторової семантики. Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна. 2016. № 63. С. 58–67.
5. Бердіна О.О. Семантика дієслів руху з градуальною семою. Філологічні трактати. 2013. № 2. С. 5–12.
6. Браун Д. Янголи і Демони : роман; пер. з англ. А. Кам'янець. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 544 с.
7. Дичка Н.І. Семантичні особливості англійських дієслів руху [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kamts1.kpi.ua/ru/node/2447.
8. Іваницька Н.Б. Дієслівне вираження мікрокатегорії «переміщення (об'єкта)» в українській та англійській мовах. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : збірник наукових праць. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Випуск 5. С. 154–158.
9. Манько О.С., Юрковська М.М. Структурно-семантичний і функціональний аналіз дієслів, які позначають просторове переміщення людини на землі, у повітрі та у воді (на матеріалі англійської та української мови). Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса, 2018. № 10. С. 71–75.
10. Олекса Г.І. Лексико-семантична класифікація дієслів на позначення руху. Мова і культура. 2012. Вип. 15. Т. 1. С. 220–225.
11. Олекса Г.І. Співвідношення препозитивних і постпозитивних маркерів у неблизькоспоріднених мовах. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. № 5. С. 208–211.
12. Рикалюк-Прийдун В. Критерії класифікації дієслів спрямованого руху на горизонтальній площині. Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови, 2009. Вип. 16. С. 44 – 45.

Savchyn N. Motion verbs functioning in the book "Angels and Demons" by Den Brawn

Summary. The article deals with a systematic analysis-based inquiry into the verbs of motion functioning on the book "Angles and Demons" by Den Brown and with well-grounded features of lexico-semantic links. It also highlights the specific notion of "the verbs of motion" in the English language, so does it focus on their classifications and on the peculiarities of their employment in the original piece of work and in the work-translation.

The verbs of motion are groups of verbs denoting physical transference of living beings and non-living-beings (both independent and causative). In this meaning two terms are used: "the verbs of motion" and the verbs of transference". In some cases they are used as equal, in others – not equal, but sometimes they may be combined and may be called: "the verbs of motion" and "transference". As for the Ukrainian language, it makes some difficulty to standardize the verbs of motion as they are determined by lexemes polysemy to denote motion. The semantic meaning of the verbs of motion may vary. It depends on the context of the text and on the prefixes we add to the word, that is why we should specify on the meaning of the word in order to understand the text properly.

Unlike Ukrainian, in English there is a well-grounded classification of the verbs of motion. They may be classified according to different criteria such as the tempo of motion, the direction of motion, the character of motion and the spatial transference. The verb may possess several meanings, one of them is a primary meaning, and others are secondary ones. Postfix has a certain affect on the meaning of the verb. In comparison with Ukrainian the classification of the verbs of motion is rather narrow.

Ukrainian linguists state that the verbs of motion may take in spatial and temporal concepts and also the ways of concepts transference. Such verbs may be used in direct and non-direct meaning. For the Ukrainian verbs of motion, it is typical to use prefixes which change the meaning of the verb. The allomorphic feature of the English verbs of motion is their use in phraselogical units. In this case they vary and entirely lose their primary meaning.

So, the verbs of motion in English may be combined with the verbs of transference but in Ukrainian the views of linguists differ. Some linguists keep to the point to apply one term, others – two terms. The verbs of motion in both languages may be classified according to different criteria, but the system of classification in English is quite branched.

Key words: verbs of motion, lexico-semantic classification, lexeme, seme.

УДК 82. 09 (73)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.38

Совєтна А. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаського державного технологічного університету
Лісун О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаського державного технологічного університету

ЕВФЕМІЗМИ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено структурно-семантичному аналізу та дослідженню функціональних особливостей евфемізмів української та англійської мов у засобах масової інформації. Спираючись на класифікацію В.Б. Великородої та В.П. Москвіна, було виокремлено способи створення евфемізмів, а саме такі, як мейозис, антономазія, літота, запозичення іншомовних слів, генералізація, метонімія. Використовувались емпіричні методи: метод відбору, спостереження, порівняння, лінгвістичні методи: семантичний аналіз, контекстний аналіз. Проведене дослідження, яке ґрунтувалось на вивченні 90 евфемізмів, продемонструвало, що майже 40% досліджуваного матеріалу було створено за допомогою мейозису, найменш поширеною групою виявилась група евфемізмів, створена за допомогою генералізації. На другому місці метонімія, в основі якої лежить семантичний зсув, що сприяє використанню саме цього прийому для створення евфемізмів. На третьому місці за частотою вживання знаходяться слова іншомовного походження, частіше їх використовують в українських ЗМІ. На четвертому місці – антономазія, такі евфемізми вживаються однаково як в українських, так і англійських ЗМІ. Тематична класифікація є досить обширною до неї входять такі сфери:

– ***людина та її сприйняття:*** анатомія та фізіологія людини, хвороби, смерть, статеве життя, сімейні відношення, зовнішність людини, вік, пороки.

– ***устрій суспільства і відношення всередині нього:*** расова, культурна, релігійна дискримінація, евфемізми, які заміняють табу в релігії та культурі, робота та робоче середовище, явища соціального характеру, сфера економіки.

– ***влада і політика:*** діяльність органів влади, політика і дипломатія. В українських ЗМІ наразі за тематикою більш схиляються до влади і політики, в англійських ЗМІ тенденція дещо відрізняється, в англомовних ЗМІ частіше евфемізації підлягають теми устрою суспільства та відношення всередині нього.

Серед функцій евфемізмів було відзначено такі, як вуалітивна, кооперуюча, риторична, превентивна, елеватива, конспіративна, дистортивна. Було виявлено, що вуалітивна функція евфемізми виконують найчастіше, причому як в українських, так і англійських медіа.

Ключові слова: евфемізм, антономазія, генералізація, мейозис, запозичення іншомовних слів.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві тема толерантності є ключовою, тому в українських та англійських ЗМІ спостерігається тенденція використання лексичних одиниць замість тих, які утискають людські права, є нетактовні щодо расової чи статевої приналежності, зовнішнього вигляду, соціального статусу і так далі.

Евфемія в медійному дискурсі постає як законодавець моральної моди. Журналісти вдаються до використання евфемізмів, щоб виробити у своїй аудиторії ліберальне ставлення до того чи іншого явища, створити певний образ, насамперед позитивний, обговорюваної події або явища. Слід зазначити, що використання евфемії як засобу мовного впливу вкрай актуально як для україномовної, так і англомовної преси.

Актуальність теми зумовлена тим, що евфемізми української та англійської мов, які функціонують у інформаційному просторі, у зв'язку з гуманним ставленням суспільства все частіше стають предметом дослідження науковців.

Мета роботи – дослідити поняття «евфемізм» та «дискурс» та здійснити ґрунтовний аналіз функціонування евфемізмів у сучасних ЗМІ.

Серед **завдань** роботи головними є:

– уточнити поняття «евфемізм»;

– на основі створених раніше класифікацій створити власну класифікацію евфемізмів (структурно-семантичну);

– виконати структурно-семантичний аналіз та дослідити функціональні особливості евфемізмів.

Евфемізми досліджувалися в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців (В.Б. Великорода, І.В. Гальперін, В.І. Заботкіна, О.О. Селіванова, Л.П. Крисін, Б.А. Ларін, А.М. Кацев, В.П. Москвін). Серед зарубіжних лінгвістів аналізом евфемізмів займалися К. Алан, К. Баррідж, Дж. С. Німан, К. Дж. Сільвер.

Вивчення евфемізмів у ЗМІ є достатньо актуальною темою, під час відбору матеріалу були використані популярні шоу на відеоплатформі YouTube та телевізійні шоу, також було взято матеріал з онлайн-видань. На основі відібраного матеріалу було виявлено основні способи утворення евфемізмів та створено структурно-семантичну класифікацію.

У статті ми зверталися до класифікації евфемізмів В.Б. Великородої та В.П. Москвіна і виділили декілька способів створення евфемізмів.

Перший з них це **мейозис**, наприклад, у інтерв'ю з Аліною Паш Анатоліч запитує:

- *Був крім slipknot і такий хейт, не дуже приємний?* (5).

Поєднання *не дуже приємний* використано замість *злісний, поганий, гидкий*. Часто використовується у створенні інших евфемізмів модель не + прислівник, наприклад:

У форсмажорних ситуаціях я не еталонний водій (9).

В мене було не дуже позитивне ставлення (10).

Так, у Китаї ми заробляли не дуже багато (5).

В інтерв'ю з поп-гуртом "Kazka" Анатоліч використав евфемізм, щоб описати зовнішній вигляд вокалістки.

- Я тоді зрозумів, що це дуже круто: поп група, в якій є така мейн таіп вокалістка…

- З нестандартними параметрами.

- З нестандартними параметрами і мені це дуже сподобалися і я сказав, що я з ними (7).

Найчисленніша група евфемізмів – це ті, що приховують фізичні недоліки. В суспільстві тема зовнішнього вигляду не є забороненою, але за етикетом прийнято не акцентувати увагу на надмірній вазі або поганій зовнішності, інтерв'юер використав вираз *«нестандартні параметри»* замість товста, пухка, «пишні форми».

Спочатку він хотів зробити бенд з дівчат, там, де всі будуть з пишними формами (7).

У прикладі використано лексему *дивний,* щоб пом'якшити негативний ефект, зрозуміло, що малося на увазі щось непристойне.

- Що найдивніше тобі присилали в інстаграмі? Ну, наприклад, якесь дивне повідомлення, дивна пропозиція, щось таке (6).

У наступному прикладі також використали лексему *дивний*, але в цьому контексті *дивний* означав, що на вечірці були наркотики, алкоголь та інші заборонені речі.

Всі творчі люди з'їжалися в Одесу, і в нас була дуже дивна тусовка (7).

В англомовному прикладі мейозису використали цілий вираз:

- It didn't seem like your life was going well you know school and you got in with kind of the wrong crowd. (19).

*It didn't seem like your life was going well (*здавалося, що твоє життя складається не дуже добре), а насправді ситуація була набагато гіршою.

У шоу "#@)є?$0 з Майклом Щуром описовим зворотом замаскували слово покалічити, щоб не викликати негативних емоцій до невинної тварини.

Хтось жартував, а хтось обурювався, адже вепр може наробити людям шкоди (13).

Продовжуючи тему пом'якшення, в наступному реченні замість слова *кабан* чи *вепр* ведучий використав слово *кабанчик,* отже, згідно з класифікацією В.Б. Великородної було використано літоту.

У типовому українському місті ви швидше зіткнетеся з місцевими биками, ніж з переляканим кабанчиком (13).

У шоу «Ще з Максимом Щербиною» він розповідає про погрози, які можуть перейти у більш серйозніші дії, не тільки словесні погрози, але й дії які можуть зашкодити здоров'ю та життю людині.

А потім ці погрози перейдуть на більш конкретний рівень і вам доведеться переховуватись. Як Роману Ра́тушному, активісту, який захищає Протасів яр (14).

Він використав вираз *конкретний рівень* замість лексем, які несуть в собі негативну конотацію, зокрема, переслідування, побиття, шантаж, вбивство.

"It's really, really complicated and somewhat controversial where the pro-choice movement lost", – said Johanna Schoen, a professor at Rutgers University who has studied the history of abortion (17).

Евфемізм "the pro-choice" використовується для позначення суперечливого питання "the abortion", яке є табуйованою темою, таким чином автор використовує поданий вираз з метою уникнення прямої номінації та протиріч і суперечок у суспільстві. Антонімом цього виразу є "pro-life".

Інший спосіб утворення евфемізмів це **запозичення іншомовних слів**, в нашому випадку це англійські лексеми.

У інтерв'ю з Яніною Соколовою вона використовує слово челендж (challenge).

Але, ще років п'ять тому я не могла навіть уявити, що зі мною таке буде, і цей челендж, який стався минулий рік, був не з легких (10).

На українську мову можна перекласти челендж як виклик самому собі, подолання труднощів, зусилля над собою. В контексті вибраного уривку ми розуміємо, що під словом челендж мається на увазі випробування, тобто захворювання на рак і заходи, з якими стикалась Яніна, щоб побороти цю хворобу.

Про хейт, хейту було багато, haters gonna hate, це зрозуміла історія (5).

Хейт (hate) – запозичена лексема знову ж таки з англійської мови, перекладається як ненавидіти, ненависть. Англомовний замінник звучить не так різко і має не таке негативне забарвлення, як в українській мові, останнім часом у соцмережах частіше можна зустріти слово хейтери, ніж ненависники, тобто слово приживається і стає неологізмом.

У якийсь момент я була дранк, конкретно дранк, і ми сіли говорити і от так лялякали 3–4 години (5).

Drunk – п'яний, автор висловлювання хотів сказати, що був у певному стані, не дуже доброму. Як ми бачимо, носіям української мови семантика цих лексем малозрозуміла, саме тому їх можна використовувати в евфемістичній функції.

У новому дослідженні, опублікованому у Annals of Human Biology, зазначається, що причиною появи цієї особливості є ніщо інше, як два століття інбридингу (12).

Згідно з тлумачним словником сучасної української мови інбридинг – це схрещування або шлюб між особинами, що є між собою близькими родичами [4, с. 494]. Тому замість виразу *секс з близькими родичами* використали визначення *інбридинг*.

Наступний спосіб створення – **антономазія**. Антономазія є зручним способом вуалітивності та уникнення небажаної конотації, однак спільність носія власної назви з денотатом, який вона номінує, не завжди яскраво виражена.

Як приклад можна привести вираз *швидка настя*.

– Ніт, в мене від нього швидка настя (15).

В.П. Москвін виділяє жартівливі евфемізми, які за рахунок іронії, жартівливого характеру пом'якшують негативну конотацію предмету. Евфемізм у наведеному прикладі виконує також і жартівливу функцію, виразом швидка настя замаскували лексему діарея – хвороба, яка є не дуже приємною. Взагалі, звідки з'явився такий вираз, невідомо, і чому використали саме це ім'я – теж.

У прикладі антономазії використали евфемізм: "*Donald Trump* ".

– That was way before he became Donald Trump, wasn't it? You know what I mean. (19).

У випуску Грем Нортон показав фото, де Дональд Трамп

з Хеленою Бонем Картер, і в неї на фото було не дуже щасливе лице, але вона стверджує, що не пам'ятає той момент і взагалі говорить, що це фото зробили до того, як він став «Дональдом Трампом», тобто малися на увазі його секс скандалиє. Отже, шляхом антономазії трішки знизили негативний денотат.

Ось, наприклад, мультфільм «Дамбо» 1941 року. Там є зграя ворон, такий собі джаз-бенд з ледацюг, який очолює Джим Кроу (14).

Джим Кроу – так в американській культурі називали неосвічених бідних представників темношкірого населення.

За те, що він просто стрімив протести проти незаконної забудови Літнього театру в Одесі, йому шили організацію масових заворушень. Хоча де Стерненко, а де Біллі Мілліган (14).

У цьому контексті використали антономазію задля того, щоб порівняти серйозність злочинів та покарання. Біллі Мілліган, як відомо, був звинуваченим у декількох пограбуваннях та трьох зґвалтуваннях, але через те, що довели факт його психічного розладу, був направлений на психологічне лікування.

Previous to that, you know just one week before that or two weeks before that, I do a fashion show and I was 45 minutes late and they lebroned me bro (18).

У цьому випадку виконавець Каньє Вест використав антономазію, щоб позначити відношення до нього за 45-хвилинне запізнення.

Жижек (філософ) та Пітерсон (клінічний психолог) провели дебати тривалістю 2 години, дискутували на теми «щастя», «капіталізм» і «марксизм».

– Там одеські Жижек та Пітерсон обговорюють важливі наукові теми (13).

У сюжеті про пана Кравчика (викладач одеського університету) використали евфемізм *Жижек та Пітерсон* у сенсі, що їхні відеоблоги займають по дві-три години, але в них вони несуть повну нісенітницю, зокрема, про рептилоїдів, і що Україна – це польський проект.

Генералізація – це четвертий спосіб створення евфемізмів. З відібраних нами контекстів можна віднести до цієї групи:

– *Ситуація, в якій ми є* (8).

Під виразом *ситуація в якій ми є* мається на увазі війна, яка ведеться на Сході України, та те, що коїться у Верховній Раді. Лексемою *ситуація* узагальнили стан, в якому перебуває країна, і не акцентували увагу на негативних речах, не дали такого різкого значення.

Наступний приклад *заходи*.

– Але я не хочу про це говорити, тому що лікарі мене запевняють, що ці заходи, які ми зробили, це все принесе результати, на даний момент аналізи показують, що я здорова (10).

Під «заходами» мається на увазі лікування, а саме променеві терапії, хіміотерапії та величезна кількість ліків. Таким чином, взяли загалом все лікування та прибрали взагалі негативне значення, вжили нейтральну лексему «заходи».

Метонімія є п'ятим способом створення евфемізмів. Наприклад, *гуляща* (замість *розпутниці – шльондри*)

– Босорканя це дівчина, яка….гуляща? (5)

Тобто дівчина з низькою соціальною відповідальністю. Анатоліч не хотів показатись грубим і дібрав таке слово – з низьким негативним відтінком.

Другий приклад: *«тут тільки небо вирішує»*

Це історія, яка не може просто так початись і просто так завершитися, воно має передісторію і далі безумовно можливе продовження, тут тільки небо вирішує, чи буде якийсь в тебе рецидив, чи не буде…(10).

У поданому контексті мається на увазі Бог, але щоб уникнути конкретизації, який саме, використали вираз, який близький за значенням до божественного.

У програмі Романа Скрипіна «16+» він вживає фразу: *Це як Ноєв ковчег, тільки без людей.* В поданому прикладі ця фраза вживається у сенсі, що в партії одні тварини, адже всім відома крилата фраза *кожній тварі по парі,* тобто в біблії йшлося про те, щоб Ной взяв на ковчег кожного виду тварини по парі.

Ви розумієте, що ви цю всю партію, ну…це ніби, це як ноєв ковчег тільки без людей… (16).

У наступному прикладі секс був замаскований евфемізмом *плотські втіхи* (Плотський, заст. Тілесний, почуттєвий; земний) [4, с. 985].

Вираз *плотські втіхи* означає щось, що задовольняє тілесні якісь потреби, в нашому випадку сексуальні. Оскільки цей вираз вже є застарілим, він не має такого яскравого вульгарного відтінку.

- Ну так, працював просто в мусульманській країні, де просто до плотських втіх доступу немає (16).

Ми проаналізували 90 евфемізмів і дійшли висновку, що:

1. Більшість евфемізмів створюються за допомогою мейозису – 34 прикладів (37%).
2. Метонімія на другому місці – 22 контексти (24%)
3. Слова іншомовного походження використовуються досить часто в українських ЗМІ – 15 контекстів (16%).
4. Антономазія використовується однаково в українських мас медіа і в англійських – 10 прикладів (11%)
5. Генералізація вживалася тільки в 9 контекстах, і цей спосіб створення евфемізмів є не дуже поширеним (10%)

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Великорода В.Б. Механізми поповнення евфемістичної лексики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* 2009. № 4. С. 212–217.
3. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характе-ристики евфемізмів в англійській мові : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2007. 232 с.
4. Стасюк О.С. Соціолінгвальні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів і дисфемізмів у парламентській комунікації ФРН та Швеції : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 19 с.
5. Інтерв'ю з Аліною Паш URL: https://www.youtube.com/watch?v=1et0Qw_aYAU&t=1676s.
6. Інтерв'ю з Alyona Alyona URL: https://www.youtube.com/watch?v=JicCIfj9Bzk&t=311s3609s.
7. Інтерв'ю з гуртом "Kazka" URL: https://www.youtube.com/watch?v=R316McNQTuM&t=99s.
8. Інтерв'ю з Романом Вінтонівом skrypin.ua URL: https://www.youtube.com/watch?v=Tu6yUfyVJQk.
9. Інтерв'ю з С.Д. Притулою URL: https://www.youtube.com/watch?v=3fEOUz4I7W4&t=3609s.
10. Інтерв'ю з Я.М. Соколовою URL: https://www.youtube.com/watch?v=la233ZxzYoM&t=430s
11. Клади, люди, метадон: кілька історій про наркотики URL: https://hromadske.ua/posts/kladi-lyudi-metadon-kilka-istorij-pro-narkotiki (дата звернення 06.12.2019).

12. Таємниця «Габсбурзької щелепи». URL: https://tsn.ua/nauka_it/tayemnicya-gabsburzkoyi-schelepi-yak-200-rokiv-incestiv-znischili-dinastiyu-yevropeyskih-monarhiv-1453476.html.
13. Шоу “#@)₴?$0 з Майклом Щуром" #8 URL: https://rapsodos.ru/watch/@)₴$0-з%20Майклом-Щуром-8-(2-сезон)-with-eng-subs/
14. Шоу ЩЕ з Максом Щербиною URL: https://www.google.com/search?q=14.%09Шоу+ЩЕ+з+Максом+Щербиною+&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab.
15. Шоу “#@)₴?$0 з Майклом Щуром" № 11 URL: https://rapsodos.ru/watch/@)₴$0-з-Майклом-Щуром-11-(2-сезон)-with-english-subs/
16. Шоу 16+ з Микитою Потураєвим URL: https://www.google.com/search?q=16.%09Шоу+16%2B+з+Микитою+Потураєвим+&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab.
17. How a divided left is losing the battle on abortion URL: https://www.google.com/search?q=17.%09How+a+divided+left+is+losing+the+battle+on+abortion+ml&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab.
18. F.B.I. Agent Testifies That He Sent Questions for C.I.A. Detainees URL: https://www.nytimes.com/2019/09/19/us/politics/fbi-cia-torture.html.
19. The Graham Norton Show Series 26: Episode 7 URL: https://www.google.com/search?q=19.%09The+Graham+Norton+Show+Series+26%3A+Episode+7+&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab.

Sovyetna A., Lisun O. Euphemisms in mass media

Summary. The article is devoted to structural-semantic analysis and studying of functional features of euphemisms of Ukrainian and English languages in mass media.

Based on the classification of V.B. Velykoroda and V.P. Moskvin were singled out ways to create euphemisms, namely meiosis, antonomasia, lithot, foreign language borrowing, generalization, metonymy. Empirical methods: selection method, observation, comparison, linguistic methods: semantic analysis, context analysis were used. A study based on 90 euphemisms showed that almost 40% of the material was created using meiosis, the least common group was the euphemism group created by generalization. In the second place is the metonymy that underlies the semantic shift, which promotes the use of this technique as a creation of euphemisms. In the third place in terms of frequency are words of foreign origin, more commonly used in the Ukrainian media. In the fourth place, antonomasies are used equally in both Ukrainian and English media. Thematic classification is quite broad, it includes such areas as: **Man and his perception:** human anatomy and physiology, illness, death, sexual life, family relations, human appearance, age, defects. **The structure of society and the relationship within it:** racial, cultural, religious discrimination, euphemisms that replace the taboo in religion and culture, work and work environment, social phenomena, economic sphere. **Power and Politics:** the activities of the authorities, politics and diplomacy. In the Ukrainian media nowadays they tend to be more inclined towards the authorities and politicians; in the English media the tendency is somewhat different; in the classification of euphemistic functions were taken: concealing, cooperative, rhetorical, preventive, conspiratorial, distortive. It has been found that the concealing function is most widespread in both Ukrainian and English media.

Key words: euphemism, antonomasia, generalization, meiosis, borrowing of foreign words.

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.39

Стогній І. В.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національної академії статистики, обліку та аудиту

Варавкіна З. Д.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національної академії статистики, обліку та аудиту

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ В СУЧАСНІЙ РОЗМОВНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено появі й використанню молодіжного сленгу в сучасній українській мові. У ній розглянуто умови, за яких молодіжний сленг як окремий пласт національної мови, що відображає певною мірою рівень культури, освіченості й розвитку суспільства, проникає у мовлення сучасної молоді.

Мета статті – схарактеризувати і визначити роль молодіжних сленгізмів у мовленні.

Автори у своєму дослідженні звертають увагу на типи молодіжної сленгової лексики, сфери її активного використання та наводять приклади вживання. На тлі історичних та політичних подій соціально активна молодь вводить у своє мовлення так звані неосленгізми, що означають нові поняття, доступні для розуміння усіх верств сучасного населення. Вони є актуальними для позначення особливих понять, притаманних реаліям життя сучасної молоді, й виникають в умовах легкого і невимушеного повсякденного спілкування.

Своєю ж чергою постійним й невичерпним джерелом сленгізмів в українській мові є запозичення з іноземних, зокрема з англійської мови та її американського варіанту. Виникнення англомовних сленгізмів є результатом експансії не лише самої англійської мови через вивчення іноземної мови в школі, поширення літератури англійською мовою, захоплення англомовною музичною культурою, інтенсифікація міжнародних зв'язків тощо, а й результатом популяризації західного способу життя.

Використання сучасних пристроїв та Інтернет-технологій також є хорошим підґрунтям для створення нових сленгізмів та жаргонних форм спілкування.

Нині сленг активно використовується у різних стилях мови – художній літературі, засобах масової інформації (газетах, журналах, радіо, телебаченні, рекламі), лунає зі сцени театрів та в кіно. Це доводить, що сленг є складним мовним утворенням, яке відображає реалії сьогодення і входить до розмовної та нормативної лексики сучасної людини.

Ключові слова: молодіжний сленг, жаргон, спілкування, українська мова, мовлення, запозичення, мовна норма.

Постановка проблеми. Соціально-політичні події в державі та світі, економічні процеси, стрімкий розвиток науки та інформаційних технологій значно впливають на зміни в сучасній мові. Нові тенденції зумовлюють появу у ній великої кількості лексичних новотворів, притаманних різним верствам населення, представникам певних професій, соціальних та вікових груп. До таких лексичних новотворів належать сленгізми – жаргонні слова або вирази, які, проникаючи в літературну мову, набувають певного емоційно-експресивного забарвлення. Сленг заповнює нішу в українській та англійській мовах, займаючи середню позицію між стандартними та неофіційними словами, які сприймаються загальною публікою, та спеціальними словами та виразами, відомими лише відносно малим соціальним підгрупам [1]. Нині популярним та широковживаним є молодіжний та студентський сленг, що привертає до себе увагу мовознавців і потребує постійного вивчення та детального аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження і вивчення молодіжного сленгу, а також його різні аспекти висвітлено у працях мовознавців І. Секрет, Л. Заводної, Н. Осецької, А. Арутюнової, Л. Ставицької, Н. Тропінової, В. Хом'якова, О. Кондратюк, А. Воскресенської, О. Кобякова, О. Тараненка, Ю. Василенко, які описали функціонування сленгу в сучасній мові. Т. Кондратюк, Н. Панахид, С. Пиркало, Л. Ставицька є авторами-упорядниками словників українського молодіжного сленгу.

Мета статті – схарактеризувати і визначити роль молодіжних сленгізмів у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. Молодіжний сленг – це окремий пласт національної мови, який відображає певною мірою рівень культури, освіченості, розвитку суспільства. У наш час він контрольований маскультурою, під вплив якої потрапляють різні категорії молоді [2]. На тлі історичних та політичних подій соціально активна молодь вводить у своє мовлення так звані неосленгізми, що означають нові поняття, доступні для розуміння усіх верств сучасного населення. Так, наприклад, трагічні події, що стались в Україні 2014 року, доповнили сучасну мову новими лексемами, і вони стали всесвітньо відомими:

тітушки – збірна назва найманців, часто кримінальних елементів, які використовувались владою для застосування фізичної сили у масових сутичках, для побиття мітингувальників, нападів на журналістів та представників засобів масової інформації (термін з'явився у травні 2013 року від прізвища спортсмена Вадима Тітушка);

ленінопад – хвиля демонтажів пам'ятників Володимирові Леніну та іншим комуністичним діячам;

вогнехреща – «гаряча» фаза Революції гідності, початок якої припав на 19 січня, тобто на релігійне свято Водохреща;

атовці – українські воїни, учасники антитерористичної операції (АТО) на сході України;

нацики – військові Національної гвардії України;

воїни світла – воїни-захисники рідної держави, її незалежності та суверенності (як термін виник за часів Революції гідності);

сєпари – сепаратисти, прибічники політики відокремлення частини однієї держави для створення іншої – відокремленої та незалежної.

У своєму дослідженні «Сучасний погляд на молодіжний сленг» автор Л. Заводна звертає увагу на три типи молодіжної сленгової лексики.

Першу групу формують сленгові номінації метафоричного характеру, які називають предмети чи осіб або характеризують їх. Сюди належать загальновживані слова, що використовуються в новому значенні, наприклад:

бацила – людина, котра заважає кому-небудь;

дятел – обмежена, дурна людина;

спецназ – вахтери в студентському гуртожитку;

Крім того, до цього типу належать дієслова на позначення фізичних процесів, що змінили свою семантику та перейшли з фізичної сфери до соціальної:

нести пургу – говорити дурниці;

стрельнути бабок – позичити у когось грошей;

сікти в комп'ютерах – розбиратися в комп'ютерах, добре володіти комп'ютерними програмами.

Тенденція до порівняння чи сприйняття, позначення й оцінювання реалій за допомогою інших реалій є основою формування метафоричних сленгових номінацій на базі власних імен:

альоша, альошенька – дурник;

міша – хлопець-простак;

вася – йолоп, невдаха.

Другу групу сленгових одиниць складають лексеми зі зменшено-пестливим значенням, а також скорочені або деформовані всупереч загальновідомим моделям слова на зразок:

бабулєсіки – гроші;

магаз – магазин;

тралік – тролейбус;

унівєр – університет.

Третю групу формують переважно дієслова та прикметники, зрідка іменники, смисл яких вкладено в поняття «інтенсивність» та «надмірність»: *злиняти, вшиватися, відморозити, приколотися; реальний, стрьомний, шуганий, борзий та ін.* [3].

Своєю чергою постійним й невичерпним джерелом сленгізмів в українській мові є запозичення з іноземних, зокрема з англійської мови та її американського варіанту. Виникнення англомовних сленгізмів є результатом експансії не лише самої англійської мови (через вивчення іноземної мови в школі, поширення літератури англійською мовою, захоплення англомовною музичною культурою, інтенсифікація міжнародних зв'язків тощо), а й результатом популяризації західного способу життя, бажання молодих людей бути схожими на героїв популярних кінофільмів, телепередач, а звідси спостерігається їх механічне перенесення на український мовний ґрунт [4].

Молодіжний сленг виникає в умовах легкого й невимушеного повсякденного спілкування. Він є актуальним для позначення особливих понять, притаманних реаліям життя сучасної молоді, – особистих стосунків, навчання, розваг, дозвілля, відвідування спортивних секцій тощо, й значно відрізняється від літературних норм спілкування з батьками, людьми старшого віку, викладачами й тренерами, а також з незнайомими людьми та у громадських місцях. Варто зазначити, що запозичені з англійської мови сленгізми досить часто вживаються молоддю поруч з українськими відповідниками.

Розглянемо основні сфери вживання запозичених сленгізмів у сучасному молодіжному середовищі.

1. Вигуки, привітання, емоційне забарвлення мови:

Хай (англ.-hi), хеллоу (англ. – hello) – привіт, вітаю;

Піс вам (англ. – peace) – миру вам, вітаю;

Вау (англ. – wow) – вигук на позначення подиву чи захоплення;

Бай (англ. – bye), папа (англ. – papa) – до побачення, бувай;

Супер (англ. – super), кул (англ. – cool), зе бест (англ. – the best) – позитивна оцінка чого-небудь;

Крейзі (англ. – crazy) – як позитивна, так і негативна оцінка вчинків;

Ок, окей (англ. – Ok) – погодження з чим-небудь;

Сорі (англ. – sorry) – вибачення;

Пліз (англ. – please) – супроводження прохання.

2. Одяг, взуття:

Боді (англ. – body)– різновид натільної білизни;

Хугі (англ. – hoagie)– різновид плаття;

Скінні (англ. – skinny)– одяг, що тісно прилягає до тіла;

Шузи (англ. – shoes), буци (англ. – boots), сліпери (англ. – slippers) – туфлі, черевики, домашнє взуття;

Адіки, найки, пуми – спортивний одяг і взуття фірм Adidas, Nike, Puma.

3. Гроші:

Мані (англ. – money) – гроші;

Еврики (англ. – euro dollars) – євродолари;

Бакси (англ. – bucks) – долари;

Кеш (англ. – cash) – грошова готівка.

4. Соціальна сфера (назви людей за статтю, родинними зв'язками, професіями):

Бой (англ. – boy), гай (англ. – guy), мен (англ. – man) – хлопець, парубок, чоловік;

Бейбі (англ. – baby), гьорл (англ. – girl) – дівчина;

Бро (англ. – brother), сістер (англ. – sister) – брат, сестра;

Олди (англ. – old), паренти (англ. – parents) – батьки;

Мейт (англ. – mate), френд (англ. – friend) – друг, приятель;

Тічер, тічерка (англ. – teacher) – вчитель, вчителька;

Дірек (англ. – director), босс (англ. – boss) – директор, очільник;

Гард (англ. – guard) – охоронець.

5. Комп'ютерні технології та використання мережі Інтернет:

І-нет (англ. – Internet) – Інтернет;

Комп (англ. – computer) – комп'ютер;

Монік (англ. – monitor) – монітор;

Дрова (англ. – driver) – драйвери;

Погуглити (англ. – GOOGLE) – знаходити інформацію через пошукову систему GOOGLE;

Інфа (англ. – information) – інформація;

Вінда (англ. – Windows) – ОС Windows;

Твітнути (англ. – Twitter) – спілкуватися, передавати інформацію через соціальну мережу Twitter;

Чатитись (англ. – to chat) – спілкуватись через соціальні мережі.

Наведені приклади лише оглядово й неповною мірою висвітлюють різномаїття молодіжного сленгу та сфер його використання.

Життя сучасної молоді динамічне і прогресивне. Нині важко уявити підлітка-школяра або юнака-студента, який би

не користувався сучасними ґаджетами для навчання, швидкого отримання необхідної інформації та розваг у віртуальному просторі. Використання сучасних пристроїв та Інтернет-технологій є хорошим підґрунтям для створення нових сленгізмів та жаргонних форм спілкування. Для них навіть створені спеціальні словники, які тлумачать звичайному користувачеві поняття та явища, що зустрічаються в мережі й активно використовуються професійними програмістами. Такі слова, як, наприклад, *адмін – системний адміністратор; мило – електронна адреса; клава – клавіатура; материнка – материнська плата; карлсон – охолоджуваючий вентилятор; машина, верстак, залізо – комп'ютер, системний блок; собачка, равлик, вухо – символ @; миша, хом'ячок – дистанційний маніпулятор «миша», прога – комп'ютерна програма* тощо активно проникають та займають своє місце у мові повсякденного спілкування не лише молоді, а й інших верств населення. Ця мовна асиміляція набагато спрощує й пришвидшує процес спілкування як у професійній сфері діяльності фахівців з ІТ-технологій, виробників і продавців комп'ютерної техніки, так і в побутовому мовленні.

Нині сленг активно використовується у різних стилях мови – художній літературі, засобах масової інформації (газетах, журналах, радіо, телебаченні, рекламі), лунає зі сцени театрів та в кіно. Це доводить, що сленг є складним мовним утворенням, яке відображає реалії сьогодення і входить до розмовної та нормативної лексики сучасної людини.

Висновки. Серед мовознавців ведеться тривала дискусія, наскільки згубними для української мови є використання сленгізмів, запозичень з іноземних мов та надмірне захопленням ними молоддю. Дехто з науковців вважає сленг особливою зоною небезпеки, для якої характерні збіднена лексика, неграмотна будова фраз, нечітке формулювання речень тощо [5]. Інші ж дослідники вважають, що молодіжний сленг є посередником між мовною практикою народу і розмовно-побутовою мовою широких верств населення. На нашу ж думку, молодіжний сленг не є настільки впливовим, щоб становити загрозу чистоті мови, тому що є тимчасовим явищем. У процесі дорослішання особистості зростає її інтелект, змінюється темп життя, накопичується життєвий досвід, збагачується словниковий запас і використання сленгів у мовленні поступово витісняється вживанням більш чистої, літературної мови, а на зміну теперішній молоді прийде нова – зі своїм світобаченням, власною філософією й словотворенням.

Література:

1. Кобяков О.М., Єрмоленко С.В., Єрмоленко А.І. Інтерлігвальні вектори молодіжного сленгу на матеріалі англомовного та україномовного дискурсів. *Філологічні трактати*. Том 3, № 3, 2011. С. 79–84.
2. Василенко Ю.А. Сучасний український молодіжний сленг. Львів, 2009. С. 8.
3. Заводна Л. Сучасний погляд на молодіжний сленг. *Нова педагогічна думка*, 2014. № 1. С. 52–55.
4. Ажнюк Б.М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 45.
5. Кондратюк О. Молодіжний сленг як мовне явище. *Ї: незалежний культурологічний часопис* [Електронний ресурс]. Львів, 2005. № 38.
6. Осецька Н.Ф., Ярмолюк Я.М. Вплив англіцизмів на сучасний український молодіжний сленг. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Вип. 3 (55), 2011. Серія «Гуманітарні науки». С. 74–80.
7. Секрет І. Семантичні аспекти американського студентського сленгу. *Наукові записки. Вип. 89 (3). Серія: Філологічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка*, 2010. С. 80–84.
8. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень. Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. Серія «Бібліотека державного службовця: державна мова і діловодство». 1018 с.

Stogniy I., Varavkina Z. Functioning of youth slang in the modern Ukrainian colloquial speech

Summary. The article is devoted to the usage of youth slang in the modern Ukrainian language. It examines the conditions under which youth slang as a separate formation of the national language under reflects to the level of culture, education and development of society and enters the speeches of the modern youth.

The purpose of this article is to describe and define the role of the youth slang in the speech.

The authors in their study pay attention to the types of youth slang vocabulary, the scope of its active use and give some examples. Due to the historical and political events socially active young people use in their speech so-called new slang which means the new concepts available for all layers of modern population. They are relevant to indicate the special concepts inherent in the realities of life of today's youth and arise in terms of light and easy everyday communication.

English language and its American variant is also a good source for slang in the Ukrainian language. The emergence of English-language slang is a result of the expansion of not only the English language through the study of a foreign language in school, English literature, the fascination of English musical culture, the intensification of international relations etc., but also as a result of the popularization of a Western lifestyle.

The use of modern devices and Internet technologies is also a good basis for the creation of new slang words and slang forms of communication.

Nowadays slang is widely used in different styles of speech – literature, mass media (newspapers, magazines, radio, television, advertising etc.), it is used on the theatre stages and in the movies.

This proves that slang is a difficult language unit that reflects today's realities and exists in the spoken and normative vocabulary of a modern person.

Key words: youth slang, jargon, conversation, Ukrainian language, speech, borrowing, language norm.

УДК 81. 139 + 808. 56
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.40

Терещенко Л. Я.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ НЕПРАВДИВОГО МОВЛЕННЯ

Анотація. Сучасні розвідки комунікативної ситуації висловлення неправди проводяться у кількох ключових напрямах, котрі так чи інакше звертаються до особистості адресанта або адресата неправдивого висловлення. Метою статті є узагальнення певних теоретичних здобутків у цій царині з точки зору окреслення когнітивних та прагматичних рис неправдивого мовлення. Перенесення уваги з окремих видів діяльності нещирого адресанта і його адресата на їхню взаємодію у процесі смислотворення вводить нове дослідницьке бачення неправди як когнітивно-комунікативного утворення. Незважаючи на унікальність кожної окремої комунікативної події неправди та її учасників, перелік основних когнітивно-прагматичних вимірів неправди, а також спектр можливих варіацій розвитку відповідної комунікативної події є визначеним, що дозволяє стверджувати про наявність певних типових форм розгортання неправдивої комунікації. Неправдиве мовлення є прихованою стратегічною діяльністю, яка характеризується такими рисами: цілеспрямованим оголошення інформації, зміст якої не відповідає власним знанням адресата про предмет розмови (порушення ним умов щирості та істинності); наявністю прихованої мети – сформувати у співбесідника хибне уявлення про предмет розмови; прихованим характером дій, зазначених вище; стратегічним плануванням перебігу комунікації. На формування неправдивого висловлення, а також на загальний перебіг комунікативної ситуації значний вплив справляє обрана брехуном модель адресата, а також його здатність оперувати низкою ментальних просторів, як фактичних, так і контрфактичних, які складають семантичну основу неправдивого висловлення. Успішність перебігу комунікації залежить також від інтерпретативної стратегії, обраної адресатом, та наявності обмовок у мовленні брехуна, котрі можуть викрити наявність кількох ментальних планів.

Ключові слова: неправдиве мовлення, ментальний простір, індивідуальний когнітивний простір, прихована стратегічна діяльність.

Постановка проблеми. Наявні дослідження неправди [4; 6; 10; 11; 14; 17] характеризуються значною широтою предметного поля, тоді як фокус дослідницької уваги часто зосереджується на мовленнєвій діяльності однієї з двох сторін, що беруть участь у неправдивій комунікації – адресантові чи адресатові неправдивого висловлення. Однак неправда не існує поза «життєвими світами» – ментальним і соціальним – учасників комунікації, навіть більше – вона передбачає особливий тип взаємодії учасників комунікації, який має свої когнітивні та прагматичні передумови. Дослідження останніх дозволить систематизувати уявлення про протікання процесу неправдивої комунікації та поглибити розуміння причин різного розвитку комунікативної ситуації, в якій принаймні один учасник є нещирим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Неправда як діяльність є об'єктом прагмалінгвістичних досліджень, які зосереджують свою увагу на неправдивій комунікації загалом [2; 4; 5; 7; 8; 11; 14] або ж на неправдивому мовленнєвому акті [1; 20].

В основі аналізу мовленнєвої діяльності адресанта, який намагається ввести свого адресата в оману, лежать ідеї символічного інтеракціонізму Е. Гофмана – визначення комунікації як контекстозалежної *стратегічної активності*, спрямованої на досягнення мовцем певних цілей [19, с. 3–16]. Викривлення істинності висловлювання розглядається не як самоціль, а як засіб досягнення адресантом іншої стратегічної мети [6; 14]. Тобто неправда спрямована на досягнення утилітарних цілей адресанта за умов збереження «нормативного» перебігу комунікації.

З огляду на це Ю. Габермас називає неправду *приховано стратегічною* діяльністю, яка, на відміну від комунікативної діяльності, спрямованої на порозуміння, та відкритої стратегічної діяльності, зорієнтованої на особисту мету, «паразитує» на кооперативному мовленні [3, с. 295]. Прихованість змісту свідомості адресанта від адресата вказується дослідниками як визначна характеристика неправдивого мовлення [4; 5].

Своєю чергою зосередження уваги дослідників на позиції адресата неправдивого висловлення покликане дати відповідь на питання, чи можлива експертна перевірка правдивості висловлювань адресатом [14; 17; 22; 23], що включає низку практично-прикладних методик, наприклад [10; 22].

Різновекторність наведених досліджень неправдивої комунікації все частіше спонукає дослідників до створення єдиної моделі неправдивої комунікації, яка надасть системне пояснення взаємодії мовців за конкретних умов спілкування.

Метою статті є узагальнення та систематизація теоретичних даних про когнітивно-прагматичні виміри неправдивого мовлення.

Виклад основного матеріалу. Перенесення уваги з окремих видів діяльності нещирого адресанта і його адресата на їхню взаємодію у процесі смислотворення вводить нове дослідницьке бачення неправди як когнітивно-комунікативного утворення.

Неправда вважається оптативним способом розгортання дискурсу (поряд із правдивою комунікацією), в якому проявляється свобода вибору адресанта [11, с. 77]. Свідомий вибір мовця реалізується у формі аргументативної стратегії, завдяки

якій він чинить вплив на думки, погляди, переконання та дії адресата за допомогою неправдивого висловлення. Провідними ознаками нещирого мовця є: 1) цілеспрямоване оголошення інформації, зміст якої не відповідає його власним знанням про предмет розмови (порушення ним умов щирості та істинності); 2) наявність прихованої мети – сформувати у співбесідника хибного уявлення про предмет розмови; 3) прихований характер дій, зазначених вище; 4) стратегічне планування перебігу комунікації [8].

Смисл неправдивого висловлювання розглядається як багатоплановий зміст складного мовного знака, що конструюється у конкретній ситуації спілкування [4]. При цьому поряд із інформацією, що повідомляється навмисно, частина інформації передається мовцем мимовільно і може бути зафіксована й використана адресатом у процесі смислотворення. Під час взаємодії брехуна і його адресата комунікативний внесок першого набуває подвійного інформаційного характеру: у разі усвідомлення адресатом наявності «нестратегічного» повідомлення його інтерпретація смислу висловлювання може суттєво відрізнятись від інтенційно переданого адресантом смислу.

Володіючи спільним мовним кодом, брехун і його адресат вступають у взаємодію в межах певної комунікативної ситуації стосовно визначеної референтної ситуації, яка має багатокомпонентну структуру. Інформація про референтну ситуацію обробляється і зберігається у формі когнітивних структур, а вербалізується у спосіб, що визначається інтенціями адресанта за урахування його уявлення про адресата.

Відправною точкою цього процесу є інтенція мовця ввести адресата в оману, що виникає у відповідь на зовнішній стимул (обставини, що викликають суперечність між особистою й спільною метою). Мотиви суб'єкта неправдивого мовлення ним самим не маніфестуються. З позицій соціальної комунікації, у процесі соціальної інтеракції брехун більше орієнтований на активне досягнення особисто значимого результату, ніж на співпрацю зі своїм партнером [15, с. 34]. Відтак брехуна можна протиставити трьом типам комунікантів з іншими мотиваційними характеристиками: 1) брехун (з високою особистісною мотивацією) vs конформіст (пасивний учасник з низькою особистісною мотивацією); 2) брехун vs ініціативний партнер, орієнтований на кооперацію (висока просоціальна мотивація); 3) брехун vs пасивний некооперативний учасник комунікації (низька просоціальна мотивація) [15, с. 39]. Мимовільне висловлення брехуном своїх мотивів або прихованих інтенцій викриє його та призведе до комунікативної невдачі.

Для успішної актуалізації спільних зон індивідуальних когнітивних просторів учасників комунікативної ситуації і створення спільного когнітивного оточення важливе моделювання когнітивного простору співбесідника. Брехун створює власне висловлення згідно з гіпотетичним уявленням про характеристики адресата і корегує останнє у процесі розвитку комунікативної ситуації. Дослідження виявили, що комунікативний стиль брехуна залежить від комунікативного стилю його співрозмовника, наприклад: занадто швидка або занадто повільна реакція адресата на ініціативне неправдиве висловлювання сприймалася брехуном як ознака підозри або скептицизму з боку адресата, що своєю чергою викликало стриманість з боку мовця [14, с. 729].

Уявлення суб'єкта неправдивого мовлення про свого адресата передбачає вибір однієї з двох моделей: 1) «наївний» адресат, який не усвідомлює нещирість адресанта та 2) «скептичний» адресат, який піддасть висловлювання сумніву. Наголосимо, що ці моделі адресата є лише метапрезентаціями, що можуть не відповідати дійсності.

Інформація про предметну ситуацію, з приводу якої висловлюється суб'єкт неправдивого мовлення, є частиною його ***індивідуального когнітивного простору*** – динамічної системи даних, що містить усю сукупність знань і уявлень індивіда про світ, які безперервно модифікуються. У визначений момент комунікативної події індивідуальні знання мовця складають його *когнітивне оточення*. Розвиток комунікативної події представляє собою процес розширення спільного когнітивного оточення, який автоматично спричиняє зміни у системі індивідуальних знань кожного з учасників. У разі неправди мова виявляється тим засобом, за допомогою якого вносяться зміни до індивідуального когнітивного простору адресата.

Згідно з теорією концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє і М. Тернера [18], смислотворення представляє собою послідовне розгортання ментальних просторів комунікантів, які об'єднуються, створюючи нові інтегровані простори. Останні генерують свою власну структуру, використовуючи структуру й роль вихідних просторів, не будучи, проте, зведеними до їх простої суми [13, с. 189–190]. Іншими словами, в процесі взаємодії створюється спільний для мовця і його адресата ментальний простір.

На відміну від знання як константної структури, ***ментальний простір*** являє собою форму ментальної репрезентації – суб'єктивний актуальний образ певної події, тимчасову концептуальну конструкцію, що містить релевантну інформацію стосовно певної сфери знань [13]. Цей образ складає основу ментального реконструювання вірогідної, контрфактичної або альтернативної реальності [9, с. 97].

Особливість неправдивої комунікації полягає у ***подвійності ментального простору*** суб'єкта неправдивого мовлення. Він усвідомлює, що конструювання так званого «спільного світу» не відбувається. У його свідомості весь час перемежовуються дві альтернативні картини світу: *фактичний ментальний простір*, що відображає дійсний стан речей, згідно з яким власне повідомлення брехуна є безглуздим (аномальним), та *контрфактичний ментальний простір* – трансформований образ першого, що використовується для формування інтегрованого ментального простору, спільного для мовця й адресата. Відтак брехун оперує двома інтегрованими ментальними просторами. Ретельно приховуючи цей факт, він прагне представити стан речей так, нібито він знаходиться в тому ж самому інтерсуб'єктному світі, що і його співрозмовник, забезпечуючи таким чином успішний перебіг комунікативної події.

Контрфактичний простір складає семантичну основу неправдивого висловлювання, тоді як фактичний ментальний простір зазвичай залишається невербалізованим. Розглянемо жарт, у якому молода дружина повідомляє чоловікові про те, що незабаром в домі буде троє людей, замість двох: *The newly wed wife said to her husband when he returned from work, "I have great news for you. Pretty soon, we're going to be three in this house instead of two" Her husband ran to her with a smile on his face and delight in his eyes. He was glowing of happiness and kissing his wife when she said, "I'm glad that you feel this way since tomorrow morning my mother moves in with us"*. У фактичному ментальному просторі дружини міститься інформація про те,

що незабаром її мама переїде до їх житла, у контрфактичному ментальному просторі реалізується сценарій, коли поповнення сім'ї асоціюється з народженням дитини.

Важливою властивістю ментальних просторів є можлива наявність кількох з них, рекурсивно вкладених один в інший [9, с. 98]. Зокрема, один контрфактичний ментальний простір часто інгерентно вміщує інший контрфактичний простір, що забезпечує смислову узгодженість. Такий прийом надає неправдивому висловлюванню більшої правдоподібності.

Здебільшого подвійність ментального простору суб'єкта неправдивого мовлення не виявляється у мовленні, що позбавляє висловлювання протиріччя. Водночас ця подвійність чітко прослідковується в обмовках, коли фрагменти одного ментального простору помилково заміщують фрагменти іншого. Невідповідними контрфактичному ментальному просторові можуть виявитись такі параметри неправдивого висловлювання, як:

– часові координати, наприклад: "*You never loved me, Don." "Of course I did …do*." [12, с. 390] – мовець не може визначитись, у якому часі говорити про кохання до співбесідниці;

– невідповідний референт, як от: *"Got to catch a tram," I gabbled. "Bus.'* [24, с. 102] – вигадавши невідкладну потребу у від'їзді, мовець забуває, які види транспорту ходять по вулиці, на якій він знаходиться.

– модальні характеристики: *'Um, they refused planning permission.' 'That's an awful shame,' Emily lied cheerfully* [16, с. 375] – висловлене мовцем співчуття супроводжується мажорною просодикою.

Загальний розвиток комунікативної події неправди може відбуватись у кількох напрямах, що визначаються, з одного боку, співвіднесенням установок брехуна, влучністю прийнятої ним моделі адресата, рівнем його суб'єктивного когнітивного контролю за власною діяльністю – відсутністю мимовільних вербальних та невербальних сигналів, які викривають неправду, а з іншого боку, залежить від обраної адресатом стратегії трактування інтенцій мовця.

Згідно з реакцією адресата на неправдиве висловлювання подальший розвиток комунікативної ситуації можливий в одному з альтернативних напрямів: прийняття твердження як правдивого (успішна неправда) або його відхилення (викриття неправди). Різновидом успішно реалізованої неправди ми вважаємо рутинний неінформативний обмін, за якого адресат не має за першочергову мету критично оцінити правдивість і щирість мовця (наприклад, розмова згідно з етикетними приписами). Окрім прийняття або відхилення твердження як правдивого, реакція адресата може бути віддалена у часі (шляхом додаткового запиту), якщо адресат намагається піддати повідомлення верифікації. Така спроба може привести до латентного або відкритого конфлікту.

Стратегії, якими користується адресат під час трактування інтенцій нещирого мовця, представляють собою такі види: а) *наївний оптимізм* – адресат вважає адресанта компетентним і зорієнтованим на кооперацію, відповідно, він готовий прийняти першу ж інтерпретацію висловлювання, яка є релевантною ситуації; б) *обережний оптимізм* – адресат вважає адресанта кооперативним, але необов'язково компетентним, тому він приймає ту інтерпретацію висловлювання, яку адресант ймовірно вважає релевантною для адресата; в) *позбавлене наївності розуміння* – адресат не вважає адресанта ані компетентним, ані кооперативним. У такому разі адресатом вибудовується ланцюжок інтенцій, які він приписує адресанту: «адресант хоче, щоб я повірив, що він вірить у те і намагається висловити те, що...» [21, с. 62–63]. Оскільки кожна наступна стратегія вимагає більших когнітивних зусиль, ніж попередня, здебільшого адресати неправдивого висловлювання вдаються до стратегії «наївного оптимізму», що сприяє успішній реалізації неправдивого висловлювання.

Висновки. Незважаючи на унікальність кожної окремої комунікативної події неправди та її учасників, перелік основних когнітивно-прагматичних вимірів неправди, а також спектр можливих варіацій розвитку відповідної комунікативної події є визначеним, що дозволяє стверджувати про наявність певних типових форм розгортання неправдивої комунікації. На формування неправдивого висловлення, а також на загальний перебіг комунікативної ситуації значний вплив справляє обрана брехуном модель адресата, а також його здатність оперувати подвійним ментальним простором, який складає семантичну основу неправдивого висловлення.

Література:

1. Безуглая Л.Р., Бабич Е.Н. Ложь как разновидность речевого акта ассертивного типа. *Вісник Харківського національного університету*. 2003. № 609. С. 97–99.
2. Васильченко А.С., Шунейко А.А. Прагматика лжи в современной коммуникации. *Международный журнал экспериментального образования*. 2010. № 4. С. 42–43.URL: http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=369.
3. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ. *Комунікативна практична філософія*. Київ : Лібра, 1999. С. 284–324.
4. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект. Харьков : Экограф, 2005. 300 с.
5. Плотникова С.Н. Лингвистические аспекты выражения неискренности в английском языке : автореф. дис. … д-ра. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2000. 42 с.
6. Рибалко М.-М.О. Вербальний та невербальний аспекти дискурсивної поведінки обманника (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : автореф. …канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 20с.
7. Розенгарт Ю.В. Когнітивно-комунікативні аспекти стратегії введення в оману адресата (на матеріалі політичного інтерв'ю з Д. Трампом*). Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI(45). Issue : 152. С. 55–59.
8. Терещенко Л.Я. Мовна особистість брехуна: на перехресті когніції і комунікації. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. Вип. 16. С. 295–303.
9. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования : монография. СПб. : Питер, 2002. 272 с.
10. Adams S. H. Communication Under Stress: Indicators of Veracity and Deception in Written Narratives : dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Human Development. Falls Church, Virginia, 2002. 140 p.
11. Anolli L. Deceptive Miscommunication Theory (DeMiT): A New Model for the Analysis of Deceptive Communication. *Say not to Say : New Perspectives on Micommunication* / eds. L. Anolli, R. Ciceri. IOS Press, 2001. P. 76-105.
12. Binchy M. Quentins. N.Y. : Signet Book, 2002. 436p.
13. Coulson S. Conceptual blending in thought, rhetoric, and ideology. *Cognitive Linguistics : Current Applications and Future Perspectives* / eds. Gitte Kristiansen, René Dirven and others. Amsterdam : John H. Benjamins Publishing Company, 2006. P. 187–210.

14. Deceptive Realities: Sender, Receiver, and Observer Perspectives in Deceptive Conversations / Burgoon J.K., Buller D.B., Floyd K., Grandpre J. *Communication Research*. 1996. Vol. 23, No. 6. P. 724–748.
15. De Dreu C.K.W., Nijstad B.A., Knippenberg D. van. Motivated Information Processing in Group Judgement and Decision Making. *Personality and Social Psychology Review.* 2008. № 12. P. 22-44. URL: http://psr.sagepub.cm/cgi/content/abstract/12/1/22 .
16. Dowling C. Expecting Emily. London : Headline book publishing, 2002. 501 p.
17. Ekman P., O'Sullivan M., Frank M.G. A Few Can Catch a Liar. Psychological Science. 1999. Vol.10, № 3. P. 263-266. URL: http://www.psychologicalscience.org/pdf/ps/catch_liar.pdf.
18. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. N.Y. : Basic Books, 2002. 464 p.
19. Goffman E. The presentation of self in everyday life. N.Y. : Doubleday Anchor Books, 1959. 257 p.
20. Hundsnurscher F. Lügen – auch eine Forem Sprachlichen Handelns. *Sprache, Onomatopöie, Rhetorik, Namen, Idiomatik, Grammatik* / Hrsg.: Halwachs D., Penzinger C., Stütz I. Graz, 1994. S. 97–113.
21. Reboul A. Semantic Trasparency, Semantis Opacity, States of Affairs, Mental States and Speech Acts. *Say not to Say: New Perspectives on Miscommunication* / eds. L. Anolli, R. Ciceri. IOS Press, 2001. P. 45–72.
22. Undeutsch U. The development of narrative reality analysis. *Credibility assessment : NATO ASI series. Series D : Behavioural and social sciences* / ed. Yuille J.C. Dordrecht. Boston, 1989. Vol. 47. P. 101–119.
23. Vrij A., Akehurst L. Verbal Communication and credibility: Narrative validity assessment. *Psychology and Law : Truthfulness accuracy and credibility* / eds. Menon A., Vrij A., Bull R. London : McGraw-Hill, 1997. P. 3–26.
24. Waterhouse K. Billy Liar. L. : Penguin Books, 1962. 187 p.

Tereshchenko L. Cognitive and pragmatic features of lying

Summary. Modern studies of deceptive communicative situations are carried out in several key areas that mostly address the identity of the liar or the receiver of the misleading message. The purpose of the article is to summarize certain theoretical achievements in this field, and define cognitive and pragmatic features of lying or deceptive speech. Shifting attention from particular activities of the insincere speaker and his/her addressee to their interaction in the mutual process of creation of the meaning introduces a new research vision of lying as a cognitive-communicative phenomenon. Despite the uniqueness of each individual communicative event of lying and despite its participants' unique features, a list of basic cognitive and pragmatic dimensions of telling lies can be defined. Moreover, a range of possible variations in the development of such a communicative event can be described. This fact allows us to assert that there are some typical forms of development of deceptive communication. Lying is a covert strategic activity, characterized by the following features: intentional announcement of the information, the content of which does not correspond to the speaker's knowledge about the subject of the conversation (violation of the terms of sincerity and truth); a hidden intention (to impose on the recipient a false idea about the subject of the conversation); the hidden nature of the actions mentioned above; strategic planning of the communication. The verbal form of a false statement, as well as the overall course of the communicative situation, are significantly influenced by the speaker's mental representation of the recipient, as well as his or her ability to operate a number of mental spaces, both factual and counterfactual, that form the semantic basis of the false statement. Whether the deceptive communication runs smoothly also depends on the interpretative strategy chosen by the recipient and on the speaker's slips of the tongue that may reveal several mental planes.

Key words: deceptive speech, mental space, individual cognitive space, covert strategic activity.

UDC 811.111: 801.8: 82.09: 81'322.5
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.3.41

Khaidari N. I.,
Candidate of Sciences (Pedagogy),
Senior Lecturer of the Department of Foreign Philology
National Aviation University

SEMANTIC CLASSIFICATION OF ENGLISH RIDDLES

Summary. The article is devoted to revealing linguistic phenomenon of English riddles and defining semantic classification of English riddles. Riddles are referred to the ancient genre of oral folk poetry art and thus are included in the world heritage. English riddles have a lot in common with proverbs and sayings in content and artistic form. It should be noted that riddle helps to develop figurative and associative thinking, quick wits and logic. English riddles are metaphorical and non-metaphorical. It is defined that riddles are often asked in the form of question and can be descriptive, number or letter. It is revealed that to create a riddle means to make a very brief description of several inherent features of the object or phenomenon (material, shape, sound, colour, number, action, purpose, use and environment), with the help of certain vivid metaphorical images. It is defined that an important role in the riddle making process play speech figures, such as: alliteration, assonance, anaphora, repetition, parallelism, metonymy and tautology. Consequently, riddles very often are based on metaphors, metonymy and parallelism. In the language of riddles epithets, comparisons, hyperbole and tautological statements are used. Rhythm of riddles is frequently emphasized by alliteration and assonance. Rhyme and word prosody are widely used in riddles. Active composite function has dialogue, which intensifies development dynamics of main image, gives definite tension inherent therein narrative principles. One can mention special soundings of written words in riddles that make interesting, vivid symbolism of set objects, voices of insects, birds and animals. It creates a unique colouring, humorous mindedness; provide works with amusement, prompt answer to a riddle. Characteristic features of riddles as artistic form consist in combination of deep image objectness, topic concreteness within demands of abstract, generalized comparison and in keeping of certain parallel structure, artistic image with brief rendering. English riddles form power of observation, quick wits and systemic views on the world. Riddles are indispensable for the development of thinking.

Key words: riddle, solution to a riddle, classification of riddles, semantic classification of riddles, folklore, linguistic phenomenon.

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. Riddles are small witty metaphorical questions, the answer to which is their solution. Folklore of any nation is a part of the world heritage. Riddles are related to small (aphoristic) genres of folklore, and thus are included in the world heritage. They have a lot in common with proverbs and sayings in content and artistic form.

However, they also have specific features, which constitute a separate genre of folklore. Riddles are referred to the ancient genre of oral folk poetry art. They are strongly associated with human employment and attract the attention of people by their wealth, democratic essence of put into them ideas, suddenness of situations more than one century. All the above-mentioned determine the topicality of the problem under the investigation.

Analysis of recent researches and publications on the problem. In spite of the great interest of scientists to the problem of English riddles as a phenomenon (T. Green [1], A. Taylor [5], W. Peppicello [4], etc.), the problem of comparative linguistic analysis of riddles still remains unsolved.

The purpose of the research is to reveal the linguistic phenomenon of English riddles and to define semantic classification of English riddles.

The outline of the main research material. Riddles are essential component of folklore of every country. That is why riddle helps to develop figurative and associative thinking, quick wits and logic. English riddles have some literary origin, but this fact may be called into the question because of the modern look of riddles. English riddles appeared in verse in Old English poetry or in Old English literature. Manuscript in Old English (The Exeter Book) kept about 60 riddles in verse, which are related to Old English literature. For example:

Moððe word fræt. Me þæt þuhte
wrætlicu wyrd, þa ic þæt wundor gefrægn,
þæt se wyrm forswealg wera gied sumes,
þeof in þystro, þrymfæstne cwide
ond þæs strangan staþol. Stælgiest ne wæs
wihte þy gleawra, þe he þam wordum swealg.

A moth ate words.
I thought that was quite curious, that a mere worm,
a thief in the dark, ate what a man wrote,
his brilliant language and its strong foundation.
The thief got no wiser for all that he fattened himself on words.
(A bookworm)

The aforementioned riddle about the bookworm also refers to non-metaphorical as the last line says, that a creature, which ate the book did not become wiser. If it was said that the creature was wiser, then the answer to this riddle would be a man (because, after reading the book, one becomes wiser), only in this way riddle is considered to be metaphorical.

In Old English literature riddles had two goals. Firstly, to interest and intrigue the audience. Secondly, provide information, which in future will be useful for the successful usage or understanding of poetic language.

The poetic form of English riddles got the greatest popularity in the Victorian age. As a rule, riddle consisted of a few rhymed lines. In each line one of the words contained the letter, which was a part of riddle's solution. And the last line gave the greatest hint to the audience about asked object or person, for example:

My first is in tea but not in leaf
My second is in teapot and also in teeth

My third is in caddy but not in cosy
My fourth is in cup but not in rosy
My fifth is in herbal and also in health
My sixth is in peppermint and always in wealth
My last is in drink, so what can I be?
I'm there in a classroom, do you listen to me?(A teacher)

Speaking more generally, English riddle can be confusing. Today, riddle is funny, humorous game for kids, not a literary work, as it was in Old English [4].

English riddles are metaphorical and non-metaphorical. Riddles, which contain no metaphors, are perceived not as properly riddles, but as jokes in the form of a riddle. To solve non-metaphorical riddle, it is needed not less wit, as to solve the metaphorical one. Usually, the answers to these riddles are in the eye or in the text of riddles. For example:

"What makes a Dalmatian dog spotted?" (His spots);

"Which one of our President had the largest shoes?" (The president with the largest feet) [2].

Metaphorical riddles represent the originality of the genre. Riddle is given not as a metaphorical question, but as very intricately composed question. Riddle is not a simple metaphor; it is unusual, strange metaphor, for example:

"What is it that we often return but never borrow?" (Thanks).

When this riddle is read at the first time, it can be thought that the question is about some subject. But in fact, the answer is not an object, but a word "thanks" never borrow, but always tell to someone, as a token of gratitude (that we often return). The text of the riddle contains no metaphor. However, if we know the answer, the riddle and the answer acquire a metaphorical meaning. "*To return thanks*" means, that "*Thank you!*" we say to someone, when he or she helped us in something, or in gratitude for something, in other words, we express ("return") thanks to someone.

Here are other examples of English metaphorical riddles:

"What is always coming but never arrives?"(Tomorrow);

"What is broken when you name it?" (Silence) [5].

Aristotle mentioned that riddles tell us really existing, and at the same time connect absolutely impossible. Literally understanding of riddles is not only unusual and strange, but often really ridiculous, illogical and absurd.

There are riddles in the form of question with humorous answers in English language. For example: *"Some months have thirty days and some months have thirty-one days. How many months have twenty-eight days?*" A hint is at February, because this month has indeed 28 days (and only once in 4 years – 29). But the answer is: *"All twelve months have 28 days. Some have more as well"*.

In fact, English has much more riddles in the form of question, than allegory riddles. Among English riddles there are also descriptive riddles: *"What has a head like a cat, feet like a cat, a tail lake a cat, but is not a cat?" (A kitten)* [2].

In English, there are a lot of puzzle riddles, they are represented as groups of riddles, called "number riddles" and "riddles with usage of letters" (letter riddles). Examples of "number riddles":

"When do 2 and 2 make more than 4?" (When they make 22);

"Why is 2 times 10 the same as 2 times 11?"(Because two times ten is twenty and two times eleven is twenty-two (twenty, too)) [2].

English letter riddles are also commonly used in contemporary world. The most frequently used are the following ones:

"What three letters make a man of a boy?" (A, g, e: age);

"Why is the letter A like noon?" (Because it is in the middle of DAY);

"How do we know that S is a scary letter?" (Because it makes CREAM SCREAM);

"What starts with T, ends with T, and full of T?" (Teapot),

"From a word of five letters, take two letters and have 1" (ALONE - take the A and the L and you are left with ONE) [6].

The English language, as Ukrainian is rich in riddles of this type. We can come to conclusion that there is a group of logical and semantic riddles among English one, which includes "number riddles" and "letter riddles". Especially this type of riddles develops logic, promotes a particular type of thinking.

We see that problem riddles, as question riddles, which were mentioned above, are extraordinary real quick wits tests, which develop and activate our mental activity. And this brings together question riddles and task riddles; undoubtedly they have similarities with allegory riddles and descriptive riddles. Tasks, which are suggested in allegory riddles and in descriptive riddles require quick wits, non-standard thinking; see unusual in usual, but in usual – unusual.

However, not only life's purpose unites these types of riddles. It should be noted, that all of them are built on paradox. From Greek "paradox", which means unexpected phenomenon, sharply contradicts sense, disagree with conventional idea. Traditionally, among English riddles, is also distinguished a group, which is called – "paradox riddles". For example:

"What is always before you, yet you can never see it?" (Your future);

"What is broken when you name it?" (Silence) [8].

We distinguished the common feature, which is inherent in all examples under examination. A lot of English riddles have questioning form *("What is...?"* or *"Why...?")* and the answer begins with the words *"because ...",* for example *"What does everyone have that he can always count on?"* (His fingers).

By specific genre riddle is characterized by abstract and generalized sententiousness and certain levelling to national attributes.

There are a great number of terminological definitions relating to nationally coloured vocabulary in the linguistic literature. This vocabulary is represented by multiple semantic groups and operates in the English riddle, bringing a special colouring and specific nationally marked items in a general linguistic picture of the artistic structure.

First of all, it concerns their historical and geographical names. Their presence in the text permits to see belonging of the riddle to a certain territory.

Bright national colouring has different by origin vocabulary denoting persons, who represent appropriate social, and public and historical field. A special place occupies specific everyday food denoting vocabulary. Extremely rich is vegetable riddles ethnography.

To create a riddle means to make a very brief description of several most inherent features of the object or phenomenon (material, shape, sound, colour, number, action, purpose, use, and environment), with the help of certain vivid metaphorical images, for example: "*What goes up and never comes down?"(Age).*

Guess the riddle is possible only through logical replacement of metaphorical images by real one. Metaphorical riddles are the basis of the genre. Metaphorical images of riddles reflect the world view, environment, mode of life of certain age:

"I am a wonderful help to women
The hope of something good to come

I harm only my slayer
I grow very tall, erect in a bed
I am shaggy down below
The lovely girl grabs my body, rubs my red skin
Holds me hard, claims my head.
That girl will feel our meeting!
I bring tears to her eyes!
What am I?"(An onion) [2].

Very often non-metaphorical are riddles, which don't name object, but describe only its quality or function:

Why can't the world ever come to an end? (Because it's round)

Most of them are expressed with questions; some of them have puzzles shape.

"Who succeeded the first Prime Minister of Australia?"(The second)

Alliteration is typical for English folk riddles:

"The beginning of eternity
The end of time and space
The beginning of every end,
And the end of every place" (The sound "e")

Anaphora is typical for some folk riddles:

"Give me food and I will live
Give me water and I will die
What am I?"(Fire)

Composition of folk riddles can be caused by reversed parallelism, when in parallels quite different, distant concepts are described.

Examples of repetition also are represented in the English folk riddles:

"If you have it, you want to share it.
If you share it, you do not have it.
What is it?"(A secret)

The most important features of the artistic genre specificity of riddles are topic concreteness, laconism, concentration of thought, extraordinary stability of tradition and imagery.

Very often metonymy is the basis of the riddle. It gives poetic mood to the whole topic and gives a special game to the riddle by possibility of its ambiguous solution. All this excites and stimulates the artistic imagination of the person who solves it:

"My step is slow / the snow's my breath
I give the ground / a grinding death
My marching / makes an end of me
Slain by sun / or drowned in sea." (A glacier)

A lot of riddles are based on tautology:

"It cannot be seen, cannot be felt
Cannot be heard, cannot be smelt.
It lies behind stars and under hills,
And empty holes it fills.
It comes first and follows after,
Ends life, kills laughter."(Darkness) [2].

The feature of riddles is deliberate complication of the object by the widespread usage of homonyms, which stimulate an interest in, compelled to think, thoroughly analyzing the object, seeking the correct solution of a riddle.

Analyzing artistic form of riddles, one could argue, that each riddle compositionally is parallelism, the second part of which, is solution of a riddle. Sometimes riddle is built with the help of the so-called exclusion, which is close to parallelism.

Original, such which is rarely used in works of other genres, is sounding of written words in riddles. It makes interesting, vivid symbolism of set objects, voices of insects, birds and animals. It creates a unique colouring, humorous mindedness, provide works with amusement, prompt answer to a riddle.

English folk tales are characterized by artificial imagery and assonance, for example:

Thirty white horses on a red hill,
First they champ,
Then they stamp,
Then they stand still. (Teeth in your mouth.) [2].

Characteristic features of riddles as artistic form consist in combination of deep image objectness, topic concreteness within demands of abstract, generalized comparison and in keeping of certain parallel structure, artistic image with brief rendering. Metaphor is widely used in English folk riddles, for example:

"A cloud is my mother, the wind is my father, my son is the cool stream, and my daughter is the fruit of the land. A rainbow is my bed, the earth my final resting place, and I'm the torment of man" (Rain)

Extraordinary majority of metaphors here in accordance with the requirements of objectness, based on a simile of nouns, which allows with the most laconic expression form directly develop the theme and essence of the main work image.

The composite construction feature of riddles is consistent exclusion of the individual out of common one, in addition to the parallel comparison, comparison of two facts in common notional form, for example:

"I have many leaves,
But I'm not a tree.
I'm something nice,
Come and read me."(A book)

Dialogue has an active composite function in riddles. It intensifies the dynamics of the main image development and provides a narrative beginning with certain tension, for example:

- *Is it black?*
- *No, it is red...*
- *But why is it white?*
- *Because it is green!*

What is it?(A red currant)

A tendency to avoid conjunctions is noticeably expressed in riddles. A characteristic feature of the artistic form of riddles is also striving for rhythmical organization of linguistic material, for symmetry in the construction of the phrase, which often gives these works a form of short poems. Rhyme and method of sound recording by word are widely used in riddles. For example:

"It runs and runs,
But it'll never run out.
It flows. Who knows
What I'm talking about?"(A river) [2].

Conclusions. Thus, thematic range of riddles is extremely wide. First of all, it is nature, flora and fauna, human, his life, world of art and science, tools of work – from primitive to modern and technically perfect. Riddles, as a special kind of folk art, show the history of material culture of the people, living conditions, natural, social and human environment, and also the development of human knowledge and spiritual interests.

We can conclude that often English riddles are metaphorical. As a rule, it is quite difficult to guess a riddle. Firstly, one needs to have well developed figurative and associative thinking, secondly, to be very smart and to be capable of overcoming all logical difficulties, which are created by riddle.

Characteristic features of riddles as art form, first of all, lie in combination of deep image objectness, topic concreteness within demands of abstract, generalized comparison and in keeping certain parallel structure, artistic image with brief rendering.

Consequently, riddles very often are based on metaphors, metonymy and parallelism. In the language of riddles epithets, comparisons, hyperbole and tautological statements are used. Rhythm of riddles is frequently emphasized by alliteration and assonance. Rhyme and word prosody are widely used in riddles. Active composite function has dialogue, which intensifies development dynamics of main image, gives definite tension inherent therein narrative principles. English riddles form power of observation, quick wits and systemic views on the world. Riddles are indispensable for the development of thinking.

References:

1. Green T.A., Pepicello W.J. 1979. The Folk Riddle: A Redefinition of Terms. *Western Folklore*. Vol. 38 (1). P. 3–20.
2. Just Riddles and More...! A free, fun collection of riddles, puzzles, games, illusions, quizzes, downloads and other activities to stimulate your brain! USA, 1999–2008. URL: http://www.justriddlesandmore.com.
3. Longman Dictionary of Contemporary English. Pearson Longman, 2009. 2081 p.
4. Peppicello W.J., Thomas A. Green. The language of Riddles New Perspectives. Ohio State University Press : Columbus, 1984. 169 p.
5. Taylor A. English Riddles from Oral Tradition. Berkeley, Los Angeles : University of California Press, 1951.
6. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов : посібник для студентів та викладачів вузів. Вінниця : Нова книга, 2005. 224 с.
7. Мойсієнко А.К. Без вікон, без дверей… (про національно-образний світ української загадки) *Урок української*. Київ, 2004. №8–9. С. 28–30.
8. Пасічник Є.А. Особливості вивчення фольклорних творів: Загадки. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ, 2000.

Хайдарі Н. Семантична класифікація англійських загадок

Анотація. Стаття присвячена розкриттю особливостей мовного явища англійської загадки та визначенню її семантичної класифікації. Загадки належать до стародавнього жанру усної народної поетичної творчості і, відповідно, входять до світової культурної спадщини. Англійські загадки мають багато спільного з прислів'ями та приказками за змістом і художньою формою. Слід зазначити, що загадка допомагає розвивати образне та асоціативне мислення, дотепність і логіку. Англійські загадки є метафоричними та неметафоричними. Визначено, що загадки часто ставляться у формі запитання і можуть бути описовими, цифровими чи буквеними. Виявлено, що створити загадку означає зробити дуже короткий опис кількох притаманних ознак предмета чи явища (матеріал, форма, звук, колір, число, дія, мета, використання та оточення) за допомогою певних яскравих метафоричних образів. Визначено, що важливу роль у процесі створення загадки відіграють мовленнєві фігури, такі як: алітерація, асонанс, анафора, паралелізм, метонімія та тавтологія. Отже, загадки дуже часто базуються на метафорах, метонімії та паралелізмі. У мові загадок використовуються епітети, порівняння, гіперболи та тавтологічні висловлювання. Ритм загадок часто підкреслюється алітерацією та асонансом. Рима і просодія широко використовуються в загадках. Активну композиційну функцію виконує діалог, що посилює динаміку розвитку основного образу, надає певної напруженості. Однак варто зауважити, що завдяки особливому звучанню окремих слів у загадках створюється цікава, яскрава символіка певних предметів, звуки комах, птахів і тварин. Це створює неповторне забарвлення, жартівливість; забезпечує цікавість до відгадки та швидку відповідь. Характерні риси загадок як художньої форми полягають у поєднанні глибокої об'єктності зображення, конкретності теми в межах вимог абстрактного, узагальненого порівняння та в дотриманні певної паралельної структури художнього образу з коротким викладом. Англійські загадки формують силу спостереження, дотепність і системні погляди на світ. Загадки незамінні для розвитку мислення.

Ключові слова: загадка, відгадка, класифікація загадок, семантична класифікація загадок, фольклор, лінгвістичний феномен.

ЗМІСТ

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

Матковська М. В.
ПРАГМА-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ БРИТАНЦІВ 4

Мелещенко А. І.
ЗАСОБИ ЗВ'ЯЗКУ ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА ОСНОВІ КЛАСУ АНАФОРИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ 8

Myronova N. V.
CARACTÉRISTIQUES INDIVIDUELLES DU CODE ETHNOCULTUREL FRANÇAIS *AMOUR* (SUR LE MATÉRIEL DU ROMAN D'AMELIE NOTHOMB "MERCURE") 12

Mykhaylenko V. V.
THINK-ALOUD PROTOCOL IN TRANSLATION: A PILOT PROJECT 16

Мойсова А. В., Бялик В. Д.
ВИДИ СЕКСИЗМІВ І СПОСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 20

Moskvichova O. A.
THE FRACTAL POETICAL MODEL OF THE WORLD IN THE LINGUISTIC AND THE COGNITIVE ILLUMINATION 23

Мусієнко Ю. А.
СУГЕСТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОГО ПРИТЧОВОГО ДИСКУРСУ 30

Палькевич О. С.
НОВІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ 35

Петрочук О. В., Вест В.
ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОНІМАМИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ 42

Подсєвак К. С.
КОГНІТИВНІ СКЛАДНИКИ КОНЦЕПТІВ-ОПОЗИЦІЙ *ЛЮДИНА* І *ТЕХНІКА* У ТВОРАХ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ РЕЯ БРЕДБЕРІ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ 46

Пришляк М. В.
ЗАГАЛЬНОВЖИВАНА ТА СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА В ОРАТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ДЕМОСФЕНА) 52

Прохорова О. В.
СУТНІСТЬ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ СХОДОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН 56

Сай І. В.
ЛЕКСИЧНИЙ СТАТУС ПРИКМЕТНИКІВ ТИПУ БАХУВРІХІ (НА ОСНОВІ І – XII ПІСЕНЬ ПОЕМИ ГОМЕРА «ІЛІАДА») 60

Свиридюк Т. В., Рубан Л. М., Семініхина Н. М.
АПЕЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ІДІОМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ВИСТУПАХ БРИТАНСЬКИХ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРІВ 63

Смаглій В. М.
КЛАСИФІКАЦІЯ СУБКОНЦЕПТІВ WORD КРІЗЬ ПРИЗМУ ДАЛЬНОЇ ПЕРИФЕРІЇ 67

Сопільняк С. В.
ПЕРСЬКІ НАРОДНІ ПРИКМЕТИ ТА ЗАБОБОНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ 72

Стасюк О. С., Строганова Г. О.
НЕРЕГЛАМЕНТОВАНА ПАРЛАМЕНТСЬКА РЕПЛІКА ЯК ТИП ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ СТЕНОГРАМ ПЛЕНАРНИХ ЗАСІДАНЬ БУНДЕСТАГУ ФРН) 76

Стройкова С. А.
МОТИВАТОРИ РІВНЯ КІЛЬКОСТІ В НІМЕЦЬКИХ ІХТІОНІМАХ 80

Тімкова Т. М.
ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ НАЙМЕНУВАНЬ АТМОСФЕРНИХ ЯВИЩ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ 83

Томусяк А. О.
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕЛІПТИЧНИХ СТРУКТУР У СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ 88

Тоненчук Т. В.
МОДИФІКАЦІЇ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....92

Федоренко О. І.
ФРАЗЕОМАТИЧНІ КОМПЛЕКСИ З ДІЄСЛОВАМИ *MAKE* ТА *DO*.....95

Хайчевська Т. М.
СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ РОСЛИННИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ).....98

Хірочинська О. І.
МІСЦЕ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО РЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ.....102

Tsymbal I. V.
PARTICULARITES LEXIQUES ET GRAMMATICALES DES BILLETS DE BLOGUES SCIENTIFIQUES FRANCOPHONES.....106

Чайковська Н. М.
СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИСУ РОМАНІВ ІЄНА МАК'ЮЕНА (НА ОСНОВІ РОМАНІВ «НА БЕРЕЗІ» ТА «СПОКУТА»).....110

Чернега С. М.
СТАНОВЛЕННЯ ПАНТЕОНУ ГЕРМАНО-СКАНДИНАВСЬКИХ БОГІВ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ.....114

Шевченко М. Ю.
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ В РИТОРИЦІ ПРЕЗИДЕНТА ФРАНЦІЇ ЕММАНЮЕЛЯ МАКРОНА В ПЕРІОД СОЦІАЛЬНИХ ПРОТЕСТІВ.....118

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Ахмад И. М.
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АССОЦИАТИВНО СВЯЗАННЫХ ЛЕКСЕМ.....122

Гаджиева Т. И.
КОГНИТИВНЫЙ АНАЛИЗ СИНТАКСИЧЕСКИХ ПАРАЛЛЕЛИЗМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ АШУКСКОЙ ПОЭЗИИ).....125

Карашаєва Д. З.
КОНСТРУКЦІЇ РЕЧЕНЬ З НЕПРЯМОЮ МОВОЮ В КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ МОВІ.....129

Кійко Ю. Є.
ІНФОРМАЦІЙНА СТРУКТУРА ТЕКСТУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....132

Косович О. В.
СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «МОВА» ТА «НАЦІОНАЛЬНИЙ ДУХ» У ФІЛОСОФІЇ МОВИ В. ФОН ГУМБОЛЬДТА.....137

Махачашвілі Р. К., Бахтіна А. О.
ЕМПІРИЧНИЙ МЕТОД У ДОСЛІДЖЕННІ ПОЛІЛАТЕРАЛЬНОСТІ ЕМОЛІ.....141

Мініна Н. С., Анісенко О. В.
ОСОБЛИВОСТІ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ПАРТИКУЛЯТИВІВ І СПІВВІДНОСНИХ СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИХ ВАРІАНТІВ СЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ).....145

Назарчук Р. З., Бабяк С. А.
ЗООМОРФНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ: СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІР.....148

Савчин Н. Б.
ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ РУХУ (НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ДЕНА БРАУНА «ЯНГОЛИ І ДЕМОНИ).....152

Совєтна А. В., Лісун О. В.
ЕВФЕМІЗМИ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....156

Стогній І. В., Варавкіна З. Д.
ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ В СУЧАСНІЙ РОЗМОВНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....160

Терещенко Л. Я.
КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ НЕПРАВДИВОГО МОВЛЕННЯ.....163

Khaidari N. I.
SEMANTIC CLASSIFICATION OF ENGLISH RIDDLES.....167

CONTENTS

ROMANCE, GERMANIC AND OTHER LANGUAGES

Matkovska M.
PRAGMA-SEMANTIC PECULIARITIES OF THE BRITISH EMOTIVE COMMUNICATION.....4

Meleschenko A.
THE METHODS OF COHESION OF FRENCH LITERARY TEXT (BASED ON THE TYPE OF ANAPHORIC ADJECTIVES).....8

Myronova N.
INDIVIDUAL CHARACTERISTICS OF THE FRENCH ETHNOCULTURAL CODE *AMOUR*
(ON THE MATERIAL OF AMÉLIE NOTHOMB "MERCURY").....12

Mykhaylenko V. V.
THINK-ALOUD PROTOCOL IN TRANSLATION: A PILOT PROJECT.....16

Moisova A., Byalyk V.
TYPES OF SEXISMS AND WAYS OF THEIR ELIMINATION IN THE ENGLISH LANGUAGE.....20

Moskvichova O. A.
THE FRACTAL POETICAL MODEL OF THE WORLD IN THE LINGUISTIC AND COGNITIVE ILLUMINATION.....23

Musiienko Yu.
SUGGESTIVE FEATURES OF THE PROSODIC ORGANIZATION OF THE ENGLISH PARABLE DISCOURSE.....30

Palkevych O.
NEW APPROACHES TO THE TYPOLOGY OF TERRITORIAL VARIETIES OF THE FRENCH LANGUAGE.....35

Petrochuk O., West V.
MOTIVATIONAL PECULIARITIES OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ONOMASTIC COMPONENTS
IN MODERN GERMAN LANGUAGE.....42

Podsievak K.
COGNITIVE COMPONENTS OF CONCEPTS-OPPOSITIONS *HUMAN AND TECHNOLOGY*
IN THE SCIENCE FICTION WORKS BY RAY BRADBURY: COMPARATIVE ANALYSIS.....46

Pryshliak M.
STYLISTICALLY NEUTRAL AND STYLISTICALLY COLOURED WORDS
IN ORATORICAL DISCOURSE OF ANCIENT GREECE (BASED ON DEMOSTHENES' SPEECHES).....52

Prokhorova O.
THE ESSENCE OF COGNITIVE-COMMUNICATIVE TEACHING METHODOLOGY
AND ITS APPLICATION IN TEACHING ORIENTAL DISCIPLINES.....56

Say I.
LEXICAL STATUS OF THE COMPOUND ADJECTIVES "BAHUVRIHI"
(ON THE BASIS OF I – XII SONGS OF HOMER'S "ILIAD").....60

Svyrydiuk T., Ruban L., Seminikhyna N.
APPEALING FUNCTION OF IDIOMS IN BRITISH PRIME MINISTERS' ADDRESSES.....63

Smahlii V.
CLASSIFICATION OF THE WORD SUBCONCEPTS THROUGH THE DISTANT PERIPHERY PRISM.....67

Sopilniak S.
PERSIAN FOLK OMENS AND SUPERSTITIONS THROUGH A PRISM OF SPEECH ACT THEORY.....72

Stasiuk O., Stroganova G.
PARLIAMENTARY INTERJECTION REMARK AS A TEXT TYPE (AS APPLIED TO TRANSCRIPTS
OF THE BUNDESTAG PLENARY SESSIONS).....76

Stroykova S.
MOTIVATORS OF QUANTITY LEVEL IN THE GERMAN ICHTHYONYMS' NAMINGS.....80

Timkova T.
THEMATIC CLASSIFICATION OF THE TURKISH NAMES OF THE ATMOSPHERIC PHENOMENA.....83

Tomusiak A.
THE COMMUNICATIVE-PRAGMATIC POTENTIAL OF ELLIPTICAL STRUCTURES
IN CONTEMPORARY AMERICAN LITERARY TEXT.....88

Tonenchuk T.
MODIFICATIONS OF THE SOMATIC PHRASEOLOGICAL UNITS IN FICTION **92**

Fedorenko O.
PHRASEOMATIC COMPLEXES WITH THE VERBS *MAKE* AND *DO* **95**

Khaichevska T.
SEMANTIC PECULIARITIES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH VEGETABLE COMPONENT (ON THE FRENCH LANGUAGE MATERIAL) **98**

Khirochynska O.
PLACE OF THE CONJUNCTIONLESS SENTENCES IN THE COMPLEX SENTENCE SYSTEM **102**

Tsymbal I.
LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF FRENCH SCIENTIFIC BLOG POSTS **106**

Chaikovska N.
STRUCTURAL AND STYLISTIC FEATURES OF IAN MCEWAN'S NOVELS (BASED ON THE NOVELS "ON CHESIL BEACH" AND "ATONEMENT") **110**

Chernega S.
FORMATION AND PECULIARITIES OF THE PANTHEON OF THE GERMAN AND SCANDINAVIAN GODS **114**

Shevchenko M.
COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC MEANS OF INFLUENCE IN THE RHETORIC OF THE PRESIDENT OF FRANCE EMMANUEL MACRON DURING THE PERIOD OF SOCIAL PROTESTS **118**

GENERAL LINGUISTICS

Ahmad I.
LINGUISTIC ANALYSIS OF ASSOCIATED LEXEMES **122**

Hajiyeva T.
COGNITIVE ANALYSIS OF SYNTACTIC PARALLELISM (ON THE MATERIAL OF THE AZERBAIJAN CLASSIC ASHUK POETRY) **125**

Karashaieva D.
CONSTRUCTIONS OF INDIRECT SPEECH IN CRIMEAN TATARIAN LANGUAGE **129**

Kiyko Y.
DISCOURSE STRUCTURE IN MODERN LINGUISTICS **132**

Kosovych O.
THE CORRELATION OF THE NOTIONS "LANGUAGE" AND "NATIONAL SPIRIT" IN THE LANGUAGE PHILOSOPHY OF W. VON HUMBOLDT **137**

Makhachashvili R., Bakhtina A.
EMPIRICAL METHOD IN THE STUDY OF EMOJI POLYLATERALITY **141**

Minina N., Anisenko O.
SPECIAL FEATURES OF DISTINGUISHING BETWEEN EQUIVALENTS OF PARTICLE AND THEIR SEMANTIC AND GRAMMATICAL VARIANTS OF WORDS (IN THE MODERN RUSSIAN POETICAL TEXTS) **145**

Nazarchuk R., Babiak S.
ZOOMORPHIC PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES: A SEMANTIC DIMENSION **148**

Savchyn N.
MOTION VERBS FUNCTIONING IN THE BOOK "ANGELS AND DEMONS" BY DEN BRAWN **152**

Sovyetna A., Lisun O.
EUPHEMISMS IN MASS MEDIA **156**

Stogniy I., Varavkina Z.
FUNCTIONING OF YOUTH SLANG IN THE MODERN UKRAINIAN SPEAKING LANGUAGE **160**

Tereshchenko L.
COGNITIVE AND PRAGMATIC FEATURES OF LYING **163**

Khaidari N. I.
SEMANTIC CLASSIFICATION OF ENGLISH RIDDLES **167**

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 43 том 3, 2019

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 27.12.2019 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 24,09, ум.-друк. арк. 20,46.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0420/109.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)
Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а
Тел. (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua